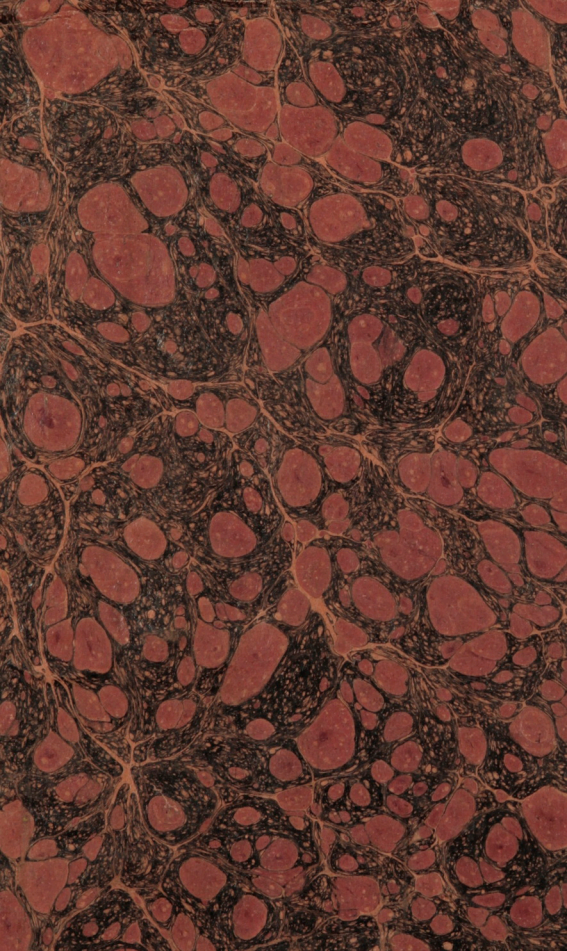
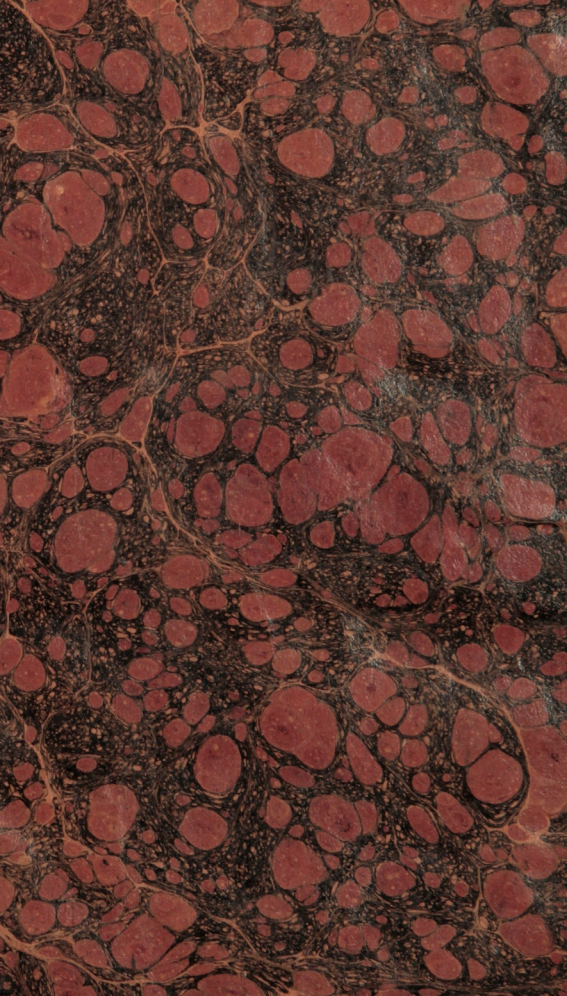
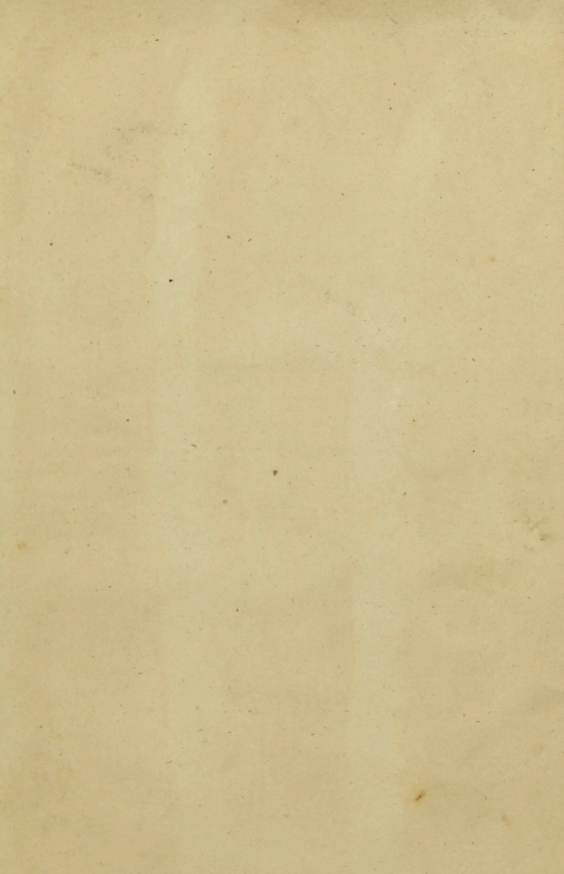

150

541

1096
Penny

61

P-46

1558-ԱԿ
Printed in Turkey

Կ Ր Թ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

ԲՃՀԱԿԱՆ ԱՐՈՒԵՍՏԻ

Բէստէն պարոն Մլիքայէլի տէր պետրոսեան կոս-
տանդնուպօլսեցւոյ ՚ի լեզու աշխարհաբար :

՚ի Պատրիարքութեան կոստանդնուպօլսոյ
նոն Ստեփաննոսի Լճենապատիւ Սրբազան
Լճբեպիսկոպոսի :

Հատոր . Գ . Գ

ՅՕՐԹԱԳԻՒՂ

Տպ. Պօղոս Կրտայեան Ազգայնեցի

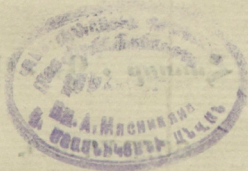
1838

1132

75-9156

* Սի թէ գեղ ոչ գուցէ ՚ի գաղա-
սդ կամ բժիշկ ոչ կացցէ անդ . ըն-
դէ՞ր ոչ եղև բժշկութիւնս դստեր
ժողովրդեան իմոյ :

|| էբէ՛ + 822 :

2004

Ուստի՛ Ի-Փի-նի-նի . ԿՃ : Մեթ-ի-նի-նի . ԻԿ : Բոր-
բոր-նի արգանդի . հայ : Իշ-նի-հայի աստ . ար :

Ասոր Ինչ ըստու :

* . 161 . Սեթու-թի-նի ըստած հիւանդութիւնը՝
որ է արգանդին բորբոքումը, ուրիշ հիւանդութի-
ւեան զատ ըլլալէն մատէ՝ բեթ-ի-թ-նի-թի-նի ըս-
ված հիւանդութիւնն ալ զատ է, որ էքսէրի կընիկ
մարդոց տըղացկանութեւնը ատենը պատահելուն հա-
մար ֆէպպուէ բուէոբէոալէ կըսվի :

Բայց իրաւունք ունինք որ՝ այս տեղըս անմիջա-
պէս ֆէպպուէ բուէոբէոալէն ետքը ասիկայ ըս-
տորագրենք :

Դաշտանը (հայիղ) չեկած կոյս աղջկաներուն
արգանդին բորբոքիլ խիստ նատիր կը պատահի .
և ֆռանք իր բժշկարանը գլած ատենը կըսէ որ՝
տահա հիչ մէկ հատ մը ասանկ բորբոքում տեսած
չեմ կոյս և չի կարգըված կամ տահա հայիղ չեկած
աղջկաներուն վերայ :

Բայց հայիղ գալ ըսկըտածին պէս՝ արգանդին
դիւրագրգռութիւն էվելնալով՝ այս ակտիս ենթա-
կայ կըլայ (տակը կիյնայ) արգանդը կըրնայ բոր-
բոքիլ . մանաւանդ հայիղին տոտենը :

Այս հիւանդութեւն աւելի տակը կիյնան կար-
գըված կընիկները , թէ և յղի եղած չըլան :

Բայց աւելի ուշաւանութի կունենան յղի եղած
ատեննին , և տղայ բերածներնուն պէս , և տղացկա-
նութեւն առաջին ատենները . և երբ որ կինը տա-
րիքը առնելով հայիղը կտրի և խայրի տղայ չի կըր
նայ բերել , այս վտանգէս ալ կազատի . անկէց ետքը
խայրի արգանդը չի բորբոքիլ :

Եւ որովհետև արգանդին դիւրքը ամէն ատեն
նոյնը չի մնար , ամէն ատեն ալ արգանդին մէկ կող-
մը չի բորբոքիլ , սլազի մէկ դին կըլայ բորբոքու-

մը, պաղի մէկ ուրիշ գին . և ասկէց յայտ կըլլայ որ՝
Թէպէտ ամէնն ալ մի և նոյն արգանդին մասունք-
ներն են, որ կը բորբոքին, բայց այլ և այլ նշաններ
կունենան, և հիւանդութե՛ գործերը չէ՛ Թէ միայն
բորբոքման տեղին՝ և շատ տեղ եայլովիշ ըլլալուն
կընայի, այլ և արգանդին մօտ եղած անդամքներուն
շատ կամ քիչ բորբոքելուն կէօրէ ալ կըլլայ:

Ասոր համար է որ քիչ խօսքով այս հիւանդութիւնս
հասկըցընելը և սահման տալը դժուար է . և ամէ-
նուն մէկէն յարմարելու նշանները քիչ են, մէկըդ
մէկէ Փարիս ըլլալու նշանները շատ են . ուստի չենք
կըրնար երկու խօսքով ամէնն ալ լրմնացունել:

Հասարակաց ամէն մէթոխիթիտէի յարմարող նը-
շաններն են միայն սաստիկ հիւաման, արգանդին
մէկ տեղը անխախտ և անփոփոխ խիստ ցաւիլը,
և երելու պէս բան մը իմանալը, պայղընութիւնը,
և միտէին շատկէկ ավրովիլը:

Ամէն ատեն հիւանդութե՛ նոր ըսկըսած ժամա-
նակը զուհուր չեն ըներ արգանդին բերանին յայտ-
նի ուռեցքն ու տաքութիւնը . և ցաւցած տեղին
ձեռք դըպչելով ցաւը չէվէնար:

Ասոր բաժանումը:

* . 162 . Արգանդին պաղի միայն մէկ գին կը բոր-
բոքի, պաղի ամէնը մէկէն:

Մէկ գին բորբոքած ատենը կամ տակը կըլլայ
բորբոքած տեղը, կամ Թէփէն . պաղի առջևի կող-
մէն, պաղի ետևի գիէն . և պաղի ալ կուշտերէն:

Այս ամէն ըսած բաներըս ուրիշ ատեն այնքան
յայտնի չեն ըլլար, որքան որ յղի եղած կամ նոր
տղայ բերած ժամանակը:

Պաղի հեղ արգանդը բորբոքումով այնքան մեծ-
ցած կըլլայ որ իբօկասթոխոյին դիերէն ձեռք
դըպցընես նէ ոչ միայն արգանդին այն տեղվանքը
ըլլալը, այլ և արգանդին ո՛ր գին բորբոքում եղած
ըլլալը . խօսայ կիմացիլ:

Այս փորձաքննութիւն բորբոքումը, որ պազի ինքնա-
 փրկութիւն հիւանդութիւն մը, և պազի ուրիշ հիւանդութիւն
 է մը զուհուրած կըլլայ. ամէն ատեն խորունկ և
 ֆլէմմոնօզա չըլլար. պազի ալ երեսկուկ և երկան-
 ծըխը կըլլայ. և արգանդին ներսի դիու երեսին
 վերայ ալ կըլլայ ըլլալ, դըրսի երեսին վրայ ալ:

Եւ մեծութիւններն հետ գըտնուած հիւանդանե-
 րուն սաստկութիւն և որպիսութիւն ալ մեծութիւն
 րն բնութիւն և որպիսութիւն կը փոխէ, ինչպէս որ
 ուրիշ բորբոքումներուն վրայ ալ խօսեցանք:

Ասոր նշանները:

* 163. Արգանդին որ կողմը որ բորբոքած ըլ-
 լայ, թէ որ բորբոքումը խըզով և բորբոքողական
 հիւանդութիւն գալու ըլլայ նէ՝ էքստերի էն ըսկիզբը
 սաստիկ ցրտութիւն մը կը կոխէ, և հիւանդին պայ-
 ղընութիւն կուգայ. ասկէց ետքը սաստիկ տաքութիւն
 մը կըսկըսի. և հիւանդութիւն բըռնուածը թէ որ
 կէնճ և սեփով կաղմութիւն ունենայ, կամ աղան
 անցուցած ըլլայ, կամ աղան բերած ատենը ար-
 գանդը զօռ քաշած ըլլայ նէ՝ ասանկներուն նազը
 մեծ սըլս և կարծր կըլլայ. ուրիշներունը՝ հիւան-
 դութիւնը նոր սկսած ատենը պէտք եղածին չափ
 մեծ և լեցուն ըլլալով քիչ մի ատեն անցածին պէս
 կը մանրնայ և տկար կըլլայ. պազի հեղալ ան-
 հաւասար կը դարձնէ:

Պազի կըլլայ որ հիւանդութիւն սկիզբէն արգան-
 դին մէջը երոցքով ցաւ մը կըլլայ տըղան բերելէն
 ետքը զուհուր ըրած ցաւերուն պէս, որ շանցնիւր
 և տեղը չի փոխեր:

Այս ցաւըս սկիզբները ատեն ատեն կը թունայ,
 և ետքը տահա աւելի կը սաստկանայ, և առջի տե-
 ղը չի փոխելով մինչև մէջքը եայլմիշ կըլլայ:

Մէկ կին մը որ շատ ատեն չմեր ծոցվոր մնալու
 և այս բորբոքումս բըռնովի, արգանդին ցաւը
 էքստերի մէկ խարէր կըլլայ, և մի տեղ կըմնայ և կը

կօթտայ, որ խո՛ւ այս կէտպ կօթտացօղ ցաւին
բուլսանեմէ կըսեն. այսինքն՝ նավզի պէս նետօղ,
նավզն ալ շատ անգամ լեցուն և կարծր կըլլայ:

Տղացկաններուն որ պատահի՝ փորերնին բնա-
պէս ուռեցած կըլլայ, բայց կակուղ և տըղան բե-
րելէն ետքը քանի մի սահաթ անցնելով՝ ձեռքով
արգանդը եօխլամիշ ընեսնէ՝ ծոցվորութե՛ն ժամա-
նակին պէս ուռեցած կը գըտնես:

Բայց մեծութիւթիւտէին ուռեցքը՝ բէռիթօնիթիւտէ
բուէռքէռալէին ուռեցքին պէս շուտ մը երևան
չեւեր. պազի անգամ բորբոքումին տեղը արգան-
դին տակը ըլլայնէ՝ ճանաչելը դժուար կըլլայ:

Այն ատենը պէտք է բուսելին օրթա տեղերը
եօխլամիշ ընել և տեսնել թէ ուռեցքին էթրաֆը
պէլի՞ է մի, և ուռեցքին ձևը արգանդին ձևին
կընդմանի՞ մի:

Շատ անգամ հիւանդութե՛ն առաջին օրերը փո-
րուն ուռեցքը այնքան մեծ չերևար, անանկ կու-
գայ որ բորբոքումը բէլվիններուն մէջն է:

Այս միջոցիս ծիծերը կուռենան և կը պինդնան.
լօքիին ալ վազելը կըկըտրի. և այս կըտրելըս պազի
հիւանդութիւր չըսկըտած իքէն պատահելով՝ պատճառ
կըսեսովի. պազի ալ հիւանդութիւր սկսելէն ետքը
կըլլայ, և հիւանդութիւն գործքերուն մէկն է ասիկայ:

Ամէնուն վըրայ ալ հասարակօրէն կըտեսնըվին
սըրտի խառնըվիլ, շատ քամի դուրս տալ, փսխե-
լիքը գալ, լեղի մաղձ մը փըսխել ժանկի գունով.
չալխանթըյի մէջ ըլլալ. փորը ելլալու և շուրու
հարկաւորութե՛ն սըխընթըներ. որ պազը հեղատոնք
երկուքն ալ ընելը դժուար կըլլայ:

Շատ ծարաւութի կունենայ, և լեղուն չոր կըլ-
լայ, գլուխը կըցաւի աչքին քեօքէն սկսելով մինչև
թէփէն և մինչև էնքսէն. երեսը կարմիր կըլլայ.
քունը չի տանիր, սայըխլամիշ կընէ կամ խենթութե՛ն
նշաններ կըցըցընէ, կըհառչէ, դժուար շունչ կառ-
նէ, մէջքն ու իբօքօնառիօ ըսված աւշերը կըցաւի

և կէրկիւռն կըլլայ • սամթիճանի պէս ցաւ կիմանայ
կամ կուրծքը կամ ետախային ոսկորին դիէրը • չոր հազ
մընալ կունենայ, որ հիւանդին սըլսընթը կուտայ :

Այս ըսած նշաններէս ետքը հիւանդին վըրան
կուգան հեծկըլտալ, մեթէօ իզմօ, մկանուէքներուն
ծայրի ձգանք ըսված մանրամեկերուն թըրթըռ-
ալը • ճակատն ու կուրծքը քըրտընիլը, որ հիւան-
դին հիշ խէր մը չունենար • նսալը պըզտիկ և կըծ
կըտած և մէջ մէջ և խիստ սըխ կըզարնէ • ձեռ-
քերն ու ոտքերն ալ կըպաղին :

Ասոնցմէ ետքը հիւանդը նորէն կըսկըսի չայըրի
գունով կանաչ կանաչ փըսխել, և նորէն խիստ սաս
տիկ պաղուծիւն մը կըկոխէ վըրան, որ կանկուէնայի
խըլավուղէ • արգանդէն խիստ գարշահոտ մէկ
հիւթ մը կըսկըսի վազել, աղբն ու մէղը՝ հիւանդը
չիմացած լեքէն դուրս կելլեն • և երբ որ թմրուծի
և սըխ սըխ պայըլմիշ ըլլալ ըսկըսինէ՝ մահուանը
մօտենալուն նշան է :

Բայց ինչպէս որ առաջալ ըսինք, բորբոքումին
տեղին կէօրէ հիւանդուծիւններն ալ կըփոխվին :

Երբոր բորբոքումը արգանդին տակը ըլլայ, բո-
լորակ և կարծր ուռեցքմը բէյտահ կըլլայ հիւանդին
փորուն մէջը, որ հիւանդը ձեռք դըպցընել չի տար :

Թէ որ արգանդին թէփէն (չեռվիչէն) և բե-
րանն է նէ բորբոքումը, մատըդ իգական անդամ-
քէն ներս խօթելով կըտեսնես որ արգանդին բե-
րանը գոցվեր է, և կըցալի, և տաք և կարծր է, և
քիչ մի ալ ետ գացած է :

Արգանդին ետևի դիէրը բորբոքած ըլլան նէ՝
ցաւը կերթայ մէջքը • հիւանդը խապիղ կըլլայ,
մայասըլմ տամարները մէկ պինդ ուռեցքմը բէյտահ
կընեն • և հիւանդը նիք (թէնէզմօ) ըսված ցաւը
կունենայ :

Թէ որ արգանդին առջևի դիէրը բորբոքիննէ՝
բուպէ ըսված տեղը ցաւ կիմանայ • և միղէլու
(շռելու) դժուարութիւն կը. քաշէ :

Այս դիպուկածիս՝ թէպէտ արգանդին սախտած
ըլլալուն նշաններն ալ պակաս չեն , բայց քաւ-
փուշտն ալ քննելու է , որ արգանդին առաջն է .
խտալիլ է որ այս ալ սախտութիւնը ունեցած ըլլայ :

Արգանդին կուշտի դիերը բորբոքած ըլլան նէ
խտաւրները ծանր և կերկրմիշ եղած կըլլան , ոտ-
քերը կըթլմընին և դժուար կըշարժին . և արգան-
դին ո՞ր դին բորբոքած է նէ՝ հիւանդը այն դիւան
վերայ թօփալամիշ կընէ քալելու ժամանակը ,
պաղը հեղ խալչան ալ կըցաւի :

Տղտցկաններուն արգանդը ո՞ր դիւան վերայ բոր-
բոքած է նէ՝ էքսէրի արգանդն ու արգանդին բե-
րանն ալ այն դիւան վերայ կըծըռին :

Թիէ որ բոլոր արգանդը բորբոքած է նէ՝ ցաւը
բոլոր այն կողմերը պատած կըլլայ . և հիւանդը ո՞չ
կընայ նըստիլ , ոչ ոտքի վերայ կայնիլ և ո՞չ պըտը-
տիլ . և ամէն մէկ դիւան բորբոքմանը վերայ զատ
զատ ի՞նչ նշաններ դըրմէք նէ՝ անոնք ամէնն ալ
վրան մէվճուտ են :

Բորբոքումը եայրմիշ ըլլալով պազի հեղ մինչև
իգական անդամը կիջնայ . և այն տեղը տաքութի
և կարմրութի և ցաւ մը կիմացվի , և հիւանդը այն
տեղերը ցաւերուն համար հիշ մէկ բանմը դըպը-
նելու չի թողուր :

Տղտցկաններուն պատահած բորբոքումը պազի
ծննդական անդամքներուն դըրսի դին զարնելով
անկէց թէքրած ներս կերթայ , և արգանդէն դուրս
անդամքներուն ալ կըպըլըշկի :

Մէթռիթիտէին հետը գըանըված հիւամոյին սր-
պիսութիւն՝ ամէն մէկ հիւամոյին իր յատուկ նշանովը
կըճանչըրվի , որ իրենց տեղը թարիֆ ըրած եմք .
ամէնէն աւելի օգուտ կընէ ասոնք ճանչնալու՝ ա-
ռաջկուց զուհուր ըրած բորբոքման պատճառները ,
և այն երկրին այն տարվան մէջ շատ գըտնըված
հիւամոյին բնութիւնը :

Ասոր պատճառները :

* . 164 . **Ս**էթռիթխտէն երկու կերպ պատճառ ունի . մէկը ամէն տեսակ բորբոքումներուն հասարակ ըլլալուն համար՝ ընդ հանրապէս բորբոքմանց վերայ խօսած ատեննիս իշարէթ ըրած եմք . և մէկալ տեսակ պատճառները՝ արգանդին բորբոքմանը յատուկ ըլլալով՝ այս տեղըս պէտք է գրել :

Ասորց գլխաւորները՝ բէռիթօնիթիտէ բուէռ՝ բէռալէին պատճառներն են . որ են կամ հայիզին կամ լօքիին կամ մայաորլին կամ հայիզի տեղ վազած ճերմակ հիւթին , կամ ուրիշ տեղերէ ելլալու ատէթ ունեցող արիւններուն յանկարծակի կըտրը վիլը . որ ասոր ալ ուժով պատճառներ եղած կըլլան . ինչպէս են վախը , բարկութիւնը , հոգնած իքէն ծննդական անդամքները պաղեցընելը :

Այս կարգիս մէջը կըմըտնեն նաև թէ սովորական պատճառները և թէ մասսուսէն դեղերով զուհուր ըրած տղայ անցընելը , կինը յղի իքէն խազայով փորուն վըրան իյնալ բըռվիլը , այն տեղին վըրան սաստիկ զարնըվիլը , փորուն սըլամըվիլը , դժուար տղաբերքը , մանաւանդ՝ արգանդին դիրքը շէվինէ ըլլալը , և արգանդին բերանը միշտ սըլամըված ըլլալը :

Դարձել , տըղացկանը տահա մատղաշ և կամ տաւիքը առած պառու ըլլալով՝ դայեկին ուսուլսուզ տավրանմիշ ըլլալը և ծննդական անդամքը ինճիտմիշ ընելը , կամ տըղան դուրս հանելու համար անըզգուշաբար լավութայի գործիք բանեցընելը . տըղին ընկերը հանելու համար աճէլէ և զօռ ընելը , բէռինէօ և վաճինա ըսված տեղերուն պատուիլը կամ ուրիշ կերպ պերէլէնմիշ ըլլալը , վաճինային թուլնալ և վար կախվիլը , արգանդին զայիֆնալը :

Արիւնը բխտի կըտրելով , կամ տըղին ընկերը զօռաքի դուրս քաշէլն իքէն՝ մէկ կըտորը փրթելով արգանդին բերանը գաւթիւրմիշ ըլլալ և փրտալի :

և գարշահոտ Թարախի փոխվելով կրծովիւք և քովե
եղած ներսի և դրսի տեղերուն գրգռուի տալը .
շարունակ ցաւ և ըսբազմօ քաշելը , տըղան բերե-
լէն ետքը տըղացկանին փորը սրխը կապելը . բէ-
ռիթօնիթիտե բուէսբէսալէ հիւանդուիը . և այլն :

Ասոր Գոռշահոթիւնը :

* . 165 . **Ս**էթուիթիտէն խիտա վտանգաւոր մէկ
հիւանդուծիւնմընէ . և թէ որ նոր սկսած ատենը
սաստկուծք ըսկսի նէ՝ սէպէքի միշտ անբժըշկե-
լի է . ճարտար բժիշկի ձեռքով պիւէ բժշկըվօղը
խիտա քիչ կըլայ :

Ուրիշ բորբոքումներուն վերջը ի՞նչ է նէ էքսերի
ատոր վերջն ալ այն է . և կանկուէնա եղածը ամէ-
նէն շատ է :

Ամենէն գէշ արգանդին բորբոքումը այն է որ՝
արգանդը բոլոր , կամ արգանդին տակը կըբըռնէ :

Երբ որ արգանդին թէփէն կամ բերանը բոր-
բոքի՝ այնքան վտանգաւոր չըլար . և բորբոքումին
վերջը Թարախոտ ետրա ըլլալ ինտիզա ընէ նէ՝
Թարախը խօլայ կըրնայ դուրս ելլալ վաճինայէն :

Արգանդին ետեւի դին կամ առջևի դին զուհուր
բրած բորբոքումը թէ որ Թարախի դառնալու ըլ-
լայ նէ՝ փորը դուրս ելլալու և շրտելու դժուարութի
ապէն ետքը , ուղիղ աղիքն ու միզարանն ալ կապէ :

Եւ ետրաներուն Թարախը դուրս ելլալու ատենը
պաղի ուղիղ աղիքին մէջը կըվազէ , որ գէշ չէ՝ բայց
երբեմն հիւանդին մահուանն ալ պատճառ կըլայ՝
երբ որ աղիքին գոյացուծիւնը ավրէ :

Պաղի ալ փորուն մէջը կեւլայ Թարախը , կամ բէլ-
վինն մէջը կիջնայ . և պաղի այս գարշահոտ Թարա-
խը փորուն մէկ դիէն դուրս կեւլայ :

Աինը յղի լքէն արգանդը բորբոքի , և տըղան
շուտմը չանցնի և շատ արիւն չի վազէ նէ արգան-
դէն՝ սէպէքի միշտ մահաբեր է :

Պաղի հեղ լքին կամ հայիղը կամ ուրիշ տեւակ

արիւնք քակվելով հիւանդին փորէն՝ արգանդին բորբոքումը տաղըլիշ կըլայ . ետրա բէյտահ չընէր . մանաւանդ՝ թէ որ արգանդին ներսի դիու երեսին վերայ է նէ բորբոքումը :

Ասիկայ տաղըլիշ ըլլալու ատենը սրազի անդամ արգանդէն թարախային և հոտած և արիւնախառն հիւթմը զուհուր ընելով ծննդական անգամքներէն դուրս կըլայ . կամ ելլանճըխ կամ ռէվմաթիզմօ մը երևան ելլալով՝ արգանդին բորբոքման հիւթը ուրիշ մէկ տեղմը կըտանի :

Պազի ալ առատ քրտինքով կը քակվի, որ բոլոր մարմինին վերայ հաւասար կըտարածվի . և երբեմն ալ շատ կըշուէ . և շէռին ներքին թարախային մէկ մըրուր մը կիջնայ :

Խիստ քիչ անգամ կորէկըտիկ (միլեառէ) ըսված էզանթէման դուրս կուտայ . և այս կերպերով կըլայ հիւանդութեան քռիզին . (պէօհրանը) :

Ներսը ետրա զուհուր ընելը կըճանչցվի ետրա ներուն սովորական նշաններէն , որ ընդ հանրապէս բորբոքմանց վերայ խօսած ատեննիս իշարէթ ըրեր եմք , և բորբոքումին վերոգրեալ կերպերուն մէկովը չի քակվիլէն և տաղըլիշ չըլլալէն ներսը թարախ ժողվելիլ սկսի նէ՝ ցաւերը կըշատնան արգանդին մէջ . և տաքութիւնը իրիկվնէ իրիկուն ազմիշ կըլայ , առաջկուց մըսեցընելով :

Ուռեցքը բուպէին վերէն ՚ի վար կերկըննայ կը մեծնայ , և փորու ջրգողութեան նման կըլայ :

Ասոր վերան մէկ շիշ խօթածի ցաւի պէս ցաւ մը կուգայ , և նաւիզ զարկածի պէս կըզարնէ ցաւը . կըկոթտայ , այս միջոցիս մէջը կամ մինակ մէջը կըկրորի կամ խապիղ կըլայ , կամ երկուքը մէկէն կըկրորի :

Փորուն մէջ զուհուր ելած ետրան սրտուելուն նշանները ասոնք են . թարախ ժողվելէն լքէն զուհուր ըրած նշաններուն թուլնալ և տկարանալը , ծննդական անդամքէն թարախ վաղելը , կամ վերջապէս՝ ներսը ետրա խաղութեանմիշ ըլլալուն մե-

Հաբեր նշանները, Թարախային ջրգողութիւն, Աթէօռիզմօ, դանդաղատենդ (Ֆէպպուէ լէնթա) • կամ շուտովմը կանկռէնայի դառնալը:

Մեռնողներուն մարմինները բանալով տեսնել-ված է որ՝ ուրիշ բորբոքումներուն պէս արգանդին բորբոքումն ալ կըրնայ արգանդին մէկ դին կարծ-րացնել և նասըրի պէս ընել, և այս ըսածըս էքսէրի արգանդին Թէփէն կամ չէռվիչէ ըսված տեղը կըլլայ:

Եւ այս տեղըս գիտնալ հարկ է որ՝ արգանդին ձևը տանձի ձևով բան մը ըլլալով՝ լայն տեղը որ կընոջ պորտին դին է, կըսվի տակ, իս՝ Փօնաօ • և նեղ տեղը՝ որ դէպ ՚ի ծննդական անդամքներուն դին է, կըսվի չէռվիչէ, այսինքն՝ Թէփէ:

Ասիկայ այս տեղըս իշարեթ ըրինք որ ըսած-նիս խօլայ հասկըցվի:

Արգանդին մէջ պաղի կարծր ուռեցքներ ալ կըլ-լան՝ որ շիոռօ կըսվին • բայց ասոնք կերեի որ ուրիշ պատճառներէ առաջ կուգան:

Բայց Թէ որ ասոնք մէթռիթիտէն ետքը կըլ-լաննէ՝ ըսել է որ մէթռիթիտէն ո՛չ քակված տա-ղըլիշ եղած է, և ո՛չ Թարախոտելով ետրա բէյ-տա՛ ըրած է, և այս հալիս մէջը հիւմման և ցաւը կը հանդարտի • և մատըդ վաճինայէն ներս խօթելու ըլլասնէ կարծր մէկ բան մը կուգայ ձեռքիդ, որ չի ցաւիր • մանաւանդ՝ երբ որ հիւանդը շիտակ նըստած ըլլայ:

Այս ուռեցքը անհաւասար գունտ ու փոս կըլ-լայ • և բերնեօին վըրան ՚ի վար կըկախվի • և ար-գանդը փորուն մէկ դին կամ մէկալ դին դարձա-ծի պէս կուգայ • և արգանդին բերանը շէվ կըլլայ • մէկ ստքը կամ մէկալը Թմրած կըլլայ, վառիչէ ըս-ված մանր Թէսպիհի հատի պէս ուռեր կըլլան ե-րակներուն վըրան, և ցաւմը կիմանայ խորունկէն • և քոլոր ոտքը էտէմա ըսված սլաղ ուռեցքով ու-ռեցած կըլլայ:

Մէջքը կը ցաւ ի . ծննդական անդամքներէն չէր մնակ և սրուլաշըս հիւ-թմը կը վազէ տայմա . հայ-իզը կը քիչնայ կամ բոլորովին կը կըտորի , կամ սովորական չափէն շատ աւելի արիւն կեւլէ արգանդէն :

Աինը կամ հիչ շեկըրնար ծոցվորիլ , կամ ծոց-վորեւէն ետքը ատէթ եղած ժամանակ մը կունենայ որ՝ այն ժամանակը եկածին պէս առանց յայտնի պատճառ մը զուհուր ընելու տըղան կանցընէ :

Այս հիւանդութիւն քաւափուշտին և ուղիղաղե-քին ալ հիւանդութիւն կը պատճառի , և կինն ալ պէնիզտիզ և միշազորզ կը լայ :

Արգանդին մէջ շիւռուսն նոր սկսած լստենը ճանչ նալը գիտնալը շատ դժուար է :

Այս արգանդին կամ կընոջ ճուարանին (օվայա) ուրիշ հիւանդութիւններուն հետ խօլայ կը շարիթի . բայց շատ անգամ մինչև որ ճանչնամ ըսեսնէ՝ այն ուռեցքը գէշ եարայի մի կը փոխվի կամ քառչե-նօմա կը լայ , և ասոնք անբժշկելի հիւանդութիւններ են , և մեռնելէն աւելի գէշ են :

Արգանդին մէջ կանկուէնա զուհուր ընելը վերի ըսած նշաններովն պէտք եղածին չափ կը ճանչցը վին , և արգանդին բուն գոյացութիւն կազմըլածքը սիւնկերի պէս ըլլալուն համար , և դժուար տղա-բերքին ատենը ինձինովի ըլլալովը կամ զգացող և գրգռական յատկութիւն շատնալով , հիւանդութե երրորդ կամ հինգերորդ կամ եօթներորդ օրը ե-րեան կեւլէն՝ փրսխել , հեծկըլտալ , խենթութենթ խօսիլ և սոյրխլամիշ ընել . թմրիլ , մեթէօռիզմօ , փորէն սե մեկ բան մը կեւլայ որ լէշի պէս կը հո-տի , և հիւանդը ասոր ելլալն ալ շիմանար . ցաւն ու երոցքը կը կըտորի . նամզը խիստ մանր և մէջ մէջ և սըլս կընետէ , ձեռքերն ու ոտքերը կը պա-ղին , փակչտուկ քըրտինք դուրս կուտայ , լիբօդի-միա ըսված տաղընութիւն և քօնվուսիօնէ կուգայ , և ասոնք ամենն ալ կանկուէնա ըլլալու , և հիւանդին մեռնելը մօտ ըլլալուն նշաններն են :

Ասոր դիմարդ:

*. 166. Եւ յս հիւանդութիւնս չըսկըսած իբէն քեւացի թերթիպներով առաջը առնելը՝ ըլլալէն ետքը աղէկցընէլէն և տէ՛ֆ ընելէն շատ խօսայ է: Ասոր առաջը առնելը կըլլայ բէռիթօնիթիտէ բուէռբէռալէին առաջը առնելուն թերթիպներօ՞վը, որ առաջկուց իւր յատուկ տեղը դըրած ըլլալովն իս՝ այս տեղըս նորէն կրկնելը մեղի աւելորդ կերևի:

Խելմը աղէկ խրատներ և զգուշութիւններ ալ դայեկները ծոցվորներուն և տղացկաններուն կուտան. թէ ի՞նչպէս ընելու է և ի՞նչպէս կենալու է, թէ տըղան բերելն իբէն և թէ բերելէն ետքը:

Անոնք ամէնն ալ փորձած բաներ են. պազի աւելորդապաշտական բաներով դիմար ընես ալնէ գորտը չունի:

Մէկ անգամմը մէթռիթիտէն մէյտան ելլալէն ետքը՝ անոր թիմար ընելու ըսկըսելըդ պիտի ըլլայ՝ ի՞նչ կերպով որ փորոտիքներուն բորբոքումներուն դարմանը կըլլայ սովորաբար:

Պէտք է որ հիւանդին կացութե՛ վիճակը և հիւանդութե՛ պատճառները և հիւանդութեան հետ գլանըված հիւմնային բնութիւնը աղէկ քըննէ և հասկընայ բըժիշկը:

Թէ՛ որ մէթռիթիտէին պատճառը սաստիկ մէկ կիրք մը եղած ըլլայ, և հիւանդը չիկարգըված ըլլայ, կամ ծոցվոր չըլլայ, կամ արիւնը կիւմրահ ըլլայ, կամ կաղմութիւնը ուժով ըլլայ, կամ տըղան անցընէլէն ետքը պատահի, և տըղան անցուցած ատենը շատ արիւն թէլէ՛ֆ ըրած չըլլայ, շուտ մը արիւն առնելու է առանց ժամանակ անցընելու, ուրիշ բորբոքումներուն ըրածիդ պէս. և թէ՛ ներսէն թէ՛ դըրսէն՝ անթիֆլօճիսթիքօ ըսված կերպը բանեցընելու է որ պաղըշկեցունէ:

Եւ բորբոքումը սաստիկ ըլլայ նէ՛ տղացկանին

լօքին կամ տըղացկան չեղողին հայիզը կըտրած չըլլայ այլէնէ՝ կէնէ պէտք է արիւն առնել:

Տղացկաններէն արիւն առնելու հախին ուրիշ քննութիւններ կան, և ասոնցմէ արիւն հանելը պաղի օգուտ և պաղի մնաս կընէ. թէ և ամէնուն ալ հիւսանդութիւնը մի և նոյն մեթոթիւմէն է:

Պաղի կլին բուն խառնըվածքով փափուկ և տկար կըլլայ, և տըղան բերած ատենը ըսբազմոյէ շատ նեղութիւն քաշած կըլլայ. և լօքիին կըտրըվելուն և արգանդին բորբոքմանը պատճառը արգանդին շնչերակներուն և երակներուն ըսբազմոյով կըծկըտիլ և կէրիւմիշ ըլլան է, ասոնցմէ արիւն առնես, և մանաւանդ՝ մէկ անգամի խանահաթ չընես՝ կրկնելու ըլլասնէ՝ տկարութիւն էլեկընելով սբազմօն ալ կըշատ նայ, հիւսանդութիւն ալ քանի՛ երթայնէ ազմիշ կըլլայ:

Այս հիւսանդութեւ հետ կասթոխքօ նեւվոզա հիւսմայըլլայնէ գէշ կըլլայ բորբոքումը և չարանշան և վտանգաւոր կըլլայ ուրիշ ջլային տենդի (հիւսմայի) հետ միացած բորբոքումներուն պէս, և արիւն առնելը ասոր ալ գէշ կըբերէ:

Նոյնպէս երբ որ բըխտի կըտրած արիւն, կամ տըղին ընկերին կտորը փըրթած ըլլալով արգանդին բերանը գոցեն, և տաքութիւնն մնան հօն, և այն տեղերուն փափուկ և դիւրազգած ըլլալով բորբոքման նշաններ ցըցընեն. ասանկներէն ալ արիւն առնել հարկ չէ. այլ ինչ գեղ որ արգանդին և ջիւղերուն ըսբազմօն կըդադրեցընէնէ՝ այն գեղերը գործ ածելու է. կամ այն գըգուիշ բանը փորէն դուրս ձգել տալու է. և արգանդին բնական ճամբան բանալու է՝ որ դուրս ելլալու հիւսթերը ներսը հափիս ըլլալով դուրս ելլալու ուրիշ ճամբամը փըն տըռելն իքէն՝ հիւսանդը չափէն աւելի ուժէ չիճըգէն:

Թէպէտ չափազանց տաքութիւն տղացկանին վընասակար է, բայց թէ որ բորբոքման խըզը անցնելէն ետքը մարմնոյն ամէն կողմէն հաւասարապէս արտաշնչութիւն բանալու յարմար դեղմի տասնէ:

Հիւանդին շատ տղէկ կուգայ, ուստի կըրնան արեւմանտա սալինա խրմցընել Հիւանդիդ քըչիկ քըչիկ, կամ ուրիշ թեթե տիաբնօլքա (արտաշնչութիւն բացող) դեղեր տալ:

Պաղի երկիր տղացկանները եաղլըշ լըսված հաւատիսով մը՝ մէկ բանմը որքան քիչ և տկար հոտ ունենայ նէ անկէց վախնալով կըղգուշանան, ուրիշ երկիրներ տահա աւելի սուր հոտով դեղեր կըրնայ տըրվել տղացկաններուն անձնաս, թէ և խիտ փափուկ եղած ըլլան:

Բայց այս վիճակիս տղացկանին մըտքի դըրած կարծիքը դիմաւորելն ալ վտանգաւոր է, զերէ ջիղերը ամէնն ալ տակն ու վըրայ եղած ըլլալով՝ հոտով դեղերն ալ, շատ անուշութի ունեցողներն ալ կըրնան Հիւանդին վնաս բերել:

Արգանդին բորբոքումը՝ ներս դեղ ձըգելով մարեմ ըսեսնէ, գիտցած ըլլաս որ՝ ասանկ գործիքով ներս թափած դեղերը արգանդին մէջ չեն կըրնար մըտնել, և ներգործելու եղանակնին միայն դըպած տեղերնուն գրգռութիւն տալն է:

Բայց թէ որ վաճինային բորբոքումը արգանդէն աւելի է, կըրնա զգուշութեմ ուշիւաճինէ տի կօմմա սուապիքան և ըլլճախ կաթը մէկըղմէկու խառնել, և շերինկայով ներս լեցընել, ասիկայ վաճինային մէջ գըտնըված կըծու և գրգռող հիւթը կըտկարացընէ անոր հետ խառնըվելով, և սբաղմօն կըկըտրէ:

Թէ որ արգանդի բորբոքում ունեցող կինը ծոցվոր ըլլայ, և փորու տըղան մեռած և հոտած և փըտտած ըլլայ, կամ տղացկանը տըղան բերելէն ետքը արգանդը կամ տըղին ընկերին կըտորը կամ բըխտի կըտրած արիւն գըտնըվի, հարկ է անոնք դուրս հանել որքան որ արգանդին բերանին բացութիւնը կըներէ ու թող կուտայ:

Եւ այս դիպուածիս ալ շերինկայով արգանդին մէջը զգուշութեմ դեղ թափելը, արգանդին մէջի գըտնըված փըտտած և հոտած և խըթիչ հիւթը

կըքակէ, կըբարակցընէ, և դուրս հանելու խօշոյ-
լածմիշ կընէ:

Տղացկաններուն ըսբաղմօններուն և չափազանց
դիւրագրգռութիւններուն աղէկ արքաթ ընելու է
բժիշկը՝ բորբոքումը տաղըլմիշ ըլլալէն ետքը, և
ասոնք երևան ելածնեմնուն պէս՝ թէ ափիօնը և թէ
ուրիշ կակուղ հանդարտեցընօղ դեղերը շատ օգ-
տակար կըրնան ըլլալ. բայց ասոնց հիշ մէկը բոր-
բոքում կեցած ատենը չի տըրվիր:

Եւրա գոյանալու և թարախոտելու նշաններ տե-
սածիդ պէս ուրիշ բորբոքումներուն այս աստիճանը
հասած ատենին համար Թարիֆ ըրած դեղերնիս
դործ ածէ:

Էն քուաջ տէս որ Թարախը վաճինայէն դուրս
հանես: և թէ որ ետրան մինասիպէթսիդ տեղ ըլ-
լալուն համար ասիկայ անհնար ըլլայնէ՝ ձեռքէդ
եկածին չափ խայրէթ պիտի ընես որ՝ կամ ուղիղ
աղէքին մէջ տանիս հիւթը, կամ միզանց խողովակ-
ներուն մէկուն մէջը. և որքան որ կըրնասնէ մու-
խայէթ եղի՛ր որ հիւանդին ուժը թէլէֆ չընես:

Արդանդին մէջ հասըլ եղած շիւռօն և քառ-
չինօմային դարմանը ուրիշ հատորի մէջ կըգրեմք,
երբ որ շիւռօններուն և քառչինօմաններուն վըրան
ընդհանրապէս խօսելու ըլլանք:

Միտէ Ի-Ֆիւնէլի . Կճ: Ասալ-ի-Միտէ . Իտ: Բոր-
բոքումն սրտիոյ . հայ: Իլմիհադիւլ միտէ . ար:

Ասոր որդիսոսլիւնը:

* . 167 . Մենն ալ գիտեն որ՝ մարդոյս ստամոքսը
մարդոյս ամէն անդամքներուն հետը որքան զարմա-
նալի մէկ իլհասլուծիմը ունի . և ամէն անդամքնե-
րուն վըրայ կիշխէ, և ամէն անդամքներն ալ ասոր
վըրայ կիշխեն. այն թէրէճէն որ՝ պազի հիւանդու-
թեան մէջ բրժիշկը շիւփհէի մէջ կըմնայ, թէ հի-
ւանդուէ բուն տեղը ստամոքսն է մի՛ թէ ուրիշ ան-

դամբներուն մէջն է :

Ստամբուլն մեծութիւնը և լայնութիւնը և դիրքը կերպ կերպ կըլլան մարդոյն տարիքին և ապրուստին կերպին և մարմնոյն դիրքին և ուրիշ մօտի եղած փորձութիւններուն որպիսութիւնը կէօրէ . և ասոնք ամէնն ալ զատ զատ հիւանդութե և ախտի պատճառ կըլլան ստամբուլին :

Եւ կասթուրիութիտէ ըսածնիս՝ որ է ստամբուլն բորբոքումը, քիչ զուհուր ընօղ հիւանդութիւններէն չէ :

Եւ այս հիւանդութեա գլխաւոր նշաններն են՝ քաստիկ և սուր հիւմմամբ . եբիկասթուրիօ ըսլած տեղը կամ ստամբուլն վերի դիւերը կերկրութիւն և երոցք և ցաւ . փըսխել, մարիլ, հեծկըլտալ . և այս նշաններըս կերակուր կերածին պէս ազմիշ կըլլան, և կերած կերակուրը փըսխելով դուրս կելլայ :

Շատ մարդու վըրայ ալ այս ըսած նշաններուս հիշմէկը չերևիր . և մեռնելէն ետքը թէ որ քննուէ համար փորը բանաննէ՝ միայն այն ատենը կիմացվի որ ստամբուր բորբոքած է եղեր . պազիներուն վըրայ ալ այս ըսած նշաններուս ամէնը երևելէն ետքը հիւանդը մեռնելով՝ փորոտիքը քըննած նայած են որ ստամբուլն վըրայ հիշմէկ բորբոքումի էսէրմը չիկայ եղեր :

Ըսած նըշաններըս ուրիշ պատճառներէ ալ կըրնան գալ . և պազի հեղ անանկ դեղերով կըբժշկըվին որ՝ բորբոքումի չըլլար այն դեղերը :

Ասոր նշաններէ :

* . 168 . Բայց առանկ գէշ հիւանդութիւն տիւքաթով քըննելով, և շատ մեռններու փորը ճըղքած և քննածններուն պատմութիւնները կարդալով կըտեսնանք որ՝ ստամբուլն պազի ամէն դին մէկէն, և պազի միայն մէկ դին կամ խորունկ կամ միայն երեսէն բորբոքումմը կունենան . խորունկ բորբոքումին կըսվի կասթուրիութիտէ Ֆլէմմոնօզա . երեսկուկ եղածին երլանիքիսը (էպիսիբէլաչէա) կըսվի :

Եւ այս եղեւ տեսակս որ կըլլայ որ ինքնագլուխ
Հիւանդութի կըլլան, և կըլլայ որ ուրիշ Հիւանդու-
թեան մը նըշան ըլլալով երկորորդական կըսվին:

Բայց երկորորդական եղածը էքստերի երանձրիւն
ըսված տեսակէն կըլլայ:

Պաղի հեղալ Հիւանդութիւններուն վերջին ժա-
մանակներն որ մօտենայ՝ մէկ գաղտուկ բորբո-
քում մը զուհուր կընէ ստամոքսին, և այս կասթ-
ռիթիտէս պաղի անգամ մէկ երկրի մէջ շատ վըրայ
մէկէն զուհուր ընելով՝ էքստերիալ կըլլայ:

Այս ախտիս տեսակներուն՝ հետը գըտնըված
Հիւամային բնութիւն և որպիսութիւն ալ շատ ֆարս
կուտան, և էնթերիթիտէ Հիւանդութե ու ատոր
հետ եղած Հիւաման շատ անգամ ստամոքսային կըլ-
լայ կամ ջղային, պաղի ալ հիշ մէկ Հիւամայի մի նշան
չեղած իբէն՝ մէկ գաղտուկ բորբոքում մը կըլլայ
ստամոքսին մէջը:

Փլէմմոնոզա ըսված ստամոքսին բորբոքումը՝ ու-
րիշ բորբոքումներուն պէս են, առաջ սաստիկ ցըր-
տուիով մը կըսկըսի, անկէց ետքը Հիւանդին ներսի
դին տահա՛ աւելի սաստիկ տաքութի մը կառնէ, և
Հիւանդը շատ ծարաւութի և պայղընութի կուռնե-
նայ, բէռլքառտիա և էքսկասթաիս ըսված տեղերը
կէրկիութի և երոցք և ցաւ կուռնենան, և այս ցա-
ւըս դըպչելով կըշատնայ:

Նոյնպէս ստամոքսին վըրան եօռըն դըպչի,
կամ Հիւանդը ուժով մը սօլուխը իրեն քաշէ, կամ
հազայ, կամ ուրիշ ի՛նչ կերպ զօռ ընէ նէ, Հիւան-
դութիւնը և ցաւը կէվելնայ:

Ստամոքսին շատ սըխընթը կուտան նաև ստա-
մոքսին դիւրագգացուէ էվելնալը, շարունակ սըր-
տին խառնըվիլը, փըսխելիք գալը, շատ քէրքըս-
տըկալը (ռէւթթօ), և քէրքըստըկացած ա-
տենը ցաւ իմանալը, և ստամոքսին գրգռութիւն
կուտան նաև կերակուր ուտելէն ետքը՝ ըստա-
մոքսին երոցքը և ցաւը, և կերած կերակուրը

փրօխեցով գուրս տալը :

Եւ հիւանդութիւնը ծանր եղած ատենը՝ թէ որ այս ըսած նշանները տեֆ ընելուն շուտ մը ճարճ չի տեսնուի նէ՝ քիչ ատենի մէջ շատ կէվէլնան . ա- նանկ որ՝ հիւանդը իր իրմածը պիւլէ փրօխել կըս- կըսի . թէ և խիստ զարարսըզ ըլլայ . և իրմածը կամ մինակ կըլլայ . կամ ժանկի դունով շատ սափ- ռայի հետ խառնուած :

Փորը էքսէրի քիչ գուրս կըլլայ . և շատ անգամ խաղըզալ կըլլայ . անանկ որ սովորական դեղերով չէ քակվիր :

Այս միջոցիս՝ նազը շատ անգամ մանր և սըխ և կըծկըտած և կարծր կը գտնես . պաղի հեղալ մէջ մէջ և անհաւասար կըլլայ :

Քնհատութիւն և անհանգստութիւն և չալխանմիշ ըլլալը և դժուարաշնչութիւն և ծարաւութիւնը և բերնին չորութիւնը քիչ ատենի մէջ շատ մը կէվէլնան :

Հեծկտութիւն ալ վերայ գալով ստամոքսին ցաւը կէվէլցնէ :

Երեսին գոյնը շատ ավրած կըլլայ . և վերջապէս հիւանդին ձեռքն ու ոտքը կը պաղին . ուժը շատ կը տկարանայ . ստամոքսը սբաղմոյլ մէջ կ'լնայ . որ մինչև տուօտէնօ ըսված աղէքը կըտարածվի . պա- ղիններուն դալուկ կամ ստըըըխ կըպատահի . պա- ղինները այս ըսած նշանները ամէն ալ ունենալէն զատ՝ խենթ ու մէնթ ալ կը խօսին և սայրխլամիշ կը- նեն . վերջապէս ստամոքսին երոցքը և ցաւը բոլո- րովին տէֆ կըլլայ եբիկասթռիօն դիէն . և ստա- մոքսը քամիով լեցվելով ուռեցքը կըշատնայ . փորն ալ կ'ուռենայ . հիւանդին հիշմէկ խըմէլիք մը ստա- մոքսին մէջ զապթ ընելը խապիլտիզ կըլլայ . ստա- մոքսէն ալ սըխ սըխ նօսր և կըտրած կաթի ջուրի պէս ջուրեր կըլլան փրօխելով . որ սիէռօ կըսվին . ձեռքերն ու ոտքերը պուղ կը կըտրին . և լիւթութի- միայով և որայղմութիւնով մահաբեր կանկուկնայի նշաններ երևան ելլալէն ետքը՝ քիչ ատեն ան-

ցընելով՝ հիւանդը կը մեռնի :

Էռիսիբէլաչէա ըսված ստամոքսին բորբոքումը ուրիշ կերպ չի ճանչցուիր, ֆախսած ինչ պատճառէ որ կըլնայ գարնէ . անոնք ամէնը մէկ տեղ գալէն, և մասնաւորապէս՝ հետը բորբոքողական հիւմմոս չունենալէն կիմացվի :

Ե՛րբ որ երլանճըն մը կամ ուրիշ էզանթէմա մը ներս զարնելէն ետքը կասթռիթիտէի նշաններ երևին, և բերնին և պողաղին մէջը երոցք և խապառ ճրիններ ըլլան, և առաջկուց կասթռիթա կամ նէտվողա ըսված հիւմմաներուն մէկը՝ կամ աֆդէ ըսված հիւանդութիւնը պատահած է, կամ մարմինը շատ տկար է, կամ հիւանդացողը առաջկուց պերիբնութիւն միճազսրդ է, և ստամոքսին մէջ ամէն կերպ բորբոքման նշանները երևին, կամ զէհիբլի կամ շիւպհէլի բան մը կերած ըլլայ հիւանդացողը, կամ ներսի դիերը կրակի պէս երին և դըրսի դիէն պաղ պուզ ըլլան, կըրնաս այն ատենը ամէն կերպ ստուգութեամբ հաստատել թէ՛ այն բորբոքումը երլանճընսը սոյլէն է :

Ուրիշ Բորբոքումներէն Քարիբ :

* . 169 . Ի՛նչ որ ստամոքսային հիւմմային մինասիպէթովը ստամոքսին փափուկ և դիւրապղած ըլլալուն վերայ խօսեցանք նէ, անոնք մոռնալ պէտք չէ . և մաղձին և ստամոքսին մէջը մնացած և փրտտած կերակուրներուն կծուութիւնն պատճառված ստամոքսին ցաւերը կասթռիթիտէ չի կարծես :

Պէտք է քօլէռա ըսված հիւանդութիւնէն ալ կասթռիթիտէն ֆարխ ընել . զէրէ բուն քօլէռա ըսված հիւանդութիւնը, ինչ մըտքով որ կիմանային հին բժիշկները, և մենք ալ մաղձային հոսմունքներուն մէջը պիտի ստորագրեմք, շատ պատահող հիւանդութիւն չէ, և էքսէրի գարնան ատենը կը պատահի :

Այս քօլէռա հիւանդութեան յատկութիւնը այն է որ՝ մէկէն ի մէկ հեմ կը փրօխէ՝ հեմ փորը կը քը-

չէ, և հիւանդը հիշ բան մը չի խլում: աչնէ՝ փրա-
խունքը մէկ տիւղէյէ է, և փոխելով շատ բան կը
հանէ դուրս, ստամոքսն ալ չեքիր կասթախթիտէին
պէս, հետը հիւսմա ալ չունենար:

Քառախալճիա ըսված հիւանդութիւնն ալ ասով
Փարիս կըլայ որ՝ այս ցաւիս հետ հիւսմա չըլար,
հիւանդը շատ ծարաւութիւն չունենար, ստամոքսին
ցաւը հաստատուն չըլար, անշու կը փոխէ՝ կըրա
կի պէս ալ չեքիր:

Հիւանդին ստամոքսին մէջն ալ քիչմի դեղ,
կամ հիշ որ չէնէ՝ խըմելէք կը մընայ:

Էբրիկասթախիսն և բէռիթօնիսին մկանունքները
բորբոքին նէ՝ որ էբրիկասթախիսն ներքին իյնալով
ստամոքսին վերան եղածի պէս կուգայ, դուրսէն
մէկ սուեցք մը յայտնի կըլայ տաք, էթրաֆը էշկեա
րէ պէլլի կընէ, որ դըպած ատենը շատ կը ցաւի:

Բայց այս նշաններըս կասթախթիտէի նշաննե-
րէն շատ թոյլ են:

Կասթախթիտէն էբաթիթիտէ ըսված ակտը մէկ
ըղմէկէ ֆարիս ընելը ամենէն դըժուար է, և ստա-
մոքսի բորբոքումը կըրնայ սև ճիւղին ալ անցնիլ
և անիկայ պըլըշտըկել:

Բայց էբաթիթիտէն թէ որ նոր սկըսած ատենը
Փարիսին երթաս նէ՝ ստամոքսին վերայ երոցք և
ցաւ չի պատճառեր, և առած կերակուրը կամ խը-
մելէքը կամ դեղը անանկ շուտ մը չի փրսխեր, և
կասթախթիտէն բըռնըված հիւանդի չափ ալ
շատ պայղընութիւն չի գար վերան:

Դարձեալ՝ սև ճիւղերի իւֆիւնէթ ըսված հի-
ւանդութիւն բըռնըվողին նալղը՝ կասթախթիտէ-
ին պէս սըլս և կըծկըտած և մանր չի դարներ:

Աոր պարճառները:

* . 170 . Դերիշ բորբոքումներուն ամենուն պատ-
ճառը ի՞նչ էնէ՝ ստամոքսի բորբոքման պատճառն
ալ նոյն է:

Եւ առանց մէջէն շատ սըլս պատահածները՝ որ սէպէքի ստամոքսին ալ յատուկ են, առնք են. ըստամոքսին դըրսէն մէկ սախառն մը զուհուր ըլլալը, էղիւմիշ կամ պէրէլէնմիշ ըլլալը, խոցվիւլը, փոշտանկութիւնը՝ կամ իւր տեղէն խախտիւլը, գրգռիչ և կըտըրտող և ծակծըկող բաներ կըլլեն, որ կամ իրենց կարծրութիւն և ձևովը, կամ իրենց կըծուռութիւնովը ստամոքսին կը վնասեն. ինչպէս են ճամի կըտորվանք, Թօբլը, փուշ կամ փուշի ձևով մանր ոսկորներ, երօշ զէհիրներ՝ սըչան օթուի պէս, և ախ սիւլիւմէնի պէս, փրսխեցընող և սաստիկ լուծել տըվող դեղեր, մանթարներ և ուրիշ Թունաւոր խոտեր. ստամոքսը շատ տաքութիւն ունեցած ատենը պաղ ջուրը մըտնել, պուզլու ջուր խըմել, կամ պուզ կամ տօնտուրմա ուտել, որ շատերը կընեն ։

Խիստ տաք կերակուրին վըրայ առանց զգուշանալու պաղ ջուր խմել և առանց չափի և առանց ժամանակի քէսկին ուտի խըմել. կարծր կամ խըմորելով շատնալու կերակուր ուտելուն համար՝ ըստամոքսը չափազանց կէրիւմիշ ըլլալ. գլխու վըրայ եարա կամ վնասակար պէրէ ունենալ. որ գլուխը մասնաւոր կերպով մը ստամոքսին կապակցութիւն ունենալուն համար անկէց սախառնութիւն անմիջապէս ստամոքսին բորբոքում մը կը բերէ, կամ սև ճիւրը կը բորբոքէ ։

Այս պատճառներըս ամէնն ալ Թարախոտ խոցեր ալ փէյտահ կընեն ։

Աստթաթիթիտէին ներքին պատճառներուն կարգը կանցնին ստամոքսին մօտ եղած փորոտիքներուն մէկուն բորբոքումը, ինչպէս են օմէնթօն կամ ճարպամաշկը, պաղըրստինները, սև ճիւրը, տալախը, և ստոծանին (տիաֆաամման) . ստամոքսին մէջէն հասըլ եղած կամ դուրսէն հոն մըտած կըծուռութիւն. ստամոքսային հիւմմաներուն լըմըննալու ատենները փըտտած և սղքած նիւթերուն կամ գէշ տափեւային ստամոքսին վըրայ տըված գըրգըրութիւն ։

բօթակուային կամ նիքրիզին կրծու հիւթը՝ որ սլաղի հեղ ոտքերէն քալելով վեր կուգայ, ըստամոքսը կը բորբոքէ:

Այս ներգործութիւն կրնեն նաև ուշվմաթիղմօյի և երլանճըխի և գէշ եարաներու և բորոտութեան և սքօւպութի և ուրիշ ամէն տեսակ էղանթէմաներուն հիւթը • ատէթի պէս եղած փորքըշուքին կըտրիլը, բնական կամ բնականի պէս եղած արիւնահոսութե դադրիլը, ինչպէս են հայիզը, և մանաւանդ միյասըին արիւնը:

Սաստիկ էօրքէ ելլալը • մանաւանդ թէ որ այն էօրքէին արան մէկ փրօխեցընօղ կամ սաստիկ լուծող դեղ առնէ, կամ պուզլու ջուր խըմէ:

Ասոր Գոշուհիւնը:

* . 171 . Այս հիւանդութեւ վտանգները շատ և ծանր են, մանաւանդ՝ ստամոքսին շատ փափուկ և դիւրազգած ըլլալուն համար, և մարմնոյն ամէն դիւան հետը ստամոքսին կապակցութիւն ունենալուն համար:

Այս հիւանդութեւ մեռնողները բորբոքումին ուժէն և դէշութիւնն այնքան չեն մեռնիր, որքան որ քօնվուրիօնէէն, և մէկէն ի մէկ ուժեղնին կըտրեն • որ ստամոքսին՝ ջղերու հետ ունեցած իշխախութիւնէն կը պատճառի:

Հատ անգամ ալ բորբոքումը քիչ մի երկանկէկ քըշէ նէ՝ ստամոքսին ներսի դիւ զարին վըրայ կանկռէնա մը հասըլ կրնէ • կամ խառամուի ըսված հաս սլաներուն (բէթէքքիյէի) պէս խոշոր խոշոր և լայն լայն լեքէներ բէյտահ կրնէ, որ ստամոքսին դըրսի դիւն հազիւ թէ կերևնան:

Այս հիւանդութեանս վարըշը էքսէրի խիստ չափուի կըլլայ • և նիքրիզին հիւթը ներս զարնէլէն կամ զէհիրլի բան կերած ըլլալէն կախում ունի • և շատ փափուկ և նաղիք բնութիւն ունեցող մարդոցը գէշ կըբերէ:

Հիւանդութեւն պատճառը թեթեւ ըլլայնէ՝ հիւանդութիւնը այնքան երկարն չի քրշեր :

Երբանձրիւք քալած միտէ իւրֆիւհէթին շատ անգամ ջրային հիւմնայի հետ միանալով շուտ մը կանկռէնայի կը փոխուի . բայց ֆլէմիճնօղա տեսակը թէ որ տաղըմիշ չըլլայ , և բորբոքումն ալ կանկռէնա պատճառելու չափ ուժ չունենայ . խոց կամ վօմիքս կը պատճառէ . և ասոնք պատուելով մէջն թարախինին կամ փորը կիճնան , կամ քովն գըտնելած փորոտիքնէրուն էօզին կը բանին , կամ ստամոքսին մէջը կը վազէն , և այս ետքի ըսածըս մէկալնէրուն ամէնէն աղէկ է . և ասոնցմէ կը պատճառին գէշ և փիտ եարաներ :

Բորբոքումը տաղըմիշ ըլլալիքը կը հասկընամք՝ թէ որ հիւանդութեւն սկիզբը կարենամք հիւանդութեան պատճառը տէֆ ընելու ուշիւն դեղեր գործածել . և հիւանդութեան պատճառն ալ թէ որ ուժով և թունաւոր բան եղած չըլլայ :

Եւ պէտք եղածին չափ արիւն առնելէն ետքը շահ տամպները կը կակուղնան և կը լեցվին , թէ որ ստամոքսին սաստիկ երոցքն ու ցաւը թուլնայ . թէ որ խըմած խըմէլիքները ստամոքսին մէջը մնան . և փորը խապիշ չըլլայ :

Ուրիշ կերպով ներսի աւելորդ հիւթերուն ելլալն ալ հիւանդութեան տաղըմիշ ըլլալուն աղէկ նշաններն են :

Եւ ասանկ հիւթերուն դուրս ելլելն են՝ քրքրտիմբը , շէռը , և ամէնէն աւելի սըլս սըլս փորը դուրս դարնելը :

Աստճախթիտէն թարախ ժողվելու երես բըռնելը՝ հիւմնային շարունակութիւն և ուժէն պէլի կըլլայ . որ ետքը՝ պայղընութին ու սըրտին խառնըվիլը չանցած իքէն՝ ցաւոյն քիշնալը , և ստամոքսին մէջ ծանրութիւն մը բէյտահ ըլլալը , և ներսի դին թարախ բէյտահ ըլլալը ցըցընօղ ուրիշ յատուկ նշանները ամէնն ալ ստամոքսին վըրայ թարախօտ եարա բէյտահ ըլլալիքը խապար կոչումն :

Թէ որ ետրան բացվելով Թարախը ըստամոքսին մէջը Թափի նէ՝ հիւանդին վերէն և վարէն շատ և աբիւնասառն Թարախ դուրս կելլէ :

Քիչ կը պատահի որ ստամոքսը բեռնածոնիօն կը պաճ ըլլայ, և այն տեղի գրոնըված Թարախը՝ էբիկասԹոնիօն կամ պորոնի գիւրը մաշեցընէ, և անկէց ելլալու իրեն ճամբս գրոնէ :

Թէ որ ետրան պատուելով Թարախը փորուն մէջ վազէ նէ՝ հիւանդը մեռնելէն չազատիր :

Թէ որ Թարախը կամաց կամաց սըղմիշ ըլլալով մօտի փորոտիքներուն մէջը բանի նէ՝ կը պատահի Թաղէ ըսված վերէմը, և խոռօքէ բուռուէն Թա ըսված ջրգոլուծիլ, որ ասոնք ալ մահաբեր են :

Շատ անգամ այս հիւանդութեն վերջը ստամոքսին վերան գէշեարաներ բէյտահ ընել կըլլայ, որ ստամոքսին երոցքն ու ցաւը չեն կըրնար տէֆ ընել. ցաւը տայմս կերակուր ուտելէն ետքը կը շատնայ, մանաւանդ՝ Թէ որ քիչ մի գրգռութիւն տայ նէ կերածը :

Այս ցաւը տահա աւելի ազմիշ կըլլայ, Թէ որ էբիկասԹոնիօն գիւրը ձեռք դրպցընես, և ցաւը շատցածին պէս կըսկըսի հիւանդը հեծկըրտալ և փըսխել, և փըսխած ատենը Թարախտ և փակըտուք և գարշահտ Թարախ մը կելլայ դուրս, պաղեալ իստակ արիւն կելլայ :

ԿասԹոնիօնիօն ստամոքսին վերայ կարծր ուռեցք կամ շիռոս պատճառել չըլլար՝ կը կարծեմք. և շիռոս եղած ըլլայ նէ՝ նշանները ուրիշ հատորի մէջ պիտի գրեմք շիռոսի վերայ յատկապէս խօսելով. կանկուէնա (եէնմէճէ) ըլլալիքը և եղած ըլլալը կանկուէնայի սովորական նշաններէն աղէկ կը ճանչցըվի :

Ասոք ճաշը ու գէշիքը :

*. 172. ԿասԹոնիօնիօն առաջը առնելու Թէր-Թիփները ամէնն ալ մեկիկ մեկիկ այս տեղս դրելու

ըլլանք նէ շատ երկան կըլլայ :

Եւ ինչպէս որ շատ անգամ ըսած եմք • պէտք է միշտ հիւանդութե պատճառները աղէկ հասկընալ, որ կարենաս այն պատճառները՝ կամ մարմինէն բուրո՞ւղին տէ՞ք ընել, կամ փնասակար ուժերնին կոտրել, կամ պարէ՛ իւղոտ և մուշկլածինօզօ դեղերով ներսի մասունքները պահպանել որ փնաս մը չի հասցընեն :

Բայց չիւնքի հիւանդին քով ուշ կը հասնի բըժիշկը, զերէ հիւանդը անիկայ կանչելու է հմալ կընէ, ուստի հիւանդին քով գացածին պէս՝ պէտք է հիւանդութեան յատուկ պատճառները կամ առած զէհիրին բնութիւնը հասկընալ, և քիմիական բանդէհիրներով անոնց առաջը առնել, կամ երկար ժամանակով փորձով աղէկ տեսնուած դեղերը գործածել, որոնց շատ հարկաւոր է գիտնալը • բայց ասոնք բացատրելուն տեղը հոս չէ • մեր բժշկական բառարանին մէջը ամէն կերպ զէհիրին դէմ իրեն յատուկ բանդէհիրը գըրած կը գըտնես, տես հոն :

Պատճառները մեր կարողութեանը կէօրէ տէ՞ք ընելէն կամ փոխելէն կամ տկարացընելէն ետքը՝ երբ որ կը տեսնես քի ստամոքսին բորբոքու մը ֆլէմմօնօզա ըսլած տեսակէն է, և հետը գըտնելու հիւամանն բորբոքողական է • պէտք է առանց ատեն անցընելու շուտով մը արիւն առնել, որ նշաններուն տատկութեանը, և ուրիշ տեղ թարիֆ եղած կանոններու նայելով կըրնաս կըրկնել, և այս գործէս ետ կայնել պէտք չէ նալզին մանրութիւնը և ձեռքերուն և ոտքերուն պաղիլը և կենսական ուժին անգործ մնալը նայելով :

Ասկէց ետքը պէտք է ստամոքսին և բոլոր փորին վըրայ լինիմէնթօ վօլանթիլէով շըփել, և ասոր հետը կըրնաս քիչ մի ալ ակիօն խառնել, նոյնպէս պէտք է ստամոքսին և փորուն վըրայ մէկ կակընցընօլ մըթսուսով մը, կամ մէջը սապուն հալեցուցած բըճախ կաթով ֆօմէնթի ընել :

Արիւն առնելէդ ետքը ստամոքսին վերայ լայն
և խոշոր բէհլեվան եախրսի զարկ՝ չէ՛ թէ եախր
բանալու համար, այլ միայն տաքցընելու և կարմը-
ցընելու համար:

Չիւնքի այս տերէճէիս մէջը հիւանդին ստա-
մոքսին զգայականութիւնը շատ ըլլալուն համար՝ ինչ
որ ներս երթայնէ կը փրօխէ, ուստի բորբոքում-
ներու համար հարկաւոր եղած դեղերը ստամոք-
սին, մէջ չի կրնալով մընալ՝ պէտք է զգուշութե-
ի հիմքանով ներս մըտցընել այս դեղերը, և հի-
ւանդը իր ծարաւութիւնը մարելու համար ինչ դեղ
որ ուզէ՝ պէտք է ըլլճախ տալ, և հարկ է որ փորը
կակըղցընող և անուշցընող (տէմուլէնթէ) դեղ
ըլլայ, և քիչ տալու է:

Այս դիպուածիս մէջը ամէնէն աղէկ խրմէլէքն է
մէկ բաժին էմուլսիօնէ տի կօմմա առապիքա, և
երկու բաժին ըլլճախ ջուր:

Այս հիւանդութեա ինչպէս որ փրսխեցընող դե-
ղերը մահաբեր են, ասանկ աեպել պէտք է նաև
լուծմունք տըվող դեղերը, թէ՛ և մեծանուն վար-
պետներ աղէկութեւ վկայութիւն տըված են, միայն
այս կերպ դեղըս կըրնաս տալ՝ թէ որ կասթալիթի-
տէին հետ գըտնըված հիւամման կասթալիքօ ինֆի-
ամմաթօսիա ըսված տեսակէն է, ասոր ալ մինչև որ
բորբոքումը շատ չի տկարանայնէ լուծող չի տըրվիր:

Լուծող տըրվիլ ալ պէտք ըլլայնէ՝ աղի լուծող-
ներ չըլլար քըրլմթարթարի կամ մակնէվիայի կամ
ուրիշ աղերու պէս, այլ զամի արապիի սիւպիէի
մէջ քիչ մի խուտրէթ հէլվասի հալեցնել, կամ նոյն
սիւպիէն լոկ հինտ եաղիյով խառնէ և խըմցնել:

Դեղմը կայ որ բօձիօնէ անթէմէթիքա տէլ ուի-
վէսիօ կըսվի, որ փրսխելը կըտրել տալու համար
չինված թէրթիպ մի է, ասիկայ ալ այս հիւանդութեա
ատենը շատ բուխսէթ չունիմք տալու, զէրէ նոր
վառած քէօմիւրէ ելած ծանր հոտով գօլորչիքին
պէս օդ մը կը պատճառէ ներսը:

Աֆիօնին ալ կիւմէնմիշ չեմք կըրնար ըլլալ մինչև բորբոքման վախը կատարելապէս թէքմիլէն տէֆ ըլլայ՝ զերէ այն ատենը միայն ստամոքսին դիւրազ-գացումիւ կէվելցընէ՝ ուստի բորբոքումին աւելի ուժ կուտայ թէ որ բորբոքման ատենը տըրվի նէ՝

Եւ այս դեղս իհիթիքանով որ գործ ածվի՝ տահա աւելի օգուտ կընէ՝

Կասթալիթիտէն հոիսիբէլաչէա ըսված տեսա-կէն ըլլայ, և հետի եղած հիւմման բորբոքողական ըլլալը փէք յայտնի չըլլայ տէ՝ արիւն առնես նէ՝ վընաս կընէ հիւանդին՝

Այս տեսակ ստամոքսի բորբոքումը չիւնքի էքսէրի ուրիշ հիւանդութիւ առաջ կուգայ, անոր համար ասիկայ բժշկելու պէտք է՝ ամէնէն առաջ բուն հիւանդութիւն ինչէնէն անիկայ տէֆ ընել՝

Հատ ատեն այս հիւանդութեւ իստիզայ կըլլայ էբիկասթալիօ ըսված տեղին վըրան բէհիվան եա-խըսի բանեցընել, և առանց հաճամամի շիշէ քա-շէլ, որ չոր շիշէ կըսվի, և թէ որ արիւն առնել աճապա պէտք էր մի տէյի շիւպհէ ունենաս նէ՝ հաճամամ ալ կըրնաս ընել՝

Եւ թէ որ երևիքի սաֆոսյին ավըրվէլէն, կամ ստամոքսին մէջը չի մարսած և ավրած և փրտած բաներ գըտնրվէլէն պատճառած է, վերոյիշեալ թէթև լուծողականը տո՛ւր, այսինքն՝ զամիս արա-պիի սիւպիէով խուտրէթ հէվասի, կամ հինտ եա-ղի, կամ տէմիր հինտիի հօզով կաթի սիրութկա՝

Եւ թէ որ սըլս սըլս փըսիսեւուն համար չի կըր-նաս այս դեղըս բանեցընել տալ, ջուրի մէջ տէմիր հինտիի հօզ և կիւհէրչիլէ հալեցո՛ւր և իհիթիքան ըրէ՝ կամ թէ որ բորբոքումին հետը ելող հիւմ-ման ջղային է՝ և հիւանդը շատ ինկած է նէ ուժէ՝ քեաֆիրիով քընա քընա հօքնա ըրէ՝

Ըստամոքսի մէջ եարա բէյտահ ըլլայ և Թարա-խոտի նէ՝ անոր բժիշկը բնութիւնն է, բժշկական արուեստը ասոր խեբ չունի՝

Ե՛րբ որ հասկընաւք քի ետրա բէյտահ եղեր և
կը թարախտաի կոր, օգնուծիւն կընեմք որ՝ ետրան
բացված ատենը ստամոքսին մէջը իջնայ թարախը •
և ասոր օգուտ կընեն քիչ և ջրորտ կերակուրներ, •
և փորը կակըղցընող խրմեղիք:

Ստամոքսին մէջ բէյտահ եղած ետրան ալ էքսէ-
րի մահաբեր է, և դեղ չըլար • Ֆախաթ հիւանդը
ինքը զինքը բէհրիզով խուլանմիշ ըլլալու է, նսոր
ուտելիքով, և մանաւանդ՝ հաւկըծի դեղնուցով
թէրպիէ եղած մըսի ջրով:

Եւ այս տեսակ ատա ունեցող հիւանդներուն
հիշ մէկը պաշտամիքօ ըսված դեղերուն չէ կըրցած
դիմանալ:

Հիւանդին շատկէկ պայքըմիշ եղած ատենը՝ ա-
չիտօ քառալօնիքօյով աղէկ մը խառնըված ջուրը
էշու կաթով խառնէ խրմեղիք • և քընա քընայի
մըծպուխով իհծիքան ըրէ:

Պաշտոնի Իսթիֆիլի • Խնթիլի • Խո • Բոյ-
բոյնի աշտոյ • հոյ • Իլիհոյի • Էլի • Խո:

Ասոր Ինչ ըլլալ:

* • 173 • Դեղներուն բորբոքմանը ուղղուն ըլ-
լալը ստամոքսէն քիչ չէ • բայց ասոր բորբոքումը
քիչ կըլայ որ խորանկէն՝ և ֆլէմմոնօղա ըսված
տեսակէն ըլլայ • շատը երեսկուկ և եռիսիբէլաչէա
կըլայ • տահա աւելի կըլայ սինթոմաթիքա ըլլա-
լը • այսինքն՝ ուրիշ հիւանդութիւնէ առաջ կու գայ •
և այս հիւանդութիւն բժիշկները յունական բա-
ռով ենթէգիծիտէ կըսեն:

Իսկ այս բորբոքման գլխաւոր նշանները մէկ
խաբար չեն ըլլար • զերէ աղիքները փորուն մէջ
շատ տեղ կը բըռնեն • և դիւբերնին և վարըշնին
ամէն մարդուն վըրայ • և ամէն ատեն միակերպ և
հաստատուն չըլլար:

Այս հիւանդութիւն քիչ չի պատահիր, ինչպէս

որ անդամագննին վարպետներուն պատմութիւններէն
կը սորվինք . և թէ որ ընթացքը գաղտուկ չըլլայ
նէ՝ որ այս ալ երբեմն կըլլայ շատ անդամ մէկ ե-
րօղ հիւմնայովմը, և ներսէն սաստիկ և երօղ և շիշ
խօթածի պէս, և սուր մէկ կէրկիւծածիովմը և ցա-
ւովմը կը սկըսի . և ցաւը կամ փորուն մէկ դին կըլ-
լայ, կամ ամէն դին մէկէն կը բըռնէ . ատեն ատեն
կը թուլնայ՝ և ետքը նորէն կը սաստկանայ . սիրտը
կը խառնըվի . և պաղի ալ կը փըսխէ, մեծօւնիզմօ
կուհենայ . փորը խապիղ կըլլայ, որ շատ դժուար
կը քակվի . բայց պաղի ալ փոր քըշուք և թէնէզ-
մօ (նիք) կուհենայ :

Ասոր նշանները :

* . 174 . Եւ այս հիւանդութիւնս երբեմն մըսե-
ցընելով կը բըռնէ, և երբեմն հիշ չի մըսեցընէր,
փորուն մէջ մէկ սուր և երօղ և տեղը չի փոխօղ
ցաւ մը մէյտան կըլլայ . և ուրիշ տեղերէն աւելի՝
պորտին բոլորը կըլլայ :

Պաղի ալ այս ցաւըս փորուն միայն մէկ դին կըլ-
լայ . պաղի բոլոր փորը կը պատէ . բայց ցաւցած
տեղին էթրաֆը կամ հատած տեղը կիմանայ հի-
ւանդը . և քիչ մի կըտրելով հիւանդին հանգստութի
տալէն ետքը նորէն կըսկըսի . և միշտ ետքէն եկած
ցաւը առջինէն սաստիկ կըլլայ :

Այս միջոցիս հիւանդը կը քէրքըստըկայ (կէյ-
իւմիշ կընէ) և փորը կիւռլէմիշ կընէ . և խապիղ
կըլլայ . ուստի տեսնողը (քօլէքա ֆլաթուօղա)
ըսված տեսակ փորու ցաւը կը կարծէ :

Բայց հիւանդին երեսն ու աչքերը նայիսնէ՝
սովորականէն խարիճ, և վախցած մարդու երեսի և
աչքի պէս կը տեսնես . որ ցաւը կըտրած ատենը
գիտնալով որ նորէն պիտի սկսի՝ խենթի պէս չորս
դին կը դառնայ վախուն, որպէս թէ իմաստ դըռ-
նելու համար :

Ցաւը շատցած ատենը սիրտը կը խառնըվի .

փրսխելէքը կու գայ, և պաղի կը փրսխէ ալ, նապղը
ցած և սըլս և տկար կը զարնէ, և թէ որ աղէկ տիք-
քաթ ընես նէ՝ կարծր և անհաւատար կը գըտնես:

Շատին լեզուն կարմիր և չոր կը լլայ, և հիւանդը
սաստիկ ծարաւութիւն կունենայ:

Խիստ շատ անգամ փորը կերիւմիշ եղած կը լ-
լայ, և փորուն մէջ գըտնելած մկանունքները որ
սբաղմոյով կը քաշվին և կը կըծկըտին, տահա՛ աւե-
լի կերմիշ կընեն փորը, և ցաւ մը նալ զուհուր կը-
նէ, որ վերան ճեւք գըպցընէլ չի տար:

Եւ պաղի ալ սբաղմոն նստոյ տեղին ծակը կը
գոցէ, և սըլս սըլս շոռելու խթմունք ունենալով
այս խթմունքիս պատճառովը շէն ալ քիչ քիչ
և ցաւով կը լլայ:

Անհանգիստ և չալխանթըյի մէջ ըլլալով՝ փորուն
մէջ գըտնելած փորոտիքները ամենն ալ կըրակի
պէս կերին, և սաստիկ ծարաւ և շատ տկարութի
կունենայ, քանի երթայնէ հիւանդութիւնը սատ-
կանալով ցաւը տահա՛ աւելի կուժոյնայ և տեղը
պէլի կընէ չի փոխեր, և անհամբերելի կը լլայ, կըս
կըսի հեծկըլտալ, փրսխելը կէվէնայ, և ժանկի գու-
նով և կանաչ սաֆրա մը դուրս կը հանէ փրսխելով:

Թէպէտ էնթէռիթիտէ հիւանդութիւնէ բըռնը-
վողներուն շատ անգամ բոլոր փորը կը ցաւի, բայց
պաղինեւուն հիւանդութե սկիզբները անանկ նը-
շաններ կերսին որ՝ աղէքներուն հըր բորբոքած
ըլլալը յայտնի կը ցըցընեն:

Ե՛րբ որ փորուն տէյ օրթա տեղը և պորտին բո-
ւորները ցաւինէ՝ բարակ աղէքները բորբոքած կը լ-
լան, և ասոնց բորբոքած ատենը կերած կերակուրը
ստամոքսին մէջ սէպէ քի հիչ չի մընար, շուտ մը
փրսխելով դուրս կը լլայ, որ հաստ աղէքները բորբո-
քիննէ այնքան շուտով չի փոխեր հիւանդը կերածը:

Ե՛րբ որ ցաւին սաստիկ տեղը իրօքօնառիօնե-
րուն ներքին է, և ցաւը մեկալ սաթլիճաններուն
կը նմանի, կտո՛ էքաթիթիտէ ըսված հիւանդութե

ցաւին պէս կըլլայ • կամ տաճա՛ս ստատիկ ըլլալով մէկ դիէն մէկ ալ դին եայրըմիշ կըլլայ • և յաւցած տեղը բոլոր ընթացքովը՝ ձեռքով ալ կըրնաս գըտնել կէքմիշ ըրած չուանի պէս • և այս կը գըտնես էքսէրի ստամոքսին և սև ճիէրին և տալսին ներքևովը և սէօպրէկներուն էթրաֆը, այս նշաններէն կըրնաս իմանալ որ՝ բորբոքած աղիքը քեօր ըսելած պաղըրսախն է • որ իտ՝ կըսվի ինթէսթինօ չիէքքօ :

Թէ որ մէջքին դիէրը խորունկէն ցաւ մը իմանայ, և սըխ սըխ փորուն աւելորդ աղբը սլարպէլու ինթիզայ մը իմանայ, և թանձր խըլինքի նման հիւթէ մը զատ բան մը չէլէ փորէն, և այս նշաններու հետ թէնէզմօ (նիք) ըսված ցաւը ունենայ, շէռը տամլա տամլա կաթէ, և մայասըլին տամարները ուռեցած ըլլան • կըրնանք այն ժամանակը հաստատութեամբ ըսել թէ՝ ինթէսթինօ ութթօ (ուղիղ աղիք) ըսվածն է բորբոքածը :

Բայց բորբոքու մը որ տեղն որ ըլլայ, գրգռուէ պատճառով պաղըրսախները կըծկըտելով, և թէ որ փորոտիքներուն մէկն ալ տեղէն ելած և խախտած էնէ՝ այն ալ աղիքին վըրան հեծնալով, աղիքին ծակը սիւթիւն սիւթիւնէ կը գոցվի • այն ատենը ինչ կերակուր որ առնէ հիւանդը՝ կը փըսխէ • և թէ որ երկան ատեն քըշէնէ փըսխելը՝ առած կերակուրին հետը խառն դարշահոտ աղբ ալ դուրս կուտայ • և այս է իլէօ ըսված ախտը, որ ար՝ ըսալ սիւլ ըսճմ կըսեն :

Այս հիւանդուիլըս շատ պատճառներ մէկ տեղ գալով՝ բէյտաճ կըլլայ • ինքնագլուխ հիւանդուիլը քիշ կըլլայ • և ոմանք վօլվուլօ ըսված հիւանդուէր հետ մէկ կը սեպեն ասիկայ՝ լսքին ալէկ չեն ըներ • ղէրէ ասոնք երկուքը զատ զատ՝ և մէկ ըզմէկէ ֆարսիլը հիւանդութիւններ են :

Այս դիպուածներուս՝ ամէն ատեն հիւանդը խապըջ չըլար • սրազի բուն աղիքներուն բորբոքման

ատենն ալ վորը կը քըչէ, նօսը ջուրի նման և քիչ մի ալ արիւնով խառնած բաներ վիւլայ փորէն:

Ճանաչելու համար փութիւն շնէլը:

* 175 • Սինչև հիմա ըսածնիս՝ այս հիւանդութիւն սովորական նշաններն են, բայց շատ անգամ կըլլայ որ՝ էնթէսիթիտէին նշանները յայտնի իբէն պիլէ՝ շատ կըթեալ չեղող բժիշկները շաշըրմիշ կընեն:

Շատ անգամ նաւզը նայելով հիւանդ հիւամնայի մը նշան չի կըրնար իմանալ աղիքներուն երոցքը և ցաւը երբեմն կամ հիւ չեն ըլլար, կամ թոյլ կըլլան, և պաղի ալ ողջ իբէն այս մահաբեր հիւանդութիւն նշաններէն հիւ մէկը չերեցած իբէն՝ մեռնելէն ետքը մարմինը ճղքելով՝ աղիքներուն վերայ բորբոքում կը տեսնուի, և պսակ կանկոէնա ալ կըլլայ, և ասոնք էքսէրի ուրիշ հիւանդութիւն նշաններ կըլլան:

Պաղի պաղըրսախ իւֆիւնէթիէն մեռնող հիւանդներուն փորը բանալով՝ պաղըրսախներուն վերայ մօռարմիշ եղած լէքէներ չեն տեսնուիր, տամարներուն մէջը արիւն կայնած և աս դիւ ան դին միսներուն մէջ տաղըրմիշ եղած չըլլար, այս նշաններըս չի տեսնալով ալ ըսել չըլլար թէ այն հիւանդը մեռցընօղ ակտը պաղըրսախ իւֆիւնէթիին չէր:

Պսակ անգամ թէ բորբոքողական և թէ սափազան հիւամաններուն ատենը աղիքներուն վերան գըտնըված տամարները հաստըցած և թանձրացած կըլլան՝ մէջերնուն արիւնը թանձրանալով և քէնարները կըսլչելով, և ասոր պատճառը՝ կամ այն կըլլայ որ՝ տամարներուն մէջ գըտնըված արիւնները ուրիշ ճամբայ մը չեն կըրնար գըտնել պարսպըվելու և հոն կը մնան, կամ աղիքներուն վերան ջիղերուն վընասակար գէշ հիւթ մը բէյտահ ըլլալով կէս բարալիսի (անդամաւորածութիւն) կը պատճառեն այն տամարներուն, որով իրենց մէջի արիւնը

պարպելու համար ինթիզայ եղած շարժումը և հարաքէթը կը դադարի և եկած արիւնը մէջը մընալով՝ ըսած կերպովն կամ կը պաղի արիւնը և տամարը կը հաստըցնէ , կամ թաշմիշ կըլլայ :

Աղիքներուն էթրաֆը հաստըցնող և ուռեցընող բորբոքումը խիստ նասիր կըլլայ . ուրիշ փոփոխութիւնները թանձրացընողին պէս չէ , և շատ ֆլէմմօնէ ըսված արիւնով լեցուն խապառճըխներ չեն բէյտահ ըլլար որ՝ պաղըրսախին այտընլըխը լեցընեն և գոցեն :

Բայց շատ կըլլայ որ՝ պաղըրսախներու բորբոքումի նշաններ կը տեսնուին մեռնողներուն փորը , հիշոր չէ նէ՝ երլանճըխը ըսված տեսակէն , որ բժիշկը հիշ ֆարխին ալ գացած չըլլար հիւանդը չի մեռած լքէն , և հիշ մէկ նշան մը տեսած չըլլար որ՝ ասանկ բան մը պէւքի կայ տէյի շիւղահէ ընէ . ասիկայ բնութեւնը սխալ չի սեպվիր , անձախ մէկ պակասութիւն մը կըսեպվի :

Ասոնք այս տեղը իշարէթ ընելը ինթիզալը կըսեպեմք որ՝ այս հիւանդութիւնը րաստ եկած ատենը բժիշկը ամէնէն մանր և աչքի չերևալու նշաններուն պիւէ տիքքաթ ընէ . որ պաղըրսախ իւֆիւնէթիին նշաններուն շատը չի տեսնուլեւուն համար՝ չըսէ թէ՝ աղիքները առողջ են , հիշ բորբոքում մը չունին :

Ասոր պատճառները :

* . 176 .] Անթուրիթիտին (պաղըրսախ իւֆիւնէթիին) պատճառները կասթուրիթիտին (միտէ իւֆիւնէթիին) պատճառներուն հետ շատ նմանութիւն և ուշդունութիւն ունին , ըստամոքսը բորբոքելէն ետքը՝ բորբոքումը պաղի անգամ պաղըրսախներուն կանցնի . պաղի ալ իր առջի տեղը չի փոխելով ետըլմիշ կըլլայ , և պաղըրսախներուն ալ կը պըլլչի . կամ ստամոքսը պիւթիւն պիւթիւնէ բորբոքումէն ազատ մնալով՝ անոր տեղը պաղըրսախները կը բորբոքին :

Պատշաճաբար իւֆիւնէթի բէյտահ ընօղ մասնաւոր պատճառները ասոնք են . փորուն կամ ոտքին վերայ երկան առեն պաղ բան մը դրւած կամ դրած ըլլալով պաղ առնելը , պաղըրսախներուն մէջ զարարը մէկ բան մը մտած ըլլալէն պատճառված ըսբազմօ բըռնելը , սաֆուայի կըծուութիւնը , փրտտած և կըծված բան մը այն տեղվանք դոնրվիլ և գրգռութի տալը , ուկմաթիզմօ (վէճայի մէֆասը) կամ տիղղէնթէնիա (իչաղըրսը) կամ երլանճըլս կամ ուրիշ ասոնց նման հիւանդութիւններ պատճառող գէշ հիւթեր , ղէհիւր , սաստիկ լուծմունք տըվօղ դեղեր , որ պաղըրսախին վերայի խըլինքի պէս պատած փակչըտուք հիւթը կը սըկըրդէն վար կուտան . մանաւանդ սարը սասպուլ շինված թէքթիդները , տղան անցընել տալու համար շինված դեղերը , մայասըլին կամ տղացկանութե՛ հիւթին կամ հայիզին կըտըրվիլը , վօլվօլօ (պաղըրսախ տէօնմէսի) ըսված ակտը , որ է պաղըրսախներուն մէկ ըզմէկու մէջ անցնիլը . կարծր մէկ նիւթ մը՝ ինչ որ ըլլայ , որ պաղըրսախին մէջ մըտնելով անիկայ կը հաստըցընէ . սօղուլճանները , որ պաղըրսախը շատ էօրսէլէմիշ կընեն և կը ծակեն ալ , մօտ եղած փորոտիքներուն մէկուն , ինչպէս են մսէնթէնիա և բէռիթօնիօին բորբոքումները , ափանսըղտան այն տեղվանքներուն սըլսմըլիլը , դըրսէն զօքաշելը , փոշտանկութե՛ էռնիա ինքառչէռաթա ըսված տեսակը , փորուն մէկ տեղը սլէրէլէնմիշ ըլլալով և ծակվելով պաղըրսախներուն դուրս թափիլը՝ և ուրիշ ասոնց պէս զուհուրաթները :

Ասոր Գուշահուլիւնը :

* . 177 . թէ ինքնիրեն պատահող և թէ ուրիշ հիւանդութիւններէ պատճառած երլանճըլսը պաղըրսախ իւֆիւնէթիին վերջը շատ անգամ կանկռէնա կըլլայ :

Քէլմիօնօղա ճինսին վտանդն ալ ասկէց թեթև

չըլլար , թէ որ Թարախօտ եարա բէյտահ ընէլը կանկոէնային կարգը անցունենքնէ , գէրէ եարան կանկոէնա չեղած իքէն ալ ինքնիրեն զարարլը և մահաբեր բան մը իքէն՝ կանկոէնայի ալ կը դառնայ շատ անգամ :

Պաղըրսախ իւֆիւնէթիին երկու տեսակն ալ իրենց բնութեանը ճգեսնէ՝ խիստ քիչ ատենի մէջ « ֆաչէլլօյի կը դառնան , որ կանկոէնային ամենէն գէշ և վերջին ճինսնէ . և այս տերէճէ ավարվիլը պահի մէկ օրվան՝ կամ մէկ քանի օրվան մէջ կըլլայ . պահի շաբաթ մը և քանի մի օր ալ էվել կը քըշէ :

Եւ պաղըրսախներուն կանկոէնայէն հիշմէկ բըժըշկըվօղ մը չի կայ . ֆախսաթ էռնիա ինքառչէռ-ռաթա ըսված փոշտանկութիլը ասկէց կազատէ , որ պաղըրսախը փորուն մըսերուն հետը կըսած ըլլալով՝ մէկ արուեստական ծակ մը կը բացվի նըստոյ տեղին ծակին գոցվելուն փոխանակ . կամ մէկ ըզմէկու մէջ անցնելով կանկոէնա եղած պաղըրսախը՝ ուրիշ տեղերուն հիշմէկ սախատ մը չի բերելով կը փըրթի դուրս կիյնայ . բայց այս ետքի ըսածըս խիստ քիչ բաւտ եկած զուհուրաթներէն է :

Պահի պաղըրսախ իւֆիւնէթի ունեցող հիւանդներուն փորը դուրս զարկած ատենը , իլլէ երբ որ տիսսէնթէռուիալի հիւթէն ըլլայնէ հիւանդուէ պատճառը , պաղըրսախի կըտորներու նման բաներ դուրս կելլէ աղբին հետ , որ չի գիտցողները քաշած ցաւին ալ նայելով՝ կը կարծեն թէ՝ պաղըրսախներն են՝ որ անանկ կը կըտըրաին ու դուրս կելլան . բայց ասիկայ ուրիշ բան չէ . իլլէ Թանճրացած և մակարդած լինֆա է , որ պաղըրսախներուն վըրայ պըլլչկած և տօնմիշ եղած ըլլալով՝ անոնց նըման ձև մը վաստըկած է . ինչպէս որ խալիսի վըրայ բան մը Թափելու և պաղեցընելու ըլլասնէ՝ Թըսիսը խալիսին նման կըլլայ :

Արընայ ըլլալ որ՝ աղէկ կերպով դիմար ընելովայս բորբոքումս ալ ուրիշ բորբոքումներուն պէս

Քակվի և տաղելիշ ըլլայ • և այս կերպ քակվելու օգլխաւոր նշանն է սմէն թարաֆը մէկէն հաւասար և ալէսէվիէ առատ քրտինք մը դուրս տալը • շէ-
ռին ներքին թարախուտ և խորասանի գունով
մըրուր մը ինչալը • և փորէն թարախի պէս և ար-
իւնոտ կամ մաղձային աղբ դուրս ելլալը :

Հաստ պաղըրսախներն որ բորբոքին՝ բարակնե-
բուն բորբոքումին չափ չի վախցըվիր • և մայասըլին
արիւնը բացվելով խտայ տէֆ կըլլայ • բայց ինչ-
պէս որ առաջ ալ ըսինք՝ ողջ իբէն հին մէկ պա-
ղըրսախի բորբոքում մը չի ցըցընօղ մարդուն պիւժ
մեռնէլէն ետքը անդամազննիները տեսած են որ՝
պաղըրսախները կամ մէկ ըզմէկու հետ՝ կամ բէ-
ռիթօնիօին հետ կըպած կըլլան • և ասկէց էշկեա-
րէ կըլլայ որ՝ բըժիշկներուն գիացածէն աւելի
րաստ կուգայ պաղըրսախներուն երկու երեսին ալ
բորբոքումը • և ամէն անգամ որ բորբոքումը ըսած
կերպովըս տաղելիշ կըլլայ նէ՝ զուհուր ըրած տե-
ղերը պիւթիւն պիւթիւնէ անլընտա չի թողուր :

Պաղըրսախներուն մէջը թարխտուելուն կամ եա-
րա հասըլ ըլլալուն և թարախ կապելուն նշանները
ուրիշ տեղերու թարխտալներուն պէս են • բայց
թէ որ պաղըրսախներուն վըրան եարա զուհուր
բրած ըլլալուն սաղլամճա խապած մը չունենամք
նէ՝ շատ շեւպհէլի կըլլայ եարային թարախ կա-
պելը • և պաղի ալ բժիշկին թահմինը պիւթիւն
պիւթիւնէ սուտ կըլլայ :

Եւ եղած ժամանակը՝ ինչպէս որ փորոտիքնե-
բուն մէկին վըրան բորբոքում ըլլալով անկէց ե-
լած թարախը քովինին կանցնի • նոյնպէս ալ պա-
ղըրսախներուն վըրայ ելած եարային թարախը թէ
որ պաղըրսախին կամ փորուն մէջի պարապ տեղը
չի մտնէ նէ՝ ասոնց քովի փորոտիքներուն մէկուն
մէջ կը վազէ • և կըրնայ ալ իրեն ճամբայ բանալ փո-
րուն մկանուկներուն մէջէն • և երթալ բէռիթօնի-
օին հասնիլ • կամ մինչև պորտը գալ • ինչպէս որ

բժըշկական աստուծութիւններուն մէջ օրինակ ունիմք որ՝ մէկուն քօլօն կամ կէօտէն ըսված պաղըրսախը բորբոքելով՝ Թարախը դէպ ՚ի պորսը եկած է :

Հաստ պաղըրսախներուն բորբոքումէն շատ կըլլայ Թարախոտիլ . բարակ պաղըրսախները կանկոէնայի աւելի մէյլ ունին, ուղիղ աղիքին վըրայ շատ անգամ ետրա և մաթեա (ֆիսթուլա) բէյտահ կըլլայ , որ չի գիտցողները մայասը զանն կընեն :

Պազլ մարդոց բորբոքում զուհուր ընելով՝ ուղիղ աղիքն ու քալաբուշտը մէկ ըզմէկու փակած կըլլան . և քալաբուշտին վըրան ետրա ըլլալով՝ Թարախէն զատ աղիքին մէջի աղբն ալ քալաբուշտին մէջը կանցնի :

Ասանկ որ ըլլայ նէ՝ հիւանդները քանի մի ատեն չեն կըրնար շըռել . ֆախաթ շէռ անցնող խողովակէն խըզովմը շատ և գէշ հոտով փուք կելէ :

Պազլներուն շէռը շէռի ճամբայէն դուրս կելլէ ալնէ , բայց պուլանը և իւղոտ կըլլայ . հոտը շատ գէշ և աղբի հոտի պէս կըլլայ . շըռել չի կըրցողներուն փորը կը քըշէ և շէռը աղբին հետ մէկ տեղ կելլայ :

Պազլին արական անդամքէն արլւն պօշանմիշ կըլլայ և անով կը մեռնի . պազլները ջրգող կըլլան . և պազլներն ալ մէթէօռիզմօ ըսված վիքախտութիւնով կը մեռնին :

Ամէն մեռնողներուն ալ աղիքներուն և քալաբուշտին վըրան սֆաչէլլօ ըսված կանկոէնան բէյտահ եղած կըլլայ , աղիքներն ալ ուրիշ փորոտիքներուն պէս կամուրնան և քար կը կըտրին . բայց այս վիճակիս հասնելուն պատճառը բորբոքումը չէ , իլլէ տամարներուն և շնչերակներուն (շահտամարներուն) և մանր երակներուն և մսագնտակներուն (պէզէթլէրիններուն) հաստընալն է , որ երկան ատեն քըշելով ասանկ ամուրութի ալ բէյտահ կընէ :

Բայց ուղիղ աղիքին բորբոքման պատճառը էքսէթի մայասը կըլլայ , անոր համար զարմանք չէ որ ու-

դիշ աղիքին վերայ ասանկ ամուրնալ շատ պատահիւ :

Կնոջը մէկը պէնօռռէա ըսված իլէթը ունէնալով՝ որ հայիզին տեղը ճերմակ մէկ հիւթ մը կը վազէր՝ դեղով կըտրել ուղեց այս անկանոն վազելը . դեղը թէյսիր ըրաւ , և հիւթը կըտրեցաւ . բայց ներս զարնելով և նըստոյ տեղէն ճամբայ գլտնելով դուրս ելաւ , բայց տեսան որ՝ ստորին աղիքին մէջի ծակը շատ նեղցած էր :

Մեռելներուն մարմինը բացօղ և քըննող անդամազննիչները կը վկայեն թէ՛ աղիքին մէջերը տեղ տեղ աւելի սըխմըված և պլնոյ և նասըր կապած տեղեր կը գըտնըվին , քան թէ շիռօ ըսված ուռեցքը :

Այս շիռօն էքսէրի առանց բորբոքման կը պատճառի . բայց մէկ ալ կերպ պնդանալ և նասըր կըտրելը հէլպէթտէ առաջկուց մէկ բորբոքում մը ունեցած կըլլայ . և այս բորբոքումըս շատ անգամ դադտուկ մնացած կըլլայ :

Այս աղիքներուն մէջէն պիտի անցնին մարդոյս սննդարար (պէսլէյիճի) ինթիզալը հիւթերը , ինչ պէս որ ամէնուն ալ յայտնի է . և ասոնք սըխը և այտընըխնին նեղ եղած ատենը մէջերնուն հիչ մէկ բան մը չի կըրնար անցնիլ , այն նեղ տեղին վերի դին եկած բանը կը լեցվի . և քամի ալ կը հանէ մէջէն :

Ասոնք այն տեղը ետեւէ ետեւ շատնալով և չի կըրնալով վար իջնալ՝ թըխըմիշ կըլլան կը մնան . և պաղըրսախին այն տեղը՝ մէջը բան լեցուցած տօպրակի մի պէս կը կախվի . և շատ հիւանդութիւններ բէյտահ կըլլան ասկէց . և մանաւանդ փըսխել և փորու խապղութի և փորու ցաւ . և տեղին կեօրէ՛ , և տըված արդեւքներուն շատութիւնը կեօրէ՛ ասոնք ալ թիւրլիւ թիւրլիւ դործեր կուենան . մենք էրբ որ շիռօներուն վերայ խօսինք նէ՛ ասոնց հախին ալ այն տեղը ընդարձակ կը խօսիմք :

Պաղըրսախ իւֆիւնէթին կանկռէնայի փոխվելուն նշանները՝ մէկ ալ կանկռէնաներուն նշաններն են . ասոնցմէ զատ ասոնք ալ կան որ՝ հիւանդին

փորոշն ցաւը պիւթիւն պիւթիւնէ կը կըտրի . մե-
թէօռիզմօ ըսված քամիոտ ուռեցքը կէվէնայ .
որն սըն կը հեծկըլտայ . նաւզը մանը և մեջառ մեջ
կըլլայ . երեսը ֆաշչեա իբրօքումթիքա (մեռեւա-
տիւ ըսված կերպովը տվըրված կըլլայ , սոյըխա-
միշ կընէ , թմրած կըլլայ , ձեռքերը տքքերը պա-
ղած կըլլան և փակչըտուք քըրտինք մը դուրս կու-
տան . սաֆուալի կամ անհամ կամ նըստոյ տեղէն
եւլալու աղբի պէս բան մը կը փըսխէ , նըստոյ տե-
ղէն ալ ջուրի պէս նօսը և երող և դարշահոտ և ճեր
մակ գունով բան մը կըլլայ , հիւանդին վըրան սըն
սըն մարեւիք կուգայ :

Ամնկոէնան լըման եղածին պէս՝ հիւանդին խել-
քը գլուխը կուգայ , առողջացայ տէյի քովիններուն
հետ քիչ մի ուրախանամ ըսելն իքէն կը մեռնի :

Բէռիթօնիթիտէ հիւանդուէ համար ըսածներնուս
պէս՝ այս հիւանդուեմ հետն ալ խոռօքէաքումօ
կամ սուր ջրգողումի կըլլայ . և ասոր ալ վերջը էք-
սէրի կանկոէնա կըլլայ , և շատ օր ալ միջոց չի տար :

Պաղի բժիշկներ որ ջրգողումեան պատճառ մէկ
քօլիքա ինֆիւամմաթօռիա մը իւֆիւնէթի սանճը
կըլլայ ըսին նէ , այս այն քօլիքա ըսածնին է . յիշալը
միայն այնքան է՝ որ աղէկ մը չեն հասկըցեր , թէ բորբո
քմումէ մի այս ցաւըս , եօխսա մէկ սատէ ցաւ մընէ մի :

Եւ չիւնքի այս ջրգողումեանս ատենը՝ պաղի
անդամ սիէռօ ըսված ջրանման հիւթը փորոշն մեջ
մուհալէխը չալխանմիշ կըլլայ , ասոր մեջ հասըլ ե-
ղած թարախային և թանձր մասունքները վար կիջ-
նան , կամ բէլլի ըսված տեղը կը նստին , կամ պա-
ղըրսախներուն կը կըսչին . և ասոնց թացութիւնը
պաղըրսախները ծծելով՝ ասոնք կը չորնան , և ա-
ղիքները մէկ ըզմէկու փակչէլուն պատճառ կըլլան :

Ասոր դիւարը :

* . 178 . Կասթռիթիտէի համար տըված թէր-
քիպինա՝ կնեհ իթիտէի համար ալ աղէկ կու գան .

այս հիւանդութեան նայող բժիշկը ամէնէն առաջ պէտք է որ հիւանդութեան պատճառները տէ՛ք ընէ :

Ուստի՝ թէ որ էռնիա ինքառչէռաթա ըսված տեսակէն է նէ՝ պէտք է նախ և առաջ կամ իր տեղէն խախտած աղիքը (պաղըրսախը) իր տեղը դրնել , կամ տեղը դըրվելու ալ ըլլայ տէ հիւանդին խեր պիտի չունենայ նէ , էռնիօթօմիա ըսված գործողութիւնը ընելով՝ էռնիան կըտրել նետել :

Թէ որ բորբոքման պատճառը զէհիրնէրն են , կամ ուժով և սաստիկ լուծող դեղերն են , որ գըրգըռութի տալով աղիքները ինճիթմիշ ըրած են , և անոնց ուժը կոտրելու համար տալու յատուկ բանդէհիր մը չունիս նէ՝ իւղային բաներ հէմ բերնէն տո՛ւր , հէմ իհթիքան ըլլէ :

Հիւանդութեան մը վերջը աղիքներուն մէջ փրտտած և ավրած նիւթեր մնալով , կամ շատութիւննին կամ կծուութիւննին աղիքի բորբոքում պատճառելու ըլլաննէ՝ թեթեւ լուծողներ պէտք է տալ , ինչպէս են կաթի սիրութեա , թամըրհինախի էօզ , խուտրէթ հէլվասի , իւղ , և յատկապէս հինտ եաղի ըսվածը , և ասոնցմէ զատ՝ պէտք է նաև ինֆուզիօնէ տի քամօմիլլայով կամ պալ սիքքէսին ջրով խառնելով հօքնա ընել :

Թէ որ էզանթէմա մը կամ ուլմաթիզմօյի (վէճայի մէֆասըլի) հիւթ մը կամ ուրիշ ասոնց նման գրգռիչ և կծու հիւթ մը ներս զարնելով պատճառած է նէ բորբոքումը , վերոգրեալ դեղերէն զատ՝ բէհլիվան եախըսի և հառտալ եախըսի զարնելալ պէտք է ցաւցած տեղին վըրան :

Հիւանդութեան պատճառը՝ մայասըլին արիւնին , կամ հայիղին կամ լօքիին կըտրին է նէ , կամ փորուն երակներուն լեցունութիւն է նէ , թեէն արիւն առնէլէն ետքը՝ պէտք է սիւլիւկալ փակցընել նստոյ տեղը բէրինէօն՝ որ է ծննդական անդամքին և նստոյ տեղին միջոցը , ծննդական անդամքին երկու քովերը՝ Թէ որ հիւանդը կընիկ

մտորդ է նէ, ստոյգ էնթէսիթիսէին՝ որ ինքնագր-
լուխ հիւանդութի մը նէ, ուրիշ հիւանդութիէ ա-
ռաջ եկած չէ, թէպէտ ցաւոյն, և բոլոր մարմնոյն
վերայ տիրող ըսբազմօնն համար նազգը կըծկըտած
և մանր և տկար կըլլայ, կասթալիթիոսէին պէս, բայց
աճէլէ ընելու արիւն առնելու է, ինչպէս որ միտէ
իւֆիւնէթիին համար ալ ըսինք, մինչև որ նազգը
իւր խարէրը գըտնէ, ուժէ ինկած երևալուն ալ
նայիլ պէտք չէ:

Խիստ հարկաւոր գործը այս կերպովն գլուխ
հանելէն ետքը՝ սիւլիւկ փակցընելը շատ օգուտ
կընէ. ինչպէս որ քիչ մի առաջ խօսեցանք, և սիւ-
լիւկ փակցո՛ւր փորուն վերայ, և նոյն տեղը հաճա-
մաթ ըրէ, և շիշէ փակցո՛ւր:

Փորուն էթրաֆը կամ կիւլ հաթմի մէլէմիով
կամ օլիօ քանֆօռաթօյով կամ պան թօխումիի ե-
ղով շփէ. ետքը մէջը սապոն հալեցուցած կաթով
ըլըճախ ֆօմէնթօ զաւրկ վըրան, կամ թէ որ հիւան-
դը շատ անհանգիստ չէ, և պայլընութի չի գար նէ
վըրան, ոտքերը մինչև ծունկը և տահա վէր՝ ըլըճախ
ջուրի մէջդիր, և բէք տաք ջրէն աղէկ մը զգուշացիր:

Իւղոտ կամ զամիս առապիով շինված հօքնաներ
ըրէ սըլս սըլս, բայց ամէն մէկ անգամին քիչ քիչ.
Թէ որ (տիւղ պաղըրսախին) ուղիղ աղիքին վըրայ
է նէ բորբոքումը՝ այս ինթիքանըս չի՛ յարմարիր:

Այս հիւանդութիւն խիստ փնասակար են թար-
թարօ էմէթիքօյով կամ թիւթիւնի մուխով թեր-
քիպ եղած հօգնաները, նոյնպէս փնասակար են
խթիչ (տիւրթմիւշ ընօղ) լուծողները, և սառե-
ճիվա տալը, դէրէ փորուն խապզութիը այս հի-
ւանդութեանս պատճառ չէ, ասկէց պատճառած
մէկ զուհուրաթ մը նէ:

Վէճայի մէֆասըլէն կամ իջուածքէ պատճառած պա-
ղըրսախներու բորբոքումին շատ օգտակար է՝ ցաւցած
տեղին վըրան բէհլիվան եախըսի փակցընելը. ինչ-
պէս որ ուրիշ բորբոքումներուն ալ օգուտ կընէ:

Ներսէն օգնութի կընեն էմօլլիէնթի և մուշի-
լաճինօղի ըսլած դեղերը՝ ըլլճախ տալով . բայց
սալէ մետիօ ըսլած աղերը այս հիւանդութեա դեղ
տէյի գործածելը՝ կըրնայ վտանգաւոր ըլլալ .
ուստի ասոնք բանեցընելու շատ զգուշութի պէտք է :

Մինչև որ բորբոքման նշանները կատարելա-
պէս դադարած չըլլան նէ՝ այս հիւանդութեա ա-
ֆիօն տալ չըլլար . և ասոնց խրղը անցնելէն ետքը՝
կըրնաս զամի առապիի սիւպիյէի հետ խառնելով
տալ . ասոր հախին պէտք եղած զգուշութիւնները
կասթառիթիտէ հիւանդութե վըրայ խօսելով՝ հաս-
կըցուցած եմք :

Քեաֆուրի գործածելու ալ զգուշութի պէտք
է . թէ որ ներսէն տալու ըլլաս . և երբ կը տեսնես՝
որ շատ արիւն առնելով հիւանդը շատկէկ ինկած է
ուժէ , այն տոենը կըրնաս սուանց վախի տալ :

Թէ որ ասոնց գործածութիւր բժշկին հարկաւոր
երևի նէ՝ բորբոքում ունեցող աղիքին տեք քամ ընե-
լու է . թէ որ հաստ աղիքները բորբոքած են նէ՝
բերնէն թող տայ . թէ որ բարակ աղիքներն են
նէ՝ հօքնա թող ընէ :

Ե՛րբ կը տեսնես՝ որ հիւանդութիւր չափաւոր և
արիւնային փոր քըշութով պիտի քակվի , կամ թի
սիրութկայի մէջ թամարհինտի հալեցո՛ւր և տո՛ւր
որ խըմէ . կամ զամի առապիի սիւպիյէի մէջ խուտ
բէթ հէվասի հալեցո՛ւր և անիկայ տո՛ւր :

Աղիքներուն վըրան եղած եարաները թարխոտիլ
պատահելու ըլլայ նէ , որ ուրիշ հիւանդութիւններու
ալ նման ըլլալով՝ կըրնայ բժիշկը խաբել , հասկըց-
վելէն ետքը՝ կասթառիթիտէին եարա փոխվելուն և
Թարախոտելուն ատենը ի՛նչ դեղ թարիֆ ըրնիք նէ՝
այն դեղը ըրէ՝ . բայց դիտցած ըլլաս որ՝ ասիկայ
բժշկելը դժուար բան է . շատ անգամ հիշ մէկ
դեղմը ասոր խեր չըներ :

Ուղիղ աղիքին (շիտակ պաղըրսախին) վըրայ աչ-
քով տեսնըվելու և ձեռք հասցընելու տեղ ըլլայ նէ՝

եարան՝ կամ սուբբուռաձիօնէն (Թարխոտիլը)
ճեռահի վերաբերեալ բան կըլլայ անոր դիմարը :

Թէ երկար քըշօղ հիւանդութիւն և թէ բորբոք-
ութեան պատճառած աղիքներուն կարծրութիւնը ա-
նանկ մէկ ակտմը նէ որ՝ դուրսէն նշաններով
ճանչնալը շատ դժուար և շիւթհէլի է . ճանչցովի
նէ՝ դեղ ընելը տահա՛ դժուար , և սէպէքի բոլո-
րովին անկարելի է :

Մէկուն ուղիղ աղիքը՝ նըստոյ տեղին ծակին
հօտերը նեղցած ըլլալով՝ ֆօանք բժիշկին յաջո-
ղեցաւ նեղ տեղը լանցընել տէֆաաթով իւղային
իհօլիքաններ ընելով , և պութիւռօ տի քսքքաօ
ըսլած եղով բասսէրիօ (ֆիթիլ) թէքքիպ ընե-
լով , և երկան ատեն նըստոյ տեղէն ֆիթիլ բանե-
ցընելով , ինչպէս որ միզանց խողովակին (խորարի
ճամբային) հիւանդութիւններուն համար կընեն
բժիշկները :

Աղիքի բորբոքումը քաշօղ և անկէց աղէկցօղ
մարդը՝ պէտք է որ կերակուրի հալի շատ սըխը
բէհրիղ կենայ , գրգռիչ և կարծր և քամիոտ բանե-
րը կըրնան հիւանդութիւնը նորէն եդ դարձընել :

Ասանկ հասկըցիր նա և սքիւթիթօղօ և պահարե-
ղէն և ասթալինձէնթէ (սըքըձը) ըսլած դեղե-
րուն հալսին , երբ որ ներսէն տալ իսթիղա ընէ :

Պաղի անգամ աղէկ կուգան մառձիալէ ըսլած
հանքային ջուրերը , քընա քընային ինֆուզիօնէն
(պաղ թըշօցը) . և ի՛նչդեղ որ առանց չափազանց
բորբոքումմը տալու կըրնայ հիւանդին աղիքները
իբենց բնական վիճակի մէջ խօթել :

Քաւաճիէր Իգիւնէլի . քճ : Էբալիլի . Ի . Բոր-
Բոհան շէրդի . հայ : Իշլիհայիւլ չէպի . ար :

Ասոր Ինչ ըլլաւ :

* . 179 . Ս և ճիւղերին սուր և սաստիկ հիւանդութ-
եաներէն աւելի կը պատահին երկար քըշօղ հիւան-

դուծինները, կարծեմք թէ սուր հիւանդութիւններէն
ալ քանի մի տեսակ կըրնայ ըլլալ, սակայն հիմակու
հալը բժշկչկներուն մէջ ծանօթ եղածը էքսթրէմիտէ
ըսվածն է, որ է սև ճիւղին բորբոքումը:

Հաս անդամ այս հիւանդութիւնս ուրիշ հիւան-
դութիւնէ պատճառելով՝ սինթոմաթիքս կըլլայ, և
էքսէրի երեսկուկ ըլլալով բորբոքումը՝ եռխիբէ-
լաչէա (երլանձիւլ) կըսվի. իտիօքսթիքս և ֆլէմ
մօնօզա ըլլալը քիչ կը պատահի մեր երկիրները:

Եւ պազի ճիւղին դըրսի դիւ երեսը կամ խուպ-
պէ պիչնի տեղը կըլլայ, պազի ներսի երեսը կամ
փոս տեղը կըլլայ, բայց ամէն ատէն մշտան ելլալը
մէկ կերպով չըլլար. ամերիգայի մէջ էքսթրէմիտէն
դաւառական հիւանդութիւն մի է, սէպէքի այն տե-
ղին մախսուս. և այն տեղը ինքնագլուխ հիւանդութիւն
է. ուրիշ հիւանդութիւններէ չի պատճառիր:

Մեր երկիրները քիչ կըլլայ. բայց պազի տեղեր
էքիտէմիքս կըլլայ և բոլոր իրեն յատուկ նշան-
ներովը կերևի:

Հաս մեռելներու մարմիններ ալ քննելով ան-
դամազնին բժշկչկները՝ խապար կուտան, թէ դադ-
տուկ և երկար քըշող ալ կըրնայ եղեր այս բորբո-
քումըս ըլլալ. գէրէ ողջ իբէն հիշ մէկ սև ճիւղի
հիւանդութե նշան չի ցըցընող մարդոցը վերայալ՝
մեռնելուն ետքը լերդի բորբոքում տեսնելած կայ:

Ճնողքէ զսակի մնալու և միրաս անցնելու հի-
ւանդութիւններուն մէկը թոքին (աք ճիւղին)
հիւանդութիւնն է, մէկը ուղեղինը, և մէկն ալ
այս սև ճիւղինըս:

Եւ անանկ տըներ կան որ՝ ամէնուն ալ սըխ սըխ
սև ճիւղներու հիւանդութիւն կը պատահի, թէ բոր-
բոքողական և թէ երկար քըշող:

Վերոգրեալ կերպովնիս այս հիւանդութեանս
տեղը և բնութիւնը կերպ կերպ ըլլալուն համար՝
դըրսէն ալ ամէն ատէն միակերպ երևոյթ չունե-
նալ. ուստի քիչ խօսքով ասիկայ հասկըցընելու

հոգնելով այս հիւանդութեանս մէկ սահիճ և համառօտ սահման մը չեմք կրնար տալ:

Մարդոյս ամէն մէկ տարիքին կէօրէ սև ճիւղին ալ չափը և դիւքը և տարածութիւնը և մեծութիւնը կը փոխուի. զգայական կարողութիւն ալ մի և նոյն սև լերդին վըրայ պաղի տեղ բարակ և փափուկ կը լայ և քիչ մի բանէ կառնուի. պաղի ալ այնքան փափուկ չըլլար, աւելի սերմէ բաներու կը ընայ դիմանալ. ուստի մի և նոյն պատճառը սև ճիւղին մէկ դիւն վըրայ ներգործելով ծանր հիւանդութիւն կը ստացաւ. մէկ ուրիշ սեմթին ներգործելով՝ կամ խիստ թեթև անհանգստութիւն մը կուտայ՝ որ շուտ մը կանցնի, կամ հիչ բան չընէր:

Թէ որ յայտնի և սուր է նէ սև ճիւղին բորբոքումը, այն ատենը հիւամմա մը երևան կը լայ, հիւանդին իրօքօնոտիօները կերիւմիշ եղած կը լան. աջ կողմի օմուղը և եախային ոսկորին դին կը ցաւի, կը շտի վըրայ պառկիլը դժուար կը լայ. պաղիները մէկ կը շտին վըրայ չեն կրնար պառկիլ, պաղիները մէկ ալ կը շտին վըրայ դժուար շունչ կառնեն. չոր հաղ և հեծկըլտուք կուենան. և շատ անգամ ալ սիրտը կը խառնուի և կը փրփուէ:

Ասոր նշանները:

* . 180 .] Բաթիթիտէն՝ ուրիշ հիւանդութիւն երուն պէս՝ մըսեցընելով կըսկըտի, որ պաղի հեղ սաստիկ կը լայ. պաղի ալ քիչ մի շատկէկ ատեն կը քըշէ սովորականէն աւելի. ասիկայ անցածին պէս մէկ չափազանց տաքութիւն մը կը կոխէ, և բոլոր մարմինը կը ստատէ. բայց աւելի երոցքը բռնօքօտիօնէնէրը կը լան. և շատ սաստիկ ծարաւով կը պապակի հիւանդը:

Թէ որ սև ճիւղին խուսպէ պիչիմի տեղը բորբոքելու ըլլայ նէ՝ այն տեղը խիստ սաստիկ ցաւ մը կիմանայ, որ մըզրախ խօթածի նման կը ցաւի. և հիւանդը հքսերի աջ դիւն վըրայ չի կրնար պառկիլ:

Թէ որ սև ճիւղերն փոս Թարաֆը բորբոքած ըլլայ նէ՝ սօլին վերան պառկելը դժուար կըլլայ . և ստամոքսին ալ շատ անհանգստութիւններ զուհուր կընեն . ինչպէս են՝ սիրտ խառնըվելը . Ժանկի գուռով կանանչ սաֆուա մը փըսխել . էբիկասթուփօնն դին կէրկիութիւն . շատ անգամ սարըլըխ ալ . և ասկէց աւելի շատ կըլլայ հեծկըլտուքը , որ ատեն ատեն ծանր նեղութիւն կուտայ հիւանդին :

Այս ալ կըրնայ ըլլալ որ՝ բորբոքումը սև ճիւղէն ստամոքսին ալ կանցնի . մինչև որ բորբոքած տեղին մեծութիւնը և ուռեցքը խիստ շատ չըլլայ նէ՝ իբօքօնտութիւն դին զուհուր ըրած ուռեցքը դուրսէն չիմացվիր :

Ե՛րբ որ բորբոքումին տեղը անմիջապէս կողերուն ներքևներն է , կամ երբ որ ձեռօք քիչ մը վեր վերցընես նէ սև ճիւղը՝ այն ատեններն ալ իբօքօնտութիւններուն ձեռք զարնելով ուռեցքը կիմանաս :

Սև ճիւղերն ետևի դիու վերի կողմը բորբոքին նէ՝ այնքան շատ դիւրազգացութիւն չունենար , և այս տեղըս տիաֆուամմանն ետին մտած է . նոյնպէս կողերուն կամարին տակը պահված կողմն ալ , որ է սև ճիւղերն ետևի վարի դին , շատ դիւրազգացութիւն չունի :

Այս դիւրուածիս՝ հիւանդին հեծկըլտուքը և դժուարաշնչութիւնը և հազը կը շատնայ , և սօլուխը ներս քաշած ատենը մէկ սաստիկ ցաւ մը կիմանայ . պաղի հեղ այս ցաւըս մինչև մէջքը և մինչև աջ կողմի երիկամը (պէօպրէկը) եայլըմիշ կըլլայ :

Տիաֆուամմային մօտ եղած տեղին բորբոքումը շուտ մը Թոքին կանցնի . կամ Թոքին բորբոքումը սև ճիւղերն առջևի դիւուն վերայ կանցնի . և ասոնք երկուքն ալ շատ տեսնըված են :

Սև ճիւղերն էօղը բորբոքին նէ՝ ցաւը խորունկէն կըլլայ , և ծանրութիւն մը կունենայ հետը . բայց պաղի հեղ սև ճիւղերն օրթայ տեղը բառէնքիմային վերայ զուհուր ըրած բորբոքումն ալ սաստիկ ցաւ կիմանայ հիւանդը , որպէս Թէ մըզրախօվ կը ծակծկեն :

Սև ճիւղերին բորբոքած տեղին մեծութեւնը պըզտութեամբ կեօրէ ալ ծանրութիւնը էլեւ կամ պակաս կըլլայ, պաղի անգամ սև ճիւղերը իրեն բնականին երկուքին չափ կը մեծնայ, և իրեն մեծութիւնովը ըստամոքսին նեղութիւնը կուտայ՝ որ իրեն քովն է. նոյնպէս նեղութեւն մէջ կը ձըգէ տուէտէն ու ըսված աղիքն ու թոքը (սք ճիւղը) . և տիաֆոռամմային ալ շնչառութեւն ատենը հարկաւոր եղած շարժմունքին արգելք տալով՝ հիւանդը կուրծքը լեցված և սրտմըլվածի պէս կիմանայ, և խեղդըղդուկի մէջ կըլնայ. պաղի հեղալ մեծնալով կը ծանրանայ և կէրմիշ կընէ. որպէս թէ տիաֆոռամմային և սթէռնային փակած ըլլայ:

Թէ որ բորբոքած սև ճիւղերը այնքան մեծնայ որ՝ մինչև տալախը հասնի, որ էքսէրի տղոց վըրայ, և խիստ քիչ անգամ ալ չափահասներուն վըրայ կը տեսնըվի, այն ատենը ցաւը՝ որ վըրան ձեռք դըպցունես նէ տաճաւ աւելի կը շատնայ, և կէրկիութիւնը և ուռեցքը եբիկասթոխօին թարաֆը կըլլան. և ստամոքսն ու տիաֆոռամման շատ անհանգիստ կըլլան:

Այն էբութիւթիտէին՝ հեծկըլտուք և օմուղի և եախայի ոսկորի և ճիւղի ցաւ չըլլար. և ցաւի ալնէ ամէն ատեն յիշեցին չի ցաւիր, պաղի անգամ ձախդին ալ կը ցաւի, թէպէտ ասիկայ քիչ կըլլայ. և թեկին մէկն ալ թմրած կըլլայ. մանաւանդ աջթեւը:

Այս մէկ ըզմէկէ ֆարսը նշաններուս պատճառը՝ սև ճիւղերին մէկ տեղը կամ մէկ ալ տեղը բորբոքումը ըլլալն է. և ցաւերը տիաֆոռամմաթիքօ և սիմբաթիքօ կռանտէ և պուսքիտէ ըսված ջիղերուն ընթացքին (վարըշին) կընային. և այս ըսած ջիղերըս ամէնն ալ չեւղեքալէ ջղին բաժանմունքներն են:

Տեսանք սր լեղին տօպրախը մէկ հիւանդի մը վըրայ բորբոքած ըլլալով ֆլէմօնօզա տեսակէն, մաշկերը խիստ ճերմակ և փայլուն եղած էին. և այնքան թանձրացեր էին, որ մէկ բթաչափ մը

հաստութիւնն ունէին :

Այս գիտութեամբ մեջը թէ որ բորբոքումը սև ճիւղերին ալ անցած չէ՝ նէ՝ ցաւը միայն կարճ կողերուն և սև ճիւղերին քէնարը կիմացվի :

Էբաթիթիտէին ատենը մէյտան ելլող հազը, որ շատ անգամ չոր կըլլայ, կամ տիաֆուամմային գրգռութիւնէն զուհուր կընէ, կամ ջիւղերուն մէկ ըզմէկու հետ ինչախ ըլլալէն :

Հիւանդին փորը շատ անգամ խապըղ կըլլայ. և թէ որ սարըլըխ խառնըվինէ հիւանդուն հետը՝ փորուն աւելորդները ճերմակ կըլլայ, բայց պազի հեղալ՝ բորբոքած տեղէն կըծուած լեղի հիւթ մը իջնալով վար՝ փորուն աւելորդները ջուրի պէս նօսր և արիւնախառն կըլլան, և հետերնին ցաւ ալ կըլլայ. սարըլըխ չեղած ատենը՝ մեզը (շէու) ուրիշ բորբոքումներուն ատենը եղած մեզին պէս է :

Բորբոքումը թէ որ խիստ սաստիկ չըլլայ նէ՝ հետը գըտնըված հիւամման ալ այնքան ուժով չըլլար. և գիշերները կը սաստկանայ. կամ օր մը կըլլայ օր մը չըլլար :

Նաւզը կարծր կըլլայ և սըխ կընետէ. բայց երբ որ հիւանդը ցաւը խորունկէն իմանայ նէ՝ նաւզը առողջ մարդոց նաւզէն շատ ֆարխ չունենար :

Երկար քըշող հիւանդութեանը նշանները տահա՛ աւելի մութ են. և սէպէքի միշտ շիւպհէլի է. տսոնք ճանչնալը. և ասոր գլխաւոր պատճառը այն է որ՝ հիւանդները սոյս կերպ հիւանդութիւնս բանի տեղ չի դնելով՝ բժիշկներն ալ խապար չեն ունենար՝ որ ողջութեան ժամանակը քըննեն. թէ որ անդամազննութիւն ընելու սովորութիւն եղած երկիր պատահի նէ՝ հիւանդը մեռնելէն ետքը փորը բացված ատենը կը ճանչցվի :

Բայց մեր գիտցածին չափ նշանները ասոնք են. շարունակ մէկ թոյլ տաքութիւն մը կիմանայ. սև ճիւղերին վըրան ցաւ մը և կէրկիութիւն մը և լեցունութիւն մը և երոցք մը կիմանայ, մատ կոխած ատենը

ցաւը կէզեւնայ, մէկ դին կամ մէկ ալ դին դժուար
կը պառկի, և ասոնցմէ զատ ցաւ մը կ'սմանայ եր-
կու քիւրէկին արան, քիթը կը վազէ, մայասըլէն
արիւն կերթայ:

Ասոնք տեսնելով բժիշկը՝ թէ որ նախընթաց
պատճառներն ալ աղէկ տիք քաթով հարցնէ և
հասկընայ նե՛՛ կըրնայ քիչ մը բան սեզմիշ ընել
այս հիւանդութեանս վըրայ:

Ասոր պատճառները:

* . 181 . Ուրիշ բորբոքումներուն հասարակ ե-
ղած պատճառներէն զատ՝ սև ճիւղին բորբոքման
մասնաւոր պատճառներն են գըլխուն զօրնըվելը
և պէրէլէնմիշ ըլլալը, որ ուրիշ փորոտիքներու
բորբոքումալ կը պատճառէ, և ասկէց շուտ մը սև
ճիւղին վըրան եարայ ալ բէյտահ կըլլայ:

Փորուն եղած դիպուածներն ալ այս կարգիս
մէջ կը մըտնեն, ինչպէս են՝ փորուն վըրայ խնալը,
եարաւանմիշ կամ պէրէլէնմիշ ըլլալը, սըխմըվիլը,
փորուն վըրայ ուրիշ մէկ ծանր բան մը խնալը,
բարձր տեղէ ցաթկելը, և այլն:

Հոգւոյ կիրքերն ալ սև ճիւղին շատ փնաս կունե-
նան, մանաւանդ՝ սաստիկ բարկութիւնը. նոյնպէս
փնասալար է պաղ առնելը, պաղ ջուրի մէջ մըտ-
նելը, և հոգնած հոգնած չոր գետնի վըրայ բըռ-
վիլ պառկիլը:

Սև ճիւղին մէջ և լեղինն տօպրակին մէջ բէյտահ
եղած քարերն ալ սև ճիւղի բորբոքում կը պատճա-
ռեն, և ասկէց լեղինն ամանը բորբոքելէն մատէ՛
վըրան կանկռէնա ալ գոյանալով սև ճիւղին խելմը
տեղին վըրան ալ կը տարածվի:

Փորուն մէջ գոյացած լօմպուխթօտէ ըսված սօ-
ղուճաններն ալ աղիքներուն մէջէն սև ճիւղին մէջ
կելլեն, ուրիշ կենդանիներու ալ չըսըններ գըտ-
նըված են այս տեղըս, որ միշտ գրգռուի կուտան,
և պաղի անգամ բորբոքումալ կը պատճառեն:

Աղիքները և ստամոքսը և տիաֆուանման և թորը բորբոքող բաներն ալ կըրնան սև ճիւղի բորբոքում պատճառել. ստամոքսին և աղիքներուն մէջ աւրած և փրտտած հիւթեր մնալէն, կամ առողջարար փոր քըշուք մը անըզգուշաբար դադրեցընելէն ալ շատ անգամ սև ճիւղի բորբոքման պատճառ կըլլայ:

Վէճայի մէքասըլի և բորոտութե և երլանճըլի հիւթերը, և ուրիշ հիւթեր ալ իրենց կըծու և երող բնութեամբը՝ տեղերնին փոխելով սև ճիւղին վերան երթան նէ՝ ասոնք ալ այս բորբոքմանըս կըրնան պատճառ ըլլալ. բայց ասոր մասնաւոր պատճառ չեմք կըրնար տալ ամբողջան չափազանց սաստիկ տաքութիւնը և սափրային ալըրվիլ և փրտալը՝ որ այն միջոցին կը պատահի շատ անգամ:

Զերէ բժշկական պատմութիւնները կարդալով որ ամեն կողմի բժշկութե դաստառու վարժապետները իրենց կողմի գըտնելած հիւանդութիւնները գրած են, նէմցէի մէջ որքան մարդ կը հիւանդանան նէ այս հիւանդութեւս, իդալիայի մէջ անկէց աւելի զուհուր չընէր. և իդալիայի ամառը շատ տաք կըլլայ՝ նէմցէիստանի նոյնը:

Եւ չգիտեմք որ արեւելեան հինտիստանու մէջ ինչո՞ւ համար գաւառական հիւանդութի (էնտէմիքա) է էբաթիթիտէն. օդոյն տաքութենը համար է մի. տաքութենը պատճառով դժուարաշնչութիւնը խափանվելուն համար է մի. հոգնած և տաքցած իքէն պաղ հովի դէմ կենալու կամ պաղ ջուր խըմելու համար է մի, որ ասիկոյ մէկ ալ պատճառներէն հաւանական կերելի. կամ ասոնց հիւշ մէկը չէ աէ՝ ուրիշ մէկ բան մը նէ մի ասոր պատճառը, որ մինչև հիմա անծանօթ է մնացած ասոնց հիւշ մէկը հիմակվան բժիշկները չեն կըրնար կըտրել նեաեւ:

Ասոր Գոշուի-Ռէնը:

* . 182 .] Էբաթիթիտէին վերջն ալ մէկ ալ բորբոքումներուն վերջանալուն պէս կըլլայ, և հի-

ւանդութեան պատճառին կեօրէ և հետը գտնուած հիւմնային կեօրէ, և հիւանդին կաղմըվածքին կեօրէ կըլլայ հիւանդութեանը վտանգին ծանրութիւնը:

Այն ալ գիտնալ պէտք է թէ՛ տաաջկուց այս փորոտիքըս յատուկ հիւանդութիւն մը քաշած է մի- ինչպէս են՝ խցանք (սիւտտէ) կարծրանալ, կարծր ուռեցք, և սթէաթոմա ըսված պող ետրան:

Ընդ հանրապէս, թէ որ էբաթիթիտէն շուտով ծանչցըվի նէ՛ և աղէկ կերպով նայվի նէ, այնքան վտանգաւոր չէ. և հիւանդին հեծկըլտալէն ալ այն- քան չի վախցըվիր այս հիւանդութեան մէջ, որքան որ ուրիշ բորբոքումներուն ատենը կը վախցըվի:

Աքութա կամ սուր ըսված էբաթիթիտէն քո- նիքային (երկար քշողին) չափ վընաս չի ցըցընել և չի վախցընել, այս քոօնիքա բորբոքումը պազի անգամ սաստիկ հիւմնայով և խիստ ցաւով կուգայ մինչև երկու ամիս մը շարունակ կը քըշէ. և ասոր պատճառն է՝ շատոնցվընէ պէրի սև ճիէրին մէջը քար կամ սթէաթոմա կամ ուրիշ մէկ բան մը գըտնըվիլը:

Այն էբաթիթիտէն որ կասթոլիքա և նէսվօզա հիւմնաներուն վերջանալու ատենները կը պատա- հի, և սև ճիէրին միայն երեսը զապթ կընէ ներսը չի բանիր, և կանկուէնայի մէյիլ կուսենան, ամէն տեսակէն աւելի վախնալու բան է:

Սև ճիէրին փոս դին եղած բորբոքումը կամա- րաձև կողմին բորբոքումն շատ աւելի վտանգաւոր է, ղերէ հիւանդութիւնը տաղըլիշ չըլլար. և թարա- խոտած ատենը հոն ժողլըված թարախը խօլայ չէ որ աղիքներուն մէջ գայ, և անկէց բնական ճամբով դուրս ելլայ. ցաւն ալ շատ կըլլայ, հետը գըտնը- ված հիւմնան ալ իրզըր կըլլայ. և այդքան բանե- րըս հէլպէթ հիւանդին ներսը մէկ մահաբեր բան մը և սախատութիւն մը պիտի հանեն:

Էբաթիթիտէին քակվիլը և տաղըլմիշ ըլլալը կըլլայ՝ կամ հիւանդութեանը առաջին շաբթուն մէջ, կամ դէպ ի երկրորդին վերջերը, և արեւն կը

պարպրվի կամ քթէն, կամ նըստոյ տեղէն, կամ փարը քըշելով սափաւոյտ կամ արիւնոտ բաներ կելլան, կամ շատ և առատ կը քըրանի և կը շռէ, և շէռին տակը շատ մը մըռը կիջնայ, կամ վերջապէս՝ մարմնոյն դըրսի դին երբանձըս կելլայ, բնութիւնը ասոնք խուլանմիշ կըլլայ այս հիւանդութիւնէս մարդըս ազատելու համար:

Թէ որ սե ճիւերին հետ սքճիւերն ալ բորբոքումին իլհախ եղած է նէ՝ ըսածներէս զատ՝ շատ ալ պալլամ կը քակվի հիւանդէն:

Հին ատենվան բժիշկներն ալ Ֆարսին գացեր էին, և հիմարվաններն ալ կը հատառտեն որ՝ թէ որ սե ճիւերին բորբոքումը փոխվի տալախի ցաւ ըլլայ նէ՝ նշան է որ հիւանդութեան վերջը աղէկի է:

Խիտտ սուր հիւաման և անանկ ծարաւութի մը որ հիւանդին բերանը կը պապակի, և աղէկ նշան չեն, և այս եբաթիթիտէիս երբանձըսէն սքատճաւած ըլլալը կինացընեն:

Եւ ինչ տեսակ եբաթիթիտէ ըլլայ նէ ըլլայ, և սե ճիւերին վըրայ շատ անգամ կըսչուտ լինֆա պըրշկելով տօնմիշ կըլլայ, և մէկ սուտ մաշկի մը պէս վըրան կը պատէ, և ասով սե ճիւերը կը փակչի բէռլթօնիօին և ուրիշ անոր մօտ եղած փորոտիքներուն հետը, և այս փակչելով էքսերի վըրան հարա հասըլ ըլլալէն և թարախ ժողվելէն կաղաւտի, բայց պաղի ալ կըլլայ որ՝ մէկ ուրիշ տեղէ մը թարախոտելու ճամբայ կը բացվի:

Սե ճիւերին վըրայ մեծ և երեւելի ուռեցք մը բէյտահ եղած ըլլայ նէ բորբոքումով դժուար կըլլայ քակվելը, խիտտ շատ անգամ թարախոտելու կը դառնայ:

Եւ թէ այս՝ թէ գաղտուկ ուռեցքը, որ ճանշնալուն նշանները վերը գրեցինք, ուրիշ փորոտիքներու վըրայ այնքան սըխ չըլլար, նըքան սե ճիւերին վըրայ:

Եբան պաղի սե ճիւերին կամարածե մասին

վերան կելլայ, և պաղի ալ փոսին մէջը կելլայ, պաղի ալ բառէնքիմային օրթա տեղը կելլայ ասոնց ա-
մէնուն ալ վերջը մէկ կերպ չեն ըլլար:

Եւ այս եարաւ թէ որ իր քէֆին մնայնէ՝ ճի-
էրին շատ տեղին վերայ կամ ամէնուն վերայ մէկէն
եայրլմիշ կըլլայ. և ասկէց կըլլայ վերէմին թապէ
բուռաւէնթա ըսված տեսակը:

Եւ եարան բացվիլը վտանգաւոր և մահաբեր է.
մէջի թարախը կամ փորուն մէջ կը վազէ, կամ սև
ճիւրին մօտ եղած փորոտիքներուն մէկուն մէջը,
կամ ճիւրին փակած մէկ տեղ մը, կամ ստամոքսին
մէջը, կամ աղիքներուն մէջը. և յատկապէս կէօտէն
ըսվածին մէջը. կամ կուրծքին փոսին մէջը, թէ որ
առաջկուց եղած բորբոքումին մէջը ախափռամիան
ալ խառնըված էր նէ:

Քիչ կըլլայ տալախին մէջ պարպըվիլը՝ թէ որ
մինչև հոն կըրնայ հասնիլնէ բորբոքած ճիւրը:

Վերջապէս՝ բէռլիթօնիօին վերան ալ կը վազէ
այս թարախը, այն տեղվանքը՝ որ փորուն և մէջքին
ատոմինալէ և լօմպառէ ըսված մկանունքներուն
վերան կուգան. և այս ըսած տեղերուս ո՛րն որ եր-
թան նէ՝ այն տեղին յատուկ նշաններ կը ցըցընեն:

Այս եարաներըս դէպ ՚ի լայնութիւնը և դէպ ՚ի
երկայնութիւնը քալելով եղած տեղը մէկ գէշ մաթ-
եա մը կը բանան. պաղի անգամ ալ ճիւրին մէջգլտ-
նըված թարախը՝ տուրթօ էբաթիքօ ըսված ա-
նօթներէն ճամբայ կը գլտնէ, և քօլէտօքքօին մէջ
մըտնելով շիտակ տուօտէնօ աղիքին մէջ կերթայ.
և անկէց դուրս կելլայ կամ թարախուտ փրօխունքով
մը, կամ թարախուտ և արիւնային փորքըշուքով մը:

Եւ ասով պաղի կըլլայ որ՝ ճիւրին եարան կը
թէմիզնայ և կը բըժըշկըվի, և պաղի ալ ետեւէ ետեւ
դուրս ելլալու հիւթը չի պակսելով հոսմունք մը
բէյտահ կըլլայ որ՝ ֆլուսսօ էբաթիքօ կըսվի. և
այս հիւանդութիւնս էքսէրի շատ կը քըշէ, և
վերջապէս կը մեռցընէ:

Եւ որովհետեւ ճիշդը բորբոքած ըլլայ նէ՝ կողե-
բուն ներքիններէն փորուն մէջը տեղտեղ վեր կել-
լայ , ուստի ետքան թէ որ բէռի/ծօն/իօ/ն կըսած
ըլլայ նէ՝ դուրսի դիին մօտ կըլլայ , բանալը խօլայ
կըլլայ , և այն ատենը ասիկայ բժշկելը ճեռահի
գործ կըլլայ , որ թէ ատեն շանցած իբէն շուտ մը այս
ետրան բացվի նէ՝ շատ անգամ գէշ չի գար վերջը :

Այս հիւանդութիւնը խոռօրէ աքութօ ըսված
Նոգողութիւնը փոխվիլը խիստ նասիր կըլլայ , և ա-
սիկայ եղած ատենը՝ հիշ մէկ թարախի նշան մը
չըլլալով՝ լերդին մաշկին ու ասը մըսին արալը/սի
միջոցը ջըրով կը լեցվի :

Պազի ոչխարներուն սև ճիւղներուն մէջը ջուր
կը գըտնենք , և այս ըսած Նոգողութիւնիս է , բայց
չենք գիտեր թէ բորբոքում ըլլալէն մի կը պատա-
հի այս ջուրիս թօի ըլլալը , Եօխսա ուրիշ մէկ հի-
ւանդութիւնն^ը մը մի :

Աւաղկուց ըսած եմք որ՝ էբաթի/ծիտէն մեր
երկիրները քիչ պատահած հիւանդութիւն մընէ ,
ուստի աղէկ մը վախիտ չեն գըտած անգամազննի-
նէրը ստուգելու , թէ այս բորբոքումես սև ճիւղին
վերան շուռօ կը դոյանայ մի :

Հիւանդը հիշ մէկ ճիւղին կողմերը ցաւ մը չի-
մացած իբէն՝ մեռնելէն ետքը շատ կըլլայ որ ան-
դամազննիներ տեսք ճիւղը կարծրացած և սըզտիկ-
ցած կը գըտնէ :

Ու ճիւղին առանց մեծնալու միայն կարծրանա-
լուն նշաններն են՝ աջկողմի իբօքօնտո/խցին կարծ
թութիւնը կամ ուռեցքը , կախվածի պէս ծանրանալը՝
որ սօլուխ առած ժամանակը տահա աւելի յայտնի
կիմանայ , շնչառութիւն դժուարութիւն՝ որ կերակու-
րէն ետքը տահա աւելի կը շարնայ , մարսողութիւնը
աւփօրված ըլլալը , փորու պնդութիւն՝ որ խօլայ չի
քակվիլ , երեսին պէն/իզսիղ ըլլալը , աջ ոտքին
պաղ ուռեցքը՝ որ էբաթի/ծիտէն անցնելէն ետքը
էրեւան կիւլէ :

Պէս ճիւղին մէջը կանկուէնա զուհուր ընելու նը-
շանները՝ ընդհանրապէս բորբոքումներուն վերայ
խօսած ժամանակնիս ընդարձակ գրեցինք՝ ուզո-
ղը կըրնայ հոն կարդալ:

Ասոր դիմար:

*. 183. Սորիշ բորբոքումներուն աղէկցած դե-
ղերովը էքաթիթիտէն ալ կաղէկնայ, ուստի՝ հի-
ւանդին նախքը մանր և սլըզոտիկ սխլէ նետէնէ՝
պէտք է արիւն առնել, և հիւանդութեան ուժին
նայելով ալ կրկնել, թէ որ պէտք ըլլայ նէ:

Ապից էտքը գլխաւորապէս գովելի դեղերն են
մայասըլին երակներուն վերայ և սև ճիւղին եղած
կողմը սիւլիւկ փակցընել, և հաճամաթ ընել և
շօշէ զարնել:

Արիւնը քիչցընելէն ետքը՝ ցաւցած տեղին վը-
րան բէհլիւան ետիւրսիով խաբլամիշ ընելը, կամ
ուկուէնթօ վօլաթիլէ զարնելը, և կակըղցընող ֆօ-
մէնթինները գործածելը, և էմօլիէնթէ դեղերով
իհթիքան ընելը:

Եւ այս հիւանդութէն ատենը թեթև լուծմունք
տրվողները, ինչպէս են թամըր հինտիի էօզը, քը-
րըմ թարթար, կամ խուտրէթ հէլլասի, կաթի
սիրութեանի մէջ հալեցընելով, կամ թինթուռա ա-
քուօզա տի ուսպառպառօ ըսված թերթիպը շու-
տովմը հէմ փորուն մէջի շատ սաֆուան դուրս կը-
թափէ, հէմ հիւանդութէն նիւթը դուրս կը հանէ
տուլթիօ քօլէտօքօ ըսված ճամբովը, ուստի ուրիշ
հիւանդութիւններուն և բորբոքումներուն ամէնէն
աւելի այս ախտիս օգուտ կընէ:

Այս միջոցիս՝ հիւանդին խըմէլէքը պիտի ըլլայ
ջրով օսսիմիէլէ և նիթուօ, կամ սատէ սիրութեան,
բայց սըխ սըխ խըմէ, ամէն մէկ խըմածին քիչ. քիչ
թող խըմէ, և տաքուկ ըլլայ, պաղ թող գործ չածէ:

Ե՛րբ որ տեսնես քի՛ հիւանդութիւնը քըրտիլքով
քակվելու մշիլլի է, պէվանտա սալինա խըմցուր,

հետը խիստ քիչ թարթարօ էմեթիքօ խառնելով ,
և քըչիկ քըչիկ խըմցո՛ւր , կամ օստիմիէլէտի ին-
ֆուզիօնէ տի սամպուքօ խըմցո՛ւր :

Փորձով ուրիշ մէկ դեղ մը նալ գըտնըված է , որ
հինտիստանի մէջ գաւառական եղած էբաթիթիտէն
այս եղանակովըս կը բժշկեն , սնդիկ (ժիվա) գործ
կածեն , թէ՛ ներսէն և թէ՛ դրսէն . և այս դեղըս
և րոպիայի մէջն ալ փորձըված և աղէկութիւնը իս-
պաթ եղած է . և կերևի թէ՛ սև ճիէրին բոր-
բոքումին թարխոտելու դառնալը արգելէրու հա-
մար ասկէց զատ դեղ չիկայ :

Այս դեղիս ներգործութիւնը վըրայ թէպէտ ո-
մանք կասկածաւոր են՝ բայց հիշ մէկ հիւանդի մի
քէտէր հասած չիկայ , միայն սրազիներուն օգուտ չէ
ըրած . այն ալ յայտնի է որ ուշ ըսկըսելուն համար
կըլլայ . վախիթով սկըսված ըլլայ այս դեղըս տըր-
վելու նէ օգուտ պիտի ընէ :

Այս դեղըս գործածելուն կերպը այս է . է՛ն
առաջ հիւանդէն քիչ մի արիւն կառնեն , և ան-
թիֆլօճիսթիքօ դեղեր կուտան . և այս միջոցիս հիւ-
ւանդին ցաւցած տեղին վըրան ճիվա մէհլէմի կը
շըփեն , ներսէն ալ քալօ մեղնիօ կուտան . որ քիչ
ատեն անցնելով բերանը ջոտտել կըսկըսի . և ասով
ցաւը բոլորովին կը դադրի :

Այս մէհլէմըս մէկ կամ երկու օր միայն գործ
կածեն սև ճիէրին վրան շըփելու . երրորդ օրը
ցաւցած տեղին վըրայ բէհլիվան եախըսի կը զար-
նեն , և մէհլէմը ձախ դիու իբօքօնտախիօն վըրան
կը քըսեն :

Ասանկ չափազանց սնդիկ գործածելէն տկար
հիւանդներուն կամ առատ ջուր կուգայ բերնի ,
կամ փորերնին քշէլ կըսկըսի . և թէ որ էբաթի-
թիտէին հետ գըտնըված հիւամման կասթալիքօ նէռ-
վօղա տեսակէն է նէ՛ սընդիկը մինակ տըրվելով
շատ ծանր վընասներ կըրնայ ընէլ :

Ուստի ոմանք ըսին որ՝ սընդիկին հետ քընա

քրհա գործ ածելու է • ուրիշներն ալ բերնէն ջուր վազելը էօիրկէմիշ ընելու համար՝ կամ ախ սիւլիւմէն, կամ թաթլը սիւլիւմէն կուտան քրհա քրհայտլէ:

Սուր էբաթիթիտէին եղած դեղերը երկար քրշօղ հիւանդութեան ալ օգուտ կ'ընեն, բայց չափը՝ հիւանդութեանը թուլութեանը և պատճառներուն յարմարեցընելու է:

Ուստի շատ օգտակար են ցաւցած տեղին վարան հաճամաթ ընել, սիւլիւկ փակցընել, միայն կարմրութի տալու չափ բէհլիվան եախըսի զարնել, անթիֆլօճիսթիքօ ըսված դեղերը սըխ սըխ գործածել, խըմելու ջուրը թթվըշաղ ընել, քիչ մը կիւհէրչիլէ ձըգելով և հալեցընելով մէջը, կամ սիրութկայ կամ սատէ կամ տալ՝ խայմախը առնելէն ետքը, հօքնա ընել, մսեղէնէ և հացէ բէհրիղ կենալ, հասուն պտուղներ շտովէկ գործ ածել, պազի պազի ալ խիստ քիչ քալօմէլանօ առնել, և վերջապէս՝ հանքային ջուրեր գործածել:

Սև ճիւղին վերայ ետրա բէյտահ եղած ատենը՝ թէ որ ճէռահի ձեռք պիտի կըրնայ հասնիլ, և ուռեցքը շատ չի խաղալէն կը հասկընամք որ՝ մէկ տեղ մը փակած է • մանաւանդ բէռիթօնիօին վերայ, որ ասանկ գործողութեա այսպիսի տեղի վերայ փակչիլը խիստ հարկաւոր է • ճիւղին գոյացութիւն շտովէկ թէլէֆիթ չեղած իքէն ետրան շուտով բանալ հարկ է:

Աղէկ նայէ՛ որ՝ լեղինն տօպրակը լայնցած ըլլալով՝ դուն անիկայ սև ճիւղի ետրա և ուռեցք չի կարծես • դէրէ ասանկ եանդլըշութիլը հիւանդը շիւբհէսիղ կը մեռցընէ:

Այս հիւանդութիւն մեռածներուն մէկուն փորը քննելով տեսան որ՝ սև ճիւղին աջկողմի փերթին վարի ծայրին վերան զուհուր եղած ետրան ճէռահը ծակեմ ըսելն իքէն՝ գործիքը անկէց անցնելէն ետքը կէտէնն ալ ծակեր է:

Ետրան բանալէն ետքը նայելը և դիմար ընելը

ձեռահի բան է • միայն այս ըսենք որ՝ հիւանդը անանկ պառկըցընելու է քի՛ թարախը վաղելը խօ-
լայ ըլայ :

Եարային բերանէն ներս՝ ետրան թէմիզ բըռ-
նող շիրինկաներ ալ գործածելէն զատ՝ հիւանդին
ուժը չի կորսընցընելու • համար քընա քընա ալ
պէտք է տալ :

Ան ճիւղին կարծրանալուն և շիւռօին ընելու
գեղերը ուրիշ տեղ պիտի գրեմք :

Տալա՝ Ի-Փի-նէթի • ԳՃ : Սքէնէթի • ԻՊ : Բոր-
Բոստն Գայծէշուն • Հայ : Ինթիհայ Ինթօհալ • ԿԳ :

Ասոր Բոս-նի-նը :

* • 184 • Տալա ըսված գործարանքը մարդոյս
վերան ինչ գործ ունենալը մինչև հիմա աղէկ մը
յայտնըված չէ • և ասոր պատահած հիւանդութի-
նեցուն վերայ ալ շատ կատարեալ տեղեկութիւն-
ներ չունիմք :

Հիները ասոր դիւքին և տարածութիւն և ձևոյն
նայելով, որ տիախոսամային՝ և ստամոքսին՝ և քո-
լօն կամ կեօտէն աղիքին՝ և կողերուն ցկորնեցուն
ներքին պահված է • պէօպրէկներէն տահա վերով,
և բէոթիթօնիօն մէջ իյնալովը անկէց կը զատվին :

Տեսակ տեսակ հիւանդութիւներու պատճառ ըսին
ասիկայ, մինչև խենթութիւն պատճառ ալ դըրին • հա-
սըը՝ սեռամաղձէն կամ խառասեվտայէն ինչ հի-
ւանդութիւն կըլլայ ըսիննէ՝ անոնց ամենուն ալ
տեղը տալախն է ըսին :

Այս սիւնկերի նման գոյացութիւն տեսակ տե-
սակ հիւանդութիւներու մէջ կիյնայ • երբեմն ուրիշ
հիւանդութիւններու ներքի իյնալով՝ նեօպեթով
մէյմը կը լեցվի մէյմը կը պարպըվի • որով կերևի
որ՝ մէկ մը կուռենայ վեր կըլլայ, և մէկ մը նալ կը
սըմքի վար կիջնայ :

Պաղէ հեղ կուռենայ կը մեծնայ, որ լօմեաբտա-

ցիններուն բնական ախտ է իրենց երկրին բերմունքէն • բայց տալախին գոյացութեանը վերայ աւելի միս չի բուսնիր • և կամաց կամաց իր տեղէն դէպ ի վար ինչածի պէս կըլլայ • պազի հեղ կարծր կըլլայ նստըրի կամ քարի կամ ոսկորի պէս • պազի ուռեց • վորած և մեծցած կըլլայ • պազի իրեն բնական չափէն պըզտիկ կըլլայ • և պազի ալ կը բորբոքի • բայց այս բորբոքումըս ամէն բժիշկ միաբան կը վկայեն որ՝ խիստ քիչ տեսնուած բան է • այս բորբոքումըս՝ բժիշկները խտալերէն սբէնիթիտէ կըսեն • և էբաթիթիտէին շատ նման է • և նշանները սէպէքի նոյնն են • Ֆախաթ ցաւը և ուռեցքը և ուրիշ նշանները ձախ կողմի իբօքօնտուիօն կըլլան :

Ասոր նշանները :

* • 185 • **Բ**յս հիւանդութեանս նոր սկսած ատենը՝ մէկ սաստիկ մըսելով տաքութի մը կուգայ • մըսելը անցնելէն ետքը շարունակ տաքութիւն մը կը կոխէ՝ որ պազի կը թուլնայ • չափազանց ծանրաւութի և պայղընութի կուգայ • ձախ կողմի իբօքօնտուիօն ներքին մէկ ցաւ մը կըլլայ՝ որ դըպած ատենըդ կէվէնայ ցաւը • նոյնպէս նէֆէսը ներս քաշած ատենն ալ ցաւը շատ կըլլայ • և ցաւին տեղերը կըլլայ օմուզը և ծիծերը և քլավիքօլա ըսված տեղվանքը :

Պազի խորունկէն կըլլայ • և պազի սուր և գէշ կըլլայ • էքսէրի այս ցաւըս կարճ կողերուն քէնարներէն ալ աշմիշ կըլլայ • և հետը դժուարաշնչութիւն կունենայ :

Պազի՝ երբ որ բորբոքումը տալախէն տիաֆոամմալին վըրան անցնի նէ՝ հազ և հեծկըլտութալ կըլլայ • և հիւանդը ձախ կողմին վըրան պառկելու ըլլայ նէ՝ դժուարութի կը քաշէ • պազի տալախը ծանրացած կըլլայ և ստամոքսին վըրայ հեծնալով նեղութի պատճառը այն կըլլայ • պազի բորբոքումն ալ մինչև ստամոքսը կը հասնի • և թշ դիւր վըրայ

պիտեւէն ալ կը դժուարանայ :

Ասանկ եղած ատենը՝ սիրա խառնըվել ալ կըլլայ, փրօխելիքը կուգայ, և կը փրօխէ ալ ափռաի պէս և արիւնիախառն բան մը, որ շատ կեւլայ դուրս պազի հեղ ձախ կողմի պէօպրէկին վըրայ եղածի պէս մէկ ցաւ մը, և մեղմ դեղերով տէ՛ֆ չըլլալու խաղաղութի մը, պազի հեղ խոշորկէկ և ծանր ուռեցք մը, որ էփ աղէկ ալ յայտնի կըլլայ դըրսէն, և ձևն ալ կը ցըցընէ որ տալախին վըրան է ուռեցքը • ասոնք ամէնն ալ կիմացընեն որ տալախին վարի ծայրն է բորբոքումին տեղը :

Ասոր պարճասեւրը :

* . 186 . Աստիթիտէ և էնթէնթիտէ և էրաթիթիտէ հիւանդութիւները պատճառող բաները սբէնթիթիտէ ալ կը պատճառեն • Թէպէտ ասիկայ տահա քիչ կըլլայ :

Պազի սև ճիւղին և ստամոքսին և տիաֆոսամային և բանքոէասին և քօլօն բաված աղիքին և բէնթիթիթիտէ բորբոքումները տալախին կանցնին, և շատ կըլլայ որ՝ տալախէն դէպ ՚ի սև ճիւղը երթալու արիւնին ճամբան գոցված ըլլալով՝ արիւնը հափս եղածի պէս տալախին մէջ կը մնայ • ուստի զարմանք է որ՝ այս բանըս շատ պատահելուն կէօրէ տալախին բորբոքումը ինչո՛ւ համար քիչ պատահելու հիւանդութիւններուն կարգը պիտի ըլլայ :

Ասոր Գոշիոնթիւնը :

* . 187 . Աբաթիթիտէին վերջաւորութեանը և վաանգին վըրայ ինչ որ անցեալ դուրսին մէջ խօսեցանք նէ՝ այս հիւանդութեանս վըրայ ալ նոյնը իմանալու է :

Մէկի մը տալախին բորբոքումը քակվեր և տաղըվիշ եղեր է՝ առատ շէն հանելով, և հիւանդութեան հիւթը աղիքէն անցնելով • ասկից տահա աղէկ է բոլոր մարմնոյն վըրայ հաւասար քըրտինք

դուրս տալը, և մայրաքաղաքը բացվելը:

Սե կամ արիւնային հիւծ մը փրօխելով այս հիւանդութեն քակվելը տեսնուած բան չէ. կամ պարէ՛ խիստ քիչ կը պատահի. տալախը Թարխտե-
լու մէջ ընելուն նշանները ուրիշ ամէն բորբոք-
ման ընդ հանուր նշաններէն կը ճանչցուի, որ ի-
րեն կարգին մէջը դրած եմք. և այս պատահմուն-
քիս՝ էբաթիթիտէին Թարխտելուն յատուկ եղած
նշաններուն պէս բաներ զուհուր կընեն:

Պահի Թարախը բոլոր տալախը կը հալեցընէ և
կը փրտտեցընէ, պահի ստամոքսին մէջը ճամբա կը
դնուի, և անկէջ փրօխուելով դուրս կելլէ. պահի
քօլօն աղիքին մէջը երթալով՝ փոր քրշուք կամ
Ֆլուսսո ըսբէնիք ըսված հոսմունքը կընէ. պահի
կուրծքին մէջը կամ աք ճիւղին մէջը կը պարսպվի,
և Թիզէ բուռուլնեթա ըսված վերէմը կը պատճա-
ռէ. պահի ալ փորուն մէջը կը վազէ. կամ տալախը
բէռիթօնիօին վրայ կը ըլլալով՝ երբ որ բէռիթօ-
նիօն ալ բորբոքած ըլլայ նէ՝ կամ փորու մէջի մկա-
նուքներուն վերան երթալու ճամբայ կը բանայ
Թարախը, կամ կըռնակի կամ մէջի մկանուքնե-
րուն կերթայ. և Թէ որ քիչ առենի մէջ ետրան չի
կարծրանայ նէ՝ Թապէ ըսբէնիք ըսված հիւան-
դութիւնը զուհուր կընէ. և հիւանդը ասով կը մեռնի:

Տալախը բորբոքումով կարծրանայ և շիւռօ ըլ-
լայ նէ՝ սե ճիւղին վերայ խօսած առենիս ըսինք
ասոր ինչ ընելէք:

Ասոր դեմքը:

* . 188 .] Էբաթիթիտէն բժշկելու համար Թա-
րիֆ ըրած՝ կերպերնիս՝ ըսբէնիթիտէն ալ կը
բժշկեն կատարելապէս. ուրիշ դեղի կարօտ չեմք:

Պէօպրէի Ի֊Քի֊նէի . ԿԺ : Նէֆ֊իի . ԻԿ : Բոր֊
բոսոն էրիսմանց . ԿԵ : Իշիիհադի֊ւ ի֊ւոհ . ԿԶ :

Ասոր որդիսոնի֊նէ :

* . 189 . II՝ արդոյս երիկամունքները (պէօպրէկները) մէկ կը ծու հիւթ մը կը հանեն դուրս . էփ աղէկ շատկէկ երակներ և անօթներ կայ վըրանին , որ ամենն ալ սրտին մօտ են , և ասոնց հիւանդուէ գլխաւոր պատճառը՝ մէջերին քար գոյանալն է :

Բայց ասոնց բորբոքիլը՝ տալախին բորբոքումն ալ քիչ կը պատահի , և քիչ պատահելուն համար չենք կըրնար սապիթ ընել՝ թէ այս հիւանդութիւնս ծեր և երիկ մարդոց շատ կը պատահի , կենճերուն և կըրնիկ մարդոց քիչ կըլայ . ինչպէս որ պաղի բժիշկներ ըսած են :

Մեզի կուգայ թէ՝ այս զրուցվածքըս միայն կարծեքով գըտնըված խօսք մը նէ , հիւզ մէկը չէ կըրցած փորձելու և անանկ հասկընալու :

Պէօպրէկներու վըրայ ցաւ էքսերի կը պատահի , թէ՛ կենճի և թէ՛ ծեր մարդու , թէ՛ երիկ մարդու և թէ՛ կըրնիկ մարդու . և հետը բորբոքողական նշաններ ալ կըլայ :

Բայց ասոնք ամենն ալ պէօպրէկի բորբոքում չեն . մէջքին մկանունքներուն՝ կամ կըռնակի ոսկորներուն արա տեղերու յօդակապներուն վըրայ իջուածք կիջնայ , կամ կըռնակի ոսկորին մէջի ծուծը կը բորբոքի , կամ քօլօն աղիքին մէկ գլին բորբոքում կը պատահի , և էքսերի երիկամունքին մօտէն անցած տեղերը , կամ սաստիկ և երկար քըշօղ սբազմօ մը կըլայ այն տեղվանքը , և ասոնք ամենն ալ կըրնան այս երիկամունքէ բորբոքման նման ցաւերու պատճառ ըլլալ :

Ասոնցմէ կը հասկընամք որ այս գործարանքիս վըրայ բորբոքում զուհուր ըլլալը խօլայ բան չէ . բայց անդամաղըննիներուն յիշատակագիրները

նայելով՝ կը տեսնանք, ու շատ մարդու ալ կենդանութիւն ժամանակը պէօպրէկի բորբոքման նշան մը չի պատահած իբէն՝ մեռնելէն ետքը թարխտաիւ մը գըտնըված է դաշտուակ պէօպրէկին վըրայ • այս կը ցըցընէ որ՝ այս գործարանքիս ալ կըրնայ եղէր բորբոքուծ պատահիլ:

Ասոնց նայելով բժիշկը, որովհետեւ խօշայ կըրնայ խաբվիլ, կամ ուրիշ ցաւերը նէֆռիթիտէ կարծեիւ, կամ բուռն նէֆռիթիտէն ուրիշ հիւանդութիւն մը համարելով, պէտք է նշաններուն տղէկ տիւրքաթով նայիլ և աղէկ քըննել որ չի սխալի • զէրէ պաղի անգամ վընաս կելլայ այս սխալմանքէս • մանաւանդ՝ թէ որ բուռն հիւանդութիւնը սբաղմօ ըլլայ, և ինքը նէֆռիթիտէ կարծէ, կամ ասոր հակառակը, նէֆռիթիտէն սբաղմօ կարծէ, և իր կարծիքին կէօրէ դեղ տայ:

Ուստի՝ նէֆռիթիտէ ըսած հիւանդութիւննիս հիւմնայոտ մէկ հիւանդութիւն մի է շատ անգամ • և պէօպրէկներուն վըրան մէկ ցաւ մը կիմանայ հիւանդը, որ երբեմն սուր և սաստիկ՝ և երբեւ պէս կըլլայ • երբեմն ալ խորունկէն կըլլայ և նաւզի պէս կը դարնէ • և այս ցաւըս շէվինէ կիջնայ մինչև գալափուշտին մէջը • սըխ սըխ կը շըռէ հիւանդը, և շէռը պաղի ջըրոտ կըլլայ, պաղի կարմիր, և պաղի ալ թարախի պէս, էքսէրի ամէն մէկ անգամին քիչ քիչ կը շըռէ, պաղի ալ երիկամոնքը հիչ շէռ չի հաներ դուրս:

Շատ հեղ այս հիւանդութիւնէս բըռնըվողներուն սիրտը կը խառնըվի, փսխելիքը կուգայ՝ կը փըսխէ • սանձիլի պէս ցաւ մը կունենայ • շատին պաճախը թմրած կըլլայ • և ամորձիքը կը ցաւի կամ ներս կը քաշվի:

Ասոր Գոշտիւնիւնը:

* • 190 • Երիկամոնքներուն երկուքը մէկէն բորբոքիւ • քիչ կը պատահի, շատը այն է որ՝ միայն ձախ

կողմի պէօպրէկին վերի բարձր դիւան վարայ կրլայ բորբոքումը • աջ դիւանին վերան խիստ քիչ եղած է :

Սկիզբը հիւմնայով մը կուգայ • շատին հիւմնայէն առաջ՝ փորուէն վերերը դէպ ՚ի ետին , սէպէքի՝ տօռնալէ ըսած ոսկորներուն էն վարի ոսկորին կողմերը մէկ խորունկէկ ցաւ մը կիմանայ • որ կերի , և նավզի պէս կը զարնէ • կարճ կողերուն էն ետքի երկու ոսկորին առաջները , կըռնակի ոսկորէն երէք մատի չափ հեռու • որ լծարսուէ ըսված ոսկորներուն առաջին չորս ոսկորները՝ այն տեղերը կիյնան :

Այս ցաւըս սկիզբէն խորունկ և եայլն է , և դէպ ՚ի ներս բանելու պէս կը ցաւի • բայց քիչ մի անցածին պէս հը սուրնայ , երոյք մը բէյտահ կընէ , և մըզըրախով ծակծկածի պէս կըլլայ • և կը տարածի բոլոր միզաբեր խողովակին (ուռէթէռէին) վերան մինչև քալափուշտին մէջը , կամ սերմնաբեր անօթներէն (սրէռմաթլքօ վազօ) , խոսրիններէն դէպ ՚ի ամորձիքը , որ այն ատենը ամորձիքըն ալ խօլայ ետ կը քաշվի :

Ամորձիքին ցաւն ու ներս քաշվիլը , և սլալորլին թըմրիլը և սբաղմօն և կերկրիւթիւնը՝ միայն քարէ սլառճառած պէօպրէկի բորբոքումին կըլլան :

Եւ այս հիւանդութիւնէս բըռնըվօղ հիւանդին շուտ մը կըսկըսի սըխ սըխ շըռէվքը գալ • և շէռը կամ շատ խօյի ներկած է , կամ արիւնհագոյն է • որպէս թէ շէռին մէջ արիւն խառնած ըլլայ • կամ թարախի պէս է • և թէ որ հիւանդութիւնը ծանր է նէ՝ շէռը իստակ կըլլայ ջուրի պէս • բայց ինչպէս որ ըլլայ՝ քիչ կեւայ շէռը :

Հիւանդութեան սաստիկ աստիճանին որ հասնի հիւանդը , կամ երկու պէօպրէկները մէկէն բորբոքած ըլլան , շէռը պիւթիւն պիւթիւնէ կը դադարի , հիչ չի գար • ղերէ ինչ բան որ արիւնէն պիտի զատվեր և այն տեղէն վար պիտի քալափուշտին մէջը իջնար նէ , այն հիւթը արիւնէն չի զատվիր • որովհետև զատողները պէօպրէկներն են :

Շէռին ասանկ խափանվելէն, չեւքի պէտպրէկ-
ներուն մէջը գացած սինիրները՝ միտէին և աղեքնե-
րուն սինիրներուն հետ շատ ինչախումբի ունին,
ասկից զուհուր կընեն փութ, սիրտ խառնըվիլ, փրս-
խելիքը գալ, փրսխել, պայղընումի, քօլիքայի կամ
սանձըյի նըման ցաւեր . և փորուն պաղի կէսին
չափը, և պաղի ալ ամէնը մէկէն կուռենայ:

Թէ որ պէտպրէկներուն փոսերուն մէջը զու-
հուր եղած քարը գրգռումի տայ, սինիրներուն
վերոգրեալ կերպովը մէկ ըզմէկու հետ ինչախումբի
ունենալնուն համար՝ կըսկըսի ամորձիքը ցաւիլ և
ներս քաշվիլ, կամ բըսօսս ըսված մկանունքնե-
րուն և պաճախներուն գացող սինիրները պէտպ-
րէկներուն ուռեցքէն սըխմըվելով՝ ոտքերը կամ
կը թմրին, կամ ըսբազմօ կըլլան և կը ցաւին, կամ
էտէմա ըսված առանց տաքումեան ուռեցքը բէյ-
տահ կըլլայ վըրանին:

Մէջքը շատ տաքցած կըլլան, և չէ թէ միայն
դըպչելով սաստիկ կը ցաւին, այլ և անկողինին տա-
քումիւնն ալ ասոնց այս ցաւըս կը պատճառէ:

Հիւանդը չի կըրնար քալել, պառկելու ալ ըլլայ
նէ՝ միայն կըռնակի վըրայ կը պառկի. դէրէ բոր-
բորում եղած տեղը շատ ցաւ քաշելով՝ նոյն ցա-
ւը անտանելի կըլլայ՝ երբ որ չի ցաւած դին ալ
կըշտի վըրայ գայ, կամ փորուն վըրան պառկի:

Եւ թէպէտ լոմպաճճինէ ըսված հիւանդումի
պէս՝ ասոր ալ մէջքը շատ կը ցաւի, բայց կըրնայ
հիւանդը դէպի առաջ ծըռած իքէն՝ լնքը զնքը շիտ
կել, և այս շարժումնքովըս մէջքին ցաւը չէվէնար:

Այս հիւանդումի հետ՝ ծանր հիւամայի ուրիշ
նշաններն ալ պակաս չեն ըլլար. և բորբոքումը հր-
քան սաստիկ ըլլայ՝ բոլոր մարմնոյն վըրան տիրած
պաղումիլ, և պայղընումիլ, և սըլտին սըխմըվե-
լը, և բէռիքօռտիօ ըսված տեղերուն խօթվող շար-
ժումները՝ այնքան շատ կըլլան. ձեռքերն ու սո-
քերը կը պաղեն, փակըռութ քըլտինք մը դուրս

կուտայ , սայրխաթիշ կընէ , և կը մարի :

Այս հիւանդներու նազը հիւանդութե նոր
սկսած ատենը լեցուն կըլլայ , և սալնթըյով կը
զարնէ . երբ որ ցաւը և ըսքաղմօն շատնաննէ՝
նազը կըկրծկըտի , և կըլլայ մանր , կարծր և միջոց
տըվօղ , և նազին որպիսութիւն կը հասկըցվի թէ՝
բորբոքումը պէօպրէկներուն փոսերուն մէջն է մի՝
եօխսա բուն իր վըրան է մի :

Բաժանումն :

* . 191 . Աէֆաթիթիտէն ալ ուրիշ դործարանք-
ներուն բորբոքումներուն պէս պազի ֆլէմմօնօզա
կըլլայ՝ երբ որ հիւանդութիւնը խորունկը բանած
ըլլայ . և պազի երլանձխը կըլլայ՝ երբ որ միայն
երեսէն եղած ըլլայ բորբոքումը :

Այս հիւանդութիւնս թէ որ իջուածքէ մը չի
պատճառի նէ՝ հիշ երիտէմիքօ չըլլար . և հետը
գըտնըված հիւաման տայմա բորբոքողական է :

Պազի ինքնագլուխ հիւանդութի մի է ասիկայ .
պազի երկրորդական է . և պէօպրէկներուն մէջը
խում կամ քար բէյտահ ըլլալէն կըլլայ . վերը՝
պէօպրէկներուն գաղտուկ բորբոքում մը յիշեցինք .
բայց ասիկայ երկար քշօղ բորբոքումներուն սըրան
է . և կերեի որ մէջքի կամ փորու ցաւերու հետ
խօշայ կըլլայ ասոր խառնուելը :

Ասոր պատճառները :

* . 192 . Բժիշկները այս հիւանդութեան շատ
պատճառներ ցըցուցին . և անոնկ պատճառներ ալ
կան՝ որ այս հիւանդութեան յատկութեանը հետ
չեն ույմիշ ըլլար :

Ջերէ անոնց թէյսիր ընելովն նէֆաթիթիտէ
պատճառել իտտիղա ընէ նէ՝ քիչ պիտի չըլլայ այս
հիւանդութիւնը :

Այս պատճառներու շատը՝ ուրիշ բորբոքում-
ներուն ամէնուն ալ պատճառ կըլլան , և միւսմիւ-

քիւ մ.ջ.քին վերայ իյնալը՝ կամ զարնըվիլը՝ կամ
էզիւմիշ կամ պէրէլէնմիշ ըլլալը, ետրաւանմիշ ըլ-
լալը, պէլքի ձիւս վերայ երկան ճամբա երթան
ալ, ծրուած իքէն ծանր բան մը գեանէն վերցնելու
համար ինքը զինքը զօռլամիշ ընելը, կըռնակը և
մ.ջ.քը քըրտընած իքէն մըսեցընելը, վէճայի մե-
ֆասը և նիքրիզ պատճառող հիւթերը, որ կըծու-
ըլլալով այն տեղ եկածներնուն պէս՝ պէօպրէկները
ինձիւթմիշ կընեն. ուրիշ հիւանդութիւններ պատ-
ճառող կըծու հիւթերը:

Այս ըսածներէս զատ՝ պէօպրէկներուն վերայ
յատկապէս ուժով թէյսիր ընող բաները, ինչպէս
են՝ երկար ատեն ըսբազմօ քաշելը, խուհուռալ պէօ-
ճէկին, ներսէն շատ պալստաօի միւթալիս դեղեր
գործածելը, մօտի գործարանքներուն մէկուն բոր-
բորումը, ինչպէս են տալախը, բէռիթօնիօն, սե-
ճիէրը, և կէօտէն ըսված աղիքը՝ ետրաները. մեջ-
քի կամ կողի ոսկորներուն պէօպրէկներուն մօտ
եղած մէկ հատին փրտտիլը կամ կոտրիլը:

Իլէ՝ երբ որ ուռէթէռէ ըսված շէռը բերող
ճամբաներուն մեջ սրածայր և խորտուբորտ ձևով
քարեր գըտնըվին, որ իրենց մեծութիւնը և ձևովը
պէօպրէկի գրգռութի կուտան, և ասիկայ էքսէրի
մարդը սաստիկ շարժած ատենը կըլլայ, կամ երբ
որ հիւանդը կիւռ արիւն ունի, շէռը շատ ատեն
զապթ ընելն ալ պէլքի այս հիւանդութեան պատ-
ճառ ըլլայ:

Ասոր Գոշտիւթիւնը:

*. 193. * Այս ֆութիտէն թէ որ լմքիր գլխուն
եկած հիւանդութի մը նէ, և ուրիշ հիւանդութե հետ
լիցախութի չունի, և կանուխէկի բժշկի իյնայ, և
աղէկ ճամբով նայվինէ՝ շատ գէշ հիւանդութի չէ.
միայն՝ մէկ պէօպրէկը պիւթիւն, կամ երկու պէօպ-
րէկները մէկէն սինիրներու միջնորդութի մէկ մէկու
լիցախութի ունէնալով՝ սաստիկ բորբոքած չըլլան:

Եւ այս սաստկութիւնս՝ և բորբոքումը մէկէն մէկադին անցնելը ժամանակէ ետեւ ըլլալով, ըսինք որ՝ կանուխ կյնանէ բժիշկին ձեռքը՝ շատ վտանգ չունի . քարէն զուհուր եղածը կամ հիշ չի բժշկըվիր, կամ բժշկըվելէն ետքը նորէն կըլլայ:

Շէռը ջըրի պէս և խտակ ըլլալը գէշ նշան է, և երբ որ հիւանդութիւնը բորբոքումը թունալէն ետքը առանց թարխոտելու նշան երևելու շատ շէռ ելլայ, և շէռին գոյնը խաւովէի շէրպէթի գոյն կամ կաթի գոյն ըլլայ, կամ գլտնըված ամանին տակը շուտ մը թարախի պէս միուր մը իջնի, նշան է որ՝ հիւանդութիւնը ասով կը քակվի:

Այս իլէթիս քիչ օգուտ չունին նաև մայասըլի հոտմունքին առատանալը, կամ ամէն կողմը հաւասար և առատ տաք քրտմնքը, որ իր ժամանակին գալով բոլոր մարմինը կը պատէ:

Այս հիւանդութեանը մէջ՝ հիւանդը չիմացած իքէն ալ թարախոտիլը խօլայ է:

Ասիկայ եղած ըլլալը ճանչնալու նշանները աւէսէվիէ բորբոքումներուն վերայ խօսած ատեննիս ցըրուցեր ենք. միայն՝ թարախի նման հոտած բան մը տեսածներնուս պէս շէռին տակը՝ պէտք չէ շուտով մը վըճուել թէ թարախոտած է. նոյնպէս այս նշաններուս մէկը կամ թարախ իջնալը չի տեսնելով՝ պէտք չէ թարխոտած չէ՛ ըսել:

Ուրիշ տեղվանք բէյտահ եղածներէն աւելի պէօպրէկներուն մէջը բէյտահ եղած թարախը իրեն ծանրութիւնով վար շէռ բերօղ ճամբաներուն (ուռէթէռէի) մէջը իջնալով դուրս կըլլայ, և բէյտահ եղած չեղած՝ շէռին կը խառնըվի, և կը հալի անոր մէջը. ուստի ասանկ թարախոտ շէռը քանի մի տարի ալ կը քըշէ, մինչև որ Ֆէպուէ լէնթէի դարձընէ. զէրէ թարախին դուրս չի կըրնալ ելլալովը և շրջանի խառնըվելովը կըլլայ այս հիւսմաս:

Պէօպրէկներուն մէջ պազի անգամ հեռի տեղերէն ալ թարախի նման հիւթեր կուգան, և աս տեղե-

եղած հիւթերը դուրս ելլալու ճամբա գլտնելու համար հեռի տեղեր ալ կերթան :

Պաղի հեղ անանկ մէկ բորբոքումի մը կը բռնըվին որ՝ կամաց կամաց մէյտան կելայ և ուշ առաջ կուգայ . և հիշ մէկ ետրա մը բէյտահ չըրած իքէն՝ թարախի պէս բան մը կը հանէ դուրս , որ ասիկայ քալափուշտին շատ բաստ կուգայ :

Ամա վերջապէս այս թարախի պէս հիւթս շէռ բերող ճամբաներէն և քալափուշտէն և բռօսթաթայէն կանցնի , և շէռին հետ խառնըվելով տեսնողը կը կարծէ թէ՝ պէօպրէկները բորբոքած և թարխտած է , և թարախը անկէց կուգայ . և ասոր ասանկ կարծըվելուն մէկ պատճառն ալ այն կըրնայ ըլլալ որ՝ թարախոտ շէռը չսկսած իքէն՝ առաջ մէկ մէջքի ցաւ մը զուհուր կընէ :

Այս ճերմակ հիւթին շէռին հետ աղէկ մը խառնըված ըլլալը և շէռին պըրըշկուկ և փակչտուկ ըլլալը նայելով ալ չէնք կըրնար վըճուել՝ թէ պէօպրէկը թարխտած է :

Շէռին մէջը հիշ թարախի մի նշան չի ցըցուցած իքէն՝ մեռնող պաղիններուն պէօպրէկներուն մէջը թարախտած ետրաներ գլտնըված է մեռնելէն ետքը :

Ար պատմէ ֆռանք իրեն պատահած մէկ դիպուած մը որ՝ մէկ մարդու մը պէօպրէկը թէպէտ սահիհ բորբոքած էր , բայց մեռնելէն ետքը փորն որ բացին նէ՝ վէշիքային և բռօսթաթային վըրայ մէկ շիռօ ըսված կարծր ուռեցք մը և մէկ մեծկակ ետրա մի ալ գլտնըվեցաւ , և չիւնքի ողջութեան ժամանակը վըրան հիշ մէկ նէֆաթիտէի նշան մը չէր տեսնըված , մեռնելէն ետքն ալ պէօպրէկներուն անխտար տըքքաթ չըրին . միայն քալափուշտին բորբոքումը քննեցին՝ հէմ ուղիղ աղիքին դիէն , հէմ շէռը անցնող ճամբաներուն դիէն :

Բայց կըծված թարախը որ պէօպրէկներէն քալափուշտին մէջը կանցնի , անանկ դրդուութիւն մը կուտայ քալափուշտին որ՝ ըսքազմօ և կըծիլըսիւ կը

պատճառէ • և տեսնողը կը կարծէ թէ՝ հիւանդութեան
ասըլ տեղը քաղաքաւորութիւն է, պաղի ալ տեսնուիւմ է
որ՝ Թարսիսը քաղաքաւորութիւն մէջը կը չորնայ ու կը
Թանձրանայ, և ամուր մէկ բան մը կը լլայ • և մէկ
տօպրակի պէս բանի մը մէջ փէյտահ էլած քա-
րի կը նմանի:

Ուստի՝ պէօպրէկին բարբոքման ատենը Թարսո-
տէլու շատ նշանը մէկէն նայելով • կամ շատ չի
գըտած ատենը անանկ նշաններ նայելու է որ՝
շեւքհէլի ու վախնալու չըլլան:

Եւ ասանկ նշաններն են, առաջկուց նէֆուսի-
տէ գընդըլը աղէկ գիտնալ • այս բարբոքմանը
աղէկ կերպով քակված ըլլալուն նշան մը չի տես-
նելը, տաքութեանը և ցաւոյն թուլնալը, քիչ մի
ատեն անցնելով՝ ցաւին նաւլի դարնըվածքի պէս
նեւեւելով ցաւիլը:

Այս նշանները հասկընալէդ ետքը՝ հիւանդը
փորու վըրայ պառկեցուր • կամ որ գին կը ցաւի
նէ՝ այն դուռն վըրայ թող պառկի, որ ցաւցած
տեղը ասով վեր կելլայ • և հարցնուր որ մէկ ծանր
բան մի կը կախվի՞ կոր մի վերէն վար մէկ կուշտէն
դէպ ի մէրս կուշտը, ցաւերուն արան մըսիլ մի
ալ կիմանայ կոր մի:

Թարսոտած ատենը մէկ դանդաղ տաքութիւն
մի ալ կըսկըսի, որ անկանոն կերպով կը բըռնէ, և
Թապէ բուռուլէնԹա ըսված հիւանդութեը նը-
շանները կը ցըցընէ:

Այս նշանները տեսնալէդ ետքը կընոսա զանն
ընէլ թէ պէօպրէկին վըրան Թարսոտած ըլլայ:

Պաղի հեղ դուրսէն ալ կիմացվի պէօպրէկին վը-
րան չիպան կենալը, մէջքին վըրաներէն մէկ ջաւ-
խանթըլ ուռեցք մը կիմանալով • և էտէմա ըսված
ուռեցքը բէյտահ ըլլալէն, որ եարա հասըլ ըլլա-
լուն յայտնի նշանն է:

Շըռէլն ալ կը դժուարանայ, և շէռլին հետ Թա-
րսի դուրս կելլայ վերը գըտած կերպովըս, և այս

Թարախըս սպազի խիստ գէշ կը հոսի, պէօպրէկին վըրայ զուհուր ըրած այս վօմիքա ըսած ուռեցքնիս պազի իր բըռնած տեղին՝ և իր կակղութիւնը կամ կարծրութեանը նայելով՝ անանկ ուժ մը կուենայ որ՝ պէօպրէկին ասըլ գոյացութիւնը պիւթիւն կը հալեցընէ, և հիւանդը մեռնելէն ետքը փորը բացոյնէրը միայն վըրայի դարը կը գըտնան պօշտօպրակի պէս մէջը պարպած:

Պազի հեղ գէպի պէօպրէկի փոս տեղերը բացվելով՝ լօմիպուէ և քոռուալէ ինթէոնօ ըսված մկանուկքներուն արա տեղի մըսերուն մէջէն ճամբայ կը գըտնէ. կամ բէռիթօնիօն իլէթին պատճառովը ասոնց հետ կըսած իքէն՝ բէռիթօնիօն կը մաշեցընէ. և ասոր վըրայէն ծակ բանալով սև ճիւղին կամ քալափուշտին մէջ կանցնի. կամ քօլօն աղէքին մէջն ալ կանցնի պազի հեղ, և ասանկ եղած ատենը՝ Թարախը շէռին խառնըլէլով նըստոյ տեղէն դուրս կելլայ:

Առաջքի կերպովն որ ըլլայ նէ՝ հիւանդին շէռին հետ Թարախ, և պազի ալ մանր քարեր խառնըված կըլլան, և ետրա մը նալ բէյտաճ կըլլայ, որ ետրային ծակը մաթեայի ծակի նըման ծուռ ու մուռ ըլլալուն համար՝ խիստ դժուար կը բժշկըվի. կամ հիշ չի բժշկըվիր:

Եւ չի բժշկըված ատենը խօլայ կըլլայ կանկուշայի փոխվիլը, և երբեմն վէռութեպուէներուն ոսկորներն ալ կը մաշեցընէ և կը փըտտեցընէ:

Պազի անգամ ետրալը պէօպրէկէն բացված Ֆիսթուլան ուռեթէռէի տեղ կանցնի, մինչև որ պէօպրէկը պիւթիւն պիւթիւնէ մաշի, և երկան ատեն բացված կը մնայ, հիւանդին կենացը ասլա զարար մը չի բերեր:

Ստոյգ ըսված ալ է որ՝ պէօպրէկին վըրայ բէյտաճ եղած ետրան դըրսէն կը բացվի, և քարով և Թարախոտ շէռով իր մէջի եղած հիւթը դուրս կուտայ. բայց քիչ մի ատեն անցնելէն ետքը՝ քօլօն աղէքը կը մաշի, և Թարախոտ շէռը փոքով և ալ-

բով դուրս կելլէ, չէ՛ թէ միայն նստոյ տեղէն, այլ
և մէջքին վերայի բացված ծակերէն ալ դուրս կելլէ:

Պահի հեղալ՝ պէօպրէկին վերայի ետրան կը
գոցվի, կամ թարախին աւելի թանձրանալէն, կամ
բըխտի կըտրած արիւն գալէն, կամ աղբով, կամ
ուրիշ բաներով, այն ատենը նորէն կըսկըսի հիւմ-
ման, և խիստ սուր նէֆռիթիտէի նշանները նորէն
երևան կելլեն, այլ երբ որ թարախին նորէն ճամ-
բայ բացվի՝ նէ՛ կը թեթեւանայ նշանները, և
հիւանդը հանգիստ կը գտնէ, բայց այս հանգըս-
տութիւնս ալ շատ չի քըշեր:

Ուրիշ բորբոքումներուն պէս՝ նէֆռիթիտէին ալ
վերջը շիւռօ ըլլալը խիստ քիչ կը պատահի, և
ի՞նչ պատճառէ ըլլայ նէ ըլլայ, այս հիւանդու-
թիւնս քիչ կըլլայ մարդոյս վերայ:

Ե՛րբ որ ետրան ոչ քակվի և ոչ թարխոտի, և
պէօպրէկին վերայ մէկ կարծր ուռեցք մը մնայ և
չի ցաւի, և հիւանդին անանկ գայ որ՝ փորուն մէջ
ծանր բան մը կայ, կամ ոտքին մէկը թմրած ըլլայ,
և ինքը թօփալ քօլէ, խիստ քիչ շըռէ, մարմինը
բոլոր՝ սըսխայի պէս ըլլայ, ատոնք երևցած ատենը
հիչմէկ շիւբհէ մը չի մնար՝ որ ներսը ծածկըված
մէկ շիւռօ մը կայ, որ պահի անգամ շատ կըլլայ:

Նէֆռիթիտէին կանկոէնայի դարձած ըլլալուն
նշանները առաջկուց ակէսէվիէ բորբոքումներուն
վերայ խօսելն իբէն թարիֆ ըրած եմք, և առաւել
յայտնի կըլլան առաջկուց զուհուր ըրած հիւմնայ-
ին ուժէն, հիւանդին շատ կենսական ուժը պակսե-
լէն, մարելիք գալէն, պաղ քրտինքէն, նավզը խիստ
մանր և խիստ սըխ և վախիթ վախիթ զարնելէն,
ցաւերուն մէկէն ՚ի մէկ կըտրըվելէն, հիւանդին
ափեղ ցփեղ խօսելէն, հեծկլտութէն, տայմա
փըսխելէն, շէռը պիւթիւն պիւթիւնէ կըտրըվե-
լէն, և փորէն ելած աղբէն, որ խիստ գարշահոտ
և սև կըլլայ, և հետը մօռարմիշ եղած մըսի կտոր-
վանք կը գըտնըվի խառնըված:

Ասոր գիտար:

* . 194 . Եֆռեմի թիւերն Բժշկելուն կերպը ուրիշ հիւանդութիւններուն պէս է , հիշ ֆարխ չունի անոնցմէ . ֆախաթ պէտք է քունտուղ պէտճէկի գործածելէն սախընմիշ ըլլալ , չիւնքի այս դեղըս պէօպրէկին գրգռութիւն տալու յատուկ զօրութիւն ունի . նոյնպէս քեաֆիրին ներսէն գործածելն ալ նոյն պատճառին համար վնասակար է :

Աղի և շէռ բերօղ (տիուռէթիքօ) ըսված դեղերը պիւլէ շիւբհէլի են , և շատ տըրված ատենը վնասակար են , զէրէ առողջ մարդոց պիւլէ այս դեղերըս շէռին կրծուութիւն կուտան , և պէօպրէկը բորբոքած ըլլալով՝ այս բորբոքումէս շատ գրգռութիւն բէյտահ կըլլայ վերան :

Երկան ատեն կերակուր չուտել ծով բռնելուն վնասը խիստ շատ է՝ Թէ որ ուտելիքին տեղը խըմէլիքը չի լեցնէր նէ . և հիւանդին խըմած ջուրն ալ պէտք է որ ըլլճախ ըլլայ , սըխ խըմէ . բայց ամէն մէկ խըմելուն քիչ քիչ թող խըմէ :

Որքան որ կըրնայ , և պարագաներուն միւսահատէ տալուն չափ պէտք է տէօշէկին տաքութիւն սախընմիշ ըլլայ , և շատ կըռնակի վըրայ պառկելու համէս չընէ :

Հօքնաները այս հիւանդութեան խիստ հարկաւոր իքէն՝ քըչիկ քըչիկ ընելու է , և ըլլճախ զէյթին եաղիյով ըլլալու է . զէրէ շատ եղած ատենը՝ աղիքը կըրնայ իրեն լէնալովը բորբոքած պէօպրէկը սըխմել և նեղը ձըգել . մանաւանդ Թէ որ սօղ դիւռնն է նէ :

Թեթև և խթիչ բնութիւն չունեցող լուծող դեղերն ալ աղէկ են , ինչպէս են՝ խուտրէթ հէլվասին և հինտ եաղին :

Այս ատենս զուհուր ըրած փըսխելը պէտք է ըլլճախ խըմէլիքով և զամի առապիի սիւպիէով մեղմացընել և կակըղցընել :

Ամէնէն մեծ դեղն է՝ այս Թիւրքիս հիւանդէն ար-

իւն առնելը , և ամսաթիւն սաստկութեւն տէրեճէնե-
րուն նայելով, կրնանաւ ալ քանի մի անգամ կրկնել :

Արիւն առնելէն ետքը՝ մէջքը ցաւցած տեղին
վերան խորունկ հաճամաթ ընել և շիշէ զարնելը ,
և նըստոյ տեղին ծակին և ծննդական անդամքնե-
րուն բոլորը սիւլիւկ փակցնելն ալ շատ օգտա-
կար էն , թէ որ այս հիւանդութեանս պատճառով
մայասըլը կամ հայկըլը կըտրուած ըլլայ :

Ատնցմէ ետքը պէտք է մէջքին վերան ուսու-
ռասուլ լինիմէն թօ վօլաթիւէով շփել :

Թէ որ բժիշկին բաղդէն յաջողեցաւ որ հիւան-
դութիւնը նոր բըռնած ատենը հիւանդին քովը
կանչելի , և հիւանդութեւն պատճառը պէօսրեկին
մէջը քար դըանըվիլը չըլլայ , առաջ պէտք եղածին
չափ արիւն առնելէն ետքը՝ մէջքին վերան պաղ
Ֆօմէնթի զարնել :

Բայց ասիկայ ընելու խիստ քիչ կըլլայ որ բը-
ժիշկը բոլորած ունենայ . դէրէ էքսէրի բժիշկը
ուշ կը կանչելի հիւանդին քովը , և կանուխ կանչ-
վի պիւէ նէ՝ հիւանդութիւնը ինչ ըլլալը աղէկ մը
պէլի չըլլայ . և հիւանդութիւնը քիչ մի մէյտան ա-
ռածը լաւէն ետքը , կահրդցնօղ Ֆօմէնթինէրը և
ոտքը ջուրը դնելը տահա աւելի աղէկ կուգայ ,
որով ըսեալման կը մեղմանայ :

Այս հիւանդութեւն մեծ օգնութիւն ընօղդեղերն
են՝ զամի առապիին սիւպիէն , գարիին և չէօյէն
քէօքիւին և մեղրով շինված սալէպին մըթպուխ-
նէրը , բայց պէտք չէ որ հետը կիւհէրջիւէ գըտ-
նըվի . դէրէ քիչ որ տասնէ՝ հիւ մէկ բան մը չնէր ,
և շատ տասնէ՝ շէճ բերօղ բնուի ունենալուն հա-
մաք՝ պէօսրեկը կը խըթէ և վընաս կուտայ :

Մինչև որ մինասիպ չափովը արիւնը առնելով
հիւանդութեւն և բորբոքման ուժը չի կոտրի նէ՝ այս
հիւանդութիւնիս մէջը աֆիօն տալը վընասակար
ըլլալը գիտեմք . Ֆախսաթ թէ որ բորբոքումն ու
հիւաման պիւթիւն պիւթիւնէ տաղըլիշէղած ըլ-

լան՝ ափիօնը այս բաներէս մնացած վապկութիւնը
և դիւրագգացութիւնը տէֆ ընելով շատ օգուտ կրնէ :

Քարէ զուհուր եղած նէֆուիթիաէներուն՝ թէ
որ բորբոքումը աղէկ մը անցած ըլլայնէ, ցաւերը
կրտրելու համար շատ օգտակար են ափիօնի տայիր
դեղերը • բայց զգուշութիւն վարվելուն կերպն ալ
պէտք է որ ճարտար բժիշկները գիտնան • և տալու
դեղերնուն ու հիւանդութեւն բնութիւնը մէկ ըզմէկու
հետ ըստարբար ընելով՝ ուշըուն եղած պարագան կէօ-
ղէթլէմիշ ընեն, ֆլուսանտը աղէկ գործածեն :

Պէտպրէկին բորբոքումը թարխտելու մէջ ընե-
լը իմացվածին պէս՝ ուրիշ տեղ թարիֆ ըրած նը-
շաններովն իս, անխտէ անթիֆլօճիսթիքօ կերպը ետ
ձըգէ, կակըղընիօղ լաբաներ և ֆօմէնթիներ զար-
նելով՝ խայրէթ ըրէ որ եարան շուտով հասուն-
նայ և բացվի :

Եարան բացված ատենը մէջի թարախը պէօպ-
րէկին փոսին մէջ վաղելը աղէկ բան է, և մենք ալ
ասոր խայրէթ ընելու եմք • բայց ասիկայ ամէն ա-
տեն այսպէս ընելը բժշկական արհեստին կարո-
ղութիւնէն վեր բան է :

Թէ որ բնական ճամբով ասիկայ չի կրնաս նէ
ձեռք ձըգել՝ դըրսէն աղէկ մը քըննէ նայէ որ ու-
ռեցքին չալսանթըյէն հասկընաս թարախին որ
տեղ թօփ եղած ըլլալը, և այն տեղէն ծակել նէֆ-
ռօթօմիա ըսված գործողութեամբը • և մէջի հիւթը
դուրս հանել, բանեցընել, թէմիղլէմիշ ընել, և
գոցելը ճէռահի արուեստին գործն է :

Այս հիւանդութեւն՝ մենք ալ գիտեմք և առաջ-
կուց ալ ըսինք որ՝ մէկէն ՚ի մէկ դատում ընել չը-
լար • բայց թէ որ եարան շուտ մը չի բացվինէ չի
մացվիր • չգիտեմք թէ էհմալ ընէլէն ինչ պը-
տուղ կելէ :

Եարան ինքն իրեն պատուելով փորուն մէջ կամ
մէկալ փորոտիքներուն մէկուն մէջը կամ մկանունք-
ներուն արա տեղը պարպըլի նէ, կանուխ կամ ուշ

հիւանդը մեռնելէն չի խալըսիր :

Ասոնց կարգէն ու սրբայէն դուրս հանէ թարախին կէօտէնին մէջը վազելը , որ ամէն ատեն մահաբեր չէ . թէպէտ հիւանդութիւն թարախին անկէց դուրս ելլալն ալ քիչ կը պատահի :

Երբ որ թարախը շէռնի հետ խառնըվելով դուրս կելլէ պէօպրէկէն , պէտք է սնուցիչ ուտելիքներ կերցընել , և իշու կամ ուրիշ տեսակ թաղէ կաթ խորմընել . մուշիլաճինօզօ ըսված դեղերէն մըթպուխներ շինել , մեղրով անուշընել և հիւանդին տալ . քընա քընայի մըթպուխ գործ ածել . քիրէճի ջուր , սէլթէռանա ըսված մատենի ջուրը կամ ասոնց նմանները տալ . պաղի հեղ մառճիալէ դեղեր ալ կըրնաս տալ :

Պալսամօները պէօպրէկներուն վըրայ շատ ուժ ունենալնուն համար շիւքհէլի են , և հիւաման սաստիկ եղած ատենը վընաս ալ կուտան . հիւամա չեղած ատենը կը ներկեմք որ էսթաթթաթթօ քըգուօզտի միոռան քընա քընա խիւլասասիյով խառնելով , և հետը քիչ մի ալ պալսամօ տի քօփաիպա դնելով արըվի քիչ քիչ , որպէս թէ թէճէսսիւղ ընելով , թէ ի՞նչ օգուտ կամ վընաս պիտի ընէ :

Պէօպրէկին մէջը զուհուր ըրած շիոռօին դէմ դեղ մինչև հիմա տահա գըտնըված չէ :

Քուլաբոշու Իֆիանէլի . ԿՃ : Չիսլիլիֆի . ԻԿ : Բորբոռան Ժամիշի Կամ Իշարանի . հայ : Իշլիհապիւլ Իսսանի . ար :

Ասոր էնչ ըսալը :

* . 195 . Պէօպրէկին դէպ ՚ի քալափուշտը շէռ բերօղ խողովակներուն հիւանդութիւնները հասկընալու համար թէպէտ յատուկ նշան մը չունիմք , բայց մեռելներուն մարմինները բացօղ վարպետները կը պատմեն որ՝ այս խողովակներուս կը պատահի լայն նալ , նեղնալ , գոցվիլ , բորբոքիլ , վրանին թարախոտ

եարա բէյտահ ըլլալ, և վերջնապէս՝ պատռիլ:

Բորբոքումը խօլայ կըրնայ ճամբայ գլտնել պէօպրէկէն դէպ ՚ի քալափուշտը, կամ քալափուշտէն դէպ ՚ի պէօպրէկը. քալափուշտը շատ փափուկ դիւրաղգացութիւն ունենալուն համար՝ խօլայ կըլլայ բորբոքիլը. և թէպէտ ասոր բորբոքումը շատ անգամ մէկ ուրիշ հիւանդութիւնէ մը զուհուր ըրած կըլլայ, և միայն երեսկուկ և երկանջըխը ըսված տեսակէն կըլլայ, բայց փորձով տեսնելով թէ որ՝ ինքնիրեն ալ կըրնայ բորբոքիլ, և խորունկ ալ կը բանի բորբոքումը. այսինքն՝ Ֆլէմմօնօզա ըսված տեսակէն ալ կըրնայ ըլլալ:

Ասոնց երկուքն ալ խիստ սուր և սաստիկ բորբոքում մը նեն շատ անգամ. և պաճի ալ երկար քշօղ բորբոքումներուն սըրան կըլլան. և ներսի դիւ երեսը միայն բորբոքած կըլլայ:

Աս բորբոքումիս բժշկները հոռմի բառէ առնելով խալերէն չիսթիթիտէ կըսեն, և է մէկ սաստիկ հիւամա մը, ըստամոքսին ներքենները իբօկասթաիօն դին խորունկիկէկ մէկ ցաւ մը, որպէս թէ ներսի դին կը կըտըրտեն կամ սուր բանով մը մըշտածի պէս կը ցաւի:

Այս ցաւըս պաճի ժուռ կուգայ բէլլիին մէջը. հիւանդը սըխ սըխ շոռել կուզէ, և փորուն աղբը դուրս հանելիքը կուգայ. պաճի անգամ այս նշաններուս հետը մէկ ուռեցք մը նալ կըլլայ, որ կը ցաւի, և հիւանդը չի թողուր որ՝ մէկ մարդ մը ձեռք գըպընէ, և սըխ սըխ փըսխելիքը կուգայ՝
բահաթսըղութիւնով մը:

Ասոր նշանները:

*. 196. Ահա ասորակ բորբոքումներուն զուհուր ըրած նշաններէն մատէ՝ չիսթիթիտէին իրեն յատուկ նշաններ ալ կան, որ մէկ խաբէր չեն ըլլար, բորբոքումին տեղին և բնութեը կեօրէ կը փոխվին:

Բորբոքումը կըրնայ բոլոր քալափուշտին վերայ

մէկէն ըլլաւ . բայց ասիկայ հիւանդութեան, նոր
ըսկսած ատենը նատիր կը պատահի :

Մէկ քովին վերայ կամ առջևի դին կամ ետևի
դին բորբոքիւ շատ կըլլայ . պաղի ալ վերերը կը
բորբոքի՝ որէ տակը, և պաղի վարի դին՝ որէ թէփէն :

Եւրբ որ քալափուշտին քովերը քիչ մի խորունկ-
կէկ բորբոքած ըլլայ՝ շէռ բերօղ խողովակներուն
ծակը կը գոցվի, որ այս ծակերըս շէվինէ քա-
լափուշտին կաշիներուն վերայէն կանցնի . և
այն ատենը քալափուշտին ցաւէն մատէ՝ այս ալ
կըլլայ որ՝ շէռը քալափուշտին մէջը կամ հինչ չի
կըրնաք գալ պէօպրէկներուն մէջէն, կամ քիչ մի
բան կուգայ . և ուռէթէռէն գոցվելով կուռենայ,
մինչև բարակ աղիքի մի թանձրութիւն կը հասնի . և
ասկէց զուհուր ըրած ցաւը մինչև պէօպրէկները
կերթայ . երբեմն ուռէթէռէին ուռեցքը դըրսէն
ալ յայտնի կըլլայ :

Ասկէց առաջ կուգայ նաև պէօպրէկին հախին
լեցունութիւն և կերկիութիւն և դրգուութե՝ նշաններ :

Եւ այս բաներըս պէօպրէկին որին որ հասնի՝
այն պէօպրէկը իւր գործէն կը խափանվի . և շէռը
այն ատենը անցնելով ուռէթէռէին մէջը՝ և անկէց
վար չիջնալով հոն կը մնայ . խողովակը ուռենալով
վերջապէս կը սրտուի . և թէ որ շէռը պէօպրէկին
մէջը մնայ նէ՝ պէօպրէկը կանկուռայ կըլլայ :

Թէ որ քալափուշտին բորբոքումը առջևի դին
ըլլայ, կարծրութիւնն ու ցաւը որ ձեռք դըպցընե-
լով կէվէնայ, բուպէին դիերը կըլլայ . թէ որ քա-
լափուշտին ետևի դին ըլլայ՝ և հիւանդը կընիկ
մարդ ըլլայ, թէթև մէկ բորբոքումը՝ նալ արգան-
դին վերայ զուհուր կընէ . բայց թէ որ էրիկ մարդ
ըլլայ նէ՝ ուղիղ աղիքին վերան կըլլայ, որ կը սըլմէ
և խապզութիւն և կերկիութիւն և թէնեղմօ (նիք)
ըսված ցաւը կը պատճառէ . և մոյստըլի տամարնե-
րը նազի զարկածի պէս զարնելով կը ցաւին :

Թէ որ քալափուշտին առկըն է նէ բորբոքածը՝

ինքը զինքը քաշելու կարողութիւն չունենալը որ՝
 շէճը թող տայ, բայց չիսթիծիտէն քիչ տեղ զապթ
 րած ըլլալով՝ և բոլոր գործարանին դիւքագը-
 դրութիւնը էզէնտարով՝ հիւանդը քիչ շէճ պիտէ
 ունենայ քալափուշտին մէջընէ՝ սրիս սրիս շոտելիքը
 կուգայ, և թէ որ ըսեալմօյով և վերի կողմերուն
 ինչաիս ըլլալուն համար՝ քալափուշտին վարի ծայրը
 կամ թէփէն քաշված և պիւղելւմիշ եղած չըլլայնէ՝
 շէճը շատ կուգայ, և ամէն դալուն ալ դուրս կելլէ:

Թէ որ հիւանդութիւնը քալափուշտին սողազը
 ըլլայնէ՝ չիւնքի բորբոքման պատճառ եղող բա-
 ները ամէն տեղէն աւելի այն տեղը թէյսիր կը-
 նեն, ցաւը կը տարածի բէռնիւնիսն դիւրը, և շէճը
 չի կըրնալ դուրս ելլալուն համար՝ այն տեղը հաւ-
 կիթի ձևով մէկ ուռեցք մը բէյտահ կըլլայ, այս
 ուռեցքըս պաղի ստորին որովայնին վարի գիւրը
 կըլլայ, չիսթիծիտէն ուրիշ տեսակները այնքան
 չեն պատճառեր այս ուռեցքըս:

Ուղիղ աղիքին մէջը ասանկ ուռեցք ըլլալով
 մատըգ նըստոյ տեղէն ներս խօթելով կիմանաս,
 և այս ուռեցքըս գլորնըված տեղին բոլորները
 սրիսմելով ցաւ կը պատճառէ, և այս պատճառիս
 համար աղբը կը չորնայ, հոն կը մնայ և թէնէզմօ
 կամ նիք կը պատճառէ:

Եւ շէճը անցնող խողովակին մէջ շէճ հանող
 գործիք խօթելու ըլլասնէ՝ հնար չէ որ մինչև քա-
 ւափուշտը հասցընես, գէրէ անտանելի ցաւ կը
 քաշէ հիւանդը:

Հիւանդութե՛ պէս պէս տեղերուն իստիզային՝
 նոր ըսկըսած ատենը ամէն մէկ հիւանդին վերայ
 այլ և այլ նշաններ դուհուր կընեն, բայց ետքը երբ
 որ սաստկանայ և տարածվի՝ ամէնուն նշանները մէ-
 կէն մէկ տեղ կուգան, և են ասոնք, սաստիկ ցաւ
 և երոցք մը միտէին ներքենները իբօկասթաիօ
 ըսված տեղերը, և բոլոր բէլվին և մէջքը և շէճ
 բերող խողովակը (ուռեթէոէ) և բէռնիւնիսն և

ներստոյ տեղը և քօլօն ըսված աղիքը , շատ շուտեւիքը կուգայ , բայց շուտեւիքը դժուարութիւն կը քաշէ . և այս դժուարութիւնովս քանի՜ երթայ՝ ցաւերը կը սաստկանան , շէճը պիւթիւն պիւթիւնէ կը խափանի , փորը կէրկմիշ կըլլայ և սանձըյի նման ցաւ մը կունենայ , սըլս սըլս փութ դուրս կուտայ , սիրտը կը խառնըվի , փըսխեւիքը կուգայ , ժանկի գունով սափռա կը փըսխէ , կը հեծկըլտայ , չալսանթըյի մէջ կիյնայ , ափեղ ցըփեղ կը խօսի , քունը չի տանիր , տալղըն կը կենայ , և մկանունքները կը թօթվըվին :

Քալափուշտին ներսի դին ըլլայ բորբոքումը , և միայն երեսկուկ ըլլայ , խորունկը հասած չըլլայնէ՝ այոքան սաստիկ չըլլար . և էքսէրի երկան ատեն կը քըշէ :

Քալափուշտին բորբոքումը սաստիկ եղած ատենը շէճը խօյի կըլլայ , և շատ նօսը կամ ջուրի նըման . երբ որ սաստիկ չըլլայնէ՝ շէճին հետը մէկ հիւթ մը կը խառնըվի , որ է սպիտակագոյն կամ դեղնագոյն , խիստ պըլըշկուկ , թարախի նման , կամ դէշ հոտած :

Բորբոքումը սաստիկ ըլլայնէ՝ տաքութիւնը շատ ուժով կըլլայ , և նալղը խիստ կարծր և լեցուն կըլլայ , և սըլս կը զարնէ . բայց հիւանդութիւնը լըմըննալու ատենները մօտենայնէ՝ կը քաշվի և մանր կը զարնէ . բորբոքումը թոյլ ըլլայնէ՝ նալղն ալ այոքան թոյլ կըլլայ , որ սէպէքի հիշ յայտնի չըլլար :

Ասոր պատճառները :

* . 197 . Քալափուշտի բորբոքման պատճառները ալէսէվիյէ ուրիշ բորբոքումներուն պատճառներուն պէս են . և միւսթաքիլ ինչ բան որ նէփռիթիտէ կը պատճառէնէ՝ չիսթիթիտէ ալ կը պատճառէ . և շատ անգամ այն տեղերը քալ կամ խում բէյտահ ըլլալէն կըլլան :

Այս գործարանքիս բորբոքման մէկ ուրիշ պատ-

Ճառն ալ՝ հայիզին պիւթիւն պիւթիւն, խափան-
վելը կամ ճամբան շաշտովի ընելն է . և ինչ լեցու-
նութիւն որ ըլլայ այն տեղվանքը՝ ձիով ճամբայ
ընելէն, կամ առասպա հեծնալէն, կամ մարմնոյն ու-
րիշ կերպ սաստիկ շորժմունքէն, ասոնք ալ կը
պատճառեն այս հիւանդութիւնը :

Ասանկ են նա և մօտ տեղերուն բորբոքումը կամ
Թարախոտիլը կամ ուլչեռա ըսվածը . և այս մօտ
ըսած տեղերս են պէօպրէկները, շէռ բերօղ խողո-
վակները, շէռ անցնօղ խողովակը, վաճինան, բէ-
ռինէօն, բոօթաթա ըսված մսագնտակը, Երմնա-
պահ ըսված փամփուշտները, արգանդը, ռէթթօ և
քօլօն ըսված պաղըրսախները և բէռիթօնիօն :

Բուպէ ըսված ոսկորին փրտալը կամ մօշիլը
կամ կոտրիլը կամ կըտրվիլը, էզիվիշ ըլլալը, զար-
նըվիլը, կարծր մէկ բանի մի վերայ լյնալը՝ որ բէ-
ռինէօն պէրէլէնովի կըլլայ . քալափուշտին փոշ-
տանկութիւնը, կամ մջը բէյտահ եղած մեծկակ քար
մը հանելու հոգնելն իբէն՝ քալափուշտը վերաւոր-
վիլը, տղացկանը դժուար տղայ բերելն իբէն՝ տը-
ղային գլուխը քալափուշտը սըլամելը, ծանր բան մը
Ֆէլէնկով տեղէն խախտեմ՝ ըսելն իբէն՝ փորուն
վարի դիովօ Ֆէլէնկին ծայրին վերայ հեծնալ և
զօռլամիշ ընելը, որ էքսէրի այն սըռըսին ծայրը
քալափուշտին պօղաղին վերայ գալով՝ էօրսէլէմիշ
կընէ, կամ շէռ անցնօղ խողովակը կը սըլամէ և
կը վերաւորէ :

Քալափուշտէն արիւն գալը, կամ պլէնօռուէա
ըսված հոսմունքը խիստ շուտով կըտրել և ներս
Թէփմիշ ընելը . Ֆլուսսօ պիանքօ ըսված ճերմակ
հիւթը՝ որ պաղի կընիկներէն հայիզի տեղ կըլլայ .
ամէն կըծուութիւն ունեցող հիւթեր . ինչպէս են
բորոտութիւն, կամ Ֆուէնկի, կամ պըլէնօռուէա,
կամ սիվիլիք, կամ Թէմրէյի, կամ երլանճըլս
պատճառող հիւթերը, Թարղ Թարղ հիւթերուն
տեղ փոխելը, իլէ նէվաղիլին հիւթը՝ երբ որ քա-

լաւուն շտինն մէջը իճնայ, ներսէն կամ Դուքսէն խաւն
տուղ սէծճէկիւով շինված դեղեր շատ գործ ածելը,
կըծուով իւնն տրվող շէռ բերող դեղերուն շատու
թիւնը, քալաւիւն շտինն ցաւ արւող ըստալմծ ու
ճենալը՝ և ասոր երկան քըշելը, սրխ սրխ և սոյ-
կըսը շերինկա և ֆիթիլ գործ ածելը երկան ա-
տեն, շէռը շատկէն զատվ ընելը քալաւիւն շտինն
մէջ. և այլն:

Unter Aufzeichnung der Punkte:

* . 198 . Քաղաքապետին բոլորքումը շատ պարտք մեկ իլլեթ մը նե . և քաղաքապետին շէնքը շատ նազիք ըլլալուն համար, և էքսէրի մըը Թօփ-լանիիշ եղած և միապած հիւթը փրտտած ըլլալուն համար, խօլոյճա կամ բառալիտիա կըլլայ կամ կանի ուէնա, և ասոնք կըրնաս ճանշնալ՝ ալէսէվէյէ բոր-բոքու մներուն կանի ուէնային համար ճանշնալու նը-շաններէն՝ որ գրեթէ եւիք :

Թե՛ որ քաղաքաւորներն մէջի քարէն կամ ուրիշ պատճառով մը իրեն մեջը մէկ տեղէյէ՛ գրգռութի՛ չունենայ նե՛ կըրնայ քակվիլ, և առանց Թարախ փողվելու և ետքա բանալու տէ՛Ք ըլլալ, ի՛նչպէս որ նե՛Ք ռիթմիտէին համար գրեցինք • այսինքն՝ առատ շէճ մը քակվելով Թարախի պէս, որ տակը ճերմակ և թեթեւ մըուր մը կիջեցընէ • և այս մըբուրըս պահի խիստ փակցնուող կըլլայ, պահի ալ քրտնեքով տէ՛Ք կըլլայ իլեթս, և քրտնեքը պիտի սոք և պուղուլու ըլլայ, և մարմնոյն ամէն դին մէկ խտրէր ըլլայ, պահի ալ յանկարծակի մարմինին վըրան մէկ երջանճըխ մը զուհուր կընէ, որ ատեն մը կը մնայ • և ասով տէ՛Ք կըլլայ քաղաքաւորներն բորբոքումը:

Այսպիսի երևանքն ելածին տէս՝ հարկ է որ
քաղաքաւայտն ուսեցբը խոյսը ըլլայ, և հիւման
անցընէ, և հոսմունքները իրենց ատէթին կէօքէ
ակօն երթայ:

Եւ թէպէտ քաղափութիւն թորբոքածը թոյլ ըլլայ
նէ՝ այս կերտովոյս կըրնայ քակվիլ, բայց ատեն մը
կը մնայ ուռեցքը, և հիւանդը չի կըրնար շէտը
դապթ ընել և սըխ սըխ կը շըռէ:

Քաղափութիւնն թարխտուելուն նշանները՝ ուրիշ
բորբոքումներուն պէս ըլլալուն համար՝ այս տե-
ղոս գրեւը աւելորդ կը սեպեմ: անձախ այս բոր-
բոքմանըս թարախտուիլ շատ չի պատահիր: Էքսէրի
կանկոէնայի կը դառնայ:

Եւ երբ որ թարախտուի և ետքան հասուննայ նէ՝
թարախը մեծութիւնէն հոսին թարիֆ ըրած ճամ-
բանիս կը բըռնէ: և երբ որ շէտ բերօղ խողովա-
կէն ճամբայ չի գըտնայ դուրս ելլալու նէ՝ ինքնի-
րէն ճամբայ կը բանայ՝ կամ ուղիղ աղիքէն, կամ
արգանդին մէջէն, կամ բէռնէօէն, կամ բէռիթօ-
նիօէն, կամ փորոտիքներուն մէկէն, որ բորբոքման
ատենը քաղափութիւնն հետը կըպած էին, և այս
կերպըս հիւանդին մահ կը բերէ:

Տահա շուտով կը մեռցընէ՝ երբ որ փորուն կամ
բէլվիներուն մէջը գոյ թարախը:

Երբ կը տեսնաս որ՝ շէտին հետ թարախի պէտ
բան մը կելլայ, չիւնքի ասիկայ մինակ ուէօպրէկին
բորբոքմանը չի պատահիր: քաղափութիւնն բորբոք-
մանն ալ կըլլայ, և ասոնցմէ ի դատ՝ բոսութաթա
ըսված մսագընտակներուն և սերմնափակ քաղա-
փութաներուն (վէշիքէթթա սէմինալէ) վերան եա-
րա զուհուր ընէ նէ՝ անոնց թարախն ալ շէտին
հետ կը խառնըվի: ասոր համար բժիշկը ասիկայ ա-
ղէկ մը չի կըրնար ճանչնալ միայն այս նշաններովոյս,
և թէ որ առաջուց եղած նշաններուն տիքքաթ
ըրած ըլլալով՝ հիւանդութե՛ն բնութիւնը չի գիտ-
նայ նէ, շատ մեծ սխալներու մէջ կիցնայ:

Շատ հիւանդներ տեսնըված են որ՝ ներսերնին
հիշ մէկ ետքայի մի նշան չեղած իքէն՝ շէտին տակը
թանձր մէկ բան մը կիջնայ, որ շատ պուլաշըխ և թա-
րախի ալ խիստ կը նըմանի, և այս բանիս պատ-

Հատը ուրիշ բան չէիք կրնար ըսել, անձախ կամ քաղափուշտին իջուածք մը զուհուր ըրած կըլլայ նե-վաղելի պէս, կամ երկար քըշող մէկ բորբոքում մը կունենայ, որ էքսերի մայասըլին մէկ տեսակն է, և ասոնց կրնանք քաղափուշտի ղեւքքեամ ըսել:

Ոմանք ըսած են որ՝ շէռ անցնող խողովակին կամ բոսութային վերան ետրա ըլլայ նէ՝ անոր թարախը շուտ մը և մինակ դուրս կելլայ, և հիււանդին շուելիքը չի դար, և այն տեղմեքին թա-րախը վաղելը հիւանդը չիմանար, միայն քաղա-փուշտին մէջի թարախն է՝ որ դուրս ելլալն իբէն շէռին խառնրիւթ ըլլալով կ'մնացնէ, և ատէթա շուելու պէս զօռ ընելու է այս թարախը դուրս հանելու համար:

Բայց սրտի անգամ մի և նոյն մարդուն հէմ քա-ղափուշտին մէջը ետրա կըլլայ, հէմ բոսութային վերայ, քաղափուշտին ետրային ուռեցքը շատ մեծ չըլլալով՝ քաղափուշտին չեռվէն կամ թէփէն ա-մուր մը գոցած չըլլար, շէռը անկէց դուրս կելլայ, և թեպէտ քաղափուշտին մէջէն թէմիդ կելլայ, բայց թարախոտ տեղէն անցնելն իբէն՝ անկէց թարախ կը պըլլչիլի իրեն, և տեսնողը սուտ կարծիք կընէ՝ որ այն թարախը քաղափուշտէն եկած է, ուստի այս գէշ իլլէթիս սահիհ նշանը ասոնք են, որ չիսթիթի-տէն անցնելէն ետքը՝ հիւանդին բուպէ և բէլվի բոված տեղերը մէկ նեղութի մը զուհուր ընէ, և այս նեղութիւ միշտ մի և նոյն տեղ մընայ, և մէկ տիւղելէ՝ դժուար շուել մը ունենայ կամ շէռը չի կրնայ դապթ ընել, յայտնի դանդաղ տաքութի մը ունենայ, ինքը՝ օրէ օր զատուանայ, շէռին մէջը եր-կան ստեն թարախոտ և հոտած հիււթ մը բէյտահ ըլլայ, և կամ նոսր տեղէն կամ վաճինայէն քա-ղափուշտը քըննելու համար մատ կամ գործիք մը խօթելու ըլլայ նէ՝ ամէն ատեն մի և նոյն տեղը մէկ անտանելի ցաւ մը իմանայ հիւանդը:

Հոտ բմիչկնէր քննելով ստուգած են որ՝ քա-

լափուշտին ամեն դիէն աւելի՝ Թէփէն կամուրնայ
և նասրը կը կապէ՝

Այս բաներըս ուրիշ պատճառներէն ալ կը բնան
ըլաւ բայց աւելի՝ քալափուշտի բորբոքումէն կըլ-
լան . իլլէ՝ էրբ որ բորբոքումը Թուլ ըլլայ ,
և մէկ մասնաւոր կըծու բանէ մը պատճառած ըլլայ :

Մտտ խօթելով քալափուշտը քրննած ատենն
ալ կըրնայ բժիշկը ասանկ կարծրութիւն խմանալ ,
և դուրսէն նշաններ ալ կըրնայ ունենալ . ինչպէս
են՝ բէռլինէօին մէջ մէկ ծանր բան մը կախվածի
պէս՝ հիւանդին անհանգիստ ըլլալը , և քալափուշ-
տին իրեն սովորական դործքերէն խափանվիլը , կամ
սախտիլը , որ բորբոքման և կարծրանալուն տեղին
կէօրէ այլ և այլ կերպով կըլլայ :

Եւ քալափուշտին իրեն դործքերն են՝ շէռը ի-
րենն մէջ առնել ու պահելը , և ժամանակին կէօրէ
դուրս տալը :

Մէկ կնոջմը քալափուշտին կաշին Թանճրա-
ցած և ատէթէն դուրս մէկ հաստութիւն մը բէյ-
տահ ըրած ըլլալով՝ քալափուշտնալ այնքան մեծ-
ցեր էր որ՝ մինչև սիրտը կը հասներ , և ճարտար
բժիշկները պիլէ դըրսէն քննելով՝ արգանդին վը-
րան մէկ շիռօօ մը կարծեցին :

Ուրիշ երեւելի բժիշկի մի ալ պատահեցաւ ա-
նանկ մէկ հիւանդ մը որ՝ քալափուշտին վըրան
կապած նասրըրը լայնցած ըլլալով՝ բէլլի ըսված
տեղէն ալ ան դին անցած էր :

Եւ այս վիճակիս մէջ՝ քալափուշտին առողջ մը-
նացած կողմը՝ մէջը շէռ լիցվածին պէս այլ և այլ
ձևով կուռենայ և կը մեծնայ , առողջ իբէն ունե-
ցած ձևոյն նման չըլլար . և շէռը դապթ ընելու ալ
սըիլէթ կը քաշէ՝ դուրս հանելու ալ , և մօտ եղած
տեղերուն ալ այլ և այլ կերպով Թէյսիր կընէ :

Քալափուշտին շէռվիչէին կարծրութիւն պատա-
հած ըլլալով՝ պաղի հիւանդի դժուար շուել մը կըլ-
լայ , և պաղի ալ իւր շէռը չի կըրնար դապթ

քնել, և պահել այս բաժնեւրս երկուքն ալ մէկ տեղ
կրլլան, քաղափուշտն ալ շատ կը լայննայ, և բա-
ռալիսի կը պատահի տէյի կը վախցըվի:

Ոչոք համուր ամէն բորբոքումներուն՝ և մասնա-
ւորապէս նեֆախթիտէին կանկոէնան, ցըցընող նը-
շանները քաղափուշտի բորբոքման կանկոէնայի
դառնալն ալ կը ցըցընեն:

Այս վեճակիս մէջը հասածին պէս, շէոը որ հի-
ւանդութիւն սկիզբէն պէրի դժուար կըլլէր, խօլայ
եւլիւ կըսկըսի, և չեւիքի հիշ մէկ ցաւ մը չիմանար
հիւանդը, տղէաները այս նշաններըս աղէկ բան
մը կը կարծեն, բայց քիչ տոկէնի մէջ մահը կը
հասնի, հիւանդը այս տէրեճէին հասնի նէ՝ մեռնե-
լէն չի կըրնար խալըսիլ:

Ասոր դէմքը:

* . 199 . Պէտպրէկներուն բորբոքումը բժշկելու
համար ինչ դեղ և ինչ դղուշութիւններ թարխֆ
ըրինք նէ՝ անոնք ամէնն ալ քաղափուշտի բորբոք-
ման ալ կըրնան դործ ամօվիլ և օգուտ կընեն:

Բայց բեռնեօին և կըրիկ մարդու ծննդական ան-
դամքին և թրաֆը սիւլիւկ վախցընելը այս հիւան-
դութեանս՝ մէկալ հիւանդութիւնէն աւելի շահ կը-
նէ, առաջկուց թեկն արեւն առնելէն ետքը:

Սիւլիւկներէն ետեւ՝ թէ որ հիւանդութիւնը
աղբիշեղած չէ՝ նէ՝ ցաւցած տեղերուն վարան ֆո-
մէնթի դընելու է, բայց այս հիւանդութեան տաք
ֆոմէնթիէն աւելի օգտակար է պաղը:

Բորբոքումը շատիկ և ստատիկ ըլլայ նէ՝ ման-
րածեւրը թուլցընող դեղերը տահա՛ աղէկ են, ինչպէս են տաք ջուրը մըտնելը, և էմօլիէնթի ըս-
ված դեղերով ֆոմէնթի ընելը:

Իւղային և մուշիլաճինօղօ դեղերով հօքնա ը-
նէլն ալ աղէկ է, բայց քաղափուշտին ետևի դին
բորբոքած ըլլայ նէ՝ հօքնան կը ցաւցընէ, և շատ
անհանդուատի կուտայ, պէտք է որ հիւանդը տը-

մուշկին և ծուռնկին վերան ծրած կենայ :

Մինչև որ բորբոքումը պիւթիւն պիւթիւնէ չանցնի, ցաւը որքան սաստիկ ըլլայնէ՝ ափիօն չի տրտիւր այս հիւանդիս :

Եւ թէ որ այս ցաւոյն պատճառը քար է, կամ սաստիկ ըստագմօ մընէնէ՝ բորբոքումը անցնելէն ետքը՝ թինթուռա թէպախքա ըսված ափիօն ուսհին աղէկ ույժիշ կըլլայ անոր : և թէ որ հետը մուշկ լաճինէ տի կօմմա ամմօնիաքա խառնէս և հօքնայով դործ ածեսնէ՝ աւելի օգուտ էլ տեսնես :

Էնթէսիթիտէ հիւանդութեան համար ըսածիս պէս՝ այս չիսթիթիտէ հիւանդութիւն ալ անցնելէն ետքը՝ թէ որ մէկ դիւրազդացութի մը մնայ քաւափուշտին վերայ՝ ափիօնը այս ալ տէֆ կընէ :

Շէսին չի կըրնուլ ելլալն ալ թէպէտ այս բորբոքմանըս գործն է, բայց մէկ տիւզելէ իրեն կըծուռութիւնովը քաւափուշտին գրգռութի տալով՝ ըուն հիւանդութիւնը ազմիշ ըլլալուն և վերջը գէշի երթալուն պատճառ կըլլայ : և շէսը հոն մնալով և պիւրիֆիշ ըլլալով՝ քաւափուշտը կամ կը պատուէ : կամ անդգայացընելով բառալիստի կընէ : ուստի որքան որ ձեռքէդ կուգայնէ՝ չափուխ պէտք է շէսը քաթէթէսէ ըսված շիւրնկայով քաւափուշտէն դուրս թափել :

Բայց պաղի ալ քաւափուշտին թէփէն ուռենալով՝ և ներս քաշված ըլլալով՝ շիւրնկան ներս հասցընել խապիլ չըլար : հասցընես պիլէնէ՝ սաստիկ և անտանելի ցաւ կը պատճառէ : և ուստի թաւային ալ սախտութիւն կուտայ :

Արնիկ մարդոց շիւրնկա բանեցընելը շատ խօլայ է : դերէ ասոնց ուռուէթուան էրիկ մարդոցինէն աւելի կարճ և լայն է : ուստի այս գործողութիւնը ասոնց ընելը խօլայը կըլլայ :

Էրիկ մարդոց քաւափուշտը մէկ շիւրնկա մը կամ ֆիթիլ մը կամ եղով օծած բարակ սաղի թել մը մէկ անգամ մը ուսուրով խօթելով՝ կը կընայիս :

որ՝ ճամբուսն վերայ եղած արդեւքը պիտի չե կըր-
նաս տէֆ ընել, մէկ մը տաճա շիրինկայի ձեռք
զարնել չուղեր, ղերէ շատ անգամ հիւանդին մա-
ուանն ալ պատճառ կըլլայ, ուստի ժամանակ չան-
ցընելով պէտք է քաւափուշոր ծակել:

Այս դործողութիւնըս նստոյ տեղին ծակէն ալ
կըլլայ՝ բէռնէօէն ալ՝ իբօկասթոխօէն ալ, և եր-
բեմն կընիկ մարդոց հախին՝ վաճինայէն ալ:

Երբ որ քաւափուշոր այնքան լեցուն ըլլայ շե-
ռով, որ բէլլի ըսլած տեղը բոլոր լեցընէ, և ծոց-
վոր կընկան պէս փորը ուռեցած է, ուղիղ աղիքէն
ծակէն ալ անօգուտ է քաւափուշորին, բէռնէօէն
ծակէն ալ. հարկ է ասոնք մէկ դի ձըգել. ղերէ
խելքերնիս ալ կը վկայէ, փորձով ալ տեսնըված է
որ՝ այն ծուռ դործիքովը աղիքը ծակի ալնէ՝ դոր-
ծիքը ատանկ ուռեցած և դէպ ՚ի վեր քաշված քա-
ւափուշորին չի հասնիր, ուստի բուպէին վերայէն
ծակլի նէ տաճա աւելի օգուտ կընէ հիւանդին:

Արիշ պարագաներուն՝ քաւափուշորին հասնե-
լու կարճ ճամբան ուղիղ աղիքն է. բայց թէ որ
քաւափուշորին ետևի դիերը բորբոքած է, որ շատ
կը պատահի, նըստոյ տեղին դիէն մտած շիրինկան
քաւափուշորին մէջը մնալը շատ սրխընթը և անտա-
նելի ցաւ կուտայ. և մէկ անգամ մը հանելէն ետքը
հորէն խօթելը շատ դժուար կըլլայ, ասոնցմէ կըր-
նաս հասկընալ որ՝ քաւափուշոր ծակել որ իստի-
գա ընէ նէ, տայմա բուպէէն ծակելը աղէկ է:

Շիրինկան անգամ մը քաւափուշորին մէջը խօթել
և հաստատելէն ետքը՝ պաղինները այս շիրինկայով
քաւափուշորին մէջը դեղ խօթել թէրթիպ ըրած
ըլլալին՝ բժշկական պատմութիւններուն մէջ ի-
շարէթ եղած է:

Բայց քաւափուշորին խիստ փափուկ և դիւրադ-
ղած ըլլալուն համար՝ ճէտարէթ չեմք կըրնար ընել
խիստ թոյլ էմօլիէնթէ դեղերը պիլէ այն տեղ-
վանքը հասցընելու, ղերէ դիտեմք որ խիստ իստակ

և մաքուր ջուրը պիլէ քալափուշտին մէջը մըտնելով ինչիմիշկընէ, և իրեն յատուկ եղած հիւթը՝ որ շէռն է, առողջ մարդոց քալափուշտին պիլէ գրգռութիւն կուտայ. որ հիշ չէ նէ՝ պարէ ասոր ալըշիշ եղած պիտի ըլլար:

Չենք ալ ուզէր հիւանդին թէմպիզ ընել՝ որ քիչ ջուր խրմէ, շէռը քիչ ըլլալու համար. զէրէ շէռին շատութենէն աւելի վախնալու բան է հիւմմային սաստկութիւն, և շէռին աւելի կծու ըլլալը:

Քալափուշտին վերայ զուհուր ըրած ետրաները, և նըստոյ տեղը և բէռնիւծն եղած մաթեաները բըժըշկելու կերպին վերայ խօսելուն տեղը չէ. զէրէ ասոնք ճէռահի վերաբերեալ բաներ են:

Քալափուշտին մէջ բորբոքումն էսէր մնացած ետրան՝ սէօպրէկի բորբոքումն մնացած ետրայի պէս նայիլ պէտք է:

Հիւանդը բէհրիզ բըռնելու է նօսը բաներ ուտել և տէմուլէնթէ ըսլած դեղեր գործ ածելու է:

Միշտարանին վերան եղած շիւռօլին և նասըրին վերայ ալ ուրիշ տեղ կը խօսինք:

Օյնախ փէշէրահ բորբոքումները:

Եւ յս տեղս բանին կարգը անանկ կը բերէր որ՝ մարդոյս օյնախ տեղերուն բորբոքումներուն վերայ ալ խօսէինք. բայց ասոնց շատը դուրսի պատճառներէն առաջ գալով՝ ճէռահութեան վերաբերեալ հիւանդութիւններ են աւելի, քան թէ հէքիմութէ. և բժշկական արուեստի վերաբերեալներուն շատն ալ վէճայի մէքասըլ և նիքրիզ ըսլած հիւանդութիւններու մօտ են, և ասոնք շատ անգամ առանց հիւմմայի կըլլան, և բորբոքման նշան մը չի ցըջընելով՝ իրենց յատուկ և մասնաւոր մէկ որպիսութիւն ունին. քիչ կըլլայ որ բորբոքում ունենան, ուստի այս հիւանդութիւններուս վերայ հետեւեալ հատորին սկիզբը պիտի խօսինք:

ԱՐԷ ԵՐԷՐԷ ՀԱՊՈՐՈՅ ԹԱԵԼՈՒԹԻՒՆ

Դ Ե Ղ Ա Բ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Թեքրիպ բաղադրութեան բժշկին:

Թ. Ի. 18:

Թիեհիւոսս Բեպայիւս:

Ռ. Լի'ց շիշայի մը մէջ 32 տրամ շառապ ուռ-
հի, և 100 տրամ ճերմակ դինի. և ձգէ՝ մէջը 16
տրամ աղէկ թողեղած ափսօն. երեք օր թըրջոյր
մնալէն ետե՝ լաթէ անցնւոր աղէկ մը սըխմեւով.
և պահէ բերանը գոց:

Թ. Ի. 19:

Քօլլիօ ասիւսիճիիէ:

Ռ. Լուծէ՝ 5 ցորեն շապը, կամ ճուք. քէոօ տի
սաթուռնօ. և կամ քիչ մը զաճ ուռհին՝ 40 տրամ
իմպիքէ ելած ջրով:

Թ. Ի. 20:

Ուիեհիւոսս չիւիւիէ:

Ռ. Դի'ր մեռմեռ հավանի մը մէջ ութ տրամ
մեքրուռիօ (ժիւլա) . և 16 տրամ սըխիթօ տի
նիթուօն (քէղասի սուի) . աղէկ մը խառնելէն ետե՝
խառնէ վրան ևս՝ 100 տրամ խողի եղ. այնքան տրորէ
ինչվան որ մեքրուռիօն աներեւոյթանայ կամ չերե-
այ. և կըլլայ մէհլէմ:

Թ. Ի. 21:

Պիզանիս շասսաթիւօ անիթլոճիսիէ:

Ռ. Լուծէ՝ 16 տրամ Թամբն Թամր հինտիի
(բօլբա տի Թամառլինտի) , և 6 տրամ Թառթառօ
սօլուպիլէն՝ 80 տրամ հասարակ ջրով:

ԹԻ - 22 :

ՔՅԱՄԲՈՒՅՈՒ ՄԱՆԻՃԷՆԷ :

Ռ . Եռացուր 150 տրամ ջրի մէջ՝ 6 տրամ մէշէ ծառայն կեղեւը, այնքան՝ ինչլան որ մնայ 100 տրամ, լաթէ մը անցնելէն ետեւ՝ լի'ց մէջը 12 տրամ շառապ ռուհի, և տրամու կէս շապ ծեծած, որ կըլլայ աղէկ սրխմաղ կառկառայ :

ԹԻ - 23 :

ԼՈՒԿԷՆԷՎՅՈՒ :

Ռ . Չալեցուր 8 տրամ զամի արապին՝ նոյն չափ եփած մեղրով, որ կըլլայ լոգեւու դեղ :

ԹԻ - 24 :

ԼԻԷԻ՛ԷՆԷՍ ՎՅՈՒՆԷՆԷ :

Ռ . Լուծէ՝ 6 տրամ զէթինի իւղը՝ 2 տրամ շշատըրի ռուհով, որ կըլլայ դրսէն քրտելու դեղ :

ԹԻ - 25 :

Ռ . Եռացուր 250 տրամ ջրի մէջ՝ 16 տրամ դարին, այնքան՝ ինչլան որ մնայ կէս օխայ, լաթէ մը անցնելէն ետեւ՝ լի'ց մէջը տրամ մը մաքուր կիւհէրչիլէ, և 8 տրամ սիւրբէնճէպին (օսսիմէլէ սէմբլիչէ), տուր հիւանդին հասարակ ջրի տեղ խրմեւու :

ԹԻ - 26 :

Ռ . Եռացուր 100 տրամ ջրի մէջ՝ 4 տրամ ծաղիկն էպէմկէօմէճիլին, այնքան՝ ինչլան որ մնայ 80 տրամ, լաթէ մը անցնելէն ետեւ՝ լի'ց մէջը 8 տրամ պէզիր եաղի, և 14 տրամ խուտրէթ հէլվասի, և ամէնը մէկէն ներս թափէ հօքնայով :

ԹԻ - 27 :

ՔԼԻՄԵՒԻՄԻՔԻ ՔԼՈՃԻԱՐԻԻՅՈՒՆ :

Ռ . Տասն և վեց տրամ մաքուր գարին , և 6 տրամ էպիմկէօմէճիլին տերեւը . եռացո՛ 100 տրամ ջրով , այնքան՝ մինչև մնայ 80 տրամ . լաթէ անցընելէն ետե՛ դի՛ր մէջը երկու տրամ մաքուր կիւհէրչիլէ , և 8 տրամ մեղր անաւրատ . հօքնա ըրէ :

ԹԻ - 28 :

ՏԵՊԵՐԻՅՈՒՆ ՊԻ ԲՕՆԻՄԷՄ ՊԵՆԵՅԻՄ :

Ռ . Ռատիչէ տի բօնկալա սէնէկա 8 տրամ . եռացո՛ւր 150 տրամ ջրով , այնքան՝ ինչլան որ մնայ 100 տրամ . լաթէ անցընելէն ետե՛ 4 տրամ խաթմիլի շիռօպ , և նոյնքան ալ վարդի ջուր խառնէ , և ամէն երկու սահաթը՝ խահվէի մը ֆիլճան խըմցո՛ւր հիւանդին :

ԹԻ - 29 :

ՍՕԼՈՒՅԻՅԻՆ ԶՈՒՅՈՂՄ :

Ռ . Երկու տրամ կօմմա բուրան հալէցո՛ւր 48 տրամ պէվանտա սալինայով , յետոյ լի՛ց մէջը տրամմը վինօ անթիմօնիաթօ , և գործ արկ իր տեղը գրուածին կէօրէ :

ԹԻ - 30 :

ՍԻԷՄՈՒՆ ՊԻ ԼԱՐՄԻՔ ՎԵՆՅՈՅՈՒՆ :

Ռ . Ալէս օխայ սիրութեայն (սիէռռօ տի լաթեէն) , 64 տրամ ճերմակ ագնիւ գինիի հետ մէկ տեղ խառնէ , և խըմցո՛ւր հիւանդին իր տեղը գրուածին կէօրէ :

ԹԻՒ • 31 :

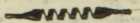
ԷԻՆԼՍԻՕՆԷ ԲՈՒՄԻՆԻՎԱ :

Ռ • Լուծէ՛ 12 տրամ աղէկ խուտրէթ հէլվասին՝
 72 տրամ էմուլսիօնէ արապիքայով (զամթ արա-
 պիի սիւսպիէով) :

ԹԻՒ • 32 :

ԲՕՂՎԷՈ ՊԻ ՊՕՂՎԷՈ :

Ռ • Դիւր մէկ մառմառեայ հալմանի մէջ 3 տրամ
 ԹառԹառօ վէթոխօլաթօ , և 24 ցորեն աղէկ Թող
 եղած ափիօնը , և նոյնչափ ալ Թող եղած իբէքա-
 քուանան , տրորէ՛ այնքան՝ ինչքան որ բարակ փոշե
 (Թօղ) ըլլայ :

ՅԼՆԿ

Երկրորդ հատորի Յաւելուածիս :

Րահէի իւգիւնէն . քճ : Մեթաթիտի . իս : Բոր-
բոհուն աբգանդի . հայ : Իւնիհոպիւշ բահի . ար :

ԱսորանիւԹշմահար

* . 161	Ասոր ինչ ըլլալը	1
* . 162	Ասոր բաժանումը	2
* . 163	Ասոր նշանները	3
* . 164	Ասոր պատճառները	7
* . 165	Ասոր գուշակութիւնը	8
* . 166	Ասոր դիմարը	12

Միտի իւգիւնէն . քճ : Աստիւթիտի . իս : Բորբո-
հուն ապամոխոց . հայ : Իւնիհոպիւշ միտի . ար :

* . 167	Ասոր որպիսութիւնը	15
* . 168	Ասոր նշանները	16
* . 169	Ուրիշ բորբոքումներէն Փարիսը	19
* . 170	Ասոր պատճառները	20
* . 171	Ասոր գուշակութիւնը	22
* . 172	Ասոր ճարը ու դեղերը	24

Պաշլլասի իւգիւնէն . քճ : Էնթաթիտի . իս : Բոր-
բոհուն աշխոյ . հայ : Իւնիհոպիւշ էմա . ար :

* . 173	Ասոր ինչ ըլլալը	28
* . 174	Ասոր նշանները	29
* . 175	Ճանշնադու համար տիբքումը ընելը	32

ՀԱՏՈՐ • Գ.:

Դ. ՎԵՐԱՅ ՊԵՍ ՊԵՍ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆՑ:

() Ենախ տեղերու ցաւերուն վերայ:

Վէճայի մէջսս ըստ: Ռէվիւթիւն • Իս: Յօդոս-
ծայտաւ • Հայ:

Բաժանեալն:

* • 200 • Ռէվիւթիւն ըստ Հիւանդութիւնը
երկու տեսակ կըլլայ, մէկը ծանր՝ որ խաւ՝ կըսվի
աքութիւն, և մէկն ալ երկար քրոջ՝ որ կըսվի քո-
նիքս • այս տեղս ծանր ըստ տեսակին վերայ պիտի
խօսինք, զերէ թէ պատճառին թարափէն՝ որ վա-
րերը պիտի զրուցենք, թէ նշաններուն թարափէն,
և թէ բժշկելու կերպին թարափէն բոլորը ունե-
րուն կարգին հետ խիստ շատ ուղղունութիւն ունի:

Ասոր րէշը և արեւը:

* • 201 • Ես Հիւանդութիւնը տաք երկիրներէն
էվել՝ ցուրտ երկիրները կըլլայ • և շատնալուն ա-
տէթ եղած վախտն է աշնան ու գարնան սերին օ-
րերը • ձմեռվան ատենը՝ որ ցուրտը սաստիկ և մէկ
խարար է, քիչ կը պատահի, և տահա քիչ կըլլայ
ամառվան խիստ տաք օրերը • բայց ամէն ատեն ալ
կըրնայ ըլլալ քիչ շատ, երբ որ ցուրտին և տաքին
տէրեւէնները մէկ խարէր չըլլան նէ:

Ծանր յօդոս-ծայտաւն պարզաւ:

* • 202 • Գէշ ու ծանր (աքութիւն) ըստ օյ-
նախներու ցաւը կը պատահի, երբ որ մէկ մարդու
է

մը մարմին ինչ պատճառով ըլլայ նէ ըլլայ, տաքցած իբէն՝ մէկէն ՚ի մէկ պաղ առնէ . կըրնայ ըլլալ նաև մէկ տեղը միայն պաղ առնելով՝ ուրիշ տեղերը տաք մնացած իբէն, այն պաղ առած տեղը օյնախնէրու ցաւը վատորկիլ:

Արընայ նաև պատահիլ՝ երբ որ մէկ մարդ թաց լաթ հագած ըլլալով երկան ասեն մնայ, կամ քըրտինքը վըրան պաղի, և ինքը իր քըրտինքովը թըրջած շապիկը շուտով մը փոխելու հոգ չընէ . զերէ այս ալ մարմինը կը մըսեցընէ:

Այս պատճառները թէյսիր կընեն մարդուն՝ ինչ տարիք որ ունենայ . բայց ատէթ իւզըն այնքան շատ ու սըխ չեն պատահիր՝ ոչ խիտ կենճերուն, ինչպէս են տասն և վեց տարւոյնէն վար եղածները, և ոչ խիտ ծերերուն, ինչպէս են եօթանասուն տարին անցնողները:

Խիտ շատ պատահելու վախտը, տասն և վեց տարւոյնէն մինչև երեսուն և հինգ տարուան մէջնէ, անկէց անդին կամաց կամաց իշխանութիւն կը քիչնայ:

Այս հիւանդութիւն թէպէտ արիւնոտ մարդոց շատ կը պատահի, բայց ուրիշ կերպ կազմութիւն ունեցողներէն ալ շատ հեռու չէ:

Ասոր հշտնը և Գըհայք:

* • 203 • **Բ**ւէսէվիէ այս հիւանդութիւն կըսկըսի օյնախներու ցաւերով. իլէ ընդհանրապէս այս հիւանդութեւ բուն տեղը միայն օյնախներն են. բայց պաղի հեղ մկանունքներն ալ կը ցաւին. և այս դիպուածիս մէջը՝ ցաւը շատ հեղ մկանունքին վարըշին կը հետևի . կամ որպէս թէ մկանունքին վըրան կը քալէ . մէկ օյնախէն մէկ ալ օյնախին վըրան կերթայ . և քանի որ օյնախը շարժինէ՝ մկանունքին ցաւը կը շատնայ:

Մըստ և մեծկակ օյնախները այս հիւանդութեւ շատ կը բըռնըվին . ինչպէս են խալչային անանունըսված ոսկորներուն հետ կըցված տեղը, օմուզը

քիւրբէկ ըսված ոսկորին կըցված տեղը • Թևին օմուզին ոսկորին հետ կըցված տեղը • պիլէկին և աւուճին օյնախներուն ալ շատ կը պատահի այս ցաւը • Բայց քիչ կըլլայ որ մանր օյնախներուն ալ ըլլայ այս հիւանդութիւնս , ինչպէս են աւուճին օրթայի և տապանին օրթայի օյնախները , թէ՛ ներսէն թէ՛ դրսէն , և մատվըներուն օյնախները :

Թէպէտ շատ կըլլայ որ քանի մի օյնախ մէկէն այս հիւանդութենէս կը բըռնըվին , բայց պազի ալ մինակ մէկ օյնախին կըլլայ :

Մէկ ցուրտ հովի մը պէս կըսկըսի , բայց ետքը տաքութի մը կըմըտնայ , նապզը շուտով կընետէ , և լեցուն և կարծր կըլլայ • պազի ալ հիչմէկ ցաւ մը չիմացած լեքէն՝ տաքութիւնը կըսկըսի • Բայց աւելի ատէթ իւզըէ եղածը այն է որ՝ տաքութիէն առաջ օյնախներուն կողմէն ցաւ մը կիմանայ հիւանդը , տաքութիւն չըլլայ նէ՝ ցաւը միայն մէկ օյնախին վըրայ կըլլայ • տաքութիւն որ ըլլայ , ցաւը միայն մէկ օյնախին վըրայ պիլէ ըլլայ նէ՝ մէկալներն ալ պարապար կը ցաւին :

Այս այսպէս եղած ատենը՝ ցաւը շատ ատեն իր տեղը կը փոխէ • մէկ օյնախին վըրայի ցաւը քիչնայ նէ՝ մէկալ օյնախին ցաւը կը շատնայ • մէկ օյնախի վըրայ հաստատուն չի մնար ցաւը , մէկէն մէկալը շուտով կանցնի , և պըտըտելով ամենէն առաջ ո՞ր տեղէն ըսկըսերէր նէ՝ նորէն հոն կուգայ • ասանկ պըտըտելով և դառնալով հիւանդութիւնը շատ կերկրնայ :

Ռէվմատիզմին հետ եղած տաքութիւնը կեօյաքի հաստատուն ատէթ մը ունի որ՝ իրիկվըները շատնալ կըսկըսի , և դիշերը կէվելնայ • այն ատենը ցաւն ալ կը սաստկանայ , և մէկ դիէն մէկ ալ դին կանցնի , այս ցաւուն շատնալը կերևի թէ տաքութիւնը շատնալէն առաջ պիտի գայ :

Թէ որ մի և նոյն օյնախին վըրայ այս ցաւըս երկան առէն մընայ նէ՝ ատէթ իւզըէ այն տեղը

մէկ ուռեցք մը բէյտոսէ կըլլայ, որ շատ հեղ կար-
մութի մը նալ կունենայ, և դըպչեսնէ կը ցաւի, և
քիչ կըլլայ որ այս ուռեցքըս երեւելուն պէս ցա-
ւը չի քիչնայ, բայց քիչնայ ալնէ պիւթիւն չի
կըտրիւ, և այն օյնախին վըրայ նորէն կըրնայ այն
ցաւը դալ:

Այս հիւանդութեանս հետ ատէթ իւզըն մէկ
հում՝ քըրտինք մը նալ կըլլայ ու՝ հէմ՝ խօլայութիով
դուրս չելլար, հէմ՝ շատ չըլար, հէմ՝ հիւանդու-
թեանը նիւթը դուրս հանելով՝ հիւանդին թե-
թեութիւն մը չի տար:

Այս հիւանդութեանս ատենը հիւանդին շէոք
խօյու բէնկ մը կունենայ, և առաջները հիշմէկ մը-
րուր մը չիջնար ամանին տակը, բայց քանի որ հի-
ւանդութիւնը օր աւուր վըրայ առաջ երթայ, և տա-
քութիւն մէկ տիւզիյէ չի քըշէ ու մապէյն տայնէ,
շէոքին ալ տակը մըրուր իջնալ կը պաշայէ, բայց
այս մըրուրն ալ հիւանդին շահ մը չունի, ղէրէ այս
մըրուրս ելլալու սկսելէն ետքն ալ երկան ատեն
քըշած է այս հիւանդութիւնս:

Այս կերպ օյնախի ցաւին ատեն ատեն էվելնա-
լ՝ բորբոքումի էշկեարէ նշաններ կը ցըցընէ, և
ուրիշ բորբոքումներուն բնութեանն ալ շատ մօտիկ
է, միայն ասով ֆարս կըլլայ որ՝ սէպէքի հիշ
թարախ կապել չունի:

Եւ յերաւի խիստ քիչ կը պատահի որ՝ օյնախի
ցաւը մէկ տեղ մը թարախ ժողվելով վերջանայ, և
միայն պաղի հեղ ձգանք (թէնալինէ) ըսված միսե-
րուն փոս տեղերը մէկ կըպչուտ փայլուն հիւթ մը
կը դըանըվի, և թէ որ կարծիք ընենք քի՛ այս հիւ-
թերըս շատին կը պատահին, պէտք կըլլայ ըսել որ՝
միտը կը ծըծէ այս հիւթերըս, ղէրէ տեսնըված չէ
որ՝ խոշոր ուռեցքներ բէյտոսէ ըլլան օյնախի ցա-
ւէն՝ կամ երկան ատեն մընան, կամ պէտք ըլլայ
այն ուռեցքին մջի հիւթը պարպել:

Ասանկ բաներ թէպէտ ուրիշները տեսած ու

ըրած են, բայց քուլէն և սօսքիյլօն ճարտար բը-
ժիշկները կըսեն թէ՝ մենք տեսած չունինք, և շը-
թօք վարպետը կըսէ որ՝ ասանկ ուռերը բաց-
վին նէ՝ շատ դժուար կըլլայ դոցելը, և սէսէքի՝
անբըժշկելի կըլլան:

Այս ըսած նշաններովս կը քըշէ հիւանդութիւնը
շատ երկան. բայց խիստ քիչ կը պատահի ասկէց
մարդ մեռնելը, և տաքութիւնը առջի օրերուն մէջ
ինչ տէրէճէ էր նէ՝ այն տէրէճէն կը մնայ՝ չէվէնար:

Տաքութիւնը քիչնայ ու ցաւն ալ քիչ ըլլայ, կամ՝
քիչ տեղ բըռնէ առաջկուցնէ, այն ատենը ուրիշ
անդամքներուն ալ կը պըլըշի շատ կամ քիչ, բայց
տեղը չի փոխեր, առջի բռնած տեղին ցաւը պիւ-
թիւն պիւթիւնէ կըտըրվելով առաջէն հիշ չցաւ-
ցած տեղմը ցաւ չի պատճառեր:

Երէան Բարակ յօդաւորացիք:

* • 204 • Ե՛րբ որ օյնախին ցաւին հետ եղած
տաքութիւնը պիւթիւն պիւթիւնէ կըտըրի և օյնախ-
ներուն ուռեցքը, և իլլէ կարմրութիւնը անցնի, բայց
օյնախներուն ցաւերը մնան անանկ որ՝ չի կըրնայ
հիւանդը այն օյնախը շարժել, և շարժած ատենը
ցաւը էվէնայ, կամ ամէն մէկ հավայի փոխվելուն՝
ցաւ իմանայ, այն ատենը օյնախներու ցաւը պաշ-
խաճա երկան քըշող կըսվի, և չիւնքի ամէն երկան
քըշող օյնախներու ցաւը ծանր օյնախի ցաւէն կը
պատճառի, անոր համար խօսքերնուս սըրան այն-
պէս կը բերէ որ՝ հիմա այս թարղ օյնախներու ցա-
ւին վըրայ խօսինք:

Շատ աղէկ զատված չէ թէ՝ երբ կըսկըսի ծանր
օյնախի ցաւը երկար քըշողին սըրան մըռնալ,
քանի որ ցաւը խօլայ կը փոխէ իր տեղը, և գիշեր
ատեն կէվէնայ, և տաքութիւն և ուռեցք և կար-
մրութիւն կըլլայ օյնախներուն վըրայ, կերևի թէ տա-
հա ծանր է օյնախի ցաւը, ու քոճիկքա եղած չէ:

Երկար քըշող օյնախի ցաւը ասլա տաքութեան

տէրէճէ չունի. ասլա կարմրութիւն և ուրիշ նշան չունենար օյնախներուն վերայ, ցաւցած օյնախին էթրաֆի կաշին կակուղ և թօռմած կըլլայ. արթուն իբէն չի կըրնար խօսայ քըրտընիլ և առատ և կըսչուտ քըրտինք ունեցած իբէն պիլէ բոլոր մարմինին վերայ, ցաւցած տեղին էթրաֆները թանձր և փակըտուկ հիւթով մը թըրջած կըլլայ:

Յուրտ ատենները ցաւը կէվէնայ, և տաք օրերը կը քիչնայ, այս երկար քըշօղ օյնախի ցաւը շատ անդալքներու վերայ կըրնայ ըլլալ. բայց աւելի այն օյնախներուն վերայ կըլլայ, որոնց էթրաֆները շատ ու հաստ մկանուէքներ կը գըտնըվին, և ասոնց մէջէն ալ՝ այն տեղերն՝ որ անոնց մկանուէքները շատ և ուժով կը շարժին:

Ասոր համար է որ՝ այս հիւանդութիւն շատ հեղ մէջքի ոսկորին օյնախները կը բըռնէ, որ կըսվի լօմպաճինէ, և հայ՝ մէջքի ցաւ, կամ խալայլին և անանուն ըսված ոսկորներուն մէկ մէկու կըցված տեղը, և կըսվի իսքիատէ կամ շիաթիքա:

Օյնախի ցաւին պատճառներուն մէջը կըրնան մըտնել նա և օյնախներուն ափանորդ և երևելի շարժմունքները, որ նոր ըսկըսած ատեննին ծանր օյնախի ցաւին սըրան կիյնան. բայց շատ չէն մընար այս թարզին մէջը, շուտով կը փոխվին՝ երկար քըշօղին սըրան կը մըտնան:

Տօդուածացաւութիւն ըսված իլէթին պատմութիւնը այս է. և մինչև հիմա ըսածներէս կըրնաս խօսայ հասկընալ այս իլէթին հեռաւոր պատճառները, և վերջը ինչպէս ըլլալէքն ալ կըրնաս ֆէհմ ընել:

Այն ցաւերն ալ կըրնաս զատել որ օյնախի ցաւի կը նըմանին՝ բայց չէն. ինչպէս կը պատահի գաղղիական իլէթին և սքօդպութօ ըսված իլէթին բըռնած ատենները. երբ որ աղէկ քըննես և հասկընաս ցաւին բնութիւնն ու պատճառները, և այս տեղ գըրվածներուն հետ բուսար ընես:

Ուրիշ մէկ հիւանդութիւն մը նալ կայ որ՝ աւթ-

ախթիտէ կըսվի, (տճ նիբրիզ և հայ յօդաւուծի,)
որ այս հիւանդութեւ շատ կը նըմանի. բայց անկէջ
ալ ֆարիս ընելը խօշայ է այն նշաններով որ՝ պիտի
զրուցեմք, երբ որ նիբրիզին վարայ խօսիմք :

Ընդհանուր պատճառ յօդաւուծողաց :

* . 205 . Այս հիւանդութեւ ընդհանուր պատ-
ճառին վերայ կերպ կերպ զաննը կայ բժիշկնե-
րուն մէջը. ոմանք կըսեն որ՝ մէկ մասնաւոր կըծու-
ութիւն մը նէ ասոր պատճառը. բայց այս կարծիքս
հաստատելու մինչև հիմա փորձ մը գըտնելած չէ՝,
և հիւանդութեանը հեռաւոր պատճառներուն ու
նշաններուն նայելով՝ կերեւի թէ այդ կերպ կը-
ծութիւն իճատ ընելը պիւթիւն պիւթիւնէ
թէմէլսիզ զանն մը նէ :

Քօթունիւ անուն վարպետ բժիշկ մը ռէվմա-
թիզմօին շիաթիքա ըսված թարզին միւստաքիլ
պատճառ մը կուտայ՝ իւքիատիքօ ըսված սինիրին
էթրաֆները եղած աւիշկին կծուիլը :

Այս ալ թէմէլսիզ զանն մը կերեւի, զէրէ ոչ հի-
հանդութե նշաններուն ուշմիշ կըլլայ և ոչ հիւան-
դութիւն բժշկելու կերպին, բայց կըրնայ ըլլալ որ՝
կըծու հիւթ մը դըպչի սինիրներուն մէկուն վերայ
նէ՝ կըրնայ օյնախի ցաւի պէս հիւանդութիւն մը
պատճառել, և ասոր էշկեարէ փորձը կը տեսնանք
ակռայի ցաւին վերայ, որ ստոյգ օյնախի ցաւ մը նէ,
և շատ անգամ ակռաներուն փըտաիլ կը պատճառի :

Ներսերը խորունկ տեղերէն մէկ թարախ ժող-
վել մը նալ բէյտահ ըլլայ նէ՝ օյնախի ցաւի պէս
հիւանդութիւն մը բէյտահ կըլլայ, ասոր օրինակներ
ալ կը գըտնելին բժշկական պատմութիւններուն
մէջը, որ ասոնց նշանները շատ նման են լոմպա-
ճինէի և շիաթիքայի :

Բայց կարծեմ թէ՝ աղէկ ակիքքաթ ըլլովն նէ՝
թարախ ժողվելէն պատճառված ցաւերն ու բուն
լոմպաճինէն կամ շիաթիքան խօշայ ֆարիս կըլլան

մէկը զմէկէ, իլլէ քի՛ վերն ալ ըսինք որ՝ բռն լծմայա-
ճինէէն ու շխմիքայէն թարախ ժողվել չի հետևիր:

Հատ հեղինակներ զանն ըրին թէ՛ ուշված իրզմ
եղած տեղերը գլտնըված հիւ-թերը թանձրնալով
և կրպշուտ բան մը ըլլալով՝ այն տեղերուն մանր
տամարները կը գոցեն:

Այս կարծիքըս չնդուենելու ալ խուզիթիւ պատ-
ճառներ ունիմք, անոր համար մէկ մեթին և էշկեա-
րէ պատճառ մը չունենալով տասնիկ բաները օյնախ-
ներու ցաւի պատճառ սեպելու, պիտի ըսեմ՝ քա-
նի մի մեծ մեծ հեղինակներու խօրքին հաւանութի
տալով, թէ ուրիշ բորբոքումներուն ալէսէվիէ
պատճառը ի՛նչէ նէ՛ կարելի՛ է որ ասոր պատճառն
ալ այն ըլլայ:

Ձաննը կրնեմք ի օյնախի ցաւ ըսվածին հեռա-
ւոր պատճառը ցուրտն է, մասնաւորապէս օյնախ-
ներու մանր տամարներուն վըրայ թէյսիր կրնէ,
անոր համար որ՝ ասոնց վըրայ շատ քեօշէլն տէրի
(թէսութօ չէլլուլարէ) չիկենալով՝ հալային թէյ-
սիր ընելուն ներքին են. այն տամարներուն պէս
չեն որ՝ տեղերնին և ճամբանին ներսերէն և խոր-
ունկէն ըլլալով՝ պահված են, հալային փոփոխու-
թիւնները անոնց չեն դըպչիր:

Յուրաք կաշիին երեսը եղած երակներուն բե-
րանին վըրայ թէյսիր կրնէ, անով պիւթիւն այն
տամարը մէկ կէրկիու-թի մը և չափէ դուրս ուժ մը
վաստիելով բորբոքումի պաշտանդճ մը և թէմէլ մը
կը ձըգվի այն տամարին քալած տեղվանքը:

Ասոր համար արիւնին շարժվածքը մէկ չափու-
խու-թի մը կը վաստրկի որ՝ հիւ-թերուն ճամբայ չի
տար՝ իրենց շարժվածքը ընելու, և անկէ բորբո-
քում և ցաւ կը պատճառի, արիւնն ալ իրեն շարժ-
մունքին արգելք դրտնալով՝ թապլիէթին բժշկա-
կան ուժը՝ արիւնին շարժմունքին չափու-խու-թիը կէ-
վէլցընէ, ասկէ ատաճ կուգան պաղու-թիը, դողը-
ղալը, և անկէ ևտքը տաքութիւն ու բորբոքումը:

Անոր համար աքուժօ ըսված օյնախի ցաւին պատճառը նոյն է ուրիշ բորբոքումներուն պատճառին հետ, որ ցըրտութեան ուժովը արիւնը մէկ մասնաւոր տեղմը շատկէկ վաղելով՝ այն տեղը կը շատնայ և ցաւ և ուրիշ բաներ կը պատճառէ:

Բայց աղէկ մը մըտածելով օյնախի ցաւին թափոյնէթը, այս աչ հաւանական կերևնայ ըսելու թէ՞ վերի ըսած պատճառներէս զատ մկանունքներուն մանրաթելերն ալ մասնաւոր բան մը կամ իլլէթ մը պիտի ունենան:

Եւ իրաւի որ՝ այս մանրաթելերը ամուրցած կերևնան, որ չեն կըրնար իրենց ատէթ եղած շարժմունքները ընել, և հաւանական է որ՝ անոնց շարժելու կարողութիւնը քանի որ պակսի նէ՝ օյնախներուն ցաւը այնչափ կէվէնայ:

Այս մանրաթելերը պիտի պատճառ ըլլան որ՝ մէկ ծայրէն մինչև մէկ ալ ծայրը եայրմիշ կըլլայ ցաւը, և այս ցաւերըս մկանունքները եղած տեղերը կըլլան, և անոնց ճամբայէն ասլա չեն շաշմիշ ըլլար:

Եւ ցաւերը օյնախներուն ծայրերը սաստիկ կըլլան, զէրէ մկանունքները հոն կը հատնին, և մկանունքներուն մանրաթելերուն շարժմունքները այն տեղերը շատ դժուար կըլլան:

Այս մկանունքներուն մանրաթելերը աղէկ կը հասկըցընեն թէ՞ ինչո՞ւ համար մէկ մարդ մը հոգնի կամ դողայ նէ՝ ոէվմաթիզմօյի պէս ցաւ մը կիմանայ մէջքը կամ խաւչան կամ ուրիշ օյնախները:

Իլլէ ասով կիմացվի որ՝ արիւնին բորբոքումէն զատ այս հիւանդութեան մէջ մկանունքներուն մանրաթելերուն իլլէթն ալ կը խառնըվի, և այս մանրաթելերուն հիւանդութիւնէն կը պատճառի օյնախի ցաւին նշաններուն շատը:

Այս կարծիքըս քուլէն անուն ինկիլիզ վարպետինն է, և շատ ուշղուն է այս հիւանդութիւնս աղէկ հասկըցընելու համար:

ԴԻՄՐԸ ՕՅՆԱԽՆԵՐՈՒ ԿԱԼԻՆ:

* . 206 . **Ի**Նչ որ կըսեն վարպետները վերը գրու-
ված կարծիքին դէմ, պարէ ասոր դէմ չեն կըրնար
զրուցել՝ որ ծանր (սքուծօ) օյնախներու ցաւը
երբ որ մէկ շիտկէ շիտակ խրթիչ պատճառ մը չու-
նի նէ՝ միշտ մէկ բորբոքողական տիամէզի մը կի-
մացվի՝ թէ հիւանդ տեղերը, և թէ պիււթիւն հի-
ւանդին խառնըվածքին վերայ:

Եւ ասոր վերայ հաստատված է օյնախի ցաւին
բժշկելուն կերպը, որ առաջկուց պէրի փորձըված
և ամէն առեմն աղէկ եկած է, անանկ է նէ օյնախի
ցաւ ըսված հիւանդութիւնը տէյ սկիզբէն մէկ պա-
ղշկեցընող ճամբայ մը բըռնել կուզէ, որուն կըս-
վի անթիֆլոսթիսթիքօ, և իլլէ՝ բէհրիզ բըռնել ամէն
մըսեղէններէն և ոգէլից խրմէլքներէն և հացէն,
անոնց տեղը գործ ածել խոտեղէն կամ կաթնե-
ղէն, և անուշցընող և նօսրըցընող խրմէլքներ:

Ամէն ծանր օյնախի ցաւին արիւն առնելը խիստ
իսթիզալը է, թէ ընդունինք վերի գըրված պատ-
ճառը և թէ չընդունինք, զերէ ասոր օգտակար ըլ-
լալը հազարաւոր և բիւրաւոր փորձերով յայտնի
եղած բան է:

Հատ արիւն առնելէն զատ, քանի՜ որ նաւզը
չափուլ և լեցուն և կարծր կը գըրտնաս, և քանի՜ որ
ցաւը աստիկ կըլլայ՝ կրկնելու է արիւն առնելը,
ալէսէվիէ հիւանդութեան առջի օրերը հարկաւոր
կերևնան շատ և սըլս սըլս արիւն առնելը, ասոր
համար միշտ ամէն բժիշկ այս ճամբան շատ գործ
ածեցին, բայց խիստ շատ արիւն հանելն ալ աղէկ
չէ, զերէ ցաւը անցնելէն ետքը՝ հիւանդին ուժը
ուշ տեղը կուգայ:

Եւ թէ որ արիւն առնելով օյնախներու ցաւը չի
բժշկըվի նէ՝ տեսակը կը փոխէ, երկար քըշող կըլ-
լայ, անոր համար հիւանդը շատ ուժէ չիյնայ տէյի
ցաւը քիչցընելու է՝ ցաւցած տեղէն արիւն հանելով:

Ասոր օգուտը աւելի կը տեսնաս՝ երբ որ նայիս քի օյնախները ուռեցած և կարմրած են. բայց այս ալ գիտցած ըլլաս որ՝ չիւնքի պիւթիւնն արիւնքը բորբոքած կըլլայ այս հիւանդութեան մէջ խնողին, անոր համար ցաւցած տեղէն արիւնն առնելով թէպէտ ցաւը կը քիչնայ՝ բայց պիւթիւնն պիւթիւնէ չի կըտրիր, և կէնէ տամարէն արիւնն հանել պէտք է:

Ասիկայ այսպէս ըսելուս պատճառը այն է որ, ոչ շատ արիւնն առնես օյնախի ցաւ ունեցող հիւանդէն, և ոչ ալ արիւնն հանելը պիւթիւնն պիւթիւնէ անօգուտ և զարարը բան սեպես:

Արիւնն առնելէն ետե՛ւ անխէ այս դեղը, (Ռ. Թէ. 72.) և այս կրկնելու է երեք օրը անգամ մը. լուծող դեղերն ալ օգտակար են՝ բորբոքման ուժը կոտրելու համար. բայց անանկ լուծող տալու է՝ որ դրդուած չի տայ. ինչպէս են աղերը, որ կըսվին սալնեութիւն, և այս աղերուն մէջէն ընտրելու է օյնախի ցաւի համար տալու լուծող դեղը. և վերէ ասիկայ լուծող զօրութիւնէն զատ՝ պաղը շկեցընող ուժ մը նալ կունենայ:

Բայց այս ալ գիտցած ըլլաս որ՝ բորբոքումը տէ՛ֆ ընելու համար լուծող դեղերը արիւնն առնելու չափ ուժ չունին. և երբ որ հիւանդութիւնը ընդհանուր և սաստիկ եղած է նէ՝ սըխ սըխ լուծելը էյան էշկեարէ ուղղունսող բաներ են. աւելի վընաս կուտան այն ատենը՝ շարժումէք և ցաւ տալով և նեղութիւնն պատճառելով հիւանդին:

Ճանր օյնախի ցաւին ատենը խիստ քիչ օգուտ կընէ ցաւցած տեղին վըրայ դըրսէն դեղ դնելը, և հիւանդութեան սկիզբները Փօմէնդօ ընելը՝ ցաւը քիչցընելուն տեղը կը շատցընէ:

Երօղ և կարմրեցընող դեղերը և քեաֆուրին կերևի թէ օգուտ պիտի ընեն. բայց ալեսէվիէ ասոնց թէյսիրը այն է որ՝ ցաւին տեղը կը փոխեն. ցաւին պիւթիւնն պիւթիւնէ բժշկըվելուն խեղ

ընելնին քիչ տեսնուիւած է :

Յաւած տեղին վերայ բէհլիւան եախըսի փակ-
ցունելն ալ շատ խուզեթի է ցաւը քիչցընելու
համար . բայց պէտք է գիտնալ որ ալէսէվիէ հի-
ւանդութիւն չի բժշկեր . Ֆախաթ կըրնայ այն ատենը
բժշկել՝ երբ որ հիւանդութեան նիւթը յայտնի
մէկ տեղ մը ժողովուած ըլլալը կիմացիլի :

Ինչ դեղ որ մինչև հիմա ըսինք նէ՝ օյնախի ցաւը
կը կըտրեն , բայց խիստ քիչ կը սպասահի որ՝ հի-
ւանդութիւն պիւթիւն պիւթիւնէ վերցունեն . շատ
հեղ կըլլայ որ՝ ատեն մը ցաւը կըտրելովը՝ թէ հի-
ւանդը և թէ բժիշկը կը խաբւին , թէ քսիլէն բը-
ժըշկուիւած կը գիտնան . ասով բժշկութիւնը անկատար
կը մնայ , և ժամանակ անցնելէն ետքը կը նորի :

Գէշ կընեն անոնք որ՝ միայն արիւն առնելով
հիւանդութիւնը բժշկել կը կարծեն . միայն նոր
սկսած ատենը քանի մի անգամ արիւն առնել պէտք
է բորբոքումը կըտրելու համար . ետքը պէտք է
զգուշութեւ քըրտինք բերել . թըմրեցընող դեղերը
թէ որ միայն քըրտընցընելու համար չի տըրվին նէ՝
ամէն ատեն վընասակար են :

Պաճի վարպետներ զանն ըրին որ՝ այս հիւան-
դութեանս պաճի պարագային քընա քընա տալը
օգուտ կընէ . բայց քուլէն կըսէ որ՝ օգուտ ընելը
խիստ քիչ տեսնուիւած բան է , և պաճի անգամ վը-
նաս ալ կընէ :

Արընայ օգուտ ընել՝ երբ որ ասլա բորբոքում
չէ մնացած , կամ պարէ շատ քիչցած է , և հիւան-
դութիւն սըթմայի պէս նէօպէթ բէյտահ ըրած է :

Պաճիները ծանր ուշիւմութիւզմին քալօմէլանօ և
ուրիշ մեքքուռիալէ դեղեր կուտան . բայց ուրիշ
վարպետներ կըսեն որ՝ այս դեղս օգտակար է միայն
երկար քըշօղ օյնախի ցաւին , կամ ծանր օյնախի
ցաւին ալ օգուտ կընէ՝ երբ որ բնութիւն փոխած
և երկար քըշօղ ըլլալու մօտիկցած է :

Գանք հիմա երկար քըշօղ օյնախի ցաւին դէ-

գլխը գրեւ, որ շատ անգամ ծանր օյնախի ցաւին ետեւէն կուգայ. այս թարզ օյնախի ցաւին նշաններէն կը հասկըցվի որ՝ ասոր պատճառ կըլլայ ցաւցած տեղին արիւն բերօղ տամարներուն և մկանունքներուն մանրաթելերուն թուլնալը և ուժէ իյնալը, և նոյն մանրաթելերուն կէրկիռութիւն և կըծկըտիլը. ինչպէս որ կը պատահի ամէն ասեւնէրը որ մանրաթելերը ուժէ կ'իյնան:

Այս հիւանդութեւ մօտաւոր պատճառ ասիկայ պէլլեմիշ ընեւէն ետքը՝ ընդհանուր բժշկութեան եղանակը պիտի ըլլայ ցաւցած տեղին տամարներուն և մանրաթելերուն ուժը նորոգել, և այս կերպ դեղերուն օգուտն ալ խիստ շատ տեսնուած է փորձով:

Այս դեղերս երկու կերպ կը տրուին, կամ դրոսէն, կամ ներսէն. դրոսէն տրուած դեղերուն գործը պիտի ըլլայ՝ ցաւցած տեղը տաք բըռնել՝ չուխայ կամ նոր բամպակ կըտաւ կապելով վըրան. և ներսէն ալ տաքութիւնը էվէլցընեւ չոր կամ թաց ֆօմէնթօներ զարնելով վըրան:

Ցաւցած տեղը միշտ գոց մնալու է, և պաղի ալ շըփել պէտք է. էլէթթօլքա ըսված գործիքով կայծակ ալ հանել տալը այն տեղին վըրայ՝ օգտակար է. պաղի պաղի ալ ցաւցած տեղը պաղ ջուրին մէջը խօթէ, կամ վըրան բարձրէն պաղ ջուր կաթեցուր տամլա տամլա:

Աղէկ ներս թէյսիւր ընօղ և տաք ցընօղ եղերով շըփէ, աղջուր ըրէ ցաւցած կողմին վըրայ վերէն վար, ցաւցած օյնախը կամաց կամաց շարժել տնւր, անանկ որ՝ ցաւը չիմանայ շարժելէն. ատեն ատեն ալ ձի թող հեծնայ, կամ ուրիշ ասոնց պէս շարժմունքներ թող ընէ:

Ներսէն տալու դեղերն ալ պիտի ըլլան ամէնէն առաջ՝ զամբոտ բաներուն գոյացական եղը, ինչպէս թիրէմէնթին, որ շատ շատ տալու է. երկրորդ՝ ասանկ եղ ունեցող բաները, ինչպէս են քէռմէզ

մինչեւ ալէն , բէյղամայէր աղաճին , երրորդ՝ սալ ալ քալի վալածիւնն , չորրորդ՝ վերի գլորված դեղերը անանկ ճամբով մը տալով՝ որ քըրտինք բերեն , և ուրիշ քըրտնցընօղ դեղեր ալ տալով :

Եւ վերջապէս՝ քալօմէլանօն , և ուրիշ ժխտյէ շինված բաներ քըչիկ քըչիկ , բայց երկան ատեն միջոց չի տրված գործ ածելով :

Այս ամէն ըսած դեղերս փորձըված են քոօնիքօ ըսված օյնախի ցաւին , և ուրիշ գովելի դեղեր ալ կան , ասոնց որքան են ցաւցած տեղին վըրայ սիւլիւկ փակցընել , արիւն առնել , հաճամաթ ընել , շիշէ քաշել , տաղլամիշ ընել , բէհլիվան եախըսի կամ հասարակ եախը զարնել :

Բայց այս վերջի ըսած դեղերըս կը կարծեմ՝ որ օյնախի ցաւերուն աղէկ պիտի դան , որ թէպէտ երկար քըշօղ դարձած են , բայց տաճա ծանր են՝ բորբոքումնին կըտրած չէ :

Նիւրիշ էւէթի . ԿՃ : Աւթիթի . ԿՄ : Զօդաւթիւն . հոյ :

Իւէթի . Բիւթիւն :

* . 207 . Ըթախթիւտէ կամ կօթթա ըսված հիւանդութիւն , որուն հայերէն օտնառութիւն ալ կըսենք . այնպէս մէկ դիւրափոփօլս իւէթ մը նէ որ , չէ թէ միայն երկու մարդու վըրայ գըտնըվածը մէկ ըզմէկու չի նմանիր , այլ և մի և նոյն մարդը քանի մի անգամ այս հիւանդութիւնէս բըռնըվի նէ՝ մէկ անգամին բըռնըվածը մէկալ անգամին պէս չըլար . անոր համար ասոր վըրայ պատմութիւնով սորվեցընելը քիչ մը դժուար է :

Ես պիտի գրեմ այս տեղս՝ ինչպէս որ ատէթճէ շատին կը պատահի , և փոփոխութիւններն ալ պիտի պատմեմ վարպետ բժիշկներուն գըտածին չափ . և կը յուսամ որ՝ այս կերպ պատմելովս հասկըցվի թէ՝ այս հիւանդութիւն մը թարղին վըրայ կուգայ :

որ քուլլէն վարպետը իրեն ակտաբանութե՛ գըր-
քին մէջը՝ բորբոքումներուն սըրան կը խօսեմ է :

Այս հիւանդութիւն ալէսէվիէ մէրասի պէս հիւ-
ւանդութիւն մը նէ . բայց անանկներուն ալ կըլլայ որ՝
հայրերնին և մայրերնին հիչ այս հիւանդութիւնը
չէին քաշած :

Պաշտօններուն ալ ծնողքները այս հիւանդութիւնը
ունեցած ըլլալով՝ իրենք մէկ պատճառով մը ասկէց
ազատ կըլլան :

Ասոնք ալէսէվիէ կանոնէն խոտորմունքներ են ,
որ հիւանդութիւններուն և բժշկական գիտութեան
մէջը շատ կը պատահի . բայց մէրասի պէս ըլլալը
անանկ հաստատուն է որ՝ հիչ մէկ վարպետ մը չէ
չի կըրնար ըսել :

ՆԻՔԻԺ ԻՅԱԺ ԸԱՅՆԵՐԸ :

* . 208 . Այս հիւանդութիւն ատէթ իւզսէ էրիկ
մարդոց շատ կը պատահի , թէպէտ քիչ անգամ կը-
նիկ մարդոց ալ եղած իրայ . աւելի շատ կըլլայ այն
էրիկ մարդոց և կընիկ մարդոց՝ որ առոյգ և ուժով
և լեցուն կազմութիւն ունին , և կընիկ մարդոց պա-
տահելու որ ըլլայ նէ՝ հայիզնին կըտրելու տարիքը
հասնելէն շատ առաջ կըսկըսի :

Քուլլէն կըսէ որ՝ այս հիւանդութիւնէս բըռնը-
ված քանի մի կընիկ տեսայ՝ որ հայիզնին ատէթ ե-
ղածէն շատ էր . ներքիններուն խիստ քիչ կըլլայ
այս ցաւս . և ըլլայ ալ նէ անանկներուն կըլլայ որ՝
կազմութիւնին առոյգ ու կէնճ է . իրենք շատ չեն
աշխատիր . բայց ուտել խմելնին շատ է :

Ատէթճէ նիքրիզը անանկ մարդոց թշնամի է որ՝
հաստ և ուժով են , գլուխնին մեծ է , ճարպոտ և լե-
ցուն են , կաշններնին ալ հաստ է՝ խժային նիւթ
շատ ունենալուն համար :

Կարճ խօսքով ըսենք . այն մարդիկ որ՝ հէմ ար-
իւնային են հէմ սափռալի , այս հիւանդութիւնէս
շատ կը բըռնըվին , սալթ արիւնային կամ սալթ

սափաւի մարդոց խիստ քիչ կըլլայ :

Բայց ասոր վերայ սահիճը խօսիլ ուզէնք նի՞նք լուսն չեւար . բանի գործի վերայ հոգնօղ մարդիկ , և անոնք որ՝ մըսեղէն ուտել շատ չեն սիրեր , խտտեղէն շատ կուտեն , այս հիւանդութիւնէս ազատ են . նմանապէս ազատ են նա և գինի և ռախի և պօղա և ուրիշ ասոնց պէս բաներ չի խմօղ մարդիկը :

Ատէթճէ՝ մէկ մարդ մը մինչև որ երեսուն և հինգ տարին չանցնի նի՞նք , այս հիւանդութիւնս չի գար անոր վըրան , և ալէսէվլյէ շատ հեղ տահա ուշ կուգայ :

Ժամանակէն առաջ գալովը կիմացընէ որ՝ մերասի պէս հիւանդութե թոխումը այն մարդուն մօտ ուժով է եղեր . և կարելի՛ է որ՝ ուրիշ հեռաւոր պատճառներ ալ վըրայ գալով՝ հիւանդութիւնը երևան կը հանեն շուտով . այս հեռաւոր պատճառները ի՛նչ ըլլալը ետեւէ ետեւ կիմանաս :

Նիքիշին հեռաւոր պատճառները :

* . 209 . **Ե**ւ չիւնքի այս հիւանդութիւն մերասի պէս հիւանդութիւն մը նի՞նք ինչպէս որ ըսինք , և մասնաւոր մէկ թարգմը խառնըվածք ունեցող մարդիկը կը բըռնէ , անոր համար՝ ասոր երկու կերպ հեռաւոր պատճառ պէտք է փընտըռել . տրամադրիչ պատճառ , և ներգործող պատճառ :

Տրամադրիչ բայ ընօղ ըսված պատճառները իմացար , որ են ծնողքներուն այս ցաւը քաշելը , և իրեն լեցուն և գէր կազմութիւն ունենալը . բայց շատ բժիշկներ պարզամտութե թէյսիր ընօղ ըսված պատճառներէն բան կը հասկըցիլի կարծելով՝ շատ տիքքաթ ըրեր են , սակայն ասանկ հիւանդութե մը՝ որուն գլխաւոր պատճառը ծնողքներէն մերասիմացած ըլլալն է , ասանկ երկրորդական և թէյսիր ընօղ պատճառները սուտ և թէմէլսիղ կը մընան :

Չերէ այս ցաւին ուշշունութիւն ունեցողներուն ամէնուն չեն պատահիր այս պատճառներըս , և ուշ-

դունուածի չունեցող մարդոց կը պատահին , և հիշ
այսպէս հիւանդութիւն մը չեն պատճառեր , այս
ստուծին աւելի յայտնի կըլլայ այս հիւանդութեւ
վերայ , անոր համար ինչ որ իմաստուն վարդապետները
խելք հասցուցեր են նէ՝ միայն անոնք ժողովէնք ու
այս տեղըս գրենք :

Ասոր թէյսիր ընող պատճառները կերելի թէ
երկու թիւըլիւ են . մէկը անոնք են որ լեցունուածի
և գիրութի մը կուտան մարդուս , երկրորդ անոնք
են որ՝ սինիրները և մանրածելերը ուժէ կը ձգեն ,
այս տեսակ պատճառներն են , նախ՝ անգործ և անհոգ
նստելը , ք , մըսեղէն շատ ուտելը , ց , գինի և ըսիսի և
սւրիշ քէյֆ ընող խրմելիքներու միւսթէլա ըլլալը :

Ասոնք ատէթ իւզրէ այս հիւանդութեւ խըլա-
վուղ կըլլան , և ով որ կը կասկածի ասոնց փեսա-
կարութե վերայ նէ՝ թող միտքը բերէ՝ ինչ որ վերը
ըսինք , թէ սաֆուլի և արիւնային և գէր մարդոց
շատ կը պատահի այս ցաւս :

Թէյսիր ընող պատճառներուն ք տեսակն է ,
նախ՝ սրխ սրխ զուգաւորութի ընելը , ք , գլինովը-
նող խըմելիքներ չօփէ դուրս գործ ածելը , ց , կե-
րակուրին շատութիէն կամ որսիսութիւնէն առաջ
եկած անմարտութիւ . ց , խելքը միտքը բարակ ուս-
մունքներու կամ մըտածմունքի շատ հոգնեցընելը ,
է , գիշերվըները շատ նըստիլը , ց , մարմինէն շատ
հիւթ դուրս թափելը քըրտինքով կամ շէռով կամ
աղբով , և այլն . ք , իրեն ատէթ ըրած բաներէն մէկէն
ի մէկ ետ կենալը , ը , շատ ուտել խըմելու սորված
իքէն՝ մէկէն ի մէկ ատէթէն դուրս երկան ատեն
ծոմ բըռնելը կամ կերակուրէ կըտըրվիլը . Թ , Թը-
թու և Թթուութիւն տուող բաներ շատ գործ ա-
ծելը , Ժ , ոտքերը պաղեցընելը :

Այս պատճառներուն մէջէն առաջինները՝ ա-
ռաջկուց ունեցած ուղղունութիւ կէվէլցընեն , ետ-
քինները հիշ նիքըիզ չունեցողը նորէն այս հիւան-
դութեանս մէջ կը ձգեն :

Այս էշէթիս նշանները :

* . 210 . **Այս** ցաւըս բըռնելը՝ որ կըսվի բառօսիդմօ կօթթօզօ , ուրիշ բան չէ , բայց եթէ օյնախնեւրուն մէկ քանիին բորբոքումը . պաղի հեղայս բառօսիդմօն այնպէս ժամանակ մը վըրայ կուգայ որ՝ հիշ մարդուն միտքն ալ չէր գար . բայց ատէթ իւզըն բըռնելէն առաջ քանի մի նշաններ կը ցըցընէ որ՝ գալը մօտիկ է . ինչպէս են , ոտքը քրքրտընելը ատէթձէ եղած իբէն՝ յանկարծ կըտրիլը , ատէթէն դուրս ոտքերը մըրսիլը , ոտքերը մէկ մը թըմըրիլ և մէկ մը կեռալը , սրաճախներուն մկանունքներուն թմրիլը և տամաքներուն ուռենալը :

Այս նշաններըս ոտքին վըրայ երևցած ատենը պիւթիւն մարմինին վըրայ մէկ թըմըրիլ մը և մէկ թուլութի մը կուգայ , և գործարանքներուն և ամէնէն աւելի միտէին գործողութիւնը քիչ շատ կալըրվի . իշտահը կը գոցվի , փորը քամիով կը լեցվի . և անմարսութեան ուրիշ նշաններ երևան կեւան :

Այս նշաններըս և ուրիշներն ալ քանի մի օր մէկ ըզմէկու ետև կը քըշեն , պաղի հեղ շաբաթ մը կամ երկու շաբաթ առաջկուց ըլլալ կըսկըսին . ատէթ իւզըն ցաւը բըռնելէն օր մը առաջ իշտահը ատէթ եղածէն աւելի կը բացվի , և ցաւը բըռնած ատենը այս տակը գրելու պարագաներս կըլլան :

Շատ անգամ գարնան ատենը կը բըռնեն քանի մի օր առաջ կամ ետքը , հաւանեւրուն տաք կամ պաղ երթալուն կէօրէ . կարելի է որ ասոր օգնութիւն ընէ նաև հիւանդին պաղի կամ տաքի շատ չի դիմանալը :

Պաղի հեղ հիւանդութիւն իրիկվան գէմ կը բըռնէ , բայց այն է ատէթ եղածը և շատ տեսնըվածը որ՝ առտըվան գէմ կը պատահի . ցաւը կըսկըսի ուրիշ կը կըտրեն ոտքին մէկը , և ատէթ իւզըն կըսկըսի ոտքին մեծ մատին առջի օյնախէն , բայց պաղի հեղ ուրիշ տեղերէն ալ կըրնայ ըլլալ :

Յաւը բըռնած ատենը հիւանդը մէկ մըսիւ մը կիմանայ քիչ կամ շատ . քանի որ ցաւը շատնայ նէ՝ պաղուծիւր կը քիչնայ , և մէկ տաքութիւն մը կուգայ ետեւէն , և այս տաքութիւնս կը մնայ մինչև որ ցաւը անցնի :

Յաւը պաշլայած ատենէն՝ ետեւէ ետեւ շատնալու և սաստկանալու վըրայ կը լլայ , և պիււծիւն մար մինը կը դողացնէ . և կը քըշէ ցորեկէն մինչև կէս գիշերը . անկէց ետքը կամաց կամաց կը թուլնայ . և ամէնէն առաջ բըռնած ատենէն քսան և չորս սահաթ անցնելով՝ պիււծիւն պիււծիւնէ ցաւը կը կըտրի , և մէկ անուշիկ քըրտինք մը կուգայ , որով հիւանդն ալ կը քնանայ :

Բայց միւս օրը արթընցած ատենը կը նայի որ՝ այն ցաւցած տեղը ուռեցեր և կարմրեր է . և ասոնք ալ քանի մի օր ասանկ քըշէլէն ետքը՝ պիււծիւն պիււծիւնէ կը կըտրին :

Այս թարզով բըռնէ հիւանդութիւնը նէ , մէկ անգամ բըռնելով չանցնիր , թէպէտ անցած կը նըմանի . մինչև քանի մի օր իրիկվընէ իրիւուն ցաւ և տաքութիւն կիմանայ առջի ցաւցած տեղը , էփ աղէկ սաստիկ ըլլալով ցաւը . և ամէն իրուկուն այս ցաւը ու տաքութիւնը երթալով կը սաստկանայ շատ կամ քիչ , և ասանկ կը քըշէ մինչև միւս առաւօտը :

Ասանկ քանի մի օր մէկ տիւղիւյէ քըշէլէն ետքը՝ մէկէն ի մէկ կը կըտրի , և մէկ մը տահա չի գար մինչև շատ ժամանակ մը վըրայէն չանցնի :

Այս կերպով նիքրիղ մէկ օյնախի մը վըրայ տիրէ և տեղ ընէլէն ետքը՝ խայպ կը լլայ . հիւանդը կատարեալ առողջութիւն գըտածի պէս կը լլայ . իւրէ՛նիքը զինքը թէ մարմինի և թէ հոգիի կողմանէ առջինէն աղէկ և ճարպիկ կը գըտնայ . հիւանդութիւնը նոր իքէն եղեք կամ չորս տարին անգամ մը երեւն կէլայ . բայց քանի որ ժամանակ անցնի նէ՝ միջոցները կը կարծնայ , տարին անգամ մը կը սկըսի բըռնել , ետքը տարին մէկ քանի անգամ կը սկըսի

գալ, իլլէ աշնան ամիսներէն ըսկըսելով մինչև տ-
մառնամուտ • և ամէն մէկ անգամ բըռնելը եր-
կանկէկ կը քըշէ :

Ասոր համար է որ՝ նիքրիզը հինցած ըլլայ նէ՝
հիւանդը ազատութե՛ն ատեն քիչ կը դըռնայ • այն
ալ ամբողջան խիստ տաք օրերը, որ կը քըշէ եր-
կու կամ երէք ամիս :

Սալթ հիննալը չէ նիքրիզը սըխ սըխ բըռնելուն
դատճառը • քանի մի օյնախ մէկէն այս ցաւը ու-
նենալէն ալ կըրնայ ըլլալ • սկիզբները ատեթճէ
միայն մէկ ոտքը կը բըռնէ • ետքը երկուքն ալ կը
բըռնուին, ամէն մէկ անգամին՝ մէկը զմէկէ ետև :

Մէկ երկու անգամ մը այս կերպով անցնելէն
ետքը՝ տարի անցնելով՝ երբ որ նորէն բըռնելու
ըլլայ նէ, մէկ ոտքը կը բըռնէ, և վերի գըրված կեր-
պով քանի մի օր նեղութի տալէն ետքը՝ կը կըտ-
րի • քանի մի ժամանակ միջոց տալէն ետքը՝ նորէն
կը բըռնէ կամ նոյն ոտքը, կամ պագի հեղալ մէկալը :

Ասկէց զատ, հիւանդը իր ատեթ ըրած քէշ բա-
ները շատցընէ նէ ցաւն ալ տեղը կը փոխէ, մէկ
ոտքէն մէկ ալ ոտքը կանցնի, կամ ուրիշ օյնախնե-
րու վըրայ կերթայ • իլլէ ձեռքին կամ ոտքին օյ-
նախներուն • անանկ որ՝ հիշմէկ օյնախ մը չի թո-
ղուք քի՛ այս ցաւէն աղատ մնայ • ատեն ատեն
ամէնն ալ հօրսէլէմիշ կընէ :

Այս հիւանդութիւն պագի հեղ մէկ ատենի մէջ
երկու զատ զատ օյնախներ կը բըռնէ • բայց ալե-
սէվիյէ երկուքին ալ ցաւը խիստ սառտիկ չըլլար •
և մէկ օյնախէն մէկալը կանցնի, ասանկ ըլլալով
ցաւը երկան կը քըշէ ու հիւանդը շատ նեղու-
թիւն կը քաշէ :

Սըխ սըխ բըռնել սկսի ցաւը նէ՝ ուշ բըռնած
ատեններուն պէս սառտիկ չըլլար, բայց հիւանդին
սիրտը կը մարի և կը պըղտորի, և աթօնիքա ըսված
նիքրիզի նշաններ կը ցըցընէ, որոնք ետքը պիտի
սրտամիւնք :

Յաւը անցնելէն ետքը օյնախնները կէնէ առաջ-
կու պէս կը շարժին, ուժերնին տեղը կուգայ. բայց
քանի մի անգամ որ բրոնեն նէ՝ շուտով և լրման
չեն կըրնար հասնիլ առաջկու տերէճէին. մէկ թու-
լութիւն մը և տկարութիւն մը կունենան :

Այս ալ քանի ժամանակ անցնի նէ կէվելնայ ,
մինչև որ պազի հեղ օյնախնները պիւթիւն պիւ-
թիւնէ անշարժ կը մնան , հիւանդութիւնը սըլս սըլս
բրոնէ նէ՝ օյնախներուն դըրսի դիերը ամուր և
պինդ ուռեցքներ բէյտահ կըլլան . և այս ուռեցք-
ներուն միւստաքիլ տեղը՝ մաշկին կամ կաշիին
ներքեն է :

Այս ուռեցքըս շատին վըրայ կըլլայ , բայց շա-
տին ալ չըլլար . ասոր մէջի նիւթը առաջ մէկ նօսը
բան մը նէ՝ ինչպէս որ կերևի, որ ատեն անցնելով
կամաց կամաց կը չորնայ և կամուրնայ . չորցած ա-
տենը վարպետ քիմեաճինները քններ նայեր են
որ՝ մէկ շուտով փըշըրվելու հողի պէս բան մը նէ ,
որ թթու ջուրերուն մէջը թէքմիլ կը հալի :

Այս ուռերը բէյտահ ըլլալէն ետքը՝ ուրիշ պատ-
ճառներ ալ վըրայ գալով՝ օյնախներուն շարժմուն-
քը կը բրոնեն . այս հիւանդութիւն էրկան ատեն
նեղութի քաշողներուն շատը նէֆաթիթիտէ ըսված
հիւանդութիւնն ալ կը վաստըկին :

Եւ ամէն նշանները կը ցըցընեն որ՝ պէօպրէկ-
ներուն մէջը քար բէյտահ եղած է . և ասոր վըրայ
ետքը կը խօսնիք :

Միայն այս տեղս այսքան ըսենք որ՝ հիշ չէ՝ ե-
ղած որ նիքրիդին ցաւն ու նէֆաթիթիտէն երկուքը
մէկ տեղ բրոնեն հիւանդը . հասրա՝ մէկ ըզմէկու
ժամանակ կուտան :

Այս ալ կըրնանք հաստատել որ՝ նիքրիդ ուռե-
ցող մարդուն ալ նէֆաթիթիտէ ուռեցողինն ալ հի-
ւանդութիւն իրենց զաւակացը կը մնան , և մէկ հի-
ւանդին հայրը որ տեսակ հիւանդութիւնէն շա-
տ նեղութիւն կը քաշեր նէ , տըղան ալ այն տեսա-

կին կը հանդիպի :

Բայց շատ օրինակներ ալ ունիմք որ՝ կը ցըյընեն որ հայրը նէֆոսիթիտէ ունեցած իքէն՝ տըղան նիքրիզէ կը հանդիպի . կամ նիքրիզ ունեցողին տղային նէֆոսիթիտէ կը պատահի . այլ և երկու հիւանդուածիւնը մէկէն ունեցող մարդոց տըղաքը՝ միայն մէկ ճինսը կ'ունենան :

Այս դիպուածըս կընիկ մարդոց շատ կըլլայ . որ նիքրիզ ունեցող հօրը աղջիկը նէֆոսիթիտէ կ'ունենայ :

Մինչև հիմա այս հիւանդուածէս ատէթ իւզըէ բըռնած ճամբան գրեցինք , որ շատին այս կերպովս պատահած է , անոր համար այս գրածներուս կըսենք կանոնաւոր վարըշ նիքրիզէ :

Բայց ուրիշ շատ կերպիւ ալ կըրնայ երևան ելլալ՝ հետը թարղ թարղ ուրիշ բաներ խառնըված ըլլալու համար . և այս ֆարսերը կարծեմ թէ՝ հիւանդին կազմուիէն և խառնըվածքէն առաջկուգայ :

Նիքրիզէն գլխաւոր բանը այն է՝ որ օյնախները բորբոքումը կ'ունենան . անոր համար՝ առաջկուց այս հիւանդուածս ուշորունութի ունեցող մարդը՝ ասոր ուշորուն գալու տարիքը հասնելէն ետքը , ի՛նչ տեսակ օյնախի բորբոքում՝ ունենայ նէ՝ նիքրիզ ըսելու է :

Այս անկանոն նիքրիզը երեք տեսակ կը զատեն վարպետները . մէկին կըսեն աթօնիքա . քին՝ ուիէնթաւթա , և քին՝ տէվիաթա :

Աթօնիքա կըսվի այն նիքրիզը , որ թէպէտ հիւանդը վախտ վախտ կը նեղէ , բայց օյնախներուն բորբոքում և ցաւ չի տար . այս դիպուածիս մէջը՝ հիւանդին գլխաւոր նեղութիւնը՝ միտէին բահաթսըղութին է . և ասանկ են իշտահէ կըտրելը , անմարսութիւնը , սիրտ խառնըվելը , փըսխելը , քամի ունենալը , քերքըստըկալով թծու բաներ բերնէն դուրս գալը , և միտէին կողմերը ցաւ մը իմանալը :

Այս ամէն բանիս հետ պազի պազի ոտքերուն օյնախները թեթև ցաւեր և թմրութիւններ կ'իմա-

նայ, և միտէէն քամի ելածին պէս դուրս՝ այս ըս-
հաթսրզուծիւնս ալ կանցնի :

Ատէթ իւզրէ փորը խապղ կըլլայ , բայց սլազի
հեղալ փոր քըշուք կունենայ ցաւով , այս պիւ-
ծիւն բաները որ ըսինք՝ միտէին ու աղեքներուն
կը վերաբերին . ասոնց հետ սլազի հեղ իբօքօնա-
ռիա ըսված հիւանդութե նշաններ կերեւին , ինչ-
պէս են վախկոտութիւն մը , ինչինչ և խիստ մանր
մունր բաներու վըրայ մըտածելով իրեն մերսք ընել ,
սըզտիկ բաները մեծցընել , և հիչ բան չի կեցած
տեղէն ստատիկ վախնալ :

Նիքրիզին այս տեսակըս սլազի հեղ կուրծքին
գործարանքներն ալ կը բըռնէ . և ասկէց առաջ կու-
գայ եիւրեկ չըրփընթըսը , պայղընութիւն , և թըք-
նէֆէսութիւն :

Նիքրիզը այսպէս վերերը պըտըտի նէ՝ գըլխուն
կողմէն ալ ուրիշ նշաններ կը ցըցընէ , որ են գըլ-
խու ցաւ , գըլխու պըտըտիլ , աբօքլէսսիա , և
բառալիսի :

Աընանք կարծիք ընել թէ՝ այս ըսածնիս ամէնն
ալ նիքրիզի գործքերն են , երբ որ անանկ մարդու
վըրայ կը տեսնուին որ՝ այս հիւանդութե ուշդու-
նութի ունի . բայց երբ որ հիւանդը բորբոքման
ուշդունութի ունի նէ , այն ատենը սէտք չէ՝ կարծել
թէ՝ միայն այդքանով նիքրիզը կուգայ ու կանցնի :

Միշտ ըսհաթսրզուծիւն կուտան՝ երբ որ բոր-
բոքման ուշդունութի ունի հիւանդը , և երբ որ մէկ
օյնախի մը տիրէ նէ՝ այն ատենը ըսհաթսրզուծի
ները կը քիչցընէ :

Անկանոն նիքրիզին երկրորդ տեսակին ուրիշնթ-
ռաթա ըսին , այս տեսակիս՝ ատէթ իւզրէ սլառա-
գաներով օյնախներուն բորբոքումը երեան կելլայ .
բայց ցաւին և բորբոքման ատէթ եղած տերեճէն
չի հասնիր . կամ հասնի ալ նէ՝ երկան չի քըշեր :

Եւ կամայ կամայ կըտըրվելուն տեղը՝ մէկէն ի
մէկ կը կըտըրի՝ երբ սը հիւանդութիւնը ներսի

գործարանքներուն մէկուն վերայ երթայ նէ :

Ատե՛ծ իւզրէ միտէ՛ն կը բըռնէ այս հիւանդութիւնս, որ այն ատենը հիւանդին սիրտը խառնը-վիլ կըսկըսի, կը փրսխէ, կամ ծանր ցաւ մը կ'իմանայ, միտէ՛ն պաղի հեղ սրբալին կը զարնէ . և ասկէց կը պատահի սննքօքէ ըսված սոսիւնութիւնը . շատ հեղ սք ճիշերը կը բըռնէ . ասկէց կը պատճառի Թըքնէֆէսութիւն :

Գըլխուն ալ կը պըլըշկի . և ասկէց առաջ կազայ իջւածք և անդամագօտութիւն . այս ամէն ըսած դիպուածներուն ինչ բան որ պատմեցինք նէ՝ նիքրիզին մէկ կըտորն են . թէպէտ բըռնած անդամքին կէօրէ հիւանդութիւնը կը փոխէ :

Անկանոն նիքրիզին երրորդ ճինսին անունը դըրին տէվիաթա . և այս ալ այն է որ՝ նիքրիզի ուշ-դունութիւն ունեցած լքէն մէկ մարդ մը՝ դըրսի օյնասներուն հիշ բորբոքում մը և ցաւ մը չըլլար . ներսի գործարանքներուն մէկուն կը զարնէ, և այն տեղը բորբոքում և ցաւ կը պատճառէ՝ այն գործարանքին մաստուս, ինչպէս որ կընեն ուրիշ պատճառներէն առաջ եկած բորբոքումները :

Չենք կըրնար զատել թէ՝ ա՛նճապա նիքրիզը դըրսէն օյնասներէն հիշ մէկ նշան մը չի ցըցուցած լքէն՝ կըրնայ մի մէկէն ի մէկ ներսի գործարանքները բըռնել ու նեղել . կամ թէ այս դիպուածիս՝ ներսի գործարանքներուն ցաւը նիքրիզին հիւթին տեղ փոխելէ՛ն մի պատճառած է, ուրիշ բան է մի :

Բայց թէ մէկ բան ըլլայ՝ թէ զօտ ըլլայ, ներսի գործարանքները բըռնելը բաւական նշան է նիքրիզին այս տեսակը ուրիշ երկու ճինսէն զատելու :

Չենք կըրնար այն ալ սահիհ դիտնալ թէ՝ ներսի որ գործարանքներուն շատ կը դըպչի այս տէվիաթա ըսված նիքրիզը . դէրէ շատ պատահած հիւանդութիւններէն չէ . և ինչ որ կը պատմուի բժշկական պատմութիւններուն մէջը նէ՝ աղէկ պարագայիւք չէն պատմուիր, և անոնք ալ միայն երկու ճինսի վըրայ

կը դառնան, մէկը բլէվուխիա, մէկը բէռիբնէվմօնիա:

Նիբբրիզի տեղափոխութիւնը երկու կերպ կը ընայ ըլլալ. մէկն է քաղաքաւորացիին ճամբուն մաստուս մէկ հիւանդութի մը, ուրկէց կը պատճառի ցաւ, միզար գելութի և քաղաքաւորի զիւքեամ. մէկն ալ ուղիղ աղիքին միւստաքիլ է, և այս հիւանդութիս պաղի հեղ նոյն աղիքին ցաւովը երևան կելայ, և պաղի ալ մայասըլի ուռեցքներու (մէմէնեբու) պէս բաներ դուրս տալով:

Ասանկ բաներ պաղի հեղ կը պատահին օյնախներու բորբոքումներէն ետքը. բայց քուլէն կըսէ թէ՝ չեմ կրնար զատել, այս ճինսըս ուիէնթուաթալին կարգէն է մի, տեղիաթա ըսված կարգէն է մի:

Արծեմ թէ մինչև հիմա դրած նշաններնիս բաւական են նիբբրիզը ճանչցընելու՝ ինչ կերպով բրանէ նէ բրոնէ. բայց պաղի դիպուածներ կան որ՝ էփ էշկեարէ խապիլսիղ կամ պարէ խիտ դժուար կըլլայ այս հիւանդութիս օյնախի ցաւէն ֆարխ ընելը, և կարելի է որ՝ երկուքը մէկ տեղալ պատահին:

Այս երկու հիւանդութիս մէկ ըզմէկէ եղածին կէօրէ ֆարխ ընելու քանի մի ալիսէվիէ կանոններ կուտան վարպետները, որ մէնք ալ գրենք:

Նախ՝ հիւանդը առաջկուց պատրաստութիւն ունեցած պիտի ըլլայ նիբբրիզի, որ է ըսել թէ՝ ծընողքներն ալ այս հիւանդութիւնս ունեցած պիտի ըլլան առաջկուց. ք, առջի նշաններէն պիտի ճանչցըվի, օյնախի ցաւին ու նիբբրիզին նշանները մէկ մէկու հետ բուպար ընելով. ց, ցաւը բրոնած տեղէն ալ կը ճանչցըվի թէ՝ հիւանդութիւնը ինչ է. դէրէ օյնախի ցաւին մանր օյնախները չեն ցաւի, նիբբրիզը ատէթ իւզըէ ոտքին մեծ մատին առջի օյնախէն կը բրոնէ. դ, հիւանդութե վարըշէն և կրկնըվէն պէլլի պիտի ըլլայ. ե, ուրիշ անդամքներու հետ իլճախութիւն ունենալէն. ասոնք ամէն ալ այս երկու հիւանդութեանս մէջ մէկ ըզմէկէ շատ ֆարխ ունին:

Ներքին Բոսնի պատճառները :

* . 211 . Հիմա մեղի կը մնայ մեծամեծ հեղինակներու հետեւելով նիքրիզին մօտիկ պատճառը քննել . գիտնալ պէտք է որ՝ նիքրիզին պատճառը ինչ որ է նէ՝ մարդոյս հիւթերուն չի դըպչի , շարժող զօրութեանը կը դըպչի :

Եւ վերջապէս , այս պատճառովս կըրնանք մեկնել և հասկընալ ամէն նիքրիզ ունեցող հիւանդներուն վերայ տեսած նշաննիս , և անանկ կը հասկընանք որ՝ ալեսէվիէ մարդոյս կազմութիւն կանոններէն ալ դուրս չենք ելլար , և այս հասկըցածներնուս կէօրէ դեղ տանք նէ՝ կըրնանք հիւանդն ալ բժշկել , ինչպէս որ ամէն օրվան միակերպ և հաստատուն փորձը մեղի կը սորվեցնէ :

Ասոր վերայ խօսելէս առաջ՝ ինտիզայ է քանի մի գիտեւիքներ դընել . առաջին գիտեւիք , նիքրիզն մէկ ալեսէվիէ հիւանդութիւն մը նէ , եանիեայ՝ միւստաքիլ մինակ մէկ անդամքի մը պաշխաճ հիւանդութիւն չէ . թէպէտ երբեմն մէկ անդամը կը բռնէ , երբեմն մէկալը , բայց միշտ հիւանդին պիւթիւն կազմութեան մէջն է հիւանդութեւ սերմը :

Ասոր իսպաթ կըրնայ ըլլալ ինչոր առաջները զուցեցինք այս հիւանդութեւ նշաններուն վերայ . և չունքի մարդոյս ալեսէվիէ կազմութեւ թէմէլը այն ուժն է որ՝ մարդոյս ներսի և դրսի անդամքները կը շարժէ , անոր համար իրաւունք ունինք ըսելու թէ՝ նիքրիզին այս շարժիչ զօրութիւն երու մասաւս հիւանդութիւն մը նէ , այլ և նիքրիզը յայտնի է որ մէկ սինիբի հիւանդութիւն մը նէ . եանիեայ՝ սինիբներուն շատ կը դըպչի , և պիւթիւն անդամքներուն շարժիչ զօրութիւնները սինիբներուն մէջն են :

Այս հիւանդութիւն արթնցնող պատճառներն ու սինիբի հիւանդութիւնները արթնցնողները մէկ են , ասիկայ հասկընալու համար աղէկ տիքքաթ

ընել նայել պէտք է ռիէնթռաթա ըսված նիբրի-
զին նշանները որ՝ պիւթիւն պիւթիւնէ սինիրի-
են, և ասոնցմով կը հասկընանք որ՝ այս հիւանդու-
թեւս պատճառը սինիրներուն դիւբքին և կաղմութե-
օրէնքներուն մէջը փընտրուելու է, և ասոնց մէջէն
իլլէ անոնք նայելու է որ՝ սինիրներուն ուժին մէկ
կըշեռք ըլլալը կը կորսընցընեն:

Վերջին գիտելիք այս ըլլայ որ՝ չիւնքի մարդոյս
միտէն խիստ շատ իլհախոութիւն ունի ներսի գոր-
ծարանքներուն ամէնուն հետն ալ, անոր համար
նիբրիզը ներս որ զարնէ նէ՝ աւելի միտէին վըրայ
կերևի, և հոն կը զօրանայ:

Ասոր համար ցաւը բըռնելու ատենը՝ առաջ մի-
տէն նեղութիւն կը քաշէ, հիւանդութիւնը արթնցը-
նող պատճառներուն շատը ամէնէն առաջ միտէն
կըսկըսին, ամօնիքա և ռիէնթռաթա ըսված նիբ-
րիզին տեսակները աւելի իրենց ուժը միտէին վը-
րայ կը ցըցընեն՝ քան թէ ուրիշ տեղ:

Ասկէց ՚ի զատ այս ալ կիմանամք որ՝ ներսի ու
դըրսի մասունքներուն վիճակին մէջ մէկ կըշեռք ըլ-
լալ մը կայ, և ասով կը ճանչնամք որ՝ միտէի դուրսի
անդամքներուն հետ անանկ մէկ կասկեցութիւն մը
ունի որ՝ ինքը ուժով ցածին պէս՝ դըրսի անդամք-
ներն ալ կուժովնան, և տկարանալովը կը տկարանան:

Մինչև հիմա ըսածներուն վըրայ թէմէլ դնելով՝
սիտի գրեմ՝ այս իլլէթըս ինչէն առաջ գալուն, և
ինչպէս զօրանալուն պատմութիւնը, որ ամէն ճինս
նիբրիզին վըրայ տեսնուած երևոյթները խօսայ
մեկնըվին ու հասկըցվին:

Պահի մարդոց ասըլ իրենց կաղմութիւնէն մէկ
լեցունութիւն մը և ուժ մը կայ, որ կեանքերնին վը-
տանդի մէջ ինկած ատենը՝ կը սորվի և մէկալ ծայ-
րը սափմիշ ընելով կատարեալ տկարութեւ պատ-
ճառ կըլլայ:

Այս ուժը կորսընցընելը չափ ունի՝ որ անով
պիւթիւն կաղմութեւ վըրայ ետըլմիշ կըլլայ, թէ-

պէտ մասնաւորապէս միտէին վերայ յայտնի կերևի-
սցս եղած ատենըս՝ ուղեղին ուժը տահա տեղն
ըլլալով՝ թաղիյէթը կերպ կերպ ճամբաներ կը
բռնէ՝ կորսըված ուժը նորէն վաստակելու և տե-
ղը բերելու համար, և իրաւի որ իրեն ուղածին ու
դիտմանն ալ կը հասնի՝ մարմնոյն ծայր տեղերը մէկ
բորբոքում մը պատճառելով:

Այս բորբոքումը քանի մի օր քըշէլու որ ըլլայ
նէ՝ այն բորբոքած ծայր տեղերուն և պիւթիւնն
կաղմուծե ուժը տեղը կուգայ, և հիւանդը կառող
ջանայ, առաջ լինչպէս էր նէ՝ այնպէս կըլլայ:

Կանոնաւոր նիքրիզին ատեթձէ վարըջը այս է.
Բայց պահի պարագաներ կան, որ այս գրածներուս
պէս չեն բերեր հիւանդութիւնը, իւլէքի կալրեն.
Էրբ որ տկարութիւնը ատեն մը քըշէ, և կենսական
ուժը անոր դէմ հարաքեթ չընէ նէ՝ հիւանդութիւնը
միտէին կամ ուրիշ ներսի գործարանքներուն մէ-
կին վերայ կը մընայ, և նիքրիզին այն թարղը կը
պատճառէ որ՝ կըսվի աթօնիքա:

Ասիկա ալէսէվիյէ կանոնէն զատվելուն առա-
ջին թարղն է, երկրորդ թարղը այն է որ՝ տկարու-
թիւնէն ետքը ուժը արթըննալ և հարաքեթ մը ընե-
լով՝ բորբոքում պատճառել կունենայ. բայց ներ-
սէն կամ դըրսէն մէկ պատճառով մը մարմնոյն ծայր
տեղերը, եանիեա ձեռքերն ու ոտքերը, կամ պէլ-
քի պիւթիւն կաղմուծիւն ուժերնին կորսընցու-
ցած են անանկ որ՝ բորբոքումը սէպէքի մէկէն ի
մէկ առանց մէկ զօրաւոր բան մը երևան հանելու՝
կը կըտրի. կամ պէտք եղածին չափ ատեն չի դիմա-
նար, և ասանկ ընելով ատեն և բաւական ուժ չի
տար որ՝ հիւանդը կատարելապէս ուժ վաստակի:

Ասոր համար թէ միտէն և թէ պիւթիւնն գործա-
րանքները մէկ տկարութեան մը մէջ կիյնան, և այս
տկարութիւն մէկ ըզմէկու անցնելով կէվէլնայ, այս
տեսակէս կը պատճառի այն նիքրիզը՝ որ կըսվի
ախէնթաւթա:

Նիքրիզին ատեթճէ վարըշէն զատվելուն իւշ-
իւնճի թարգը այն է որ՝ առաջ տկարութիւն տի-
րելէն ու անցնելէն ետքը՝ բորբոքումը կուգայ •
բայց այս բորբոքմանս միջնորդութիւնը եկած ու-
ժը՝ պաղի էթրաֆներ կարգիւնն որ՝ ցուին ատեթ-
իւզրէ բըռնելուն լըմանովը դէմ չի կըրնար գալ •
ըսել է քի՝ ամէն տկարութիւնը չի կըրնար տէֆ-
ընել , և հիւանդին կատարեալ ուժ չի տար • անոր
համար ներսի գործարանքներուն մէկուն վըրայ
տեղ ընելով՝ ներսէն մէկ մասնաւոր բորբոքումը
կը պատճառէ :

Այս կերպին անուն դըրած են իո՞՞ առթուի-
թիտէ տէվիաթա, որ ըսել է՝ ճամբէ դուրս ելած :

Ասով կըրնանք մեկնել ի՞նչ տէրէճէ լի մէջ որ դըտ
նըվն նիքրիզը, ի՞նչ տեսակ որ ըլլայնէ • և այս կերպ
մեկնութիւնս հէմ հիւանդութե ամէն տեսակին ույ-
միշ կըլլայ, հէմ մարդոյս կազմութե և անդամքնե-
րուն շարժմունքներուն կանոնէն դուրս չէ :

Աոր ԴԵՊՐԷ :

* . 212 . Այս բանիս վըրայ խօսելէն առաջ՝ աս
ըսեմ որ՝ այս հիւանդութեա ալէսէվիէճէ և շատին
զանններուն նայելով՝ անբժշկելի հիւանդութեան
կարգը մըտած է :

Եւ իրաւի շատ խելքի մօտ բան է այս զաննըս •
դէրէ հիւանդութիւնը ծնողքներէն իրենց զաւկընե-
րուն անցնող մէկ ախտ մը ըլլալուն համար՝ խապիւ
է այս հիւանդութիւնս քաշելու մարդը ծնած ատե-
նէն մէկ ներսի կամ դըրսի գործարանքներու միւս
տաքիւ կազմութիւ մը ունենայ • և չիւնքի այս կազ-
մութիւնս փոխելը խապիւլիդ է, հիւանդութիւնն ալ
բժշկելը խապիւլիդ եղած կըլլայ • դէրէ դեղերը
որքան ուժով ըլլաննէ՝ ուժերնին միշտ չի մնար
այն դեղը առնող հիւանդին վըրայ , հիւանդութե
պատճառը միշտ կը մնայ :

Այս կարծիքներու հետե իլը հիւանդին ալ ա-

դէկէ է, որ տգէտ և փարայ բըռնելու ետեւէ ինկող
բժիշկներուն ինքը զինքը չի հաւատար, որ այս տը-
գէտ բժիշկները հիւանդը իրենց մէկ ակսարէթ մը
բըռնելով՝ կամ պիւթիւն պիւթիւնէ անօգուտ դե-
ղերով ասեն ևանցընեն, կամ իրենց քէյֆը ուզա-
ծին պէս ուժով դեղեր տալով կը վընասեն, և ու-
րիշ կերպ հիւանդուէ մէջ իյնալու կը մօտիկցընեն:

Ես ալ կը կարծեմ՝ թէ՛ էփէշկեարէ է քի՛ հիշ
մէկ թիւրլիւ դեղով ալ չի բժշկըվիր այս հիւան-
դութիւնս. որչափ ուժով որ ըլլան՝ այս իլլէթիս
դէմ հիշ մէկը զօրութի՛ մը չունին. ամէն ստեն այս
հիւանդութեան դէմ կերպ կերպ դեղեր գըտնըված
և գըրված են, և ամէն ալ անանկ կը գրեն՝ կէօյս
քի անկէց անդին դեղ չի կըրնար ըլլալ. պատմու-
թիւններ ալ կը շինեն սուտ, իրենց դեղին զօրու-
թիւնը հաւտըցընելու համար:

Բայց ետքը քանի մի վարպետ այն դեղերը փոր-
ձել ելածներնուն պէս՝ դեղերուն ուժը պիւթիւն
պիւթիւնէ խայտ եղած ըլլալով՝ դեղերն ալ մոռ-
ցըված մընացին:

Չերէ կամ պիւթիւն պիւթիւնէ անօգուտ ե-
լան, կամ պաղինները վընասակար ալ եղան, բայց
թէպէտ հիշ մէկ դեղ մը օգուտ չընէր, խապիլէ որ՝
ուշիդուն բէհրիզով և հիւանդին կերակուրն ու վար-
մունքը կանոնի ներքեւ խօթելով՝ հիշ չէ նէ քիշ մը
հիւանդը բժշկըվածի պէս հանգիստ կը գըտնայ:

Ասոր համար մէկ նիքրիդ ունեցող հօր մը կամ
մօր մը դաւակ պըզտիկ տարիքէն ըսկսելու է իրեն
մկանունքները չափաւորապէս շարժել որ՝ թմրած
ու լըխկած չի սորվին, և պիւթիւն պիւթիւնէ մը-
սեղէն բան չուտէ, պէլքի այս հիւանդութեան ազատի:

Չեմ կըրնար հաստատել թէ նիքրիդը պիւ-
թիւնէ բժշկելու եղանակ մը կայ մի՛ չի կայ մի՛:

Ար պատմըվի որ՝ պաղի հեղեղեր է քի՛ սաստիկ
կիրքերը, ինչպէս են, վախը, բարկութիւնը, և այլն,
կամ անխտէ զարնըվել և մէկ տեղը խոց առնելը:

կամ ուրիշ ասանկ զուհուրաթով եղած բաներ ա-
փանսըղ մէկէն ՚ի մէկ այս հիւանդութիւն տէ՛ք ըրած
ըլլան , առանց մէկ մը նալ երեւան ելլալու , բայց
չենք կըրնար գիտնալ թէ՛ այս բնական բաները
ի՞նչ թարղով արուեստի մէջ մըտնայ նէ՛ , օգուտ
պիտի ընէ առանց մէկ վընաս մը ընելու , զէրէ ինչ-
պէս որ սինիրի հիւանդութիւններուն բարոյական
պատճառներուն մէջը ըսած ետք , այս ուժով կեր-
քերը ուրիշ մէկ բան մը չընեն նէ , պարէ սինիրե-
րուն մէջը մէկ խառնակութիւն մը կը ձգեն :

Նմանապէս այն ալ չենք գիտեր թէ՛ ամէն գիտ-
ուածի և ամէն մարդու օգուտ կընէ՞ն մի , զէրէ
զուհուրաթով եղած բանը կանոն չունենար :

Նեքրիզ հիւանդութիւն ունեցողը դիմար ընելու
ուշղուն և իսթիզալը երկու թիւրլիւ ճամբայ կայ
մինակ , և կըրնանք գործ ածել կամ հիւանդութիւնը
չի բըռնած ատենը , կամ բըռնելն իքէն :

Հիւանդութիւնը չի բըռնած իքէն՝ այն մըտքին
վերայ պիտի ըլլայ դիմարը որ՝ հիւանդութե՛ն առջին
առնելի՛ ու չի բըռնէ , բըռնելն իքէն նայելու է որ՝
ցաւը կարճ քըշէ և քիչ էօրսէլէմիշ ընէ՛ , ինքան որ
խաղիլ է՝ առանց ուրիշ կերպ վընաս մը տալու :

Շատ փորձըված է , և առաջկուց ալ ըսեր եմ որ՝
այս հիւանդութե՛ն առջին առնելուն կերպն է միա-
նունքները շարժել , և սաստիկ բէհրիզ կենալ , և
այս կերպս այնքան ֆայտալը կը կարծեմ որ , իրեն
ծնողքներէն այս ցաւը վաստըկողներուն պիլէ օ-
գուտ կընէ . երբ որ քանի մի հեղ բորբոքումով
նեքրիզը բըռնելով կիմացվի որ՝ հիւանդին կազ-
մութե՛ մէջը տեղ ըրեր է այս հիւանդութիւն , աշ-
խատութիւն ու բէհրիզը կըրնան պիւթիւն կեան-
քին մէջը հիւանդը այս հիւանդութիւնէն ազա-
տել , և այս է այն դեղը որ՝ ցաւը չի բըռնած իքէն
գործ ածելու է :

Բայց այս դեղս ճամբով գործ ածելու համար՝
քանի մի գիտնալու բաներ կան , անոնք գրենք այս

տեղս • նիքրիզ ունեցող հիւանդը մկանունքները
շարժելու համար աշխատութե ետեւէ որ պիտի իյ-
նայ նե՝ երկու բան կայ որ մըտքին մէջ աղէկ պի-
տի առնէ • մէկ մը՝ մանտրորիկ տամարներուն ուժ
տալ • մէկ մը նալ՝ տամարներուն լեցունութիւնէն
փախչիլ։

Խիստ չափաւոր մէկ աշխատութիւն մը հերիք է
մանր տամարներուն ուժ տալու • թէ որ այնպէս
ժամանակ մը սկըսի որ՝ ան բէհրիզը պիւթիւն
մարմնոյն ուժը քիչցուցած չըլլայ։

Միջակ աշխատութիւն մը նալ կըրնայ արգելք ը-
լլալ տամարներուն լեցվելուն • բայց այն միջոցին
պէտք է բէհրիզին ալ աղէկ մուխայեթ կենալ։

Ալէսէվիյէ գիտնալու է որ՝ ասլա պէտք չէ շար-
ժումը և աշխատութիւն սաստիկ ընել, այնքան որ՝
մինչև մարդ հոգնի, մէկ մը որ՝ ստանկ սաստիկ աշ-
խատութիւնները չես կըրնար երկան ատեն քըշէլ
տալ • մէկ մը նալ որ՝ հոգնելուն ետեւէն տկարութի
կուգայ, որ միշտ վախնալու բան է։

Միայն ձեռքը կամ ոտքը շարժելը մէկ տիւղիյէ
պիւէ ըլլայ նե, այս հիւանդութեւ շահ մը չունի՝
թէ որ պիւթիւն վիճումն ալ չի շարժի նե։

Անոր համար պիւթիւն անձովը շարժել պէտք
է • բայց այս շարժումն պիտի ըլլայ հաստատուն և
չափաւոր, և պիւթիւն կեանքին մէջը հիշ մէկ ատեն
մը զանցառութի պիտի չըլլայ ասոր • երբ որ ըլլայ
և ի՞նչ էթրաֆով որ ըլլայ, թէ որ նիքրիզը բըռ-
նած ատենը կըրնայ հիւանդը անդամքները շար-
ժել կամ ինքը պիւթիւն պիւթիւնէ շարժիլ նե՝
շատ օգուտ կը տեսնայ այս կերպ շարժմունքէս։

Անոր համար պէտք է հիւանդութեւ նոր բըռնած ատ-
ենը սկըսիլ այս շարժմունքս, որ տահա հիւանդութիւ
զօրացած և շարժելու անդամքներուն աղէկ մը
տիրած չէ • շատ բաստ կուգայ որ՝ միայն այս հնար-
քովըս ցաւը բըռնեն իքէն՝ չի բըռներ, ետ կը դառ-
նայ • որ առանց ասոր խապիլսիղ էր ետ դարձնելը։

Բայց թէ որ նիքրիզը հինցած և ունակութիւն եղած ըլլայ, և աղէկ մը տեղ ըրած ըլլայ հիւանդին գործարանքներուն մէջը, այն ատենը նոր բըռնել գայ նէ՝ ոտքի վերայ ելլալով ու քալելով տահա շուտ կուգայ և տահա աւելի սաստիկ կըլլայ, զէրէ ոտքերուն ուժը տկարացընելով կամ մէկ բորբոքում մը արթընցընելով հիշ չեղած իքէն ալ կըրնայ նիքրիզը սլառճառել:

Ասոր համար է որ՝ սխալելով ծուռ կոխէ նէ մէկը կամ սոքը ուրովն նէ՝ շուտ մը նիքրիզը կը բըռնէ, թէ որ առաջկուց այս հիւանդութիւն քանի մի անգամ բըռնըվեր է կամ ուշղուհութի ունի նէ:

Բէհրիզին սահմանը զատելը՝ որ է այս հիւանդը դիմար ընելուն իքինձի կերպը, շատ դժուար է. թէ որ խիստ պղզտիկ իքէն և կազմութիւնը շատ մատղաշ իքէն պիւթիւն պիւթիւնէ մըսէ կըտրըվի՝ առլա միս չուտէ. անանկ որ՝ միս ըսած բանին համը տըղայ աւուր պերի հիշ առած չըլլայ նէ՝ աղէկ չէ. մէկ մը որ շատ ուժով չըլլար այս կերպ բէհրիզը, մէկ մը նալ որ՝ խապլի՞ է քի վտանգ ալ ծընի ասկէց:

Ամէնէն թեթեւ զանն ըրած վտանգնիս այս է որ՝ բոլոր կազմութեք վերայ աղէկ մը կը տիրէ տկարութիւնը, և մենք ալ անկէց պիտի սալընմիշ ըլլայինք որ՝ տկարութի չըլլայ, զէրէ հիւանդութե արթըննուուն մէկ սլառճառն ալ տկարութիւնն է, ինչպէս որ առաջկուց ըսինք:

Թէ որ միայն ծերութե մօտեցած ատենը մըսէն կըտրըվի սկսի նէ՝ կը վախցըվի որ՝ բնութիւնը իրեն ատէթ եղած գրգռիչ հիւթերէն կը զըրկըվի, և տկարանալ կըսկըսի:

Մըսեղէններուն գործը ալէսէվիէ այն է որ՝ մարդոյս կազմութե մէջ մէկ լեցունութե ու բորբոքման մայա մը կը ձգեն, այս լեցունութիւնս և բորբոքումը նիքրիզին արթընցընող սլառճառ ըլլալուն համար է որ՝ այս հիւանդներուն վնասակար կուգայ միտը:

Բայց խոտեղէններն ալ ուժ տալ մը չունին , իրենք խիստ տկար են , բաւական սնունդ ալ չեն ստար . անոր համար ասոնք ալ այն վտանգը ունին որ կազմութիւնը կը տկարացընեն :

Եւ չիւնքի որքան խոտեղէններ կան նե՛ Եւլլի են և ԹԹուութի ունին , մասնաւոր կերպով մը միտէն կը տկարացընեն շատ դործ անվերջ , անոր համար պէտք է անանկ կերակուր մը ընտրել որ՝ երկու տեսակին միջինը ըլլայ , երկուքին ալ օգուտները ունենայ ու հիշ մէկին վնասը չունենայ :

Այս տեսակ կերակուր է կաթնեղէնը , զէրէ մը սեղէնին ու խոտեղէնին միջինն է , ասկէց զատ՝ ալիւրոտ բաներն ալ Ֆայտալը են . զէրէ կաթին բնութեւնը մօտիկ են և շատկէկ ալ սընունդ կուտան . և ուտելիքներուն մէջը ալիւրոտներէն աղէկ կաթնեղէնի ուշուան ուտելիք չի կայ :

Խըմեղի կողմանէ , բուհի տայիր խըմեղիքները Թէ որ մըսեղէն կերակուրի վերայ չըլլան նե՛ ասլա օգուտ մը չունին , իրենց ԹԹուութեանը համար մըսին վերայէն աղէկ կուգան , և շուտով մը խըթմունք տալերնին ինտիղայ չէ , Թէ որ բնութիւնը սորված ըլլալով՝ ասոր կարօտ չըլլայ նե՛ :

Անոր համար այս հիւանդութեա՛ որ մըսեղէն կերակուրները աղէկ չեն՝ ըսինք , այս խըմեղիքներս հիշ բան չունին , և խոտեղէններուն ԹԹուութիւնը էվէլընելով դարարը ալ կըրնան ըլլալ :

Երեսասարդներուն ու ուժով մարդոց բուհի տայիր խըմեղիք ասլա ուշմիշ չըլլար . Թէ որ մէկը ասոնց ալըշմիշ ըլլայ նե՛ օրէ օր ուժէ իյնալը աչքով ալ կերենայ :

Անոր համար ինթիղայ է խըմեղիքներէն հեռու բըռնել հիւանդը , ֆախսաթ՝ Թէ որ կամ ատէթ ըրած է ու՛ առանց անոր չի կըրնար կենալ , կամ կազմուածքը տըկար ըլլալով՝ ատէն ատէն ասանկ խըթիչ բան մը կուղէ , ասանկներուն տալու է խընայելով , նիքրիզին առջին առնելու կամ Թուլը-

հետեւ ուշգումն մէկ հատիկ խրմէլէք կայ մինակ ,
պաղուկ և անուշիկ ջուր :

Պաղինները զանն ըրին թէ՛ մէկ հիւանդ մը նիք-
րիդէն ազատելու համար հէրիք է որ՝ տարի մը
մսեղէն չուտէ , քանի մի տարի ալ բուհի տայլը
խրմէլէքներ չի խրմէ . առանկով պիւթիւն պիւ-
թիւնէ կը բըժըշկելի այս հիւանդութիւնէս :

Բայց պաղի խառնըվածքներու և էթրաֆներու
նայելով՝ շատ քիչ ժամանակ կը տրեցին առնիք՝ իմ
կարծիքիս կէօրէ , և շատ շեւպհէ ունիմ որ՝ շատ
անգամ այս էթրաֆներս և այս խառնըվածքներս
բաւոյն կուգան . անոր համար ալէսէվիէ մէկ կամ
երկու կամ տասը տարի բէհրիդ բըռնելը քիչ
կուգայ հիւանդին :

Է՛ղ մը տարի մըսեղէններէն ու բուհի տայլը
խրմէլէքներէն սախընմիշ ըլլայ ու ետ կենայ . ան-
կէց ետքը մնացած օրերն ալ կաթնեղէններով և
լոկ ջուրով թող անցընէ , բաւ է :

Պաղիններն ալ կըսեն թէ , նիքրիդին առջին առ-
նելու համար իսթիզայ է պաղի պաղի պէլէնմիշ
եղած առններ՝ կամ թիւէն արիւն հանել , կամ
ոտքերը հաճամաթ ընել , կամ դըսէն այս դեղերն
ալ գործածել (Ռ . Թիս . 91 .) :

Ասոր ֆայտան փորձով տեսնըված բան չըլլա-
լուն համար՝ դեղերուն կարգը խօթել չուղեցի ,
աշխատին ու բէհրիդը կըրնան նիքրիդի պատճառ
ըլլալու լեցունութիւնը առջին առնել . և հիւանդու-
թիւնը չի զօրացընելու համար ալ՝ առջին առնելու
համար ալ՝ այս երկու դեղս գրեցի :

Բայց պաղի էթրաֆներ կան որ՝ այս ըսածներս
ընել չեն տար , և այս էթրաֆներուս թէ որ հի-
ւանդութիւնը ի՞նչ բանով կարթըննայ և կը զօրա-
նայ՝ աիքքաթ չըլլըի նէ , սըխ սըխ հիւանդութիւնը
կը բըռնէ , և առաջը չառնըվիր :

Քանի մի զուհուրաթներ կան որ՝ պատճառները
իմանալով և դիմաւորելով հիւանդութիւն ալ առնն

չի գրտնաթ դորանալու • ասոնք ինչ ըլլալը չիւնքի
բժշկին աչքիսկեօղ և իմաստուն ըլլալէն կախած է
որ՝ քըննելով հասկընայ և գիմաւորելուն կերպը
գիտնայ, և խաղիլսիղէ մէկիկ մէկիկ գրելը, անոր
համար զանց կընենք:

Տես ինչոր գրեցինք վերը հեռաւոր պատճառ-
ներուն վերայ (* • 209 •) այս հեռաւոր պատճառ-
ներս տէ՛ֆ ընելով թէ որ հիւանդութիւնը բըռ-
նելը տէ՛ֆ չըլլայ ալնէ՛ շատ կը տկարանայ, ցաւը
շատ թոյլ կըլլայ:

Այս բանիս համար խիստ ինթիզալը է աղէկ
զգուշութիւն տնք քաթ ընել հիւանդին կերպութեան-
ըր և բէհրիզին կերպը, և զաննը կընենմ, թէ այս
կողմէս անզգուշութիւնը ըլլալն է պատճառը որ՝
մէկ անգամ մը հիւանդութիւնը երեւան ելլալէն ետքը՝
առաջէն փախչելը խիստ դժուար կըլլայ:

Խիստ աղէկ խելքըս հասած է որ՝ հիւանդութե-
ույղունութի՛ ունենալը և հիւանդութի՛ր արթըն-
ցընող պատճառները այս կերպովս մարելէն ետքը՝
խաղիլ է էփ էշկեարէ նիքրիզին առաջը առնել • բայց
միայն ասոնց կարգէն երկու դեղի վերայ խօսիմ • որ
քիչ մը երկան տուն գիմացած է իստիպարնին:

Ասոնց մէկը ինկիլթեռա և ուրիշ տեղեր ալ շատ
անուանի եղած է • և կըսոյն բօլէռէ տէլ տուքա
տի բօռթլանա, այս փոշին կը շինեն թախըմ մը լե-
ղի խոտերու փոշիները մէկ մէկու խառնելով • և նոր
չէ • ղերէ այս թէքքիպէս գաղենոս բժշկապետն ալ
խապար ունէր • և անոր ատենէն արբի ատեն ատեն
կորսըլէցաւ ու նորէն մշտան ելալ խիստ քիչ
Փարսով • և ասոր անունը սէպէ քի ամէն ատենվան
բժշկարաններուն մէջ կը գըտնամք:

Ուրիշ դեղ մը նալ՝ որուն համար նիքրիզ կը
բժշկէ կարծեցին, ալքալի ըսված աղն է որ՝ թարզ
թարզ կերպերով կուտան • ասկէց առնելով գործ
ածել սկսան ալքալի մինեռալէ, ալքալի վէճէթ-
թապիլէ, քիլիճի ջուր, սապոն, և ուրիշ ծածող հո-

ղեր • ինչպէս են՝ թինի մասթում, քիւլումնի, և այլն ։

Այս դեղերս նէֆալթիտէ և աէնէլլա ըսված հիւանդութիւնները բժշկելու օգտակար ըլլալնին տեսնւլածին պէս՝ սկսան անոնց ալ տրուիլ որ՝ մէկ ատենի մէջ հէմ նէֆալթիտէ ունէին հէմ նիքրիզ ։

Եւ ասոր ֆարսին ալ գացին որ՝ այս դեղերս գործածողներուն նիքրիզը խիստ սէյրէկ կը դըս-
չէր • Բայց հիշ մէկ օրինակ մը չի կայ որ՝ ասոնցմով
նիքրիզը պիւթիւնճէ կը տրուված ըլլայ • և վարպետ
բժիշկները կը վախնան ալ այս դեղս երկան ատեն
գործածելու քի, չըլլայ որ մէկ կերպով մը հիւթերը
ապականէ ։

Կը մնայ հիմա տեսնալ այս հիւանդութեա առ-
ջին առնելու կերպը • և իրաւ է որ՝ ասոնց գլխա-
ւորն է միտէին ուժը լէքէսիզ պահել և մարսողու-
թիւնը խօլայցընել • ասոնցմէ կը հետևի որ՝ խապ-
ղութին ալ զարարը է • իլէ՝ նիքրիզ ունեցողներուն
շատ զարարը ըլլալը ամէն ատեն փորձըված բան է ։

Ուստի պէտք է միշտ հաստատապէս փորը լոյծ
պահել՝ ատեն ատեն հօքնայ գործածելով, և թե-
թե լուծող դեղեր առնելով, որ առանց խրթմունք
մը տալու միայն լուծեն • ինչպէս են՝ ալօէով շին-
ված դեղերը, ռավէնտը, մակնէղիա պիանքան, կամ
քիւլքիւրա չիչէյին ։

Եւ այս կարգերուս մէջէն կըրնաս ընտրել ինչ
որ հիւանդիդ բնութեւը ուշողն կուգայ • այս կեր-
պովըս վարվելու է այն միջոցին որ՝ մէկ բըռնէլն
մինչև մէկ ալ անգամ բըռնելը կը քըշէ • հիմա տես-
նոնք թէ նիքրիզին բըռնած ատենը ի՞նչ ընելու է ։

Այս ատենս ամէն կերպ զգուշութե և յիշքա-
թով սախընմիշ ըլլալու է ամէն գրգռութի տուող
բաներէն • զէրէ այն ատենը հիւանդը հիւմնա ու-
նեցող մարդու նման է ։

Ասոր համար պէտք է պաղռչկեցընող (անթիֆ-
լօճիսթիքօ) ըսված ճամբան բըռնել ամէն կեր-
պով, միայն նայելու է որ սպաղ բան չի դըսչի հի-

Հանդիմանալով այս ալեհետեւի կանոնէս մէկ կերպով մը խոտորիլ կըլլայ որ՝ եբբ որ միտէին ուժը խիստ շատ կըլտրած է, կամ թէ որ հիւանդը խըմէլքի սորված է, առանց անոր չի կըրնար ըլլալ:

Պազի հեղ պէտք է, և պազի պարագայի ինթիզալը ալ է քիչ մը միս ուտելու, և վերայէն ալ գինի խըմէլու հրաման տալ, ամէն բժիշկները մէկ խօսքով և մէկ կամքով կըսեն որ՝ հիւանդութիւնը բըռնելն իբէն ինթիզալ է հիւանդին կազմութեանը զօրաւոր խըթմանք մը չի տալ, մինչև որ ըսած պարագանիս բաւար չի գայ:

Բայց խիստ դժուար է անանկ չափ մը դըտնալ, որով հասկըցիլ թէ ի՞նչ տէրէճէ է բորբոքումը և ցաւոյն սաստկութիւնը:

Սիտէնհամ վարպետը զաննը կընէ քի՛ որքան որ ցաւն ու բորբոքումը սաստիկ ըլլայ, այնքան կարճ կըլլայ ատեն քըշէլը, և այնքան ալ երկան կըլլայ մէկ բըռնելէն մինչև մէկ ալ անգամի բըռնելը:

Բայց թէ որ մէկ մարդ մը այս զարմանալի կարծիքս ընդունելու ըլլայ նէ՛ ինթիզայ է անոր ասլա բորբոքումները թուլցնող դեղ խապուլ չընէ:

Այս իրաւի է, բայց չափ և տէրէճէ ունի, և պազի անգամ ալեհետեւի առողջութե՛ կանոններուն նայելով ինթիզայ է այսպէս ընել, բայց թէ որ ցաւը խիստ սաստիկ և չի քաշվելու է, և հիւանդը անդադար աման կը պօռայ և օգնութի կուգէ, այն ատենը ինթիզայ կըլլայ բորբոքման ուժը կոտրել, որ քիչ մը բորբոքում մընալով ալ մեր մըտքի դըրածին կըրնանք հասնիլ:

Այլ և այս ալ սահիհ է որ՝ շատ անգամ բորբոքման սաստկութիւնը բորբոքում եղած տեղերուն ուժը կը կըտրէ, անոր համար հիւանդութիւնը ետ դառնալու աւելի խօլայ կըլլայ, և կարծեմ ասոր համար է որ՝ քանի՛ որ հիմնայնէ հիւանդութիւնը՝ այնքան սըխ բըռնել կըսկըսի:

Այս բաներէս կը հետեի ըսել որ՝ հիւանդութիւնը

բըռնեն իբէն՝ պէտք է բորբոքուա՛մը կըտրելու և ցաւը թուլցընելու համար դեղ ճարել . և թէ որ հիւանդը երիտասարդ կամ ուժը տեղը և կէնճ ըլլայնէ՝ թեւէն արիւն հանելը շատ աղէկ է , իլէ ամէնէն առջի բըռնած անգամները :

Բայց ասիկայ քանի մի անգամ մէկ մէկու ետեւէ մէկ տիւղէյէ ընելու առանց վտանգի ճէսարեթ չըլլովիր . գէրէ արիւն առնելը չէ՛ թէ միայն մարդոյս մարմնոյն ալէսէվիէ կազմութե՛ր ուժը կը ձըգէ , այլ և լեցունութի՛ն մը նալ պատճառելու կարողութիւն ունի :

Ասոր տահա ապահով ճամբան է , թեւէն արիւն առնելու տեղը՝ ցաւցած տեղին վըրան տիւղիւկ փակցունել , այս ճամբաս հիշմէկ ուշղունսուղութի՛ն մը չունի , աղէկը այն է որ՝ ցաւը հեմ կը քիչցընէ , հեմ երկան ատեն քըշէլ չի տար :

Բայց գործ ածելուն չափը , թէ մինչև քանի՛ անգամ ըլլայնէ դարարսըդէ , չենք կըրնար կրտրել . միայն այս գիտեմք որ՝ այս ալ շատ գործ ածելու չի դար :

Անթիֆլօճիսթիքօ ըսված ճամբէն ու արիւն հանելէն զատ ուրիշ դեղեր ալ կը զուրցըլլին բորբոքումէն պատճառված սբաղմօն և ցաւը կտրելու . ինչպէս էն , տաք ջուրը՝ և կակուղցընող լափաները :

Ասոնք պա՛ղի հեղ օգուտ ըրած են առանց դարար մը ընելու . բայց այն ալ տեսնըված է որ՝ պա՛ղի անգամ հիւանդութի՛ր շուտով ետ դառնալու օգնութիւն ըրած են :

Նիքրիզը բըռնած ատենը ցաւը զապթ ընելու կամ պիւթիւն պիւթիւնէ վերցընելու համար գործ ածված զօրաւոր դեղերուն մէկն ալ բէհլիւլան եախըսին է . բայց այս ալ շատ հեղ հիւանդութիւնը ներս թէփմիշ ընել կուտայ :

Խաւ վառել կամ ուրիշ բանով տաղլամիշ ընենլն ալ այս ըսածներուս ուշղուն դեղեր են . հիշմէկ անգամ մը լըսված չէ՛ որ տաղէլէն մէկ վընաս

մը գայ հիւանդին • բայց այս հիւանդութիւն այս կերպ դեղի ուժով պիւթիւն պիւթիւնէ բժշկուիլէ լուն ալ օրինակ մը չունիմք :

Քեաֆուրին ու ուրիշ քանի մի պահտեղէն իւր ղեր այն ուժը ունին որ՝ հիւանդ տեղին ցաւը քիչցնեն ու բորբոքումը մարեն • բայց ասոնք բոր բորումը մէկ տեղէն կը վերցնեն ուրիշ տեղ կը տանին • անոր համար կը վախցըվի, չըլլայ որ հիւանդութիւն անանկ տեղ մը փոխվի որ՝ անկէց զարար գայ :

Ասանկ բան մի ալ չընեն նէ՝ ասոնք այն ճինս դեղերէն են՝ որ նիքրիդին ռիէնթուաթա ըսված ճինսը կը պատճառեն • ըսած խօսքերովնիս կը հասկըցվի որ՝ ցաւը բըռնած ատենը՝ ցաւած տեղին վերայ դըրսէն ինչ դեղ որ դընես նէ՝ կըրնայ զարար մը ունենալ, անոր համար վարպետ բժիշկներուն ատեթճէ խրատը այն է որ՝ ցաւը բըռնած ատենը հիւանդը առդան սրխմէ դիմանայ, և բըրդեղէն բաներով ցաւելու տեղերը միշտ տաք պահէ :

Թմրեցընող դեղերը հէլպէթտէ ցաւին սաստկութիւն կառնեն • բայց թէ որ հիւանդութիւն նոր բըռնածին պէս ասանկ դեղ դործ ածվի նէ՝ պատճառ կըլլայ որ նորէն դառնայ ցաւը, և առաջինէն շատ սաստիկ :

Այլ և թմրեցընող դեղերը միայն այն ատենը աղէկ են, որ ցաւը թէպէտ սաստիկ չըլլար, բայց դիշերովնները բըռնելով՝ հիւանդը չի քնացըներ :

Աղէկ են թմրեցընողները այն հիւանդներուն որ ծերութիւն ալ ունին, կամ նիքրիդը շուտ շուտ կը բըռնէ, բաւական ժամանակ միջոց չի տար, թէ որ ցաւը բըռնել ու անցնելէն ետքը՝ օյնախներուն վերայ ուռեցք և կարմրութիւն ըլլայ նէ՝ անիտէ կաշին վերայէն բըրդեղէն բանով մը փաթթէ • ինչպէս են ֆանէլա, չուխա, և այլն, և ասով այն ուռեցք ներս ու կարմրութիւն քանի մի օրվան մէջ կանցնին :

Ցաւը բըռնել ու անցնելէն ետքը՝ սայղըսըգութիւն ընէ մէկ մարդ մը՝ և հիւանդին լուծող դեղ

տայնէ՝ հիւանդութիւնը նորէն ետ կը դառնայ ատէթ եղած ժամանակէն առաջ։

Այսչափ ըսել ինթիզալը սեպեցի՝ կանոնաւոր նիքրիզին առջին առնելու և բժշկելու վերայ, հիմա տեսնանք թէ՝ ի՞նչպէս բժշկելու է անկանոն նիքրիզը։

Ասոր գործածվելու դեղերը երեք թիւրլիւ են պաշարձա, ի՞նչպէս որ առաջկուց ըսինք. առաջին թիւրլիւն անկանոն նիքրիզը՝ որ կըսվի աթօնիքա, պէտք է նախ և առաջ որքան տկարացընօղ բաներ կան նէ՝ ամէնէն ալ ետ կենալ. ք, բոլոր մարմինը ուժոյնալու ուղղուն ճամբայ բռնել. ք, անանկ դեղեր գործածել որ՝ միւստաքիլ միտէին ուժը տեղը կը բերեն։

Տկարացընօղ բաները հասկընալէն ետքը՝ ետ կենալը խօլայ է. և այս հիւանդութեւ պատճառներուն մէջը հասկըցված է ասոնց ի՞նչ ըլլալը. սըխ սըխ ձի հեծնալը կամ ասէթձէ գալելը առանց հոգնելու, պիւթիւն մարմինը ուժովցընելու և մկանուկները արթընցընելու ճամբաներն են։

Պաղ ջուրը մըտնալն ալ ուժ կուտայ. իլլէ՝ թէ որ պիւթիւն մարմինին մէկէն հաւասար խըթմունք մը տալ պէտք ըլլայ նէ՝ կըրնանք գործածել առանց վտանգի։

Բայց թէ որ ձեռքերուն կամ ոտքերուն ցաւը շատ ըլլայ նէ՝ այս դեղու գործածելու չի գար, աթօնիքա ըսված նիքրիզին բըռնելու ատենը մօտենալը իմացվի նէ՝ հիւանդին ուժը տեղը պահելու համար քիչ մը մըսեղէն ուտելու հրաման տալու է, բայց խիստ քիչ՝ և սըխ սըխ. թըթու խոտեղէնները պիւթիւնձէ վերցընելու է։

Պաղի հեղ գինի խըմելն ալ ինթիզայ կըլլայ, միայն՝ քիչ և զգուշութեւ գործածել պէտք է. և այն թարզը ընտրելու է որ՝ շուտով չի թըթուիր. և թէ որ ամէն ճինս գինի միտէին մէջը թթուութի կը պատճառեն նէ՝ գինի մի՛ խըմցընել, այրող ըուհներ խըմցուր, ինչպէս են՝ խիստ բարկ ըսխի, կամ

սբիւռիթօ • Բայց շատ ջուրով խառնելով :

Միտէին ուժը տեղը բերելու և լըման սրահէն
համար ալ կըրնաս դործ ածել լեղի դեղեր , և քընա
քընա , բայց պէտք է սախնմիշ ըլլալ , չըլլայ որ եր-
կան ատեն այս դեղերըս դործ ածել տաս :

Միտէն ուժով ցընելու ամէնէն ուշդուն դեղ
երկաթին խարտուքն է • և այս ալ դործ ածելու շատ
թարգեր կան , ասոնցմէ ամէնէն աղէկը կերևի ինծի
երկաթին ժանկը՝ խիտ բարակ փոշի շինելով • որ
սակեց ամէն օր շատկէկ ալ կըրնաս տալ :

Միտէն ուժով ցընելու համար կերպ կերպ պա-
հարեղէններ ալ կըրնանք դործ ածել • Բայց չենքի
ասոնք կըծու բաներ են , զգուշութի պէտք է ա-
ղէկ դործ ածելու • զէրէ շատ և երկան ատեն դործ
ածելով կըրնան չուզած բաներնիս պատճառել •
ոյսինքն՝ ուժէ ձըգել • անոր համար միայն անունկ
հիւանդութեան տալու է՝ որ առաջիւս սորված են ,
հիւանդութեան նշանները թուլ ցընելու չափ :

Թէ որ միտէին մարտողական ուժը տկար է նէ՝
պէտք է թոյլ փախեցընօղ դեղեր տալ , որ քիչ քիչ
ըլլալու , և քիչ մի ատեն մեկտիւղիէ ընելու է :

Այլ և թոյլ լուծողներ ալ տըրվին որ՝ ուշդուն
ըլլան , անմարսութիը դիմաւորելու կամ պիւթիւն
պիւթիւնէ տէֆ ընելու խիտ իսթիզալը է որ , ո՞վ
որ ամթօնիքս ըսված նիքրիդէն բըռնրված է կամ
այս ցաւոյս ուշդունութի ունի , պաղէն շատ սա-
խնմիշ ըլլայ :

Եւ այս բանիս ամէնէն աղէկ վարպետութիւնը
ոյն է որ՝ ցուրտ ատենները տաք տեղէն դուրս
չելլան , կամ տաք երկիրներ բնակին :

Այս ճինս նիքրիդին սաստիկ բըռնած ժամանակը
շատ ֆայտալը կըրնայ ըլլալ ոտքերը բէհլիվան եախը
սի փակցընելը , բայց տեսնալու է , թէ որ ցաւը ոտքե-
րէն բըռնել ըսկըսի նէ՝ այս դեղս վերջացընելու է :

Այս հիւանդութեանս մէյիլ ունեցողներուն ալ
տաքերը եախը փակցընելու է , և ատեն մը բանեցը-

նելու է որ՝ նիքրիդին տեղը բըռնէ :

Անկանոն նիքրիդին երկրորդ թիւրլիւնն ըսինք
ոիէնթուածա . երբ որ այս թիւրլիւն միտէն ու
աղիքները բըռնէ նէ՝ այն ատենէն սկսելու է հի-
ւանդը զօրացընելու ետեւէ ըլլալ՝ հըրաման տալով
գինի խրմելու . բայց քիչ , և քիչ մը տաքուկ , և
ուշդուն պահարեղէնով խառնած :

Այս գինիները ուժ չի տան նէ՝ բարկ ըսխի կամ
սբիւթիթօ խրմցնէր՝ շատ ջըրով խառնելով , և
շատկէկ թող խրմէ :

Թէ որ բըռնած ատենը քիչ ցաւ կուտայ նէ՝
այս բուհի տայիր խրմէլիքներուս մէջը կըրնաս
խառնել քիչ մի ալ սըխտոր , կամ ասսաֆէթիտա :

Այս կերպ խրմէլիքին ընելու աղէկութիւնը կըր-
նաս տեսնալ՝ Թէ որ ասսաֆէթիտան հալեցընես
ալքալի վօլաթիլէի մէջ , և բարկ բուհով մը խառ-
նես ու անանկ խրմցունես :

Այս զուհուրածիս մէջը շատ անգամ թըմբե-
ցընող դեղերը՝ սահիհ կըսեմ՝ աղէկ օգուտ կընեն ,
պահարեղէններու հետ խառնելով . օրինակի համար՝
էլէթթուածիս Թէպաթօ ըսված մաճունին մէջ ,
կամ ալքալի վօլաթիլէին մէջ կամ քանֆօռայի մէջ :

Միւսին ալ օգուտ կընէ այս դիպուածիս՝ Թէ որ
միտէին տըկարութիւնն զատ՝ հիւանդը փըսխել ալ
ունի նէ , ասիկայ կըրնաս տէֆ ընել քըլէկ քըլէկ
տաք գինի տալով ատեն ատեն . առաջները քիչ մը
ջըրով խառնելով , ետքը առանց ջուրի , ետքը պէտ-
քին կէօրէ վերի ըսած դեղերէս մէկը ըրէ , անկէց
ետքն ալ աֆիօն տնէր ինչպէս կըլլայ նէ ըլլայ .
Թէ աֆիօն բուհի , Թէ աֆիօն մաճունի , կամ մըթ-
պուխը կամ խիւլասան , և այլն , ղէրէ ասոնց ամե-
նուն ուժն ալ մէկ է :

Այսպէս Թէ որ հիւանդը փորքըշուք ունի նէ՝
ատեն մը այն փորքըշուքը նէ կըտրելու է և նէ ալ
էվէլցունելու է , Թէթե մըսի ջուր խրմցունելով
հիւանդին , որ շատ իւղոտ չըլլայ , և միտը շատ ե-

փած չըլլայ մեջը • և անկէց ետքը կամայ կամայ
Թմրեցընօղ դեղերով կը արեւու է :

Թէ որ այս սոյ նիբրիզը Թոքին դըպչի և ազմա
ըսված հիւանդութիւնը պատճառէ , գործածելու
դեղերդ են Թմրեցընօղները , անթիսբազմօթիքօ-
ները , պահի հեղալ բէհլիվան եախըսին , որ կամ
կուրծքին զարնելու է կամ կըռնակին :

Թէ որ նիբրիզը ասլա ոտքերուն կամ ձեռքե-
րուն չի դըպչելով՝ գըլխուն դըպչի , և այն տեղը ցաւ
և պըտոյտ և աբօբլէսսիա և բառալիսի պատճառէ
նէ , ասոր դեմ՝ զօրաւոր դեղ մը չունինք , միայն ա-
նանկ դեղեր ունինք որ՝ հիւանդութիւնը Թեթևցունեն՝
Թէ որ բժշկէն ալ նէ՝ այն հիւանդին բաղդէն է :

Եւ այս դեղերուն մէջէն ամենէն զօրաւորը կըր-
նանք բտել Թէ բէհլիվան եախըսին է՝ որ գըլխուն
վըրան զարնելու է • ոտքերուն բէհլիվան եախըսի
զարնելն ալ աղէկ է , Թէ որ ասլա ոտքերուն վըրայ
նիբրիզին նշանը տեսնուած չէ , ալէսէվիէ պահա-
րեղէններ և ալքալի վօլաթիլէ տալու է ներսէն :

Անկանոն նիբրիզին երրորդ Թիւրիւն է տէվի-
աթա ըսվածը • և այն է որ՝ ձեռքերը կամ ոտքե-
րը բըռնելու տեղը՝ ներսի անգամքներուն մէկը
կը բըռնէ :

Այս զուհուրաթիւ մեջը հիւանդը բժշկելու է
արիւն առնելով և ուրիշ դեղերով , ինչ որ ույմիշ
կըլլայ հիւանդութիւնը բըռնած անգամքին :

Աղէկ մը չենք գիտեր Թէ այն ցաւն որ՝ տեղը փո-
խելով՝ ոտքերէն կը փոխվի կերթայ պէօպրէկները
կը բըռնէ նէ՝ այս տէվիաթա ըսված տեսակէն է մի :

Եւ քուլլէն զանն կընէ Թէ՝ այս երկուքիւ մեջ
քիչ մի ֆարս պիտի ըլլայ • զերէ այն ատենը նէֆ-
ռալճիա քալքօլօղա ըսված հիւանդութիւնը մէյտան
գալով՝ բորբոքումի ույղուն դեղերը ասոր հիչ չեն
ույմիշ ըլլար , միայն այն դեղերը աղէկ կուգան՝
ինչ որ տալ ատէթ է այն նէֆռալճիաներուն որ՝
նիբրիզէն պատճառած չեն :

Ուրախութեամբ իւրեք . ԿԶ : Ագգեցիօնի Կօմիտէ .
Իս : Թմբեպապ . Կայ :

Սահման :

* . 213 . Եւս անունըս կուտանք այն հիւանդ
դուռներուն , որ մէկ թմբութի մը կը պատճառեն .
և ասոնք անկէց կըլլան որ՝ զգայութիւնները ու բա-
տէթճէ շարժմունքները շարժող զօրութիւն՝ որուն
կենդանական զօրութիւն կըսենք , կը կապուի՝ ան-
գործ կը մնայ :

Այս զօրութիւնըս թափայլէթճէ կը կապուի մար-
դուս քնացած ատենը . բայց այս անունով յիշված
հիւանդութիւններուն ամէնուն ալ պաշտօնա նշան չէ՝
քունը կամ քնացածի պէս ըլլալը :

Իլլէ՝ այս անունովս միայն երկու թիւրլիւ հի-
ւանդութիւն կը գըտնանք . մէկը աբօբէսսիա , մէկը
բառալիսի , և այս տեղս ատէթճէ ասոնց վերայ
պիտի խօսուիք :

Տալա . ԿԶ : Աբօբէսսիա . Իս : Կոմիտէ . Կայ :
Կոմիտէի Ինչ ըլլալը :

* . 214 . Եւս թուածք կամ աբօբէսսիա ըսվածը
մէկ հիւանդութիւն մը նէ որ՝ թէ ներսի և թէ դըր-
սի զգացմունքները և թէ ամէն բատէթճէ շարժ-
մունքները կալըրվին մէկ միւստաքիլ և սեպհական
չափով մը , և այն միջոցին շնչառութիւն ու սրբտին
շարժմունքները և թէյսիրները առողջ կը մընան :

Աբօբէսսիան բառալիսին ասով կը զատուի որ՝
բառալիսին ամէն զգայութիւններն ու բատէթճէ
շարժմունքները չի կապեր . սինքօբէէն ալ կը բաժ-
նըվի ասով որ՝ սինքօբէին ատենը սրբտին շարժ-
մունքն ու թէյսիրը կամ շատ կը տկարանան կամ
պիւթիւն պիւթիւն կը կըտրին :

Աբօբէսսիան համար ըսինք որ՝ զգայութիւններն

ու ըստե՛թձէ շարժմունքները կը տրբվելու և կապ-
վելու միևսոտաբիլ չափ կայ • որ այս հիւանդութեան
հետ իմացընենք նաև այն հիւանդութիւներն ալ որ՝
թէպէտ միևսոտաբիլ աբօբլէսսիա չեն , բայց ասոր
պէս ըստե՛թձէ շարժմունք և զգայութիւն կապել
ունին • և միայն չափին կողմանէ ֆարխ կըլլան :

Եւ ակտաբանութե կանոններով քըննելով , և
բժշկելուն կերպը նայելով , պաշէրձա հիւանդու-
թիւնէն մէկ ֆարխ մը չունին • այս հիւանդութի-
ւնը աւան անուն կուտան իտ" քարօ , քաթաֆօռէ ,
քօմա , և լեթաուկօ :

Աս Իւլէմիս ասէր Ինիոշները :

* , 215 . Բաւն աբօբլէսսիան , և ասոր այլ և այլ
տէրէճէները տաբլէքը առած մարդիկը կը բըռնեն ,
և իլէ՛ վաթսուն տարին անցածները , և այն մար-
դոց շատ ըստ կուգան՝ որ գլուխնին մեծ է և
շըլիքնին կարճ , կամ մըստ և լեցուն , կամ բան
դործ չունեցող պարսպ կեցող , կամ շատ ուտող
խըմող , և իլէ՛ անոնք որ շատ խըմէլէք կը խըմեն և
ամէն օր կը գլնոջան • այն մարդիկ որ՝ շատ ատե-
նէն պէրի մայսորլ քաշելով շատ արիւննին զայ
կըլլայ , ասոնք միևսոտաբիլ աբօբլէսսիա ուղանու-
թիւն ունին , և կը բըռնուին՝ երբ որ այն արիւնը
ինքնիրեն բըռնուի և կը տրբվի նէ :

Աս Իւլէմիս Կարէշ :

* , 216 . Բայս հիւանդութիւն պաղի հեղ մէկէն ՚ի
մէկ կը բըռնէ • բըռնէն ու զօրանալը մէկ կըլլայ •
բայց ուրիշ անգամներ կըլլայ որ՝ առաջկուց նշան-
ներ կը ցըցընէ • և այս նշաններս են սրխ սրխ գըլ-
խու պըտոյտը , գլխու ցաւը , քըթէն արիւն դալը ,
ատեն ատեն ականջը մէկ հարեանցի խըլուծի մը •
կամ աչքին մէկ կուրութի մը գալն ու անցնելը •
աչքին սուտ բաներ երեխլը , ականջին սուտ ճայ-
ներ գալը , մէկ սերսէմութի մը՝ որ շատ չի մնար

կանցնի, ոտքերը ուղածին պէս շարժելու մէկ տկար-
ութի մը, լեզուին տօլաշմէշ ըլլալը, խելքին ցըն-
դելը, քունի յօժարութի մը, և քնացած ատենն ալ
ինքուսօ ըսված բանը շատ պատահելու:

Այս ըսած բաներուս աղէկ տիք քաթ ըլլովի նէ՝
այնքան խտակ կիմացվի աբօբլէսսիաին դալիքը որ՝
մինչև ինչ տէրէճէ տաստիութիւնով պիտի իջնայ նէ՝
այն սիլէ կըրնանք իմանալ:

Իլլէթիս պատճառները:

*. 217. Եւ զառ անդամ տեսնելոված է որ՝ երբ
որ այս հիւանդութիւն մէկէն ի մէկ ծանրանալու ըլ-
լայ նէ՝ ասոր պատճառ եղած կըլլայ կոր շատ հոգ-
նելը, երկան ատեն շունչը ներս քաշելը՝ ինչպէս
պազնները կընեն, բարկութիւնը, դուրսի սաստիկ
տաքութիւն՝ ինչպէս է ամառվան տաք արևը, և իլլէ
այն տաքութիւն, որ կը պատճառի՝ երբ որ շատ մը
բաղմութի մէկ օտայի մէջ նըստած կըլլան, և օտան
գոց ըլլալով՝ այնքան բաղմութիւն շունչը ներսը կը
գոցվի կը մնայ, որ տաքութիւն զառ այն մարդոցը
ներսէն ելած հոտած գոլորշիքներովն ալ խտռ-
նած կըլլայ:

Ասանկ պատճառներ են նաև տաք բաղնիքը,
գինովութիւնը, դուրսը դէպ ի առաջը կախած երկան
ատեն կենալը, շըլինքը մէկ բանովմը ամուր կա-
պելը՝ անանկ որ շըլինքին տամարները կուսենան,
մէջերնին գըտնելված արիւնը սերպէստ շըջան չի
կըրնալ առնելուն համար:

Պազններն ալ այս տիք քաթ ըրեր են՝ որ աբօբ-
լէսսիաին շատ ըստ եկած ատենը դարնան տ-
տեններն է, երբ որ հավան ցուրտ իրէն ամանարդ
տաքութեան կը դարձնէ:

Ասոր նշանները:

*. 218. Եւ հիւանդութիւն ճանչցնող նշանը
ինչ ըլլալը վերը գրեցինք՝ երբ որ ասըլ հիւան-

դուժեան ինչ ըլլալը խմայուցինք :

Բոլոր մարմինն վերայ գրանրլած զգայութիւն-
ըն ու կամաւոր շարժմունքները կը կապվին , բայց
պաղի հեղ կը տեսնուի որ՝ մէկ կողմը մէկ ալ կող-
մէն աւելի կապւած է , և այս զուհուրամիտ մէջը՝
այն կողմն որ՝ զգայութիւն և կամաւոր շարժմունք-
ները քիչ մի պահէր է , քօնվուրիօնէ կունենայ :

Այս հիւանդութիւնս բըննդօղը առէ՛ծէ շունչ
առնելն իբէն կը խրոկայ . և այս ալ լրտւած է որ՝
այս հիւանդութեանս մէջ խրոկալը՝ հիւանդու-
թիւնը ծանր ըլլալուն նշանն է . բայց կը տեսնանք
որ՝ ամէն ծանր աբօբլէսսիաներուն հետ խրոկալ
չի գրանրվիր :

Ասոր պատճառները :

* . 219 . I. Այս հիւանդութեւ մօտ պատճառ կըր-
նանք սեպել այն ամէն բանը որ՝ սինիրի զօրութե-
շարժմունքը կը կապէ , և թող չի տար անոր որ ու-
ղեղէն առած ուժին իճրան ընէ կամաւոր շարժ-
մունք ընել տուող մկանունքներուն վերայ :

Եւ կարելի է որ զգայութիւնը հիւանդ ըլլալով՝
սինիրին զօրութիւնը կապվի , անանկ որ զգայական
սինիրներուն ծայրերէն հիչ մէկ զգայութիւն մը չի
հասնի մինչև ուղեղը :

Այս շարժմունքներուն կապվիլը սինիրի զօրու-
թեանը նայելով , կըրնայ առաջ գալ կամ սինիրնե-
րուն ըսկիզբը առած տեղը սրխմըվելով , կամ սինիրի
զօրութեան շարժմունքը ավօղ մէկ բանով մը :

Այս երկու պատճառիս վերայ ալ ընդարձակ
խօսմիք . և ամէնէն առաջ սրխմըվելուն վերայ , որ
կերևի թէ իբրինճի պատճառ է թէ աբօբլէսսիային
և թէ ամէն ասոր նման հիւանդութիւններուն՝ որ
ներսի պատճառներէն առաջ կուգան :

Մարմնոյն պաղի անդամքներուն զգայութիւն ու
շարժմունքը կապվելը կըրնայ ըլլալ այն կողմերը
գրանրլած սինիրներուն քեօքերը սրխմըվելէն ,
թ

կամ քեօքէն մինչև այն տեղը կենսական ոգիքը սերպէստ չի կրնալ քալելէն :

Վարը տահա մինաօխ պ տեղ ունինք ասանկ միւս տաքիւ սրխմըվէններուն վըրան խօսելու • հիմա իւմիւմէն աբօբլէսսիային վըրայ խօսելով՝ որ ամէն զգացմունքը և շարժմունքը մէկէն կը կապէ , հարկ է ըսել որ՝ սինիրներուն ամէնուն մէկէն քեօքը սրխմըված պիտի ըլլայ • և այս քեօքըս է ուղեղին միտօլառէ ըսված մասը :

Տեսնանք որ՝ այս սրխմըվելըս ինչն կը պատճառի , ասոր ալ պատճառները շատ են • անոնցմէ մէկ քանի երևելիները դնենք այս տեղըս • ա , պատճառն է դուրսէն մէկ զօռ մը տեսնալը , որով թէփէին ոսկորը կամ կը կոտորի կամ դէպ ՚ի ներս կոխվելով ուղեղը կը սրխմէ • ե , ուղեղին իրեն մջ կամ մաշկերուն վըրայ բէյտահ եղած կակուղ կամ կարծր ուռերը , որ մեծնալով ուղեղին միտօլառէ ըսված մասը այն կողմէն կը սրխմեն • գ , ուղեղին մջ արիւն տանող տամարներուն մջը արիւն կայնելը , որով տամարը կը լայննայ և ուղեղը կը սրխմէ • դ , ուղեղին մէկ կողմը կամ թէփէին մջ հիւթ մը թաշմիշ ըլլալը , որ եղած տեղերնին լեցընելով կը սրխմեն քովի գլտնըված մասունքները :

Այս դ պատճառիս վըրայ գիտնալ պէտք է որ՝ թաշմիշ եղած հեղուկները կամ հիւթերը երկու կերպ կըլլան • եանիս՝ կամ արիւն կըլլան , կամ շիճուկ , որ արիւնէն զատված և մանր տամարներուն մջէն հոն թափած է :

Այս պատճառներուն առջինը մէկ դի ձըգէնք , չիւնքի աւելի ճեռահի վերաբերեալ բան մը նէ • երկրորդն ալ կը ձըգէնք անոր համար որ՝ ուղեղին մջի ուռերը քանի որ հիւանդը ողջ է նէ , ոչ ճանչ նալու նշան ունիմք , և ոչ ճանչնամք ալ նէ՝ բժըշկելու դեղ ունիմք :

Միայն հիւանդը մեռնելէն ետքը ուղեղը բանալով կիմացվի որ՝ ուղեղին մջը ասանկ ու-

ռեր կան եղեր :

Իսկ ք և ք պատճառները շատ բանտ կուգան և կը ճանչցըվին և մեր բժշկական արհեստին տակը կըրնան ըլլալ անոր համար այս երկու պատճառիս վերայ ընդարձակ կը խօսվմք, ասոնց ալ պատճառները հասկըցընելով :

Տամարներուն չափէ դուրս լայնալը կամ մեծնալը և մէջերնին արիւն կայնելը կամ թաշմիշ ըլլալը՝ կըրնայ պատճառիլ այն ամէն բանէն՝ որ գըլիտուն շահ տամարներուն մէջ պըտըտող արեանը զարնող ուժը կէվելցունէ :

Ասանկ են միսմուռքները շատ հոգնեցունելը • բարկութեան շարժելը, դուրսէն սաստիկ տաքութիւն իմանալը, վերէն վար իջնող ատութա ըսված շահ տամարին կամ ճիւղուլառէին սըխմըվելը :

Այս տամարներուս լեցվին ու թաշմիշ ըլլալը կըրնան շատ հեղ բաստ դալ, զէրէ պագի պատճառներ ալ կը խառնըվին ասոր, որ չէն թող տաք քի՝ արիւնը շահ տամարներուն մէջէն տամարներուն մէջը անցնի և անկէց սըրտին մէջ դառնայ :

Ուղեղին մէջի դըտնըված տամարները անանկ բաժնըված և տեղաւորված են որ՝ գլիտես թէ միւս տաքիլ գլուխը ելած արիւնը հոն ուշացընելու և շատցընելու և շրջանը կամաց ընել տալու համար անանկ եղած են • ըսել կուղեմ թէ՝ գլխուն մէջի տամարներուն կազմութեք և տեղաւորվելուն իխտիզայէն է որ՝ արիւնը սերպէստ չի կըրնար շահ տամարներուն մէջէն դալ տամարներուն մէջ թափիլ, և անկէց սըրտին մէջը վազել :

Ասոր ըլլալը առհաճ աւելի կը խօսըցնայ՝ երբ որ մարդըս ծերանայ, զէրէ թապիյէթէն այն ատենը տամարները մէկ լեցունութի մը կուենան, և այս լեցունութիւնըս ուղեղին մէջի տամարներուն ալ ախրածին պէս՝ այս ըսածնիս կըլլայ :

Այն մարդիկ՝ որոնց մարմիններուն նայելով գլուխ նին մեծ է, կամ շըլիքնին կարճ է, աւելի արդեւք

կուտան իրենց կազմութիւնը՝ որ արիւնք շահ տա-
մարներէն տամարներուն մէջ չանցնի, որով արիւնք
շատ կը դիզվի ուղեղին մէջ, և ասոր համար շատ
տակը կիյնան այս հիւանդութեանս:

Շատ հաւանական է որ՝ գէր մարդիկ ալ ասոր
համար այս վտանգիս ներքին ըլլան: մէկ մը որ տա-
մարնին լեցուն է, մէկ մը նալ որ՝ իւզերնին շատ և
մըսերնին գէր ըլլալով տամարները մարմինին ու-
րիշ տեղերը սըխմըված են, և չիւնքի ամէն տամար
մէկ ըզմէկու հետ ինչախուր ունին, ասոնց սըխմըվե-
լովը և լեցվելովը՝ մէկ ալ տամարներուն սէրպէստ
ճամբան կը գոցվի, և սըխմըվելը և լեցվելը և թաշ-
միշ ըլլալը մինչև գըլսուն տամարներուն կը հասնի:

Ասոնք են մարմնոյն մասնաւոր կազմութիւնները
որ՝ տամարներուն մէջի արիւնին քալվածքը կար-
գիլեն չեն թողուր որ՝ գըլսէն վար իջնայ սէր-
պէստ, անոնք ալ կամ թէփէին ոսկորներուն մէջ
տեղ կը գըտնան՝ թաշմիշ կըլլան, կամ իրենց գըտ-
նըված տամարը կէրմիշ կընեն կուռեցընեն, և անո՞վ
սըխմելով սինիրները՝ աբօբէսսիա կը պատճառեն:

Գանք այն իջինձի պատճառներուն՝ որ ամէն
մարդուն կըրնան բաստ գալ, և արիւնին դառնալը
արգիլելով աբօբէսսիա կը պատճառեն, և է՝ գը-
լուխը դէպ ՚ի առաջը կախած կենալու ատէթը,
կամ այն կերպ կենալը՝ որ գըլուխը լայնիւր ծռել
կուտայ, և ասանկ կենալով՝ արիւնը դէպ ՚ի վար կը
կախվի կը ծանրանայ, շահ տամարները կը լեցընի և
շատկէկ զարնել կուտայ, որով տամարներուն մէջը
գըտնըված արիւնը չի կըրնար սէրպէստ ճամբայ
գըտնալ քալելու, ք է՝ շուրինքը սըխը սըխը կա-
պելը կամ կոճկելը, որով ճիւղուլուէ տամարները
շահ տամարներէն աւելի կը սըխմըվին, ք է՝ գըլսէն
արիւնը դուրս հանող տամարներուն մէկուն գոց-
վելը կամ թըխանմիշ ըլլալը, ք է՝ երբ որ արիւնը
տամարներուն մէջէն սըրտին աջ կողմի փոսը թա-
փելուն մէկ երևելի և մեծկապ արգելք մը կըլլայ:

Եւ իրաւի տեսնուլած է որ՝ շատ մարդու աբօբ լէստիս բառտ եկած է այս պատճառովս, արգելք մը բառտ գալով՝ կամ սրտին փոսին մէջ, կամ սրտին աջ կողմի անկաճին վըրայ, կամ վէնա քաւա ըսված տամարներուն մէկ ըզմէկ գըտած տեղը, կամ բօլմօնառէ ըսված շահ տամարին սկսած տեղը, այս ըսած տեղերնուս որի՞ն վըրայ որ արգելք մը ըլլայ նէ՝ արիւնը ետ կը դառնայ և ուղեղին նեղուծի կուտայ, Ե է՝ որ պաղի հեղ գըլխէն տամարներուն մէջովը արիւնը ետ դառնալն լքէն՝ արգելք կը գըտ նէ այն ամէն բաներէն որ՝ կըրնան արգիլել թղթին մէջ գըտնուլած տամարներուն արիւն երթալը:

Պէլլի է որ՝ ամէն անգամ շունչ տալ առնելու ատենը՝ արիւնին բօլմօնառէ ըսված շահ տամարներուն ծայրերէն սերպէստ վազելուն մէկ քըչիկ և իւստիւն քէօյիւ արգելք մը կը ըլլայ:

Եւ ասկէց կը հետեւի որ՝ մէկ արգելք մի ալ այն արիւնին քալվածքին պիտի պատճառի, որ երկու վէնա քաւա ըսված տամարներուն մէջէն քալելով՝ սրտին աջ կողմի փոսին մէջը կը վազէ:

Այս ըսածնիս անկէց ալ պէլլի կերենայ որ՝ թէփէին տամարներուն մէջի գըտնուլած արիւնը մէկ պըզտիկ չալխանթը մը կուենայ, որով տամարը մէկ մը կը բացվի մէկ մը կը կըծկըտի. ինչպէս որ կը տեսնանք ողջ կենդանիներուն ուղեղներուն մէջը՝ երբ որ թէփէին ոսկորը կը վերցունես. և աղէկ տիք քաթ ըրած ենք որ՝ այս չալխանթըն խիստ աղէկ ուղղունութիւն ունի կենդանիին շնչառութեանը հետը:

Ասոնք գիտնալէն ետքը դժուար բան չէ հասկընալը որ՝ ինչ բան որ բօլմօնառէ շահ տամարին մէջի արիւնին սերպէստ քալել չի թողուր նէ, վէնա քաւա ներուն մէջի արիւնին ալ չի թողուր սրտին մէջ թափիլ. որով գլխուն տամարները կերիւ միշտ ըլլալով՝ կը լայնան, և ուղեղը կը սըխմեն:

Եւ ասկէց խիստ աշխբեար կը հետեւի որ՝ թէփէ-

ինն ոսկորներուն մէջը արիւնը կը շատնայ, և ոսկորն ալ կէրմիշ ընելով՝ գըլխոյն գուծըը չափէ դուրս կը մեծցընէ:

Այս ալ գիտնալ պէտք է որ՝ մէկ մարդ մը երկան ատեն շունչը իրեն քաշելով՝ դուրս շունչ չի տայ նէ՝ բօլմօնառէ շահ տամարին ծայրերէն անցնելու արիւնին սէրպէստ ճամբայ չի տար, ասկէց կը պատճառի երեսի կարմրութիւն, և գըլխուն և շըլինքին տամարներուն ուռենալը դըրսէն ալ կերևի էշկեարէ:

Անանկ է նէ՝ ամէն անգամ որ մէկը շունչ առնէ և քիչմի ատեն իրեն քաշէ շունչը, կըրնայ թէ՝ փէին մէջի տամարները արիւնով լեցընել և անտեղը արիւնը կայնեցընել:

Եւ չիւնքի մարմնոյն ամէն կողմի մկանունքները թէ որ ուժով շարժել ուզենք նէ՝ շունչերնիս ներս կը քաշենք, ասոր համար շատ հեղ տեսնըված է որ՝ ասանկ աշխատութիւնները աբօբլէսսիայի մէջ ձըգած են մարդըս:

Գէր մարդիկ ալ աբօբլէսսիայի շատ տակը կիյնան, զէրէ այն փորուն գիրութիւն մեծկակ արգելք մը կուտայ որ՝ արիւնը չի կըրնար բօլմօնառէ շահ տամարին ծայրերէն սէրպէստ անցնիլ:

Աերևի որ ասանկ սըլսմըվելուն համար գէր մարդոց թոքերուն տամարները շատ լեցուն ըլլալով, ուրիշ տամարներուն ալ լեցունութիւն կը պատճառեն, և իրաւի որ ասանկ գէր մարդիկ քիչմի շարժմունք ըրածներնուն պէս՝ թոքերնուն մէջ վազող արիւնին ճէվէլանը կը չափուսնայ, և անոր համար շընչառութիւնին դժուար կըլայ, հեւալ կըսկըսին:

Ասիկայ առանց շիւբհէի մէկ փորձ մը նէ որ՝ կը ցըցընէ թէ՝ խօլայ չէ ասոնց բօլմօնառէ շահ տամարներուն ծայրերէն արիւն քալելը, և այս զուհուրաթս թող չի տար որ՝ գըլխուն տամարներուն մէջի արիւնները սէրպէստ ետ դառնալու ճամբայ գըտնան, սրով արիւնը կը դիզիլ գըլխուն մէջ և

ուղեղը կը սրխամէ՝ տամարները ուռեցընելով:

Պէլքի ուսմունքի ետեւէ շատ իյնալն ալ, հոգւոյն ծանր կիրքերն ալ, գըլխուն տամարներուն մէջի արիւնին շըրջանը կը ծանրացընեն:

Մինչև հիմա ըսված պատճառները ուղեղին մէջը գըտնըված տամարներուն կերպ կերպ և տերէ-ճէ տերէճէ լեցունութիւնէր տալով աբօբլէսիա կը պատճառեն, որը ծանր և որը թեթեւ:

Նախ և առաջ, ուղեղին շահ տամարներուն մէջի արիւնին շատութիւնը և շատ վաղելը, և նոյն շահ տամարներուն թէյսիրները շատնալը կըրնան ա-նանկ ընել որ՝ շահ տամարին մէկը մէկ դիէն պատ-ռի, և անկէց արիւն թաշմիշ ըլլալով՝ քովի գըտ-նըված փափուկ դործարանքները սրխամելով՝ նե-ղութիւն տայ:

Ասմ թէ՝ արիւնին և շահ տամարին ուժը շատ-կէկ շիճուկ զատեն արիւնէն, որ թէ այս շիճուկըս այն տեղները ուշղուն տեղմը գըտնայ ներս երթա-լու տէ՝ և չի կըրնայ երթալ և չի ցամքի նէ, ետեւէ ետեւ շատնալով կըրնայ այն տեղը թոփ ըլլալ մին-չև այնքան որ՝ ուղեղը սրխամելու չափ ուժ ունե-նայ. ք, լեցունութիւնը, ուղեղին տամարներուն նայելով, երեք կերպով կըրնայ թէյսիր ընել, որ երեքն ալ մէկ ըզմէկու չեն նմանիր:

Տամարներուն գէր և լեցուն ըլլալը դէմ կը դը-նէ և չընդունիր աղէկմը այն արիւնը որ՝ շահ տա-մարներէն հոն պիտի վաղէ. շահ տամարը իր մէջի արիւնը ամէնը մէկէն չի կըրնար պարպել, ետեւէ ետեւ նոր եկած արիւններովն ալ կը լեցվի, ուստի կէրիւմիշ ըլլալով՝ վերջապէս կարելի է որ պատ-ռի, և մէջի գըտնըված արիւնը թաշմիշ ըլլայ, որով կը պատճառի այն իլլէթը որ՝ կըսվի էմօռուաճիա չէռէպուալէ, որ հօֆման ճարտար բժիշկը աբօբ-լէսիայի ատէթ եղած պատճառներուն պաշլըճան է կըսէ, այս արիւնը սերպէստ չի կըրնալով շահ տամարին մէջէն տամարին մէջը անցնիլ՝ կուժովնայ:

և ասոր ուժովն ալէն շահ տամարին զարնօղ ուժն ալ
կը շատնայ, այս զարնելովս՝ շահ տամարը չի պատ-
ռի պիւէ նէ, քըրտընելու պէս մէջի արիւնին շի-
ճուկը դուրս կուտայ, ինչպէս որ ատէթճէ բաստ
կուգայ, երբ որ շնչերակին արիւնը ուժովնայ՝ և
տամարին մէջը չի կըրնայ սէրպէստ մըտնալ, և այս
է պատճառը որ՝ մարդոյս մարմնոյն մէջատեն ատեն
հիչ պակաս չըլլար աւիշկի թաշխընուծիւնը:

Մինչև հիմա ուղեղին մէջ աւիշկեան անօթ տես
նըլած չէ, և ասոնք չի կենալիուն համար՝ կարծեմք
թէ՝ աւելորդ հիւթերը ծըծելու կարողութիւն և
գործիք ալ չունի ուղեղը, և թէ որ ըսես քի՛ այն
տեղ զուհուր եղած գոլորշիքները արիւնին տա-
մարները իրենց կը քաշեն և կը ծըծեն, խիստ աշի-
քեար կերևի որ՝ տամարներուն արիւն չընդունե-
լով՝ շիճուկի մի շատուծի՛ բէյտահ կըլլայ, որով
ուղեղը կը սըլամըլի և աբօբլէսսիան երևան կըլլայ:

Ըսած պատճառներէս ՚ի զատ՝ ուրիշ բաներ ալ
կըրնան ըլլալ որ՝ շիճուկը արիւնէն զատեն, շնչե-
րակներէն դուրս հանեն, և մէկ տեղ մը թոփ ընեն,
և իրաւի՛ որ շոգի դուրս տըլօղ տամարներուն թուլ
նալ և տկարանալը, որ կըլլայ՝ երբ որ պիւծիւն
մարմինը մէկ ջրգողութի՛ մը պաշլանկըճ կը ցըցընէ,
այս կըրնայ շատ մը շիճուկ վաղեցընել ուղեղին
մէջը, և ալէսէվիէ պիւծիւն մարմնոյն ջրգողու-
թիւնէն ետքը հիւանդը աբօբլէսսիայով մեռնիլը ոչ
ատէթէ դուրս բան է, և ոչ ալ խելքի չի հասնելու:

Արնայ ալ ըլլար որ՝ պաղի մարդու պիւծիւն
հիւթերուն մէջը շատ ջուր խառնըլած ըլլայ, և
այս ջըրոտ մասուկքները տամարներուն և մանր
տամարներուն հիւսլածքէն դուրս օրզմիշ կըլլան,
ինչպէս որ խքուռիա ռէնալէ ըսլած հիւանդուէր
մէջը փորձըլած է, երբ որ այս հիւանդութիւնս
պիւծիւն պիւծիւնէ անբժշկելի եղած է, և աս-
ոնք ուղեղին փոսերուն մէջ կը վաղեն, ասանկով
այս հիւանդութիւնս ալ խիստ շատ հեղ աբօբլէս-

սխալով կը վերջանայ :

Այս հիւանդութիւն սրկամեղով պատճառող բաները հասկըցուցինք մինչև հիմա . և ըսածներէս կը հետևի որ՝ ամէնէն շատ ըստ զաւուան՝ այս պատճառներուն մէջէն՝ լեցունութիւն կամ գիրութիւն է . այսինքն՝ արիւնին թոփ ըլլալը և թանձրանալը՝ ուղեղին մէջ տամարներուն մէջ . որով լեցունութիւն տէրեճէին կէօրէ կամ տամարները կը լայննան , կամ մէջի աւելորդ հիւթը թաշմիշ կը լսայ :

Այս բաներըս ճշմարիտ ըլլալը շատ աղէկ կը հասկընաս՝ երբ որ աբօբլէսսիային վարըշին և նը շաններուն աղէկ տըքքած ընես :

Ասոնցմէ կը հասկընաս թէ ի՞նչ պիտի ըլլայ այն որ՝ ատէթճէ աբօբլէսսիան երկուք կը բաժնեն . մէկին կըսեն սանկուլնէ , որ արիւնային ըսել է . և մէկաւին կըսեն լինֆաթիքա , որ աւիշկեան ըսել է :

Բայց այս ֆարիս գործածութե գայնէ՝ սէպէքի պիւթիւն պիւթիւնէ ֆայտասըղ և ոչինչ է . ղէրէ շատ անգամ այս երկու թիւրլիւս ալ մէկ պատճառէ առաջ կուգան , տամարներուն լեցունութիւնէն . անոր համար երկու թիւրլիւն ալ մէկ կերպ գեղը հերիք է :

Տահա աղէկ կը լսայ՝ լինֆաթիքա ըսլած աբօբլէսսիան երկու թիւրլիւ բաժնել , մէկը լեցունութիւնէն եկած , մէկն ալ ջըրգողութիւն պատճառած . առջինին կըսենք աբօբլէսսիա խոխօբաթիքա , որ միւստաքիլ ըսել է . և ք ին՝ աբօբլէսսիա սինթօմաթիքա , որ իքինճի կամ արկածեան ըսել է :

Կարծեմ թէ մինչև հիմա ըսածներէս ուրիշ պատճառներ ալ կան աբօբլէսսիա պատճառելու . շիտկէ շիտակ սինիլի զօրութիւն ալրելով , ասանկ պատճառ կըրնան սէպիլի մէֆիթիքա ըսլած հաւան՝ որ կելայ պաղի ջուրերէն և նոր եփ ելած գինիէն , և ուրիշ ասոնց պէս բաներէն . վառած քէօմիւրին հոտը և մուսը , ժիւլային հոտը , խուրշինին և ուրիշ մատէնի բաներուն հոտերը , աֆիօնը , բախին կամ

քէտիկին բուհը • և ուրիշ թըմբեցընող դեղերը :

Այս պատճառներուս կարգը անցողը ցուրտին թէյսիր նալ , սըրտխաղութին ալ , էլէթթուիչիթա ըսլած գործողութիւնն ալ , ամիանսըղ բաստ եկած հոգւոյ կիրքերն ալ :

Կերևի որ այս դեղերուն կամ ուրիշ ըսած բաներնուս հիշմէկը շնչառութե գործընթերուն կամ արիւն բերող տամարներուն դպչելով չի ըստաններ :

Ասոնց շնտակ և անմիջական թէյսիրը սինիրի ղորութե կը դըպչի • և ասոր շարժիչ ղորութիւնը կը ոչնչացընէ • և իրաւի որ այս թիւրլիւ դէհիրներուն բըռնելը աշիքեար կըլլայ մկանունքներուն դիւրագորգութիւնը և սինիրներուն դիւրագգացութիւնը ավորվելէն :

Եւ այս անխախտ և ամեն ատեն միակերպ բաստ կուգայ , թէ մկանունքն ու սինիրները մէկ տեղ ըլլան , և թէ մէկ ըզմէկէ զատ տեղեր ըլլան • սառա քաշողներուն ալ շատը հիւանդութիւններնուն վերջը աբօբլէսսիայի կը դարձընեն , կամ հիւանդութե վարըշին ատենն ալ վախթ վախթ այս հիւանդութիւնս կը նեղէ զանոնք :

Ասոր պատճառ կըրնաս ցըցընել չէ թէ արիւնի շատութիւնը կամ ուղեղին սըլսմըվիլը , այլ այն՝ որ սինիրներուն ուժն ու ղորութիւնը հատած է , և մէկ տկարութիւն մը տիրած է • որ մարմնոյն ուրիշ անդամքներէն ըսկըսելով՝ վերջապէս մինչև ուղեղը կը հասնի :

Այսպէս կըրնանք զրուցել նա և իսթէռիզմօին վըրայ • և այն զուհուրաթներուն վըրայ , որ հիւանդները թէ սառա քաշեն և թէ իսթէռիզմօ , վերջերինն մէկ թմրութի մը մէկ քիանալու պէս մէհմանութի մը կը բերեն , որ քօմա կըսեն բժիշկները , կամ աբօբլէսսիայի թարգերէն ուրիշ մէկ թարգ մը երևան կը հասնեն :

Ասոր նայելով կըսեմ թէ՝ ամօնիքա կամ ունիթուաթա ըսլած նիքրիղէն պատճառած աբօբ-

լէսսիան ալ այս Թարգիս մէջ կը մըտնէ , որ լսելէ
 Թէ՛ աւելի սինիրի զօրութիւնը տկարանալէն առաջ
 կուգայ՝ քան Թէ ուղեղը սըլսմըվէլէն , անճախ
 չիւնքի մի և նոյն մարդու վերայ շատ հեղ կը տես-
 նըվի որ՝ հէմ՝ նիքրիզի ույղունութիւն ունի՝ հէմ՝
 աբօբլէսսիայի , ասոր համար պազի հեղ խապիլէ
 որ նիքրիզ ունեցողներուն աբօբլէսսիա ալ րաստ
 դայ նէ՛ ուղեղին սըլսմըվէլէն եղած ըլլայ , և ասանկ
 ները մեռնելէն ետքը գլուխնին ճըղքըվի նէ քըն-
 նելու համար՝ ուղեղին մէջը կամ մօտերը անանկ
 բան մը կը գըտնըվի որ՝ ուղեղը կը սըլսմէր առաջ :

Բայց շատ հեղ որ ամօնիքա կամ ռիէնթուած
 ըսված նիքրիզներէն ետքը աբօբլէսսիա կուգայ նէ՛
 ասանկ էշկեարէ և զատուած մէկ բան մը չի տես-
 նըվիր ուղեղը սըլսմելու . և հիշ սըլսմըվէլէն առաջ
 եկած էթրաֆներ կամ նշաններ չեն երևնար . իլէ
 ասոր դէմ սինիրի զօրութիւնը պակսած ըլլալու
 աշխատար նշաններ կը տեսնըվին :

Աբօբլէսսիան մեռնողներուն վերայ անդամա-
 դրնական քննութիւններ ընելով՝ պատճառը հասկը
 նալ ուզող մարդը շատ կը խաբըվի . ինչ բան որ
 սինիրի ուժը կը պակսեցընէ՛ տամարներուն մէջէն
 քաղող արիւնին վարըշն ալ կը ծանրացընէ , մինչև
 որ շիճուկ դուրս տալ կուտայ , կըրնայ շահ տամար
 մը պատուիլ , կամ ուրիշ կերպ Թաշխընութիւն մը
 պատճառէլ , և ասով երկու Փարսը պատճառ մէկ
 մէկու խառնըվելով՝ պատճառին մէկը մէկ ալ պատ-
 ճառին գործ կըլլայ , ասըլ պատճառը Թէքրար
 պէլիսիզ կը մնայ :

Այս բաներուս բաւական փորձ և իսպաթ ու-
 նիմք բըժըշկական պատմութիւններուն մէջէն , որ
 շատ սառայէն մեռած հիւանդներուն մարմինը և
 գլուխը քըննելով ասանկ բաներ գըտեր են :

Շատ անգամ այս հիւանդներուս շատը Թէպէտ
 տոթեթ եղած Թարգով կը բըռնեն ու կանցնին .
 բայց մէկ սէրսէմութիւն մը կը Թողուն՝ որ քիչ մի

ատեն կը մնայ • և այս սերսէմուծիս կը ցըցընէ որ՝
շիճուկ թաշմիշ եղած և ուղեղը ջրըջըրկած է :

Պաղիներունն ալ քանի մի անգամ բըռնելուն
հիշ մէկ մասնաւոր զուհուրաթ մը և արտառոց բան
մը չի ձգէր • ատէթէն դուրս սերսէմուծիւն չի
տար • բայց ետքը մէկ մը նալ անանկ ուժով կը բըռ-
նէ որ՝ կըսպաննէ , և ասոնց մարմինը բանալով կը
տեսնըվի որ՝ արիւն թաշմիշ եղած է :

Այս թաշնոլութիւն մեռնելուն պատճառ ըւ-
լալը աշխեար է • բայց բուն հիւանդութիւնը պատ-
ճառ չեմ կըրնար ըսել , ղէրէ տեղիք ունինք կար-
ծելու որ՝ քանի մի անգամ հիւանդութիւն էօրսէ-
լէմիշ ընելով ուղեղին տամարներուն թէյսիրը կը
տկարացընէ • անով հիւթերը չեն կըրնար քալել
մէկ տեղ մը թոփ կըլլան , և ասկէց կամաց կամաց
ըսած բաներնիս առաջ գալու ճամբայ կը բացըվին :

Այսպէս կըրնանք հասկընալ նա և աթօնիքա կամ
ռիէնթուաթա ըսված նիքրիզներուն համար ալ • որ
ուղեղին ուժը կըտրելով կըրնայ անխոտար հիւթ
սլիւքիտիրմիշ ընել որ՝ տամարներուն ծայրը պատ-
ռի , արիւնը դուրս վազէ , և անկէց մահ պատճառի :

Այս կերպ մեռնողներուն մարմինը բանալով
ուրիշ բան չենք կըրնար գըտնել • միայն թէ մէկ
ուղեղի սըլսմըվել մը , և սլիւթիւն հիւանդութիւն և
մահուան պատճառ այն սըլսմըվելը կը սեպելք :

Մինչև հիմա ցըցուցած պատճառնիս անանկ զօ-
րաւոր են որ՝ շատ հեղ կըրնան մէկէն ի մէկ ըս-
պաննել • ասոր համար է որ՝ ատէթէն աբօբլէսսի-
այի շատ օրինակներ չենք տեսնար • ղէրէ մէկ բըռ-
նողը մէկ մը տահա չի բըռնէր • բայց չիւնքի այս
ըսած պատճառներէս առաջեկած գործերը մէկ ըղ
մէկու նման և ույղուն կըլլան , և ինչ մարդու վը-
րայ որ թէյսիր ընեն նէ՝ աբօբլէսսիայի պէս բաներ
կը ցըցընեն , անոր համար առանց շիւբհէի այս
պատճառներուն թէյսիրէն ինչ որ առաջ գալու
ըլլայ նէ՝ աբօբլէսսիայի պատճառ կը սեպենք :

Ասոր գողաշահութիւնը :

* . 220 . Պայդի անգամ աբօբլէսսիան կըրնայ պիւթիւն պիւթիւնէ բըժըշկըվիւ . բայց խիստ շատ անգամ վերջէն կամ կը մեռցընէ , կամ էմիբլէճիա ըսված հիւանդութեան մէջ կը ձըգէ :

Մէկ մարդ մը աբօբլէսսիայի ուշղունութիւն եննայ նէ՝ բըժըշկըվէլէն ետքն ալ շատ խօլայ կըլլայ նորէն այն հիւանդութիւն մէջ իյնալը , և քանի մի անգամ բըռնելէն ետքը , կանուխ կամ ուշ վերի ըսածներուս մէկը անոր պիտի բաստ գայ :

Աբօբլէսսիային վերջը ի՞նչ պիտի ըլլայ , պիտի աղէկնայ մի , ուրիշ հիւանդութիւն մը մի պիտի գայ վըրան , եօխսա պիտի մեռնի՞ մի , կըրնանք առաջկուց խապար տալ և իմանալ , թէ որ աղէկ տեքթաթ ըլլըվի նէ տրամադրիչ պատճառներուն , հիւանդութիւնը բըռնելէն առաջ գուհուր եղած նշաններուն , իբրինճի պատճառներուն , հիւանդութիւնը սաստիկ կամ թոյլ բըռնելուն և շատ կամ քիչ քըշելուն , և դեղերուն ըրած օգուտին . ասոնց նայելով՝ կըրնաս հասկընալ թէ հիւանդութիւնը կը բժշկըվի՞ մի , մահաբեր է մի :

Ասոր դիմարը :

* . 221 . Եյս հիւանդութիւնն որքան զիանքեար բան ըլլալը իմանալէն ետքը՝ խօլայ կը հասկընաս որ՝ ամէն վարպետութիւննիս պէտք է անոր վըրայ գործածեմք որ՝ այս վախնալու հիւանդութեանս առաջը առնըվի . մինչև դալու ատենը անգործ սպասել և անկէց ետքը բժշկելու խայրէթ ընել չըլլար :

Եւ հիւանդութեան առաջը առնելը այն է որ՝ ի՞նչ բան որ ասոր պատճառ կըրնայ ըլլալ՝ թէ մօտէն թէ հեռուէն , անոնք տէ՛Փ ընելու է , և այս պատճառներըս ընդարձակ դրեցիմք վերը՝ որ հասկընալն ու առջին առնելը խօլայ ըլլայ :

Ամէնէն էվէլ հարկ է որ՝ ուշղունութիւն տըլոդ

պատճառը տէ՛ֆ ընենք • և այս պատճառներն են , հիւանդին լեցուն և գէր և արիւնոտ ըլլալը • ասիկայ տէ՛ֆ ընել կամ զըսպելէն ետքը՝ վախը կանցնի , և ասիկայ տէ՛ֆ ընելը կերպ կերպ ճամբաներ ունի , և այս ճամբաներուս գլխաւորները՝ շարժմունքն ու բէհրիւնն են :

Շարժմունքը կամ աշխատութիւնը անանկ պիտի ըլլայ որ՝ արտաշնչուէ մէկ դործիք մը ըլլայ միայն , տաքութիւն և հեղալ և շնչառութե՛ գոլարութիւն չի պատճառէ • անոր համար շարժմունքին չի հոգնեցընօղ տեսակներէն ըլլայ նէ աղէկ է :

Ո՛վոր գլուխը սըլս սըլս չի գառնար , և ձի հեծնալու սորված է նէ , ձի հեծնալը անանկներուն հախին էփի էշկեարէ ուրիշ ամէն շարժմունքներէն աղէկ է • ժուռ գալ և ուրիշ շարժմունքները պէտք է վերի ըսված կանոնին վըրայ չափաւորել • Բայց ծեր մարդոց և գէր եղողներուն շարժմունքը խիստ չափաւոր պիտի ըլլայ :

Աբօբլէսսիայի ույղունութիւն ունենալը կանուխ ատեն տեսնըվելու ըլլայ նէ՝ հաւանական է որ՝ ույղուն բէհրիզով և կանոնաւոր աշխատութիւնով կըրնայ առաջը առնըվիլ կամ պիւթիւն պիւթիւնէ տէ՛ֆ ըլլալ :

Բայց վըտանգաւոր կըլլար սըլս բէհրիզ դնել անանկ մարդոց որ՝ տաքիքնին առած են , նայելու է որ՝ ուրիշ կերպ իսթիզայ մը ըլլայ այս կերպ բէհրիզ դնելու • և այս իսթիզաս է գիրութիւնը :

Եւ իրաւի նոյն իսկ գիրութիւնը կը ցըցընէ որ՝ գէր մարդը շատ ուտել խըմելու սորված է • անոր համար անանկներուն համար բաւական է ուտել խըմելուն չափ դնել իլլէ մսեղէններուն հախին • և պատուէր տալ պէտք է որ՝ իրիկըները մսեղէն ասլա գործ չածեն :

Խըմելիքներու դիպէն , որքան որ տաքութիւն տուօղ և քէֆ ընող խմելիքներ կան նէ՝ անոնց ամէնէն ալ ետ կենալու է , ինչ խըտար որ ձեռը

նուն կուգայ նէ, և թէ որ ատէթ ըրած ըլլալով՝ չեն կրնար ետ կենալ նէ՝ պարէ կամաց կամաց կըտրէլ և չափը քիչցընէլ նային. գլխոյնալու տէրէճէն շատ հեռու թող կենան. ջուր խըմէլ չեն ուղեր նէ՝ կամ աղնիւ գլինի թող խըմեն շատ ջրով խառնած, կամ թէթև պիւռա:

Լոկ ջուրը ալէսէվիէ խապղ կընէ կըսէ քուլէն. խապիլ է որ՝ իրեն երկրին ջուրերուն նայելով. չէ նէ աղէկ ջուրը խապղ պիտի չընէ. բայց ատէթճէ ըստամայօլու ջուրերն ալ այս խապղ ընէլու դօրուծիւնը ունին:

Եւ չիւնքի խապղուծիլը ներսին տաքութիւն տալով աբօբլէսսիան կարծընցընէ, անոր համար լոկ ջուր խըմէլը աղէկ չի սեպեր վերոյիշեալ բժիշկը:

Մենք բժշկաց խոհեմութենը կը յանձնեմք այս բանըս. որ ամէն բժիշկ իր գըտնըված երկրին հաւային և ջրին բնութիւնը գիտնալով՝ անոր կէօրէ պատուէր թող տայ հիւանդին ջուր խըմէլու կամ չի խըմէլու վերայօք:

Թիւթիւն և թէմպէքի և էնֆիէ՝ երբ որ շատ գործածվին նէ՝ զարարլը են. և փորձը այս է որ՝ թիւթիւն կամ թէմպէքի քաշէլ հիչ չի սորվօղ մարդ մը որ քաշէ նէ՝ շուտով մը գլուխը կը դառնայ, աչքը կը մըլթնէ, բերանը կը ջրտի, ևայլն. էնֆիէն ալ այսպէս կը նէ. բայց մէկ աղէկութի մը ունի որ՝ ուղեղը կը մաքրէ՝ քըթէն ջուր վազցընէլով. անոր համար՝ թէ որ այս էթրափիս նայելով՝ բժիշկը մինասիպ տեսնայ նէ՝ կըրնայ էնֆիէի հրաման տալ չափաւորապէս քաշելու:

Մէկալները զարարլը են. իլլէ գլինին ռալին և մսեղէն կերակուրները, նաև հացն ալ. անոր համար միայն խիստ թիրեաքի եղողներուն կըրնայ հրաման տրլվիլ, ան ալ օրէ օր քիչցընէլով. ասանկ օրէ օր քիչցընէլ պէտք է նաև էնֆիէն՝ որ պարէ թիրեաքիութիւն չունենայ:

Դիսուն արիւն տանող տամարներուն լեցունաւ:

Թիւնը քիչցընելու հախին՝ սըխ սըխ արիւն առ-
նելու է • տզոռկներ փակցընելու է • փորը լոյծ և
կակուղ ըլլալը շատ օգուտ կընէ • իլլէ՝ երբ որ այս
տամարներըս կը տեսնաս որ՝ ուռեցք մը ունին ,
այն ատենը իխթիզայ կըլլայ ուշլուն լուծող հոգ-
նաներ ընելու :

Ե՛րբ որ ասանկ ուռեցքի մի նըշան չի տեսնաս
նէ՝ լուծող դեղ տալով սըխկէկ՝ բոլոր մարմնոյն
կազմութեւն ուժը կը կըտրի և տկարութեւն մէջ կիյ-
նայ , որ աբօբլէսսիայի համար գէշ է • շատ աղէկ
կըլլայ լուծող դեղելու տեղը՝ կակըղցընող դեղեր
և հոգնայ գործածել :

Ամբուան ատենը ամէն օր առտըվանց հանքոյլին
կակուղցընող ջուր մը խըմելը անօթուց՝ շատ ֆայ-
տալը է , բայց միշտ նայելու է որ՝ չափազանց չըլլայ :

Թէ որ լեցունութի ունի հիւանդը , և հիւան-
դութեւն պատճառն ալ լեցունութին է նէ՝ շատ օ-
գուտ կընէ թեւէն արիւն առնելը և իստիզային
կէօրէ տեղ տեղ տզոռկ բակցընելը , որ լեցունութեւն
ատէթ եղած դեղ է :

Թէ որ յատուկ նշաններէն կըրնաս հասկընալ
որ՝ աբօբլէսսիան բըռնելը մօտ է , և այն ատենը
արիւն առնելը հասցունես նէ՝ շատ մեծ օգուտ կը
տեսնաս որ՝ ասիկց ալ զօրաւոր դեղ չի կըրնար
ըլլալ ոյս հիւանդութեանս առաջը առնելու :

Այս միջոցիս մէջը շատ արիւն հանելու է • և թէ
որ խապիլ է նէ՝ կամ ճիւղուլառէ ըսլած տամար-
ներէն կամ թէմբօռալէ ըսլած շահ տամարներէն
առնելի արիւնը :

Բայց երբ որ ասանկ լեցունութեւն և ուռեցվո-
րելու նշան մը չես տեսնար տամարներուն վը-
րան , կանոնի դէմ է արիւն առնելը • ինչպէս որ
վերը ըսինք :

Թէ որ երկու մըտքի վըրայ կը մնաս՝ յայտնի
նշաններ չի տեսնալով , և քիչ մի իշկիլ ունենալով ,
շատ էմին է՝ կամ քուլաք թողուները տըզոռկ

փակցընել և կամ էնքսէն վերէն վար հաճամաթ
ընել տալ, քան թէ նեշտերով արիւն առնել:

Թէ որ գըլխուն ներսի դիւռ տամարներու լե-
ցունուծե նշաններ կան նէ՝ կամ էնքսէն խոյթան
եախըսի բացվի, կամ թէ փէնին ոսկորին մօտ մէկ
տեղ մը հասարակ փէհլեվան կամ նօհուտ եա-
խըսի բացվի:

Աբօբլէսսիային առջին առնելու համար թեր-
քիսները այսպէս կըրնան ըլլալ, երբ որ ուղեղին
տամարներուն լեցունուծիէն առաջ կուգայ, և թէ
որ հիւանդուծե կըլինի պատճառներէն ալ զգու-
շանաս նէ՝ այս թէլքիսներովս կատարեալ առող-
ջութիւն կըրնաս գըտնել:

Թէ որ ուրիշ պատճառ ունի Բօբլէսսիան նէ՝
առաջիւստ նշան մը չի ցըցընելով ափանսըզ գալուն
համար՝ առաջը առնելը խապիլսիզ ըլլալով՝ ամէն
դեղ պարաս է:

Ներսէն ուղեղը սըլմըվելէն առաջ եկած ա-
բօբլէսսիաներուն դէմ ուժով դեղեր տալ պէտք
է՝ և շատ, որ շուտով և աղէկ թէյսիր ընեն, չէ
նէ մինչև անոնք թէյսիր ընեն՝ հիւանդուծիը կը
բըռնէ կը տանի մինչև դերեզման, որ անկէց ետքը
դեղ ընելու ժամանակ չի գըտնըվիր:

Հիւանդը շիտակ նըստեցընելու և պաղուկ հա-
վայ կըլլել տալու է, կամ երեսին դէմ բէնչիրէ մը
բանալով, կամ եէլբազէով հով տալով:

Տաք օտայի մէջ պառկելը, եօռղանով շատ գոց-
վելը, և քովը շատ մարդ երթալը, այս երեքն ալ
եղած տեղին պաղուկ հալան տաքցընելուն համար
շատ դարարը են:

Գէր մարդու որ բոստ գայ Բօբլէսսիան, և
էշկեարէ լեցունուծե նշաններ ցըցընէ նէ՝ պէտք
է շուտով մը և շատկէկ արիւն առնել, և արիւն
առնելը աւելի շատ օգուտ կընէ՝ թէ որ ճիւղու-
լառէ տամարներէն առնըվի նէ. բայց թէ որ այն
տամարներէն արիւն հանելը միտասիս չի տեսնըվի

նէ՛ թեկն առնեն յալ զարար չունի :

Թեմբուրուէ ըսված շահ տամարը՝ թէ որ ծա-
կածիդ պէս շատ արիւն պիտի ելլայ նէ անխտէ՛
շատ շահաւոր է • բայց ասիկայ գործածելու հա-
մար շատ վարպետ մարդիկ պիլէ չեն կրնար ձե-
սարեթ ընել, և ըլլայ ալ նէ՛ խապիլէ որ ուղղուն-
սուգ բաներ ալ կը հետևին :

Ասոր տեղը կրնայ բըռնել Թեմբուրուէն (շաքաքներուն) վըրայէն կամ Թեփէլին օչիբիթէ
ըսված կողմերէն շիշէ քաշել • և ատէթ ալ է ա-
սանկ ընելու , և այս հաճամամթա ատէթ իւզըն
սըզըուկ փակցունելէն աղէկ է :

Եւ չիւնքի արիւն հանելու կերպ կերպ ճամբա-
ներ կան, ասոնց ամենուն համար ալէսէվիյէ այսպէս
պիտի գիտնաս , երբ որ աբօբլէսսիան մէկ կողմի
Ջիդերուն մէկալ կողմիններէն շատ կը դըպչի նէ ,
քիչ դըպած կողմէն ատնելու է արիւնը :

Ասկէց ետքը իսթիզայ է անխտէ փորը լուծել
տալ, կամ կըծու հոքնայ Թափելով ուղիղ աղիքին
մէջը , կամ թէ որ հիւանդը դեղ կըլլելու կարո-
ղութի ունի նէ՛ քօնթուս ստիմուլանթէ ըսված դե-
ղերէն նօչէվօմիքային խիւլասան տալով • բայց այս
դեղըս քըչիկ քըչիկ տալու է, օրը մէկ կամ եր-
կու ցորենի չափ :

Պաղի բօխչիներ փըսխել տուող դեղերուն հա-
մար ալ աղէկ է կըսեն , և այս դեղերէս ալ տալ
կապըսպըրէն, բայց զարարը է գործածելը • չըլլայ
որ փըսխելու զօռ տալով՝ գլուխը շատ արիւն եր-
թայ • և մէկ պատճառը տէֆ ընենք ըսելն իքէն՝
ուրիշ պատճառ մը հանենք երևան :

Ուրիշ դեղ մը նալ կայ՝ որ շուտով գործածե-
լու է, ատեն անցընել չուղեր , և այս ալ բէհիվան
եախըսին է, աւելի ֆայտալը կըսեպվի դըլխուն վը-
րայ կամ գըլխուն մօտ տեղերը զարնելով, քան թէ
ոտքերուն վըրայ, ինչպէս որ կընեն ատէթ իւզըն :

Ասոր աղէկ է ըսելնիս՝ իրթիչ ըլլալուն կամ

շուտով մը հիւթերուն մէջը մէկ փոփոխութիւն մը պատճառելուն համար չէ . կերևի թէ անոր համար է որ՝ ուղեղին մէջի տամարները հանգչին , և մէջի արիւննին թաշմիշ չըլան :

Մինչև հիմա դրած դեղերէս ՚ի զատ խրթիչ դեղեր ալ գործածելու ատէթ ունին բժիշկները . բայց կան ուրիշ բժիշկներ , և թեթև վարպետներ ալ չեն , որ կրսեն թէ՛ խրթիչ դեղերը այս իլէթիա զարարը են . զարարը են իրաւի այն ամէն հիւանդներուն՝ որոնց տամարները լեցուն են , և արիւննին ուժով շրջան կառնէ :

Ասկէց կը հետևի որ՝ արիւնային ըսված արօք-լէստիային ասլա չի ույմիշ ըլար խրթիչ դեղը . բայց ատէթ իւղրէ կը կարծելի թէ՛ մէկ ալ սիէռօզա կամ շիճկային ըսված թարղին ոչ միայն ույմիշ կըլլայ , այլ և իսթիզալը ալ է :

Բայց երբ որ մտածենք քի՛ այս սիէռօզա ըսված թարղն ալ ուրիշ բանէ մը չի պատճառիր , մէկ ալ թարղին պատճառէն առաջ կուգայ . ըսել է որ՝ ասոր ալ պատճառ են ուղեղին մէջի տամարներուն լեցունութիւնը . կը հասկընանք քի՛ ի՞նչ բան որ՝ արիւնային արօքլէստիային զարարը է , շիճկայինն ալ զարարը է :

Պիտի ըսես քի՛ պնդի անգամ խրթիչ դեղերը երևելի օգուտ ըրած ունին հիւանդին , անանկ է նէ՛ ըսածիդ չափ պիտի զարարը չըլան , այն օգուտ ըրածներուն նայելով՝ կըրնանք ուրիշներու վերայ ալ փորձել . պէլքի անոնց ալ օգուտ կընէ :

Այս խօսքըս սըխալ է շատ պատճառներու համար . բայց ամէնէն աւելի ասոր համար որ , ասիկայ մէկ հիւանդութիւն մը նէ քի՛ դեղը թէյսիր ընելու վախիթ չունենալուն համար՝ հիւանդին օգուտ տեսնալէն տահա մօտ է մեռնելը , անապ օգուտ կընէ՞ մի , չընէ՞ր մի տէյի փորձելու համար դեղեր տալու վախիթ չի կայ . ասանկ հիւանդութեանս այս ինչ դեղը փորձված է՝ աղէկ է ըսելը՝ պարապ բան է :

դէրէ ո՞ր տեղ և ե՞րբ պիտի փորձուի :

Մինչև հիմա ըսած դեղերնիս այն արօքէսսի-
ային տռչին առնելու համար է որ՝ ուղեղին սըխ-
մըվէլէն առաջ կուգայ • հիմայ տեսնենք թէ՝ սի-
նիրներուն տկարութիւնն առաջ եկող արօքէսսիան
ի՞նչ ճամբով և ի՞նչ դեղերով տէ՛ք պիտի ըլլայ :

Սինիրներուն ուժը կըտրող պատճառները ան-
անկ շատ են և անանկ զօրաւոր են , և ասոնցմէ
պատճառված արօքէսսիային ետեւէն մահը անանկ
շուտով կը հասնի քի՛ անձախ քի՛ դեղմը ընելու
ժամանակ եւ՛ կը թողու եա չէ՛ :

Անոր համար արօքէսսիային այս թարզու գործ-
նական բժշկութե՛ առարկայ (մատտէ) չի կըրնար
ըլլալ • ասոր ուշդուն դեղերը ի՞նչ ըլլալը գըտնը-
ված և հաստատված չեն • ասոր համար այս թարզիս
վըրայ չեմ կըրնար խօսիլ բժշկական ոճով • Փա-
խաթ՝ երբ որ հիւանդութե՛ պատճառը հիւանդը
շուտովմը մեռցունելու չափ ուժ չունենայնէ, ձեռ-
քէ եկածի չափ զգուշութի՛ ընել և վարպետութի՛
բանեցընել պէտք է՝ որ հիւանդութիւնը մէկմը
տահա գալով՝ կեանքին վերջ չի տայ :

Այս պատճառներս պա՛ղի հեղ անանկ կընեն որ՝
պիււթիւն պիււթիւնէ նաւզին ու սըրտին շարժ-
մունքները կը կըտրեն, շընչառութի՛ր կարգիլէն, և
մարմինն ալ կը պաղեցընեն • ասոնցմով բուն իսկ
մահուան նշանները երևան ելած ըլլալով՝ ո՞վ որ
հիւանդը տեսնայնէ՝ մեռած է կըսէ • այս միջոցիս
մէջը գործ ածելու անանկ թէքքիսիներ կան որ՝ ա-
նոնցմով հէմ կը կենդանանայ մեռել կարծրված
հիւանդը, հէմ կառողջանայ ալ • թէ որ երկան ա-
տեն չէ՛ կեցերնէ հիւանդը այս վախնալու վի-
ճակիս մէջը :

Ասոր վըրայ երկան բարակ խօսելուն տեղը չէ •
այս տեղս միայն քանի մի ալեսէվիյէ կանոններ ցը-
ցընենք, որով ասանկ պատճառներէ առաջ եկած ար-
օքէսսիաներուն դիմարը ի՞նչպէս ըլլալը իմացվի :

Առաջին կանոն . Երբ որ մէկ մարդ մը նորուկ մէկ զէճիր մը կը լլեւերէ որ՝ արօքլէսսիա կը պատճառէ, և փրսխել ոկսեր է նէ, անոր օգնել պէտք է . Թէ որ ինքնիրեն փրսխելիքը չի գար նէ՝ ուշդուն ճամբով մը փրսխել տալու է որ՝ կը լլաժ զէճիրը միտէին մէջէն Թէքմիլէն դուրս ելայ . բայց Թէ որ զէճիրը կը լլեւէն ետքը շատ ատեն անցնելով՝ հապա Թէ իրեն ուժը կը յայանէ, կերևի որ՝ զէճիրը միտէին մէջ հալած և մամաջին խառնըված է . այն ատենը փրսխել տալով օգուտ մը չի տեսնըվէն ի դատ՝ կը վախցըվի որ զարար ալ կընէ :

Երկրորդ կանոն . Երբ որ զէճիրը միտէին մէջ մըտնելով , կամ ուրիշ մէկ Թարգմը մարդոյս մարմնոյն զարար տալու կերպով մը դըպլէտով՝ արօքլէսսիայի ուշդունութիւն մը պատճառած ըլլայ նէ, ասանկ պատճառները միայն այնչափ կընեն որ՝ ուղեղին և արձիէրին տամարներուն մէջի գըտնըված արիւնը կը կայնի , կամ կը սկըսի ծանր ծանր շրջան առնել . ասոր համար արիւնը քիչցընելով այն կայնած կամ շրջանը ծանրըցած արիւնը Թեթեցընելով՝ պէտք է արիւն հանել կամ ճիւղուլառէ ըսված շըլինքին տամարներէն կամ Թեէն :

Երրորդ կանոն . ուղեղին կամ արձիէրին տամարներուն մէջ ասանկ արիւն կայնելը իմացվածին պէս՝ պէտք է ասոր Թէյսիրը զապթ ընել կըծու հոքնայ մը Թափելով , որ աղիքներուն մէջի ալբը դուրս Թափելով՝ աղիքը մաքրէ :

Չորրորդ կանոն . վերի ըսած կերպովս աղիքներն ու տամարները պարպըվէլէն և մաքըրվէլէն ետքը՝ աւելի սէրպէստութիւն և քիչ զարարով կըրնաս խըթիչ դեղեր ձեռք առնել . որ միայն այս Թարգ արօքլէսսիայի ուշմիշ կը լլան , ուրիշ Թարգերուն նաֆիլէ տեղը կը տըրվին . հիւանդը իրեն սէրսէմութէ և պայղընութէ վիճակէն խելաբռելու համար՝ խիստ աղեկ խըթիչ դեղերուն մէկը պաղ ջուր ցանէն է մարմնոյն ասդին անդին . կամ Թէ որ

հովանի կը ներէ նէ՝ բոլոր մարմնով պաղ ջուրին մէջ խօթել։

Հինգերորդ կանոն . պսակ կըլլայ որ՝ աբօբէս-սիա պատճառող զէհրը անանկ ուժով թէյսիւր կը-նէ որ՝ խիստ շուտով մեռած մարդ կը դարձնէ հիւանդը , ինչպէս որ վերը ըսինք։

Ասանկ ըլլայ տէ , և հիւանդը երկան ատեն մը-նացած չըլլայ այս վիճակիս մէջ , շուտով օգնութե հասնելի նէ՝ հիւանդը կը կենդանանայ շատ ան-գամ , և խելքը գլուխը բերելու համար պէտք է ամէն խապիլլի ճամբաները փորձել , ամէնէն աղէկ այն թերփայները գործածելու է որ՝ մօտ օրերս հնարված է դիպուածով ջուրը ինկող խեղդովոյ-նէրը ողջացնելու համար։

Քեօթիւնի . քճ . Բառաշիւի . Էպ : Անդամուհածո-
թիւն . հայ : Քաշիճ . արդ :

Ասոր սահմանը :

* . 222 . Բառաշիւի ըսածնիս մէկ հիւանդութի մը նէ , որ կամաւոր շարժմունքները ինչ ուժով կը-նենք նէ՝ այն ուժը կը կորսնցնէ . բայց ասիկայ մարմնոյն ամէն տեղին վերայ մէկէն չըլլար . և ա-բօբէսսիայէն ասով Ֆարիս կըլլայ , բառաշիւիին շատ տեսնւած տեսակներուն մէկը այն է որ՝ հիւանդին մէկ կողմի մը կանոնքները վերէն վար հիշ չեն բանիր։

Ասոր վարչը :

* . 223 . Կամաւոր շարժմունքները ընել տրվող կարողութե կամ ուժին կորսնցնելը՝ կըրնայ առաջ գալ այն ամէն հիւանդութիւններէն որ՝ կը տիրեն մկանոնքներուն վերայ , կամ շարժման գործիքնե-րուն վերայ . ասով կարողութիւն չի մնաք անոնց մօտ շարժմունք ընելու։

Կամ սինիրներուն գալու կարողութե և ուժին պակսէն կըլլայ , որ այս կարողութիւն խիստ խիստ

զալը է կամաւոր շարժմունքներուն իճրան ընելու :

Առաջկուց ըսած կերպովս պատճառված բառալիսին պիւթիւն պիւթիւնէ մէկ եռլի հիւանդութիւն մը կը սեպվի . ղերէ միայն այն անշարժ մնացած տեղին գործարանքներն են հիւանդացած :

Այս տեղըս մինակ այն բառալիսին վերայ կը խօսինք որ՝ սինիրի զօրութիւններուն վնասվելներէն առաջ կուգայ , իլէ՝ պիտի ըսենք ուրիշ երևելի հեղինակներուն ըսածին պէս որ՝ շատ աղէկ կըլլար միայն այս թարգմտակացընէլ բառալիսի անունը :

Մէկ հիւանդութիւն մը որ սինիրի զօրութեան տկարանալէն առաջ կուգայ , կըրնայ միւստաքիլ մէկ տեղի և մէկ անդամքի մը ըստ դալ , և այն ատենը միւստաքիլ և եռլի հիւանդութիւն սեպվիլ . բայց չիւնքի բոլոր մարմնայն վերայ իշխող սինիրի կարողութիւն մէկ է , անոր համար հիւանդութե իճրան միայն մէկ անդամքին վերան պիլէ ըլլայ նէ՝ հիւանդութե պատճառը իւմիւմէն է , ալէսէվիյէ մարմինն կաղմութեանը վերաբերելուն համար :

Բառալիսի հիւանդութե ատենը ատէթ իւզըէ այն անդամքն որ չի կըրնար հիւանդը ուղածին պէս շարժելնէ , այն անդամքին զգալու կարողութիւնն ալ կորսըված կըլլայ . բայց այս նշանս ամէն վախտ հաստատուն և անփոփոխ չէ՝ , զգայութե կորսըվելը չի կըրնար բառալիսին ատըլ նշան ըլլալ :

Ասոր համար այս հիւանդութեանս սահման որ տուինք նէ՝ զգայութե կորսըվելը չի խառնեցինք սահմանին մէջը , և հոս պիլէ ասքան ըսելուս ետքը՝ տահա խօսիլ պէտք չէ :

Զգայութիւններուն կորսըվելուն ու կամաւոր շարժմունքներուն կորսըվելուն պատճառը մէկ է , անոր համար մէկին ինչ որ ըսինք նէ՝ մէկալին ալ նոյնը իմանալու է , և երկուքին ալ նոյն դեզը ընելու է :

Ասոր Բաժանումն :

* . 224 . Քառալիսի ըսված հիւանդութիւնը երկու ճինս կը բաժանենք հիմա . մէկը այն է՝ որուն պատճառն է բուն ուղեղին մէջը , սինիրնէրուն արմատը վընասված ըլլալով , մէկ ալ ճինսն ալ այն է որ՝ սինիրնէրուն հիւանդութիւն մը բաստ եկած է . բայց արմատին դըպած չըլլալով՝ ամէն սինիրնէրուն մէկէն ՚ի մէկ չէ եայլըմիշ եղած այն անկարգութիւնը :

Մենք այս վերջինիս համար հիմա չենք խօսիր , զէրէ ինչպէս որ վերը ըսինք , մէկ միւստաքիւլ հիւանդութիւն մը պէս կերանայ . մենք ալէսէվիյէ բառալիսիին միւս ճինսին վերաբերեալ հիւանդութիւններուն վըրայ խօսինք , և իլէ՛ էմիբլէճիա ըսված հիւանդութեան վըրայ :

Այս ալ գիտցած ըլլաս որ՝ ինչ որ այս իլէթիս վըրայ խօսինք՝ թէ պատճառին կողմանէ , և թէ բժշկելու կերպին կողմանէ , ամէն ալ այն միւստաքիւլ և եռլի ըսված ճինսին ույմիշ կըլլան , անոր համար անոր վըրայ խօսելով՝ ասոր վըրայ ալ խօսած պիտի ըլլանք :

Անդամուղոծութիւն միւղոյմանի :

* . 225 . Սիակողմանի անդամալուծութիւն կամ էմիբլէճիա ըսվածը մէկ աբօբլէսսիայի մը պէս կըսկըսի , կամ թէ ըսենք , բուն աբօբլէսսիայէն ետքը՝ այս կը յաջորդէ , և ասանկ ատեն մը քըշէլէն ետքը՝ թէ որ նորէն դառնայ աբօբլէսսիա ըլլայ նէ՛ այն ատենը կըսպաննէ :

Այս երկու հիւանդութեան մէկ ըզմէկու մօտ ըլլալը՝ այս կերպովս աշիքեար կըլլայ , որ ինչ կազմութիւնով մարդիկ աբօբլէսսիայի ույղունութիւն ունին նէ՛ անոնք էմիբլէճիայի ալ ույղունութիւն կըլնան ունենալ . և առաջ գացող նշաններն ալ նոյն իսկ աբօբլէսսիայի նշաններն են :

Երբ որ աբօբլէսսիան անցնէլէն ետքը՝ բառա-

լիսի Նշան կը թողու մարմնոյն մէկ կողմը նէ, այն ատենը հիւանդութիւնը միւստաքիւ ըլլալով՝ կըրնանք ըսել թէ՝ խապիւ է որ սինիրնեւուն բուն քեզքը չէ սրխմած հիւանդութեան պատճառը:

Բայց չեւեքի յիշողութիւն ու զգայութիւնները թուցած ըլլալով՝ սէրսէմի պէս կըլլայ, կը ցըցընէ որ՝ ուղեղին մէջն է հիւանդութեւ պատճառը, որ ըսել է քի, ուրիշ սինիրնեւուն քեօքն է. զէրէ յիշողութիւնն ալ ուղեղին մէջն է:

Ասոր պատճառները:

*. 226. Ինոր համար՝ չեւեքի էմիբլէճիան այս քան էշկեարէ կադակցութիւն ունի աբօբլէսսիային հետ, իրաւունք ունինք ասկէց հետեցընելու թէ՝ այս երկու հիւանդութիւնեւուն պատճառը մէկ է:

Եւ այս պատճառս՝ սինիրի զօրութեւ այն կերպ սրխմըլելով ավըրվին է որ՝ չի կըրնար այն զօրութիւնը կամաւոր շարժմունքները ընել առող մկանունքներուն հասնիւ, կըրնայ նաև թմրեցընող դեղերէն կամ ուրիշ թոյներէն առաջ գալ, ինչպէս որ աբօբլէսսիային համար զօուցեցինք. զէրէ ասոնք ալ տակնու վըրայ կը բերեն սինիրի զօրութիւնը՝ որ առաջկուց սորված կերպովը պէտք եղածին պէս չի կըրնար շարժել:

Հիմա տեսնանք սրխմըլելէն առաջ եկած բաները, էմիբլէճիա պատճառող սրխմըլելը կըրնայ մէկ մը աբօբլէսսիա պատճառողին պէս ըլլալ թըպխը, մէկ մը նալ ուրիշ թարդ մը կըրնայ ըլլալ. անոր համար գլխուն մէջի տամարները ուռենալէն կամ լեցվելէն կամ պատուել ու թաշմիշ ըլլալէն կըրնայ էմիբլէճիա պատճառիւ:

Բառալիսի եղած վախտը՝ աբօբլէսսիային վախտէն խօլայ կը ճանչցըվի հիւանդութիւն սրխմըլելէն պատճառիւ. զէրէ այս սրխմըլելուն գործը՝ էն առաջ մէկ մասնաւոր հիւանդութիւն մը կընէ. սրխմըլուն ուրիշ թարգերը, ինչպէս տամարներ:

բուն լենալը և չափէ դուրս ուռեցքը կըրնան է-
միբլէճիա պատճառել, և ատէթ իւզրէ կը պատ-
աճուն ալ, ասանկ կընէ նա և տամարներէն հիւթ
թաշմիշ ըլլալը:

Բայց այն տտենը այս պատճառներս արօքէս-
սիայի պէս չեն թէյսիր ընէր, միայն մարմնոյն մէկ
կողմը բըռնելով՝ թէյսիրնին ալ մասնաւոր կըլլայ:

Դժուար խելք կը հասնի թէ՛ ի՞նչպէս տամար
մը կամ ուրիշ գործարանք մը չափազանց ուռենա-
լով՝ և իր ատէթէն էվել շատ տեղ բըռնելով, ուղե-
ղին միայն մէկ կողմը սըխմէ, և մարմնոյն մէկ կողմը
միայն հիւանդացընէ, բայց ասոր կըրնանք պատճառ
գըտնալ, և խապիւլէ ալ որ՝ միայն այս դիպուածիս
մէջը՝ երբ որ էմիբլէճիան այս պատճառէս առաջե-
կած ըլլայ նէ՛ տկար ըլլայ և շուտով անցնի:

Ճշմարիտ է որ՝ քանի որ էմիբլէճիան չէ՛ ան-
ցած, մէկ թաշխընուծի մը պիտի ըլլայ միշտ, կամ
արիւնային կամ շիճկային, բայց թէ՛ որ շիճուկ է
թաշմիշ եղածը նէ՛ արիւն բերող տամարներուն
մէջը հէլպէթ ժողվըված և մնացած արիւն պի-
տի ըլլայ:

Այս ալ դժուար խելքի գալու բան է թէ՛ ի՞նչ-
պէս կըլլայ որ արիւն թաշմիշ կըլլայ տէ, և շուտ մը
եայըլմիշ չըլլար, թէ որ եայըլմիշ ըլլալու ըլլայ նէ
արօքէսսիան, և ետեւէն ալ մահ պիտի պատճառէ,
բայց այս հիւանդութիւններէս մեռնողներուն մար-
մինները քննելով՝ անաթօմիայի ճամբով, տեսնըված
է որ՝ ասանկ արիւն թաշմիշ ըլլալը ատէթճէ մի-
այն բառալիսի պիտի պատճառէ:

Այս հակառակութիւն չի վերցընէր որ՝ բառալի-
սին միշտ մէկ շիճկային հեղուկի մը թաշխընուծիէն
կըլլայ, անոր համար այս հիւանդութէս մէկ հատիկ
պատճառ անիկայ կըրնայ ըլլալ:

Վարպետներուն մէջ խընդիր մը կայ, սինիրնե-
րուն կամ ուղեղին սըխմըվելէն առաջեկած բառա-
լիսին՝ ուղեղը կամ սինիրը այն սըխմող բանէն ա-

դատվելէն ետքը՝ կը մնայ մի, կանցնի մի, առոր որ-
տառիւանը գըրենք այս իլէթիս դեղերուն կարգը:

Ասոր Դիմարը:

*. 227. Ր սածնեքէս պէլի է որ՝ աբօբլէսսի-
ային առաջը ի՞նչ դեղերով կառնըվի նէ՝ նոյն դե-
ղերը էմբլէճիային առաջը առնելու ալօգուտ կը-
նեն, այս պատճառիս համար՝ էմբլէճիային կամ
բառալիսին դեղն ալ՝ աբօբլէսսիային դեղն է:

Բայց երբեմն՝ ինչպէս որ վերը ըսինք, կըլայ որ
տէյ սկիզբէն հիւանդութիւնը մասնաւոր մէկ կեր-
պարանքով մը կերնի՝ աբօբլէսսիային չի նմանե-
լով, այն առեւնը ի՞նչ ընելու է:

Վերը ըսինք որ՝ ի՞նչ կերպով ըլայ նէ ըլայ
բառալիսին՝ աբօբլէսսիային պատճառներուն հետ
մէկ է պատճառը, անոր համար բժշկելուն կերպն
ալ մէկ պիտի ըլայ:

Այս կերպ բժշկելու շատ աղէկ ուշմիշ կըլայ,
էրբ որ կիսմանաս քի սինիրներուն սըլամըվէէն
առաջեկած է հիւանդութիւնը, և պէլի է որ՝ թէ որ
ներսէն մէկ պատճառ մը ունենայ նէ՝ ներսի զգայ-
ութիւններն ալ դուրսիններուն պէս կը կապվին •
որով պէլի կըլայ որ՝ սինիրներուն սկիզբը կամ
քեօքը նեղն է • թմուլութիւն բերող թոյներէն ալ ըլ-
այ բառալիսին նէ՝ կէնէ աբօբլէսսիային դեղերովը
պիտի բժշկըվի:

Բառալիսին նոր բըռնած ստեւնը այն դեղը կը-
նէս՝ ինչ որ ըսինք աբօբլէսսիային համար • սւրիշ
կերպ ընել ալ կըրնայ ըլալ, մէկ մը՝ էրբ որ երկան
տտենէն պէրի կը քաշէ մէկ մարդ մը այս հիւան-
դութիւն • երկորդ՝ էրբ որ աբօբլէսսիայի նշաններ
չեն երևիւր վերան, որ ըսել է քի՝ սինիրները չեն
սըլամըվիր • երրորդ՝ էրբ որ սինիրներու սըլամըվե-
լու պաշարձա նշան չեն ցըցըներ, կամ յայտնապէս
թմուլութիւն բերող թոյն կըլլէին պատճառոված են:

Այս ամէն ճինսերուս հախին հարցընել ատէթ

է՛ թէ խրթիչ բաներ գործածել պէ՛տք է մի , չէ՛ մի . և թէ որ պէ՛տք է նէ՛ գործածուածը չափը ի՞նչ է , որ այնքան ընես նէ՛ բառալիսին բժշկըվիտէ . և անկէց աւելին մնաստկար սեպոյլ :

Մեր ըսելիքը աբօբլէսսիային հասին՝ իր տեղը ըսինք , էմիբլէճիային կամ բառալիսին համար ալ ըսելիքնիս այս է որ՝ միշտ զիեանքեար են խրթիչ դեղերը այս հիւանդութեան , ինչպէս որ կատարեալ աբօբլէսսիային զիեանքեար են :

Իլլէ , երբ որ առաջ կատարեալ աբօբլէսսիա ըլլալէն ետքը՝ բառալիսի րաստ կուգայ . երբ որ անանկ մարդոց րաստ կուգայ՝ որ աբօբլէսսիայի ուշդուն կազմութի ունին , և այն նշաններով կըսկըսիք թի՛ աբօբլէսսիայի ըսկսելու նշաններ են . և երբ որ սըխմըվէն պատճառված աբօբլէսսիայի նըշաններ կերևին բառալիսի ունեցող հիւանդին վերայ , ասոնց համար պէ՛տք է աղէկ միտք դնելով նորէն կարդալ ինչ որ գրեցինք աբօբլէսսիային վերայ :

Այն տեղաց կը սորվիս որ՝ այս դեղերըս երբ օգուտ կընեն , և խրթիչ դեղեր գործածելը միշտ զիեանքեար է . իլլէ՛ այն դիպուածներուն մէջը՝ որ կերևի թէ ուղեղին մէջի արիւն տանող տամարները լեցունութիւն մը ունին , կամ հիւանդը տաճա այս հիւանդութեան տակը ինկած է , պատճառը տաճա չէ՛ վերցած . կամ տաճա արիւն կայ ժողվելված՝ ուղեղին մէջը կամ ուրիշ մէկ ինթիզալը և փափուկ գործարանքի մը մէջ :

Ասոնց զիեանքեար ալ չըլլայ խրթիչ դեղ տալը նէ՛ կը վախցըվի , անանկ որ՝ այս էթրաֆներս ալ հետ համրես նէ՛ երեք հիւանդէն մէկը անձախ կը մնայ որ՝ այս դեղերըս անոր օգուտ ընէ :

Պահի բժիշկներ խրթիչ դեղերը տալու պէտքէն աւելի ճէտարէթ ունին , և կըօեն քի՛ ասոնք շատ օգուտ ըրած ունին նա և այն հիւանդներուն որ՝ վերի գրածներնուս նայելով՝ վընաս կընեն տէյի տալ պէտք չեր :

Այս զեթ կարծիքներուս համար, որ չի գիտցողներուն շատ շփոթութի կուտայ, և այն բժիշկներուն ձեռքը ինկող հիւանդը զարարի մէջ կը ձգէ, ըսելու է քի՛ բառալիսին կամ էմիբլէճիան սինիրներուն քեօքը սըլսմըվէլէն առաջ գալով՝ ջըղային կարողութիւնը մկանուկները ուղածին չափ չի կըրնալ շարժելու խըտար տկարութի ձըգէ պիլէնէ՝ միշտ սինիրներուն մօտ մէկ կենդանութիւն մը կը մնայ, թէպէտ ամէն ատեն և ամէն հիւանդինը մէկ չափով չըլլար:

Անոր համար խապիլէ որ խըթիչ դեղերը ուղեղին մէկ ուժ մը տան, անանկ որ՝ սինիրները անկէց դըբդըվէլով արթըննան, ուժովնան, և ամէն մէկ սինիր իրեն մկանուկները շարժեն, խապիլէ որ՝ խթիչ դեղերը առանց զարարի մը տըրվին, երբ որ միայն սինիրները կը խըթեն կարթընցընեն, և արիւնին ասլա չեն դըպչիր:

Եւ թէպէտ քանի մի խըթիչ դեղեր կան որ՝ մէկ մասնաւոր կերպով մը թէյսիր կընեն սինիրներուն վըրայ, բայց պէլի է քի՛ ասոնք արիւնին ալ կը դըպչին, և թէպէտ շատ չեն դըպչիր, բայց քիչ քիչ քանի մի անգամ եղածին պէս՝ կը շատնայ, և ըսած վտանգնիս ասկէց կը պատճառի:

Եւ ասանկ հիւանդութե մը՝ որ այս դեղերս կատարեալ բժշկութի չեն տար, խապիլ չէ գիտնալ թէ՝ ամէն մէկ անգամին ի՞նչ խըտար վընաս կը դըպչի հիւանդին:

Եւ թէպէտ գործածութե կողմանէ խըթիչ դեղեր տալը վախնալու բան է, բայց կըրնանք գըտնալ ըստ բաւականին թէ՝ ի՞նչ էթրաֆներ և ի՞նչ դիպուածներ բաստ գան նէ՝ այս դեղերըս կըրնան տըրվիլ:

Մէկ քանին այս տեղս գրենք որ՝ բժիշկը այս կերպ դեղերս պէտք եղած զուհուրածիները իմանայ, և ատէթ եղած խըթիչ դեղերն ալ գրենք, ամէն մէկին բնութիւն ու որպիսութիւնը հասկըցընելով, և

Թէ ի՞նչ կերպով դորժած վի՛նէ՛՝ աղէկ կըլլայ :

Նախ և առաջ պէտք է ամէն խրթիչ գեղերը երկու ճինս բաժնել . որոնց մէկ ճինսը ներսէն կը խրթէ, և մէկ ալ ճինսը դրսէն . դուրսէն խրողներն ալ ճինս ճինս են . կան որ միայն մարմնոյն մէկ կողմին վերայ թէյսիր կրնեն, և կան որ ալեսէվիյէ պիւթիւն մարմնոյն վերայ ուժերնին կը բանեցընեն :

Դուրսէն մասնաւոր խրթիչները ասոնք են . ա, աչիտօ վիթուիօլիքօին կամ նիթուլիքօին քէսկինը՝ բայց իւղոտ և պըլըշկուկ բաներու հետ խառնելով, և տկարացընելով, անանկ որ՝ այրօղ ուժերնին չափօէ իրենց խրթիչ զօրութիւնը . բ, սբիուիթօ ալքալինօ վօլաթիլէ ըսվածները, իլլէ՝ իրենց այրօղ յատկութիւնը վըրանին իքէն, ասոնք ալ վերի ըսած աշխտօներուս պէս պէտք է իւղոտ բաներով խառնել, և որպէս թէ՛ չափազանց ուժերնին փաթթել . գ, այս ըսած սբիուիթօներս շատ անգամ ատէթ է եղած քըթին տակէն դորժածէ՛ հոտը առնելու համար, և այսպէս եղած ատենը շատ աղէկ խրթիչ են սինիրներու վըրայ թէյսիր ընելու . բայց գիտնալ պէտք է որ՝ այս դիպուածիս մէջ խիստ շուտով թէյսիր մը զուհուր կընէ որ՝ շուտով կանցնի, և ուղեղին արիւն տանօղ տամարներն ալ կըխրթէ . դ, մուռիա ըսված դեղը՝ որ ծովային աղը հալեցընելով կը շինեն, ե, պահարեղէն խոտերուն ամէն մասունքներէն՝ կամ միայն պահար եղած տեղերէն հանված գոյացական իւղերը . զ, թիրէմինթինի, կամ ուրիշ ասոր պէս ուզինայի մը գոյացական իւղը . է, քէհրիպարին՝ կամ ուրիշ հողէ ելած զիֆդոտ բաներուն իմպիկով հանած եղը . ը, կենդանիներուն միսերէն՝ կամ պաղի խոտեղէններէն այրելով ելած եղը, որ կըսվի օլիօ էմբիուէվմաթիքօ . թ, պաղի կըծու խոտեր, և իլլէ՝ ասանկ խոտերէ շինված և իտ՝ մօսթաուտա ըսված բանը . ճ, պաղի կենդանիներէն և ճճիներէն, և իլլէ՝ խուճաուղ պէօ՝ ճէկիէն հանված կծու գոյացութիւնը :

Այս ըսած խրթիչներէս պազին կըրնաս գործ
ածել ինչպէս են նէ, կամ այրող ուռհներու մէջ հա-
լեցընելով խրթիչ զօրութիւնին էվելցընելու հա-
մար, կամ գործ ածելը տահա խօլայ ըլլալու համար:

Այս ըսածներուս շատը իրենց խրթիչ զօրութիւն
պէլի կերեցընեն, գէրէ մարմինին ուր տեղն որ
դըպչին նէ՝ մէկ պըղտիկ բորբոքում մը բէյտահ
ընելով կը կարմըցընեն, և կը կեռացընեն:

Այս դեղերըս պէտք չէ մարմինին վըրայ այնքան
պահել մինչև որ կարմըցընէ. կարմըցընել սկսածին
պէս վերցընելու է, և քիչ մի ատեն անցնելէն ետքը՝
նորէն դընելու է. կամ ուրիշ տահա մեղմ խրթիչ-
ներ դընելու է, ասանկ ատեն ատեն վերցընելով:

Այս ըսածներուս շատ ուշդուն և մըթապըխ է
ըսըռդանով ծեծելը, որ շատ տեղ այս ատէթս կայ.
դըրսէն եղած խրթիչներուն կարգը կը մըտնէ նաև
շըփելը, թէ մերկ ձեռք ըլլայ, և թէ չուխայով,
կամ Ֆանէլլայով, կամ բաղնիքի քէսէով, կամ
ուրիշ ասոնց պէս բանով մը:

Բայց այն որ ոմանք կրակը խաւիկ կամ ասըլ-
պէնտ կամ ուրիշ անուշահոտ բան մը կը ձըգեն. և
Ֆանէլլան անոր վըրայ բըռնելէն ետքը կըսկըսին
մարմինը շըփել նէ, չենք գիտեր թէ՝ ասկէց մէկ
օգուտ մը կըրնայ մի ըլլալ:

Ո՛րչափ խրթիչներ որ ըսինք նէ՝ մինչև հիմայ,
միայն իրենց դպած տեղին վըրայ թէյսիր կընեն,
ուրիշ տեղերուն բան մը չեն ըներ. անոր համար
շիւբհէլի դիպուածներ եղած ատենը՝ որ չենք գի-
տեր, թէ խրթիչները օգուտ մի կընեն՝ վընափ մի,
ասոնք գործ ածելէն չի վախցըլիր. բայց բժշկելու
զօրութեանն որ գալու ըլլանք նէ՝ շատ տկար են
ասոնք. բոլոր մարմնոյն վըրայ մէկէն թէյսիր ընօղ
խրթիչներն են, տաքը, պաղը, և էլէթթուի չիթա
ըսլած գործողութիւնը:

Բառալիսիլն շատ հեղտաքը գործ կածեն. իլլէ՝
տաք ջուրի մէջ խօթելով, մարդոյս կաղմութեանը

շատ ուշղուռն և աղէկ խրթիչ մը սեպեւով:

Բայց չիւնքի ասիկայ թանձր մասուհիները կը խրթէ, և հեղուկները կը նօսրացընէ, անոր համար ուժով խրթիչ մը կըլլայ արիւնին դրսեւում. և այս պատճառովս ասոնց շահը իրաւ չէ, աղէկ մը չի գիտցըմբ:

Իլէ զարտըրը ըլլալը պէլլի է այն բառալիսներ, որոն որ՝ ուղեղին տամարներուն մէջը արիւն ժողվելած կըլլան:

Երբ որ բառալիսին թմրութիւն տրվող թոյնէ, ընէ պատճառոված ըլլալը դիտես նէ, հիւանդը տաք ջուրի մէջ մըտցունելը այն ատենը էմլին է, օգուտ չընէ ալ նէ՝ վընաս ալ չընէր:

Պէլքի հանքային տաք ջուրերը այս դիպուածիս տահա աւելի օգուտ ընեն, հետեւնին ուրիշ հանքային բաներ խառնրված ըլլալուն համար:

Պաղութիւնը քիչ մը ատեն քըշելը միշտ զարտըր է բառալիսին, բայց թէ որ այս տաքութիւն շատ չըլլայ՝ և շատ չի քըշէ նէ, և հիւանդին մարմինն ալ սղաղին կըրնայ դիմանալ նէ, պաղութիւնը մէկ զօրաւոր խրթիչ մը նէ պիւթիւն մարմնոյն, և այս կերպովս գործ ածելով՝ շատ հեղ օգուտ ըրած ունի այս հիւանդութիւնս բըժըշկելու:

Բայց թէ որ հիւանդը պաղը խիտ քիչ կլմանայ՝ կամ չի կըրնար դիմանալ նէ, ամէն պաղութե տէրէճէները այն մարդուն զարարը են էվելօք:

Էլէթթուիլիթան մէկ յատուկ կերպով մը ըլլըլլի նէ՝ իրաւի որ շատ զօրաւոր խրթիչ է. չի կայ ասոր պէս խրթիչ մը տահա որ՝ կենդանիին սինիրներուն վըրայ թէյսիր ընէ. և այս մտքըրս ըսին որ՝ այս խրթիչ դեղս աղէկ է բառալիսին բժշկելու համար:

Բայց գիտնալ պէտք է որ էլէթթուիլիթան հէմ սինիրներուն խրթմուհի կուտայ, հէմ արիւնին. ասոր համար վընաս ըրած է այն բառալիսներուն որ՝ ուղեղին սրխմըլէն ասաջ կուգան. իլէ՝ թէ սր անանկ կերպով մը գործ ածեն որ՝ աւելի գըւ-

խուճն տամարներուն վերայ թէյսիր ընէ :

Գրլխէն քանի որ հեռու ըլլայ էլէթթոխիման բանեցընելու տեղըդ նէ՝ այնքան ալ վտանգէն հեռու կըլլայ հիւանդը . բայց չիւնքի սաստիկ բանած ատենը՝ ջղային կարողութիւնը կալօրէ, անոր համար զանն կըլլըվի որ՝ շատ զգուշութիւն պետք է ասիկայ գործածելու : Իլլէ՝ առանց վտանգի գործածել հիւ չըլլար , մինչև որ խիստ շատ չի կոտորեսնէ ուժը . և այն կոտորած ուժն ալ գրլխէն հեռու տանելու է , ինչպէս որ ըսի :

Եւ շատ անգամ կըրկնելով տահա աղէկ կըլլայ , քան թէ մէկ անգամ մը սաստիկ ընելով , զէրէ այս սաստկութիւնը զարարլը է . և այս դեղս աւելի թըմբեցընող թոյներէն պատճառած բառալիսիին օգուտ կընէ :

Այս հիւանդութեւ ֆայտալը դեղերուն կարգէն դուրս ձգել չըլլար աշխատութիւն , իրաւի որ այս հիւանդութեւ ատենը մկանունքները չի կըրնալ շարժելուն համար՝ աշխատութիւն չըլլար . և թէպէտ հիւանդութիւնը խիստ քիչալ ըլլայնէ՝ շիւբհէլի դեղ մը նէ ասիկայ , թէ որ ուղեղին մէկ մասը սըլսմըլած է նէ :

Բայց ասանկ ըլլայ ալնէ՝ հիւանդը կըրցածին խըտար ձեռքերը շարժելը օգուտ կընէ . զէրէ այս շարժմունքէս պատճառած խթմունքը քիչ ըլլալուն համար՝ ամէն վտանգէ հեռու է :

Ինչ կերպով արիւն որ կայնած ըլլայ ներսը նէ՝ այսպէս շարժմունքը ամէնուն ալ ֆայտալը է , զէրէ մարմնոյն դըրսի դին կը քալեցընէ հիւթերը :

Բառալիսի ունեցող հիւանդներուն ներսէն տըրվելու խըթիչ դեղերն ալ ճինս ճինս են , բայց աւելի գործածվելուները ասոնք են . Խ, սալալքալի վօլաթիլէ , կամ սբիռիթօ վօլաթիլէ ըսլած դեղերը . ասոնք շատ ուժով խթիչ են , որ մարմնոյն ամէն կողմը և ամէն անդամքները կը խըթեն , և իլլէ՝ սինիքները , արիւն ունեցող տամարներուն վերայ ալ

Թէյսիր կընեն . բայց երբ որ քիչ քիչ տաս՝ և շատ
անգամ կըրկնելով , վընաս մը կընեն տէյի չի վախ-
ցըվիր , քան թէ մէկէն ՚ի մէկ շատ մը տալով . զէրե
քիչ տըրվի նէ՝ Թէյսիրն ալ երկան ատեն չի մնար .
է , խոտեղէններէն թէթռատինամիա ըսված ճին-
սերը՝ սէպէ՝ քի ամենն ալ խըթիչ դեղեր են , և ա-
ղէկ ուժ ունին . զէրէ խօլայ եայմիշ կընեն իրենց
ուժը բոլոր մարմնոյն վըրայ , շատ հեղալ կըրնանք
գործ ածել առանց վտանգի . զէրէ շատ չի կենալով՝
շատ չի քըշեր Թէյսիրնին ալ . մէկ մը նալ որ՝ այս
խոտերս ատէթճէ շէռ բերօղ են . և այսպէս ըլլալ-
նուն համար պազի հեղ սիւեռօղա ըսված բառալի-
սինն ալ աղէկ են . դ , կերպ կերպ պահարեղէններ ,
ինչպէս են նէ անանկ տալով , կամ անոնց ռուհը ,
կամ եղը . ասոնք ամենն ալ կըրնան ուժով խըթիչ
դեղերուն տեղը բըռնել . բայց չիւնքի մինչև հիմա
ըսված խըթիչ դեղերէն աւելի կը մնան ներսը՝ և
բորբոքում ալ կը պատճառեն , անոր համար ասոնք
գործ ածելէն շատ մնասներ կըրնան ըլլալ , և պատ-
ճառը աղէկ չի հասկըցած իբէն՝ այս դեղերս տալ
չըլլար . դ , պազի կըծու խոտեղէններն ալ գովելի
են . բայց ասոնց վըրայ քիչ փորձ եղած է , և ինչ-
պէս Թէյսիր ընէնինն սէլի չէ , անոր համար այս
տեղս ասոր վրայ չենք խօսիր . է , պազի զամի ու-
նեցող բաներ ալ կը տըրվին աղէկ խելքով . ինչ-
պէս են կուայաքօ ըսված փայտէն պատրաստած
բաները , կամ Թիրէմէնթին , և ասոնցմէ ելած գոյա-
ցական իւղերը . բայց այս դեղերըս բորբոքում կը
պատճառեն . պազիները կը գովեն կուայաքօին և
ուրիշ քրտնաբեր փայտերուն կամ քեօքերուն
մըթպուխը , որ հիւանդը մէկ տաք օտայի մը մէջ
նստեցընելով՝ ասոնցմով քըրտինք կը բերվի . որ
այն օտային մէջը սքիռիթօ տի վինօի հոտ ալ ըլ-
լայ . և այս կերպովս այս դեղըս գործ ածելը շատ
ֆայտալը կըրնայ ըլլալ պազի ատեն . դ , բառալի-
սին ունեցող հիւանդներուն համար պազիները ա-

դէկ կը համարին նա և ծանր հոտ ունեցող անթիս-
բաղմօտիքա ըսված դեղերը . բայց խելք չեն կըր-
նար հասցընել ուրիշ վարպետ բժիշկները թէ՛ ի՞նչ
պէս կըլլայ տէ այս հիւանդութեա օգուտ կընեն
ասանկ դեղերը, ասոր համար գործ ածելու ճէտա-
բեթ չընելովն ին՝ ասոր փորձը քիչ է, և եղածն ալ
շիւբհէլի է . է, լեղի խոտերն ալ գործ կ'ածեն աս-
որ . մինչև քընա քընա սիլէ կուտան . բայց ինթի-
զայ է գիտնալ քի՛ այս դեղերուն մօտ մէկ յատուկ
գորութիւն մը չի կայ, որ անոնց նայելով յոյս մը ըլ-
լայ թէ՛ սիւլքի կըրնան բառալիս ին օգուտ ընել :

Այս ամէն ներսէն տըրվելու խրթիչ դեղերուն
համար մէկէն կըսենք որ՝ խիստ քիչ բաւոյ կուգայ
քի՛ ասոնցմէ շահ մը տեսնելի . և երբ որ հիւան-
դութիւն յատկութիւն կամ պատճառին վերայ շիւբհէ
մը ունիս նէ՛ խապիլէ որ՝ այս դեղերէս վնաս
ալ տեսնաս . անոր համար այս կերպ դեղեր գործ
ածելը խիստ և շատ անգամ շիւբհէլի և զարարլէ :

Պայշընլէ . ԳՃ : Սինգօֆէ . Իր : Թաւիպո-ին . հայ :

Ասոր սահմանն ու փէրէճէնէրը :

* . 228 . Սինքօֆէ ըսած հիւանդութիւնն իս մէկ
իլլեթ մը նէ որ , սըրտին թէյսիրը ու շնչառութիւնը
ատեթ եղածէն խիստ տկար կըլլան . և պաղի հեղ
ալ քիչ մի ատեն սիւլթիւն սիւլթիւնէ կը կըտրին :

Բժիշկները տեքքաթ ըրեր են որ՝ այս հիւան-
դութիւն կերպ կերպ տեքէճէներ կըրնայ ունենալ .
անոր համար ասոր ամէն մէկ տեքէճէներուն զատ
զատ անուաներ տըվին , բայց չիւնքի այս ամէն տե-
քէճէներուն սկսելու և վերջանալու սինթոները
հասկընալը և ցըցընելը դժուար բան է . անոր հա-
մար այս անուաներէն ալ բան մը չի հասկըցվի , և
մենք ալ ուրիշ վարպետ բժիշկներուն հետեւելով
ինչ հիւանդութի կայ այս թարգմտ ուղղուն , ամէն

ալ մէկ սինքօքէ անուշով կիմացընենք, և այս գլուխիս մէջը պէտք եղած գիտելիքները կը խօսինք :

Ասոր նշանները :

* . 229 . Պահել հեղ այս հիւանդութիւն մէկէն ՚ի մէկ վերայ կը հասնի, և էփ աղէկ ալ ծանր տէրէճէի մը կը հասցընէ հիւանդը . բայց պահել հեղ ալ ասանկ մէկէն ՚ի մէկ գալուն տեղը՝ կամաց կամաց կըսկըսի :

Այս վերջին թիւըլիւս որ ըլլայնէ՝ առաջատէժ ճէ սըրտառաջքը (բռէքօռտիօն) մէկ թուլութի մը և մէկ սըխմըվիլ մը կիմանայ . որուն հետը շուտ մը կը միանայ՝ կամ ետեւէն կուգայ դիսու պտոյտ մը , աչքերը կը մըթնեն՝ և ականջը կը խօսի :

Այս նշանիս հետը կը միանայ շնչառութեան և նավզին քիչնալը . և այս քիչնալս պահի անգամ այն տէրէճէին կը հասնի որ՝ անձախ քի կըրնանք իմանալ շունչ առնելը և նավզին զարնելը . պահել հեղ ալ քիչ մի ատեն պիւթիւն պիւթիւնէ կը կըտրին :

Ասորք եղած ատենը երեսն ու բոլոր մարմինը կը դեղնին, և կը պաղին շատ կամ քիչ , սինքօքէին երկան քըշելուն կամ սաստկութեանը կէօրէ :

Խիստ շատ անգամ այս հիւանդութիւնս սկսած ատենէն մինչև վերջը մէկ պաղ քրտինք մը դուրս կուտայ հիւանդը . որ պաղի հեղ ճակատէն կըսկըսի, երեսը և մարմնոյն պահի տեղերը եայլմիշ կըլլայ :

Հիւանդը ասանկ իքէն՝ թէ զգայական կարողութիւնը՝ և թէ շարժիչ կարողութիւնը խիստ կը տկարանան, և պահի կըլլայ որ՝ պիւթիւնճէ ալ կը կըտրին , ատէժ իւզըէ այս իլէթս քիչ մի ատեն քըշելէն ետքը՝ առանց դըրսէն օգնութե մը կարօտ ըլլալով՝ ինքն իրեն կանցնի, բայց անցնելէն ետքը՝ հիւանդը սըրտի սըխմըվիլ մը կիմանայ, պահել հեղ ալ պայղընութիւնը կամ փըսխելով կը վերջանայ, կամ քօնլուսիօնէով, կամ երէրլէստիայով :

Ասոր պատճառները :

* . 230 . Մյս հիւանդութեա երեւցած նշանները տսոնք են . և թէ որ այս նշանները աղէկ մը տիրքաթով քըննելու ըլլաս նէ՝ առանց շիւբհէի կը գըտնաս որ՝ սինքօբէին մօտ պատճառը սըրտին թէյսիր ներուն տկարանալը կամ սիւթիւնճէ կըտըրվին է :

Հատ դժուար կը հասկըցվի թէ՝ ինչպէս թարզ թարզ հեռու պատճառները կըրնան այս մօտ պատճառը տըթընցընել , և այս հիւանդութիւնս երևան հանել :

Բայց ինչպէս որ է նէ՝ քուլլէն մեծանուն վարպետին հետևելով՝ անոր դրութիւնն ու կարծիքը էշկետարէ ընենք այս տեղը . որ թէպէտ բուն հեղինակն ալ այս կարծիքիս ինամ չունի , բայց աղէկ կը մեկնէ և կը հասկըցընէ այս հիւանդութեանս բնութիւնը :

Սինքօբէին գլխաւոր պատճառները երկու աղեսէվլէ կարգ կը դատէ . մէկ կարգը այն պատճառներն են որ՝ սըրտէն հեռու մէկ տեղմը թէյսիր կընեն , կամ ուղեղին վըրայ , կամ ուրիշ անդամքի մը վըրայ . բայց իրենց թէյսիրը ուղեղին միջնորդութիւնովը սըրտին կը հասնի . երկրորդ կարգին մէջն ալ այն պատճառներն են որ՝ կամ անիտէ սըրտին վըրայ թէյսիր կընեն , կամ անանկ մէկ գործարանքի մի վըրայ որ՝ սըրտին խիստ մօտ է . որ շուտովմը անոնցմէ սըրտին կը հասնի և այս հիւանդութիւնս կը պատճառէ :

Ամենէն առաջ այս պատճառներուս առջինը քըննելէն սկսելով՝ իսթիզայ է խապուլ ընել այն խօսքը որ՝ մարդակազմութի աղէկ գիտցող վարպետները կըսեն և կը հաստատեն , որ սըրտին մկանունք ներուն մանրութելերը թէպէտ իրենց բուն գոյացութեը միւսթաքիլ մէկ ուժ մը և մէկ թէյսիր մը ունին , բայց սինիրներէն ալ շատ կախում ունին . որ ուղեղէն կը հասնի անոնց , որ անով տահա տ-

ւեղի կարողութի կռնենան սրտին արիւնը շրջան
առնել տալուն ուժը ամբողջ կը պահեն :

Այլ և այս ալ պէլի է որ՝ պահի բաներ կան
որ՝ պաշլըճա թէյսիր կրնեն ուղեղին վերայ • և
խապիլ ալ է որ՝ միայն ասոնք ըլլան ուղեղին վերայ
թէյսիր ընօշները • որ սրբտին թէյսիրին ալ կազդեն
և ուղածներուն պէս կը փոխեն և կը դարձունեն :

Ասոր վերայ կըսէ պռուշէն, կը կարծեմ թէ՝ ու-
ղեղին մէջ անանկ մէկ զօրութի մը կայ որ՝ քանի՛
որ մարդս կենդանի է նէ՝ անկէց հիշ չի զատվիր •
և անկէց ուժ կուտայ՝ թէ՛ սրբտին և թէ՛ ուրիշ
ամէն անդամքներուն շարժող մանրամեկերուն :

Ասոր կըսէ՝ թէյսիր ուղեղին • և ասոր թէյսիր
ընելու ուժը էթրաֆներուն կէօրէ պիտի շատնայ
ու քիչնայ :

Այս խօսքերըս մէկ անգամ մը միտք առնելէն
ետքը, որ ասոնց վերայ շիւբհէ ընել չուղեր կըսէ •
պէլի կըլլայ որ՝ թէ որ այս հեռաւոր պատճառ-
ներըս ուղեղին թէյսիրը ինչպէս տկարացընենին
պէլի ըլլար նէ, կըրնայինք հասկընալ թէ՛ ինչպէս
այս պատճառներէս սինքօբէն առաջ կուգայ • ասի-
կայ պէլի ընելու համար հեռաւոր պատճառները
քըննել պէտք է :

Սինքօբէին առաջին և գլխաւոր պատճառներուն
մէկը՝ շատ արիւն կորսընցընելն է • թէ՛ բնական
ճամբով ըլլայ, և թէ՛ արուեստականով • և պէլի է
քի՛ ուղեղին թէյսիրը ուժով և առոյգ պահողը՝
ուղեղին մէջ գըտնըված արիւնային տամարներուն
արիւնով լեցված և կէրիմիշ եղած մնալն է, և բը-
նութիւն ալ ասիկայ հոգացեր է անանկ մէկ կազմու-
թիւն մը տալով այն տամարներուն որ՝ արիւնին
շարժմունքը և շրջանը գլուխը հասածին պէս՝ կըս-
կըսի կամաց կամաց ըլլալ :

Ասկէց շատ խօսայ կը հասկըցվի որ՝ մէկ մարդ մը
շատ արիւն կորսընցուցած ատենը՝ ուղեղին մէջի
տամարները կը թուլան, կը պարպըվին, կէրկիւ-

Թիւննին կանցնի • որով չեն կըրնար Թէյսիր ընել ուղեղին վերայ • անով այն ուղեղին Թէյսիրը ըսված բանն ալ սրբոտին վերայ չի կըրնար Թէյսիր ընել, սրբոտին շարժումը կը քիչնայ կամ կը կըտրի •

Հատ մարդիկ կան որ՝ քիչ մի արիւն կորսընցուցածնեանուն պէս՝ սինքօբէի մէջ կիցնան • բայց անանկ կերպով մը որ՝ էշկարէ կերի թէ՛ ինչպէս Թէյսիր կընէ ըսած պատճառնիս • որ պայղընութիւնը վերան դալն իքէն՝ կըշտի վերայ բերեսնէ՝ կանցնի • ղէրէ ասանկով արիւնը շահ տամարներուն մէջը կերթայ շուտով մը • և տամարներուն արիւնը այնքան շուտ չի կըրնար ետ դառնալ սրտին մէջը դալ • ասով ուղեղին տամարներուն մէջի պէտք եղած լեցունութիւնը կը մնայ •

Բայց արիւնը դուրս վազելը՝ պայղընութիւն կը պատճառէ նէ, սալթ ասոր համար չէ • արիւնն շրջանին ալ մէկ երեւելի փոփոխութիւն մը կըլլայ • տամարին մէկին մէջէն չափազանց արիւն որ պարպըվի նէ՝ մէկալ տամարներուն մէջի արիւնները հէլ պէթտէ կը քիչնան • ղէրէ արիւնը հեղուկ ըլլալով միշտ հաւասարութիւն կուղէ, պարտոյ մընացած տեղերը կը լեցնէ • որով ամեն մէկ տամարներուն մէջը քիչ քիչ արիւն կը մնայ •

Այս կերպովս խօսայ կըրնաս հասկընալ այն սինքօբէն որ՝ ջրգողներուն ըստ կուգայ փորերնուն կամ կուրծքերնուն մէջի լեցված ջուրը պարպելէն ետքը •

Ասով կը մեկնըվի նա և այն սինքօբէն՝ որ պազի մարդիկներէն արիւն առնելն իքէն ըստ կուգայ • բայց միայն այն որ Թեկին կապը քակելէն ետքը կուգայ • և ծակած Թեկին կողմը շատ արիւն կը բերէ •

Այս երկու ճինս սինքօբէն կը ցըցընեն որ՝ արիւն պարպըվիլը ամեն ատեն բոլոր մարմնոյն կաղմութիւնը չի տկարացըներ, միայն պէտք եղած լեցունութիւնը կը պակսեցընէ, որ ուղեղին արիւնային տամարները պէտքին չափ լեցուն չեն ըլլար •

Սինքօբէին ուրիշ հեռաւոր պատճառներուն թէյ սիր ընելու կերպն ալ հասկընալու համար հետեւեալ կանոններս դիտնալ պէտք է • պահի անգամ ուղեղին թէյսիրը ըսած ուժերնիս էշկեարէ աւելի ուժով կամ աւելի տկար ըլլալով, կերևի որ մէկ միւսթաքիլ տկարուն կամ թուլութե տէրէճէիմը մէջ չինկած իքէն՝ չի կըրնար անոր թէյսիր ընելուն կերպը իր չափը դըտնալ:

Այս ալէսէվիյէ և պէլլի կանոնիս համար է որ՝ ատէթճէ մկանունքներուն մէկը կըծկըվի նէ՝ ետքը թուլնալ պէտք է • և նոյն կըծկըվելու ուժն ալ շատ կէկ մնայ նէ՝ մէկ ճինս մը սբաղմօ կը պատճառէ:

Ասոր համար շատ իրաւունք կունենանք, թէ որ կարծենք քի՝ կամաւոր շարժմունքները՝ որոնց տայմս պէտք է քիչ մը ատէթէն աւելի ուժով ըլլալ, շուտով կը հոգնեցընեն մարդը, տկարութիւն կը բերեն • և վերջը այն հոգնած մարդը կըսկըսի քնանալ:

Սինիրի կարողութիւն ըսվածին ալէսէվիյէ կանոնը այս է • և ասով խօլայ կըրնանք հասկընալ թէ՝ ինչպէս կըլլայ որ՝ ուղեղին թէյսիրը մէկէն ՚ի մէկ սաստիկ ըլլայ նէ՝ ետեւէն անանկ մէկ թուլութի և տկարութի մը կը տիրէ նոյն զօրութեանը որ՝ սինքօբէ կը պատճառէ • և ես կը կարծեմ կըսէ քուլլէն, որ ասկէց պիտի ըլլայ այն՝ որ սաստիկ ուրախութիւնը պայղընութիւն մը կը պատճառէ • և պահի հեղ կը մեռցընէ ալ:

Պահի ալ ցաւին շատութիւնը ուղեղին թէյսիրը էվէլցընելով մինչև չափազանց տէրէճէի մը կը հասցընէ, անանկ որ՝ ալ չի կըրնար ցաւին դիմանալ • և այս տէրէճէիս հասածին պէս՝ ետ կը դառնայ կը տկարանայ • այս տկարութիւնս ալ պայղընութիւն կը պատճառէ:

Ասկոյ տահա խօլայ կը հասկըցվի այն նայելով՝ որ պահի սաստիկ ցաւ քաշողներուն ցաւը ինչածին պէս՝ շատ կը քնանան, կամ քնախտութեան կը

հանդիպին, որ է սինքօբէին լեբօդիմիա ըսված ճին-
սը • կամ բուն սինքօբէ ալ կըլլայ ասոնց :

Ահկու մը ոսկորը տեղէն ելած ըլլալով շատ
սաստիկ ցաւ կուտար • վարպետի մը ձեռք տեղը
դըրվեցաւ ոսկորնէ՝ ցաւը գնաց • բայց հիւանդը
պայրւիշ եղաւ՝ սինքօբէի մէջ ինկաւ տէյի՝ կը
պատմէ քուլէն :

Այս է տըղացկան կընիկներուն ալ սինքօբէն •
որ տըղաբեքին ցաւին ատենը կըլլայ, այլ և փա-
փուկ և շատ տկար մարդիկ քիչ մը հոգնածներնուն
պէս պայրւիշ կըլլան նէ՝ պատճառը այս է :

Սինքօբէին ուրիշ պատճառները հասկընալու հա-
մար պէտք է գիտնալ որ՝ չիւնքի ուղեղը շատ աշ-
խատութեան մէջ խօթողը միւսթաքիլ կամքն է, և
կամքէն առաջեկած և պատճառված շարժմունքնե-
րը, անոր համար կամքին ճինս ճինս փոխվիլը •
որուն կիրք կըսենք, և յոյզք կրից ալ կըսվին, ու-
ժով մը կը դըպչին ուղեղին շարժիչ զօրութեանը,
սրուն թէյսիր ուղեղին ըսինք • և ասոր սըրտին
վերայ թէյսիր ընելուն ուժը կը քիչցընեն, ուղե-
ղին ուժը էվելցընելով :

Սըրտին ուժը կը քիչցընէ բարկութիւն, ուղեղին
ուժը կէվելցընէ վախը • ասկէց էշկեարէ կիմացվի
թէ՝ ինչպէս պաղի անդամ վախէն խիստ գէշ սին-
քօբէ կըլլայ, որուն ասփիսիա անուն կուտան, որ
մենք երակակացք կըսենք, պաղի հեղ մեռնել ալ
կըլլայ որ՝ լեղին փըրթաւ մեռաւ կըսեն • թէպէտ
շատ ռամիկներու մէջ, իլէ ասիայի մէջ, բժիշկ չի
գըտնըված տեղերը ասփիսիան ալ մեռնել կը
սեպվի, և ասփիսիայէն բըռնըվողը մեռաւ տէյի
կը թաղեն :

Յանկութե՛ կիրքը ուղեղին թէյսիրը կէվելցը-
նէ, ատելութիւն կը քիչցընէ • ասով կըրնաս հաս-
կընալ թէ ի՞նչպէս մէկ սաստիկ ատելութիւն մը կամ
հաղ չըրած բան մը տեսնալը սինքօբէ կը պատճառէ :

Հատ մարդիկ կան՝ որ մէկու մը վերայ խոց մը

տեսնալով կը գանին, և այն գանեւէն վերանին սոյ-
ղընուծի մը կուգայ, մարեւիքի մէջ կիյնան, ասոր
շատ օրինակներ կան՝ որ կարելի է քի՛ առնն մարդ-
տեսած կամ լըսած ըլլայ:

Պազի մարդ մէկ թարղմը հոտ առածին սէս սոյ
ըլիշ կըլլայ նէ՛ այս ալ գանեւէն կըլլայ կըրնանք
ըսել. և կարծիք ալ կըրնանք ընել թէ՛ այս հոտերը
մէկ թմրեցընօղ ուժ մը պիտի ունենան, որով ուղ-
ղակի մարեւիք կը պատճառեն. բայց պազի հոտ կայ
որ՝ պազի մարդու վերայ պիւծիւն պիւծիւնէ ու-
րիշ կերպ թէյսիր կընէ ատէթ եղած կերպին դէմ:

Ասոր համար կը կարծենք թէ՛ ասանկ հոտերը
ամէն մարդու մարեւիք չեն պատճառեր, ո՛վ որ խիստ
շատ կը գանի նէ՛ միայն անոր կընեն այս դիպուածս:

Այլ և խիստ հաւանական կերևի որ՝ մարեւիքին
պատճառներուն մէջը անանկ պատճառներ կան որ՝
թմրեցընօղ և հանդարտեցընօղ ուժ մը ունենալ-
նուն համար՝ այն ուժովը թէյսիր կընեն, այս ուժս
կըրնայ դրոնըվիլ ալէսէվիյէ ամէն հիւծերուն մէջը,
և անկէց կանցնին և թէյսիր կընեն ուղեղին վերայ,
կամ միայն միտէին մէջ մտած կըլլան. զէրէ
միտէն շատ չափուի և շատ դիւրին կըլլայ ու-
ղեղին բըռնըվիլը:

Մարեւիքին հեռաւոր պատճառներուն ինչպէս
թէյսիր ընելը հասկըցընեւէն ետքը՝ աղէկ կըլլայ
այն ալ հասկըցընել որ՝ այն պատճառներն ալ որ
ուրիշ անդամներուն վերայ թէյսիր ընելով՝ շուտ
մը և անիտէ ուղեղին կը հասնի թէյսիրնին, և ա-
ռաջկուց ըսված պատճառներուն ալ շատը պազի
մարդոց վերայ ուժով և պազիններուն վերայ տկար
թէյսիր կընեն, պազիններուն ալ հիշ չեն դըպչիւ,
ասկէց կերևի որ՝ պազի մարդիկ այս իլէթիս մէկ
միւսթաքիլ ույղունուծի մը կունենան, պազինները
չեն ունենար. հիմա պէտք է մեզի հասկըցընել թէ՛
այս ույղունուծիւնս ի՞նչ է:

Նախ և առաջ, ասլա շիւբհէ չուզեր որ՝ այս

Թարդ ուղղութեամբ եանա պազինները խորօսինք աղի-
այի կը տըրվին • և խորօսինք աղիա ըսածնիս այն
է որ՝ պազի մարդիկ անանկ մէկ խառնըվածք մը և
անանկ մէկ բնութիւն մը ունին որ՝ ատէթ եղածին չե-
նմանիր • այս խորօսինք աղիան ի՞նչ ըլլալը և ինչե՞ն
առաջ գալը՝ կըրնաս շատ ու քիչ հասկընալ մեր
բժշկական բառարանէն :

Երկրորդ տպէս , այս պատճառներուն շատն ալ
անանկ մարդոց վերայ Թէյսիր կընեն որ՝ ատէթ ձէ-
խառնըվածքին մէջ հասարակօրէն ուրիշներուն խառ-
նըվածքէն մէկ երեւելի ֆարխ մը չեն ցըցըներ • և
պսակներուն պատճառ այն կըրնանք տալ որ՝ տը-
կար և Թոյլ ըլլալովն խիստ շատ դիւրազդածուի
և դիւրաշարժութիւն ունին • և այս Թուրութիւն կամ
ծննդական է իրեն ծնած ատենէն պէրի վերան մը
հասած , կամ պատահական կըլլայ , որ կենացը մէջ
քանի մի պատճառ մէկ ըզմէկու ետեւէ գալով՝ խիստ
առողջ կաղճութիւնը կալօեն :

Մարելիքին հետաւոր պատճառներուն երկրորդ
կարգ ըսնիք այն բաները որ՝ ուղղակի սըրտին վը-
րայ Թէյսիր կընեն • և այս կարգիս մէջ կը մըռնեն
բուն սըրտին իրեն գոյութիւնը վերաբերեալ օսկա-
նիքա ըսված հիւանդութիւնները • կամ երբ որ սըր-
տին հետ անխտէ կըցված անդամքներուն մէկը ավ-
րած ըլլայ և հիւանդութիւն մը ունենայ • իլէ այն
մեծամեծ անօթները որ՝ անխտէ կամ սըրտէն ար-
իւն կառնեն՝ կամ դըրսի շրջան առնող արիւնը
սըրտին մէջ կը Թափեն :

Ասոր համար սըրտին լայնալը կամ անհաւիդ-
ման , սըրտին փոսերը լեցընող բօլբօնները , սըրտին
խոցոտիլը կամ վերան չիպան ելլալը , սըրտառաջի
տամարներուն վարիչները կամ շահ տամարներուն
անհաւիդմաները , այս տամարներուն կամ շահ տա-
մարներուն ներսի դիէն միս բուսնիլ և հաստընալը ,
սիրտը պատօղ մաշկը սըրտին վըրայ փակիլը , ա-
նօթներու կամ անոնց դըռնակներուն կարծրանալը

և ոսկոր կըտրիլը, ասոնք ամենն ալ մարեկի պատ-
ճառներ են, և ասոնք ճանչցըված են քննելով ա-
նանկ մարդոց մեռելները որ՝ չի մեռած լիքէն սըխ
սըխ մարեկի րաստ կուգար անոնց:

Եւ շիւբհէ չենք կըրնար ընել որ՝ այս պատ-
ճառներուն մէկը մէկ մարդու մը վըրայ եղածին
պէս՝ արիւնը չի կըրնար ազատ և սէրպէստ մըտ-
նալ սըրտին մէջը, և ոչալ կըրնայ դուրս ելլալ,
կամ թէ ուրիշ մէկ կերպով սրտին ինթիզալը գործ-
քերը կը խափանեն և արգելք կուտան, կամ այն-
պէս կը սաստկացընեն որ՝ սիրտը քօնվուսիօնէի
մէջ կ'լլայ: և այս քօնվուսիօնէիս գրաւառ կը-
սենք՝ սըրտատրովք, իտ" բալբիթաձիօնէ տէլ քու-
ռէ, և տճ" իւրեք չըրփընթըսը, որ մարեկի ունե-
ցողներուն սէպէ՝ քի ամէնուն ալ ատէթճէ կըլլայ:

Առաջուց ըսածներնիս մըտքիդ մէջ առիւր նէ,
կարծենք թէ խօլայ պիտի հասկընաս թէ՝ ի՞նչպէս
սըրտին կամ սըրտի մօտ եղած գործարանքներուն
սախատուծիւր մարեկի կըրնան պատճառել, զէրէ
հաւանական է որ՝ սըրտին չըրփընթիւ եղած ատենը՝
մէկ մարդու ուրիշ կերպով մը նալ զինքը հոգնե-
ցընէ նէ, կամ չափազանց տկարուի, կամ ցընցօղ մէկ
ուժ մը կը պատճառեն սըրտին, և ինչպէս որ ըլլայ
նէ՝ սըրտին գործոյն և շարժմանը արգելք տալով
մարեկի կը բերեն, և պայքըմիշ եղած մարդուն
նալզն ալ միջահատ կըտրած կըտրած կընետէ նէ՝
սըրտին սբազմօյով կըծկըտէն և քաշվէլէն պատ-
ճառած պիտի ըլլայ:

Եւ թէպէտ շատ րաստ կուգայ, մարեկիքին պատ-
ճառ՝ սըրտին և անոր մօտ եղած անդամքներուն
սախատուծիւնն է, բայց պէտք է գիտնալ որ՝ թէ
սըրտի չըրփընթըն և թէ մարեկիքը ամէն հեղ ուղ-
ղակի սըրտին վըրայ թէյսիւր ընօղ պատճառներէն
առաջ չեն դար, և չըրփընթըն կամ մարեկիքին
խիստ սարտիկ ըլլալը պիւն չի կըրնար ցըցընել
թէ՝ հիւանդութի պատճառը սըրտին կամ ուրիշ

ի խնամքով և սրբաբան մօտ եղած անդամքներուն սա-
խատութիւնն է . շատ հեղ ասանկ սաստիկ մարեւելք և
բալբիթածիօնէ կը բերեն այն պատճառներն ալ որ՝
անմիջապէս ուղեղին վերան թէյսիր կընեն :

Ասոր Դէմքը :

* . 231 . Քնչ որ այս հիւանդութեանս թէյսիր
ընելու կերպին վերայ խօսեցանք քիչ մը երկանկէկ
նէ՝ քուլլենին խօսքովը , բաւական է . այս տեղըս
կը մնայ մեզի խիստ կարճ խօսքով մը անցնիլ թէ՝
Քնչպէս պէտք է նայիլ այս հիւանդութիւնս ունեցողը :

Սրբաբան և սրբաբան մօտ գործարանքներուն սա-
խատութիւնն պատճառած մարեւելքը ալէսէվիյէ ան-
բժշկելի է . զերէ մէկ մը որ պատճառները իմանալը
շատ դժուար է . մէկ մը նալ որ՝ մեր գիտցածին
կէօրէ բժշկական արհեստը չունի անանկ մէկ դեղ
մը որ՝ այն ներսի գործարանքներուն թէյսիր ընէ
և բուն պատճառը վերցընէ :

Այն մարեւելքները որ ուղեղին վերայ թէյսիր
ընող պատճառներէն առաջ կուգան , որոնց թէյսիր
ընելուն թարգման ալ հասկըցուցինք , ալէսէվիյէ կըր-
նան բժշկելովիլ մարեւելքը արթնցընող պատճառ-
ներէն զգուշանալով , կամ մարեւելքի ուղղունութիւն
ունենալը ուղղուն միջոցներով վերցընելով :

Ար կարծենք թէ՝ մարեւելքի ուղղունութիւն վերցը-
նելու համար աղէկ ճամբայ մը նէ՝ բոլոր կազմութե
տկարութիւնը և դիւրաշարժութիւն վերցընելը , և
ասոր ինչպէս ընելն ալ այս գըրքիս ուրիշ տեղերը
ըսված է , իլլէ սինիրի իլլէթներուն ալէսէվիյէ
դեղերուն մէջը :

Հաշի Իրիֆէ : . ԿԺ : Տիսէֆէսի . Իս : Անուրսու . Կոյ :

Ասոր սահմանը և նշանները :

* . 232 . Քշտահին պակսիլը կամ տկարանալը ,
կերակուրէ գանիլը , սլաղի պազի փըսխելը մի-

տէին կէրէիութիւնը՝ որ ատեն ատեն կըլլայ, և շուտ մը կանցնի. կերպ կերպ քերքը տըկաները, սըրտին կողմերը մէկ երող տաքութի մը խմանալը, միտէին կողմերը ցաւ մը զգալը և խաղաղութիւնը:

Ասոնք ամենն ալ մէկ անդամին մէկ մարդուն վերայ կըրնան ըլլալ. անոր համար կըրնանք ասոնց ամենուն ալ մէկ ալէսէվիյէ մօտ պատճառ մը տալ. անոր համար այս ըսած բաներըս ամենը մէկէն մէկ հիւանդութի մը կը սեպվին, և ասոր անուն կուտանք անմարսութի, որ իտ՝ ալ հուռմի բառով տիսբէբսիա կըսեն, որ նոյն ըսելէ. կամ իլլէ՝ դժուարամարսութիւն ըսելէ:

Բայց չենքի այս հիւանդութիւն ատէթ իւզըէ լքինձի է, ինքիւր գըվսուն քիչ կըլլայ, շատ անգամ ուրիշ հիւանդութիւններու ետեւէ կուգայ, անոր համար այս վերի ըսած նշաններս ալ ուրիշ թարզ հիւանդութիւններու հետ խառն կըլլան, և այս է պատճառը որ՝ առաջները այս հիւանդութեւ խառնակ և շփոթ սահմաններ կուտային, և անորոշ նշաններ կը ցըցընէին. պահին սինիրի հիւանդութի կըսեր, պահին ալ մէկ երկար քըջօղ միճաղսըզութի մը կըկարծեր:

Ասոր համար աղէկ կըլլայ ասոր միւսթաքիլ սահման մը ցըցընել. և ես կը կարծեմ թէ ցըցուցած նշաննիս յատուկ տիսբէբսիային բուն և ասըլէօղ նշաններն են. որ ասոնց վերայ քիչ մը շատկէկ պիտի խօսինք. միւսթաքիլէն գիտնալ պէտք է որ՝ այս հիւանդութեւ հետ՝ թարզ մը խելքի հիւանդութի ալ կըլլայ ատէթձէ. և ասիկայ այնքան շատ բաստ կուգայ որ՝ այս հիւանդութեւ յատուկ նշան ալ կըրնանք սեպել. բայց ասոր վերայ տահա՛ ուշդուն տեղ ունինք խօսելու՝ երբ որ իբօքօնտուիասի ըսված հիւանդութեան վերայ խօսինք նէ:

Ասոր յարկութիւնը:

* . 233 . Հաւանական է որ՝ կայ մէկ յատուկ և ինքնագլուխ հիւանդութի մը, որուն հետք կը գըւ-

նըմեն վերի գըրած նշաններնիս . կամ պարէ՝ ասոնց մեծ կըտորը . զերէ ասոնք ամենն ալ կըրնան մէկ պատճառէ մը առաջ դալ . ըսելէ քի՛ աթօնիա ըսված մէկ թարղ մը տկարութիւնէն . կամ միտէին մկանուէքներուն մանրաթելերուն ուժը և թէյսիրը քիչնալէն . ասկէց վըրա կը բերենք որ՝ այս հիւանդութեանս մէկ հատիկ ճշմարիտ պատճառը՝ այս թուլութիւնս է :

Ասոր պատճառները :

* . 234 . Այս միտէին թուլութիւնը , և ասկէց պատճառած ուրիշ նշանները ամենն ալ կըրնան առաջ դալ բուն միտէին կաղնութիւնը սալտեղէն , կամ ուռեկնալէն կամ խոցոտեղէն կամ չեղան հանելէն :

Վըրնան նա և ուրիշ անդամներուն ավըրվէլէն առաջ դալ , երբ որ ասոնց ավըրվիլը միտէին ալ դըրոյն . և այս բոստ կուգայ միւսթագիլճէ առթուիթիտէ ըսված հիւանդութեանը , կանանց հայիշը բըռնած ատենը , և ուրիշ քանի մի թարղ հիւանդութիւններու :

Այս ամէն ատեն ըսած դիպուածներուս մէջը պատահած անմարսութիւններուն կըսենք իբլինճի . զերէ ուրիշ հիւանդութիւն ըլլալով ասոնց պատճառը , ասոնք գլխաւոր հիւանդութիւնն սեպիլի , և մինչև որ գլխաւոր հիւանդութիւնը չե բըժըշկըվէնէ՝ ասոնց բժշկըվելուն խապիլը չըլլար , և գլխաւոր հիւանդութիւնը բժշկըվէլէն ետքը՝ ասիկայ ինքն իրեն ալ կանցնի :

Ասանկ իբլինճի հիւանդութիւն վըրայ խօսելու տեղերնիս հոս չէ . պէտք եղած բաները՝ գլխաւոր հիւանդութիւնը վըրայ գրած ատեննիս կը խօսվին :

Բայց չիւնքի գլխուն բժիշկները կը կարծեն որ՝ միտէն չի սալտած իբլին ալ կըրնայ տիպէբսիա ըլլալ , մարմնոյն ուրիշ տեղերը մէկ հիւանդութիւն մը չեղած իբլին ալ . ասոր համար այս տեղս այս հիւանդութիւն ամէն իբլինճի պատճառները և հեռա-

Լսիք օնեպէսնեք ըր թննելով՝ հասկըցընել կուղենք որ՝
տխբէքսիան շատ անգամ ինք իր գլխուն զատ հի-
ւանդութի մը նէ , և ասոր համար ասանկ զատ ա-
նունով և զատ գլուխով այս մեր բժշկաբանին մէ-
ջը ասոր վերայ ալ խօսիլ ուզեցինք :

Շատ շիւքհէ ընել պէտք չէ որ՝ շատ անգամ մի-
տէին մկանունքներուն մանրաթելերը թէյսիրին
կողմանէ տկարանալով՝ կըրնայ ըսած նշաններուս
երևելի և գլխաւոր պատճառ ըլլալ : Բայց միայն այս
է տխբէքսիաներուն ամէնուն ալ պատճառը ըսելու
չենք համարձակիր :

Իրաւ է որ՝ կենդանիներուն միտէին մէջը մէկ
հիւթ մը կայ մախսուս , կամ պարէ՝ ամէն անգամք-
ներու մէջ թախսիմ եղած հիւթերէն միտէին մէջ
դրանքոված կտորը անանկ մէկ մախսուս զօրութի մը
ունի որ , մէկ կերակուր մը կըլլէ նէ կենդանին՝ շի-
տակ միտէին մէջը երթալով , այս հիւթս անիկայ կը
քակէ և կը հալեցընէ :

Եւ շատ հաւանական է որ՝ այս հիւթս կըրնայ
կերպ կերպ ավորվիլ , և պահէ հեղ կըրնայ ալ քիչ-
նալ , և այս ավորվելէս կամ քիչնալէս՝ մարսողա-
կան զօրութե ալ փոփոխութի մը կըլլայ , և մախ-
սուսէն՝ վերի ըսած նշաններնիս երևան կեւան :

Այս ըսածնիս հաստատուն և շիւքհէսիդ ըլլա-
լէն զատ՝ այս ալ կը ցըցընէ որ՝ ըսածէս զատ ու-
րիշ մէկ մօտ պատճառ մը նալ ունի տխբէքսիան ,
բայց այս մարսողական հիւթին մախսուս բնու-
թիւնը , և ի՞նչ պատճառներով փոխվիլը անանկ չի
դիտցըլած բաներ են որ , այս պատճառիս վերայ
թէմէլ ընելով՝ հիշ մէկ բան մը չենք կըրնար ըսել :

Եւ միտէին թուլութիւն՝ թէ հիւթերուն ավոր-
վելէն պատճառած ըլլայ , թէ հիւթերուն ավոր-
վելուն պատճառը ինքը եղած ըլլայ , կերևի քի միշտ
կայ՝ երբ որ անմարսութիւն կայ նէ մէկուն վերայ :

Եւ այս պատճառիս տեք քաթ ընելով՝ բըռնըված
բժշկական ձամբան ալ շատ աղէկ և օգտակար ըլ-

լալը հաստատուն փորձով իմացված է , հիմա այս միտէին մկանունքներուն մանրաթելերուն տկարութիւնը տխրէք սխալի մօտիկ պատճառ սեպելով , այս տեղըս այս հիւանդութե կերպ կերպ հեռաւոր պատճառներուն վերայ պիտի խօսինք , որ պահեաւորն ըսված մանրաթելերուն ուժը կտրուելով այս հիւանդութիւնս կը պատճառեն :

Այս պատճառներս աղէկ կը հասկըցվին երկու կարգ բաժնելով . մէկ կարգն է այն պատճառներուն՝ որ շիփ շիտակ միտէին վերայ թէյսիր կընեն . մէկ ալ կարգն է անոնց՝ որ բոլոր մարմինին կամ մախսուս եղած քանի մի անդամքներուն վերայ թէյսիր կընեն՝ բայց վընասնին գլխաւորապէս , կամ թէ ըսինք միս մինակ միտէին կը դըրուչի :

Առաջին կարգին մէջի պատճառները ասոնք են . ա , պահի թուլցնող կամ թմրեցնող ուտելիքներ կամ դեղ կամ թոյն , որ միտէին մէջ կերթայ . և ասանկ են չայը , խաֆէն , թիւթիւնը , նարկիլէն , դինովցնող խրմէլիքները , աֆիօնը , լեղի դեղերը , պահարեղէնները , հոտած և թթուած բաները . բ , շատ տաք ջուր կամ ջուրի պէս բաներ խրմէլու աւտելթը . գ , ուտելու խմելու շատ ետեւ իյնալով չափէն աւելի միտէն լեցնելը . դ , շատ փրսխելը . թէ՛ արուեստով եղած ըլլայ և թէ՛ ինքն իրեն դայ . ե , բերանը քիչ մը ջրոտածին պէս թըքնելը . զերէ այս բերնին ջուրը մարսողութե շատ ֆայտալը բան ըլլալուն համար ասլա կորսնցնել չըլլար :

Երկրորդ կարգին մէջ մընտղ պատճառները , որոնց համար ըսինք թէ՛ բոլոր մարմնոյն կամ ուրիշ անդամքներուն վերայ թէյսիր կընեն , բայց մախսուս եղած կերպով մը միտէին կը վընասեն , ասոնք են . ա , անհոգ և անգործ մնալը , և նստած տեղէն չիլլալը . բ , հոգւոյն կիրքերը կամ հընհընութիւնները , և խորունկ մտածմունքները . գ , կարգալու և իմաստութե ետեւ չափազանց խելք հոգնեցնելը , կամ առողջվնէ մինչև իրիկուն մէկ

տիւղիյէ բանի գործի ետեւէ ըլլալը՝ Դ, չափազանց մերձաւորութիւնը. Ե, շատ գինովնալը, այս հինգերորդ պատճառն առաջին կարգին մէջն ալ կը մըտնէ՝ Թմրեցընօղ ըլլալուն համար, և միտէն ծանրացընելուն համար՝ այս կարգիս մէջալ կը մըտնէ. ըստ որում հէմ արիւնին կը դըպչէ՝ հէմ սինիրնելուն, և ասոնց ձեռօքն ալ վընաս կուտայ միտէին. Զ, ցուրտ և խոնավ հովան, երբ որ երկան ատեն մնաս ասանկ տեղ առանց աշխատելու:

Այս վերջի կարգիս մէջ գըրված պատճառներէն առաջ եկած տխրեբսիան իքինճի ալ կըրնայ սեպվել. Բայց չիւնքի այս պատճառներէս առաջ եկած գլխաւոր, կամ սէպէ քի՝ մէկ հատիկ իլէթը տիւրեբսիանէ, անոր համար այս դիպուածներուս մէջը պէտք է գլխաւոր հիւանդութիւն սեպել տիւրեբսիան, և անիկայ բժշկելու խայրէթ ընելու է. իլէթ երբ որ մկանուկքներուն մանրամեկերուն տըկարութիւնը (ամօնիան) բոլոր մարմնոյն վըրայ տիրած ըլլալով՝ չես կըրնար ուրիշ կերպ բժշկել. Բայց եթէ էն առաջ միտէին ուժը տեղը բերելով, որ ետքը ինչ դեղ որ առնէ հիւանդը նէ՝ շահ տեսնէ:

Ասոր դիւարը:

* . 235 . Այս հիւանդութիւնս հոգալու երեք Թարզ ճամբայ կայ. մէկը կըսվի նախապահօղ. իքինճին՝ զըսպօղ. և իւլչինճին՝ բժշկօղ:

Նախապահօղ դեղ ընել կուղես նէ՝ այս հիւանդութենէն առջի հեռաւոր պատճառներէն հեռու կայնէ, որ առաջ պատմեցինք. այս այսպէս ընելով՝ այս հիւանդութիւնէս միշտ ազատ մնալ կըրնայ ըլլալ:

Հիւանդութիւնը զապթ ընելը, ծանր նշանները Թեթեւցընելով, և հիւանդութե ուժ տուօղ բաները տէ՛ք ընելով կըլլայ. հիւանդութիւնը պիւթիւնճէ բժշկելուն կերպն է միտէին առջի ուժը տեղը բերելը, և հիւանդութեան մօտիկ պատ-

ճառը ավարտել կամ տէ՛ֆ ընելը:

Նախապահօղ դեղերուն ինթիզալը ըլլալուն վերայ կարծիք չի կայ, ինքն իրեն էշկետարէ ըլլալուն համար. դերէ այս հեռաւոր պատճառներըս կրկնըվելով չէ թէ մինակ հիւանդութիւնը իր ուժովը կը պահեն, այլ և արըված դեղերն ալ ֆայտասըղ կրնեն, և խիստ ուժով դեղերէն ալ ետքը՝ հիւանդութիւնը նորէն ետ կը դարձնեն:

Եւ իրաւի շատ անգամ տխրեբսիան միայն ատոր համար կը զօրանայ, և չի բժշկըվիր որ՝ այս ըսած բանիս հիւանդը միւսահատէ ընելով հոգ չընէր հեռաւոր պատճառներէն զգուշանալ, և հեռու կենալ:

Եւ այն ալ խօսայ բան է ճանչնալ՝ թէ սոցօնիւ այլն ամէն մէկ Թարգին ուրդուն ինչ կերպ բռնելու է որ՝ այս պատճառներըս իրեն վրնաս չի տան:

Բայց ամէն բժիշկ ալ գիտնալ պէտք է որ՝ այս ըսած զգուշութիւնիս ամէն ատեն խօսայ չէ՝ ինչպէս որ ատէթէ կը կարծըվէ, միտք չի դալու դժուարութիւնը ունի. դերէ խօսայ բան չէ մարդըս խանտըրմիշ ընելը՝ որ իրեն ատէթ ըրած կերխումէն և ուրիշ սեվտաներէն և սէֆաներէն անցնի, անոնք մէկ մը տահա չընէ, տխրեբսիան ազատիմ տէյի. չէս կրնար հիւանդներուն հասկըցընել թէ՛ իրենց անմիւս պէլէմիշ ըրած բանը օր աւուր վերայ բանելով մեծ վրնաս կընէ իրենց:

Այս հիւանդութեան նշանները, որ մէկ միւսթաքիլ կերպով մը կը ծանրացընեն կամ կերկընցընեն, և ատոր համար պէտք է տէ՛ֆ ընել կամ զատթ ընել. այս նշաններս են՝ միտէին միջը մտած կերակուրին հում մնալը, որ բուն հիւանդութիւն կը պատճառի, և երևան կելայ իշտահը կորսընցընելով, միտէին վերայ ծանրութի մը իմանալով, սիրտը խառնըվելով, և քէքքըստըկալով, չի մարսըված կերակուրները դուրս հանելով, ուրիշ նըշան մը նալ կայ որ՝ շուտով տէ՛ֆ ընել նայելու է, և այս է որ՝

միտէին մէջ կամ շատ թթուութիւն կայ, կամ ան տեղը գըտնելած թըթուն զօրաւոր է, և ասոր պէլի ըլլալուն կերպերը ետքէն պիտի իմացընենք. այս հիւանդութիւնս ծանրացընօղ երբորդ նշանը, որ պէտք է աղէկ նայելու զգուշանալ, խապըութիւն է, և ասիկայ միշտ աղէկ նայելու է, որ տեֆ ըլլըվի, երկան ատեն չի քըշէ:

Ասոր նշաններուն դիւարը:

*. 236. Այս արկածներուն կամ նշաններուն առջինը կըրնանք զապթ ընել հիւանդին փըսխունք բերել տալով. ասոր համար շատ աղէկ կընեն այն բժիշկները որ՝ դժուարամարտութիւնը բժշկելու համար՝ էն առաջ փըսխեցընել կուտան:

Փըսխեցընօղ դեղերուն մէջ թոյլ դեղալ կը գըտնըվի, ուժոյն ալ կը գըտնըվի. թոյլ փըսխեցընօղները պէտք են, երբ որ կիմանանք էշկեարէճէ՝ որ դուրս ելլալու ուշդուն բաներ կան միտէին մէջ:

Բայց այս դեղերը՝ միտէին ատէթ եղած թէյսիւրները արթընցընելով՝ կըրնան այս հիւանդութիւնս բուն պատճառը տակն ու վըրայ ընել և խանգարել, զէրէ բոլոր կազմութիւնը մէկ ուրիշ կերպ գործողութիւն մը կը պատճառեն, և մախսուսէն՝ կաշիին վըրայ մանրերակներուն մէկ մախսուս եղած ուժ մը կուտան ներսի մանր փնասակար պուղունները ծըծելու և դուրս ձգելու:

Այս գործքերըս մեղմ և թոյլ փըսխեցընօղ դեղերը չեն կըրնար ընել, պէտք է ասոնց համար ուժով և սաստիկ փըսխեցընօղներ գործածել, և ասանկ են անթիմօնիօյով շինված փըսխեցընօղները, իլէթ թաթարօ էմէթլիքօն:

Երկրորդ նշան և արկած ըսենք միտէին մէջի մնացած հիւթերէն առաջ եկած թթուութիւնը. և այս թթուութիւնս մէկ մը շատութիւնը համար կըրնայ զարտըլը ըլլալ, մէկ մը՝ նալ ուժով ըլլալուն համար:

Մարդոյս կերած կերակուրներուն շատը անանկ

բաներն են որ՝ միտէին մէջը կը թըթուին . ասոր համար՝ թէ մարդոցս և թէ բոլոր խոտ ուտող կենդանիներուն միտէին մէջը մէկ թըթուութեան մայր մը կայ . այս մայան չափազանց կամ բարկ (քէսկին) չըլլայնէ՝ միտէին մէջը գլտնըվելովը ասլա վընտ մը չի տար :

Բայց այս երկու յատկութիւններուս մէկը եղածին պէս կերպ կերպ բաներ կը պատճառեն , ինչպէս են քամի , բերքըստըկալ , սըրտի երոցք , միտէին մէջ անանկ ցաւ մը որ՝ գիտես թէ կը կըրծէ . մէկ անկանոն իշտահ մը , որ չի կըրնար կըշտանալ . փոր , բըշուք , փորու ցաւ , զապուննալ և թուլութի :

Ասոնք հիւանդութիւնը հէմ կը պահեն՝ պէսլէմիշ կընեն , հէմ կուծովցընեն . և ասոնք յաղթելու համար միայն միտէին մէջ գլտված թըթուութիւնը շիտկել և տկարացընելը չօղտէր :

Չիւնքի այս թթուան միտէին մէջ մայայի մը պէս մնալով կերված խոտեղէններուն թթուութիւնները կէվէլցընէ և կուծովցընէ , անոր համար պէտք է ձեռքէ եկածի չափ խայրէթ ընել որ՝ չափազանց թթուութիւն չըլլայ :

Եւ միտէին մէջ գլտնըված թթուութիւնը կըրնանք զապթ ընել և թուլցնել ալքալի ըսված աղերով , կամ ասսօռպէնթի ըսված դեղերովը , կամ անանկ բաներով որ՝ մէջերնին ալքալի կը գլտնըվի , և միտէին մէջի թթու հիւթովը կը քակվին կամ կը մարսըվին :

Ալքալիներուն մէջը՝ անուշ ալքալիներէն շատ աղէկ են երոզ ալքալիները , որ կըսվին ալքալի քաւսթիքօ , ասով կըրնաս հասկընալ թէ՛ ինչն է որ քիրէճին ջուրը այս հիւանդութեա դէմ այնքան ֆայտալը բան է , ասսօռպէնթիները գործածելով ալքալիներուն չափազանցութիւնը վընաս չի տար , թէ որ այս չըլլայնէ՝ ըսած վընասնիս խօլայ բաստ կուգար :

Ասսօռպէնթի ըսված դեղերն ու ալքալիները

մէկ ըզմէկէ ասով ֆարիս կըլլան որ՝ ասօռպէնթի-
ները թըթուշի հետ խառնըվելով՝ մէկ սալ նէուծ-
աօ մը կըլլան որ՝ թուկէկ լուծել կուտայ. և այս է
որ մակնէզիան ու մէկ ալ ասօռպէնթինները ֆարիս
ունին ուժի կողմանէ :

Բայց աղէկ զգուշանալու է որ՝ չափազանց գործ
չածես, ոչ ասօռպէնթինները և ոչ ալ քաշինները. զէրէ
շատ գործ ածելով՝ կըրնան միտէին հիւթը պակսե-
ցընել. որ այս հիւթս շատ պիտուական բան է :

Միտէին մէջ թթուութիւն չի պատճառելու կամ
չափազանց թթուութիւն չըլլալու համար՝ պէտք է
խոտեղէն ասլա անգամ մի ալ չուտել. միայն մըսեղէն
ուտել, որ խիստ քիչ կը թըթուի. բայց այս կերպ
բէհրիզս ալ երկան ատեն գործ ածես նէ՝ արիւնը
կալըրվի. ասոր համար խապիւ չէ՝ որ՝ մէկ մարդ մը
ասլա խոտեղէն չուտէ, միշտ մըսեղէններով օր
անցընէ. պարէ մըսին վըրայ հարկ է որ խոտեղէն
ձըգէ՝ բարեխառնութիւն ըլլալու համար. անոր հա-
մար խոտեղէններուն վըրայ պէտք է ընտրութիւն
ընել, և անանկ խոտեղէններ առնել որ՝ հիւթեր-
նին քամես տէ ամանի մէջ դընես գոցես նէ՝ քանի
մի օր անցնելէն ետքը՝ կեցած տեղը ինքնիրեն եփ
չելայ գինիի պէս :

Տահա աղէկ կըլլայ գործ ածել անանկ հաց՝ որ
մայան աղէկ հասած և եփուն է. եփը անցած և
աղէկ հասած գինի, որ է ըսել՝ հին գինի, զէրէ
մէկ եփ մը կայ որ՝ մինչև գինին չի հինաւ նէ չանց
նիր. և լեմօնի կամ խօռուխի թըթուշի տեղալ
քացախ գործ ածելու է :

Առողջ մարդ մը խոտեղէն ուտելով միտէին մէջ
թթուութիւն մը պատճառի նէ՝ այս թթուութիւնս
սէպէ քի՛ հիչ վընաս մը չի տար. և շուտով մը կըր-
նայ ինքն իրեն տաղըմիշ ըլլալ :

Բայց ամէն ատեն այս կերպ փոփոխութիւն չի յա-
ջողեր, պէլ քի պաղի հեղ եւ շատ եւ քարկ թը-
թուութիւն մը կըլլայ, երբ որ մարտդ հիւթերուն

Տէջ փոփոխուածի մը ըլլայ որ՝ ուրիշ կերպ ավարտի . որ անով չի կրնար այն թթուութի տալու կերակուրին եփը և թթուութիը կրարել և արդիւել . պահի ալ կըլլայ որ՝ այս մարտեցնող հիւթերը օգտածին չափ չեն գլտնըվիր , քիչ կըլլան :

Առջի ըսածներնուս երբ զուհուր ըլլալը՝ աղէկ մը չենք գիտեր . բայց իրաւ է երկրորդին համար , և առաջնոյն համար ալ կարելի է որ՝ միանուսքներուն մանրամեկերուն տկարութիւնէն ըլլայ :

Պահի ալ խաղաղիչ կիրքերը միտէին մէջը ամսորդ մէկ թթուութի մը կը պատճառեն որ՝ այն կիրքը չեղած իքէն այն թթուութեան հիւ յեշանն ալ չէր երևնար :

Այս կերպ երևան ելլող և զարար տուող թթուութիը միայն խրթիչ դեղերը կըրնան կրարել և զարարող ընել , կամ սրահել որ երևան չեւան . անոր համար երբ որ միտէին թէյօթիին ուժ տալու ըլլանք նէ՝ չի կըրնար այն զարարը թթուութիւնը շատնալ , և իրեն ընելու զարարը ընել . ասոր կերպն ալ հիմա կը զուրցենք :

Այս ալ գիտնալ պէտք է որ , թէպէտ միտէին մէջ կան այնպիսի բաներ որ չեն թողուր որ հոն այնքան թթուութիը շատնայ , կամ այնպէս զարարը բաներ ընէ , բայց ամէն հեղ իրենց գործքերուն վերայ իրենց ուժը չօղտէր . ոչ թթուութեան առջին կըրնան առնել , և ոչ ընելու զարարը կըրնան արդիւել :

Ասոր համար է որ՝ քանի՞ որ ասանկ միտէներուն մէջ խտեղէն բաներ կը գլտովին , ամէն առտէն ասոնց թթուութիը հէմ երևան կըրնայ եւլլալ՝ հէմ կըրնայ շատնալ :

Այս ամէն ըսածներէս կերևի որ՝ չափազանց թթուութի գլխաւոր պատճառն է՝ թթուելու կերակուրներուն միտէին մէջը երկան ատեն մնալը , և ասոր խտրութիւն խօսք կըրնայ ընել իրեն վերայ մէկ մարդ մը՝ դժուարամարս խտեղէններ ուտելով :

Աերակուրին միտէի մէջը երկան ատեն մնալուն ուրիշ պատճառներ ալ կըրնան ըլլալ . ինչպէս են՝ միտէին մկանունքներուն մանրաթելերուն թուլութիւնը՝ որ հալած կերակուրը չի կըրնար մէկէն ի մէկ պարպել տաօտէնօ ըսված աղիքին մէջ . կամ բիւռօ ըսված տեղը՝ որ միտէին մէջէն կերակուրներուն աղիքին մէջ երթալու ճամբան է , արգելք մը կըլլայ , որ սերպէսա չի թողուր քի անցնի :

Պէլլի է որ՝ այս վերջի ըսված թարգը թթուութիւնս վերի տէրէճէն կը պատճառէ . և ասոր օրինակներ տեսնելով են՝ որ մեռնելուն ետքը փորերնին ճրդքելով տեսեր են որ՝ այն բիւռօ ըսված տեղը մէկ շիւռօ (ուռ) մը կայ եղեր , և անոր համար միտէին մէջի բաները չեն կըրնար եղեր պարպուլէլու ճամբայ գլտնել :

Այս իլէթս առա չի բժշկելով , բայց իսթիզայ է այս ըսածներուս առջինը տէ՛Ք ընել կամ առաջը առնել՝ դժուարամարս կերակուրներէն ըզգուշանալով . երկրորդին ալ կըրնանք տալ անանկ ուշուռն դեղեր որ՝ միտէին թէյսիրը արթնցընեն , որ այս դեղերըս պիտի ըսենք իրենց կարգին :

Տիւրէբսիային հետը գլտնելով խապղութիւնն ալ պէտք է աղէկ զգուշութե՛ք մուսայեթ ըլլալ որ՝ հաստատուն տեղ չի բըռնէ , և այս է այս հիւանդութեանս իւշիւնճի արկածը կամ նշանը :

Աղիքները մէկ շարժմունք մը ունին , որպէս թէ սրխմըվելով իրենց մէջի գլտնելով բանը կը քամեն վար կը հըրեն . աս շարժմունքիս իտ՝ հոռմերէն բառէ առնելով՝ բեռխութալթիքօ կըսեն :

Այս շարժմունքըս աղիքներուն մէկէն մկալին կը հաղբըղի անանկ որ՝ մէկ աղիքին շարժմունքը գիտաւածով մը ատէթէն շատ կամ քիչ եղածին պէս՝ այն շատութիւնը կամ քիչութիւնը մկալներուն ալ կանցնի քիչ ատենի մէջ :

Եւ չիւնքի միտէն ուժով ըլլայ նէ՛ իրեն կից եղած աղիքներուն շարժմունքն ալ պիտի ուժովցը-

նէ , անոր համար միտէն տկարացածին պէս աղիք-
ներն ալ մէկ տկար շարժմունք մը կունենան . և ա-
ղիքներուն տկար շարժմունքն ալ թէ այս պատճա-
ռէս ըլլայ և թէ ուրիշ պատճառէ , միտէն կը
տկարացնեն :

Ասոր համար հարկ է որ՝ աղիքներուն այս բե-
ռիսթալթիքօ ըսված շարժմունքը կանոնաւոր ըլ-
լայ , որ միտէին ալ ուժը տեղը ըլլայ . զէրէ այս
շարժմունքս է որ՝ միտէին մէջի գլտնըված մարսած
բաները վար կը քաշէ՝ աղիքներուն մէջ կը տանի :

Ասոր համար պէտք է զգուշանալ որ՝ ի՞նչ բան
որ միտէին մէջը կը թողու կերակուրները քի՛ չեւ-
լան դուրս չի պարսլըվին , թէ՛ խապղուծի՛ ըլլայ և
թէ՛ ուրիշ բան , պէտք է վերցնել որ՝ քեօք չի
բրունեն և չի զօրանան :

Այս նկյեթներուս հասնելու համար թիւրլիւ
թիւրլիւ դեղեր ունինք որ՝ աղիքներուն ուժը
տեղը կը բերեն . բայց այս ալ գիտցած ըլլաս որ՝
աղիքները շատ սլարպելու ըլլաս նէ՝ այս ուժըս և
շարժմունքըս նորէն կը տկարանայ , անոր համար
մէկ մարդուն փոր քըշելը անցնէլէն ետքը՝ ատէթ-
ճէ խապղուծիւն մը կուգայ :

Այս պատճառիս համար մէկ մարդու մը փորը
ատէթճէ խապղ ըլլայ նէ՝ անոր փոր քըշեցնող
դեղեր տալը մինասիւս չէ . դէրէ զարար կընէ օգուտ
ընելուն տեղը :

Անոր համար այս կերպ խապղուծէս դէմ անանկ
դեղեր գործ ածելու է որ , աղիքներուն դրդմունք
մը տան միայն իրենց մէջը գլտնըված բաները խօ-
լայ դուրս տալու . անանկ որ՝ մինչև որ մշնընուն
բանը չի շատնայ նէ՝ աղիքներուն վար տըվող ուժն
ալ չի շատնայ . և լուծող դեղերուն մէջ անանկ դե-
ղեր կան որ՝ այս ըսածներուս մէկը կամ մէկալը
կամ երկուքը մէկէն կըրնան ընել :

* . 237 . Մ. Ես արկածներըս զապթ ընելու համար ուշողուն եղած կերպերը հասկըցընեւէս ետքը՝ հիմա կը մընայ ինծի բուն իլլէթին դիմար ընելուն կերպը ցըցընել :

Պէտք է միտէին ուժը և թէյսիրը տեղը բերել . զէրէ վարպետ բժիշկները կը սեպեն քի՛ այս իլլէթիս մօտիկ պատճառը միտէին ուժին քիչնալը և պակսիլն է :

Եւ թէ որ պաշտօնա պատճառը այս չէ՝ ալ նէ՝ պարէ այս ալ եղած ատենը՝ գլխաւոր պատճառն աւելի ուժ կուտայ . և ասիկայ ինչով կըրնանք ընել՝ ըսել պէտք է այս տեղս , և մէկիկ մէկիկ քըննենք :

Այս դեղերըս երկու ճինս կը զատենք . մէկ ճինսը այն է որ՝ թէյսիրնին շիտկէ շիտակ միտէին վըրայ իճրա կընեն . մէկ ալ դեղերը անոնք են որ՝ բոլոր մարմնոյն կազմութեանը վըրայ թէյսիր ընելով՝ հէլպէթ միտէին վըրայ ալ թէյսիր կընեն . շիտկէ շիտակ միտէին վըրայ թէյսիր ընող դեղերը՝ կամ կը խըթեն , կամ ուժ կուտան . խթիչները աղի կըլլան , կամ պահարեղէն կըլլան . այս կարգովս կը խօսինք :

Աղի եղած նիւթերը երկու ճինս են . ոմանք կըստ վին թըթու աղի , և ոմանք չէղոք աղի . (սալինի նէութուի :) թըթուները ի՛նչ ճինս կըլլան նէ ըլլան , միշտ զօրութի մը ունին որ՝ միտէն կը գըրգըռեն , և ասոր համար իշտահ կը բանան :

Բայց այն թթուները՝ որ բուն թթու են , ինչպէս են՝ լիմոնը և խօռուխը , կըրնան վընաս տալ . և վերջերնին ինչպէս ըլլալը՝ աղէկ ըստուգած չէ՝ բժշկական կանոնով . զէրէ ասոնց ջուրերը ատեն անցնելով՝ իրենք իրենց եփ կելլան և կը կըտրին , անոր համար այս հիւանդութեանս տըրվելու աղէկ թթուներն են՝ աշիտօ վիթուլօլիքօ , աշիտօ մառինօ , և խոտեղէններէն իմպիկով ելած թթուները . ինչպէս է՝ աքուա տի քաթուամէն ելած թթուն :

Այս ամէն թթուներըս կերակուրը միտէին մէջ եփ ելածի պէս խապարմիշ չընենուն համար՝ յունարէն և իո՞ւ անծիլի միջի կըսվին , որ խըմորե-
լու դէմ դընօղ ըսել է :

Նեութուս ըսված աղերը՝ որ այս հիւանդութեւ համար տալու ուշդուն են , միւսթաքիլ այն աղերն են՝ որ մէջերնին աշխոտ մառինս (ծովային թթու) կը գըտնըվին , բայց ամէն այս ճինս աղերուն բը-
նութիւնը մէկ է . ֆարխերնին միայն մէկ ըզմէկէ ու-
ժով կամ տկար ըլլալուն վերայ է :

Պահարեղէնները , և պէլքի պաղէ կըծու բաներ ալ՝ միտէն խթենին հիշ իշկիլ չըլար . դէրէ խո-
տեղէններէն առաջ գալու քաթիներուն ու միտէին մէջ կերակուրը թըթուելուն առջին կառնեն :

Բայց ասոնց խթմունքը էյրէթի են , շուտով կանցնին , և թէ որ ասոր համար շատ և սըխ սըխ գործ ածես նէ՝ վերջապէս միտէն կը տըկարացընեն :

Միտէին մկանունքներուն մանրաթելերը ուժով-
ցընօղ թօնիքօ ըսված դեղերուն մէջ՝ այս հիւան-
դութեւ ուշդուն եղածներն են՝ լեղիները , կամ մի-
նակ , կամ սըխմօղ և երկաթեղէն դեղերու հետ
խառնելով :

Լեղիները թէ՛ միտէին և թէ՛ բոլոր կազմութե նայելով՝ իրաւի ուժ տըվօղ դեղ են . բայց այս ալ պէտք է միտքըդ առնես որ՝ թէ որ շատ երկան ա-
տեն գործ ածելու ըլլայ նէ ասոնք մէկ մարդ մը ,
հէմ միտէն ուժէ կիյնայ , հէմ բոլոր կազմաւածքը :

Եւ չկտեմ թէ ասոր պատճառը ի՞նչ է . շատ ան-
գամ կըրկնելով և ուժ տալով կը հոգնեցընէ՞ մի
գործարանքները , եօխսա լեղիները մէկ թըմրեցը-
նօղ բընութիւն մը նալ ունին , շատ գործ ածելով
այն բնութիւն տեղ կը նէ տէ՝ գործարանքները կը
թըմրեցընէ , և անկէ՞ց մի կըլլայ :

Պարելի՛ է որ՝ լեղիներուն հետ սըխմօղ (ասթ-
ռինձէնթէ) դեղեր տաս նէ՝ տահա աւելի զօրաւոր
թօնիքօ կըլլան , քան թէ զատ զատ տըրվին :

Այս երկու քեֆիյէթս մէկ անգ ունենալով՝ հէմ լեզի հէմ սըխմող ըլլաւ . քընա քընային քեֆիյէթն է . ասոր համար ասիկայ դօրաւոր դեղ մը նէ՝ թէ միտէին և թէ բոլոր մարմնոյն կազմութեանը համար . ասիկայ ալ երկան ատեն ամէն օր մէկ ըզմէկու վերայ գործածել չըլլար . ղերէ այս ալ միտէն կը տկարացընէ , և բոլոր խառնըվածքին ալ տկարութիւն կուտայ :

Թօնիքօներուն կարգը կը մըտնան մառցիալէ ըսված դեղերն ալ , որ են այն ամէն դեղերը՝ որ երկա թէ կը շինվին . և ասոնք շատ շատ ալ կըրնան տըրվիլ :

Պաղի հեղ հանքային ջուրեր կը խմցունեն այս հիւանդներուն՝ մառցիալէ ըսված սօյէն , բայց թէպէտ կերևի որ օգուտ կընէ , վարպետ բժիշկները ասոր ըրած օգուտին վերայ կը կասկածին . աճապա տսըլ երկաթէ՞ն է մի օգուտը՝ եօխսա այն հանքային ջուրին մէջ երկաթէն զատ բաներ ալ կան , անոնց մէկի՞նն է մի :

Բոլոր մարմնոյն վերայ թէյսիր ընելով՝ միտէին ալ ուժ տըրվող դեղերը երկուք են . մէկը աշխատութիւն , մէկալն ալ ցուրտը . աշխատութիւնը բոլոր մարմնոյն ուժ կուտայ , միտէին ալ ուժը պիտի շատցընէ . բայց այս բանս ուրիշ կերպով մը կընէ աշխատութիւն . արտաշնչութիւնը խօլայլաթմիշ կընէ , և արթնութիւն մը կուտայ կաշին վերայ գըտնըված մանր տամարներուն . որ այս մանր տամարները միտէին հետը շատ իշխալութիւն ունին :

Ասով կը հասկըցվի որ՝ ինչէ՞ն է քի՝ ձեռքով եղած աշխատութիւնը՝ որ բոլոր մարմնոյն վերայ արէսելիյէ այնքան ուժ չունի , միտէին ուժը կը շատցընէ , ասոր մեծ խապած՝ խայրխաճիները , որ քանի՞ քիւրեկ քաշեն նէ՝ կանօթենան :

Բոլոր մարմնոյն ուժ տալ ուզես նէ՝ հոգնիլ պէտք չէ . անոր համար մկանուիքները շարժելով՝ միտէին մկանուիքները ուժ կառնեն ըսելը սուտ բան կերևի . պարէ տահա ստուգած չէ :

Ձի հեծնալը շատ օգուտ կընէ տիսբէքսիան բժշկելու, և միտէին տիւղէն տալու, տիսբէքսիային մէկ ալ ալէսէվիյէ դէղը ցուրտն է, և ճինս ճինս կըլսայ ցըրտութիւնն ալ գործածելը:

Հիւանդը պաղ տեղ պառկըցընել կամ պաղ տեղ դընել կըլսայ, կամ հիւանդին բոլոր մարմինը պաղ ջըրով լուանալ կըլսայ:

Մարդոյս առողջութիւնը պահպանելու համար խիստ իսթիզալը բան է՝ որ անոր գըտնըված տեղին հալան իրեն մարմնոյն տաքութիւնն շատ վարի տէրէճէ պաղութիւն մը ունենայ:

Այս տէրէճէ պաղութեամբ կաշիին վըրայի մանրերակներուն ուժ տալ մը կերևնայ, ասոնցմէ ալ ուժը միտէին մկանունքներուն մանրաթելերուն կանցնի:

Այլ և՛ էրբ որ մէկ մարդ մը պաղ տեղ մը կեցած իքէն՝ քիչ մը նալ շարժի՝ թւերը շարժելով, կամ քալելով, պէլի է քի՝ արտաշնչութիւնը կեղեցընէ. թող չի տալով որ կաշիին ծակովքները ցուրտէն չի կըռնծին:

Եւ իրաւի էրբ որ կը տեսնանք քի՛ այս պատմած էթրաֆիս մէջը մարդուն իշտահը կը շատնայ, ասլա շիւբհէյի տեղ չի մնար ըսելու թէ՝ պաղը միտէին ուժը կեղեցընէ:

Անանկ է նէ՝ աշխատութին և ցուրտ հալան միտէի համար խիստ աղէկ թօնիքօ դէղեր են՝ մէկ տեղ ըլլան նէ:

Ասկէց է որ՝ գոց օտայի մը մէջ, կամ չորս դին աղէկ մը գոցված թախտաւանի մը մէջ շօջիլ կամ նըստիլ և անանկ տեղ մը երթալը՝ բաց տեղ շըրջելու չափ օգուտ չունի:

Ըսածներէս կը հասկըցվի որ՝ պաղ ջուրի մէջ հիւանդը խօթելը կամ բոլոր մարմնոյ վըրայ պաղ ջուր ցանելը՝ աղէկ դէղերէն մէկը պիտի ըլլայ. դէրէ բոլոր մարմնոյն վըրայ մէկէն թէյ-իը կընէ թօնիքա դէղերուն պէս, և կաշիին վըրայի մանրերակներուն միջնորդութիւնով միտէն ալ կարթընցընէ:

Միւսմարիւ գծաւարամարտութիւնը բժշկելու համար գործածելու դեղերդ ասոնք են, պէլքի ոմանք շիւբհէ ընեն թէ՛ շատ ուշուէն կըլլար այս տեղս խօսիլ ուրիշ հիւանդութիւններէ զուհուր ըրած դժուարամարտուն (տիսբէբսիայի) վըրայ, բայց ուրիշ տեղեր ալ շատ անգամ ըսված բան է որ՝ առաջին և գըլխաւոր հիւանդութիւնը բժշկըվելէն ետքը՝ իքինձի և արկածեան հիւանդութիւններուն բան չի մնար:

Բայց քանի մի արկածներ և նշաններ կան մասսուսա տիսբէբսիային համար, որ պէտք է առաջկուց անոնք տէֆ ընել, և անոնք են քամիոտութիւնը, սըրտին բոլորը մէկ երոցք մը, միտէլին դիերը մէկ ցաւ մը, և սըրտին ետ դալը:

Տիսբէբսիա ունեցողները, կամ անոնք որ՝ կերած կերակուրնին չեն կըրնար խօշայ մարսելու, զանն կընեն թէ՛ քամիէն զատ ուրիշ հիւանդութիւն չունին. այս զաննըս էշկետարէ սիալէ. բայց վերի ըսված դեղերովը միտէլին ուժը տեղը չի բերած իքէն՝ այս քամին չի կըրնաս տէֆ ընել պիւէ նէ, փորուն ուռեցքը կըրնաս իջեցընել քառմինաթիւօ դեղեր տալով, և աղէքներուն մէջի գըտնըված քամին դուրս հանելով:

Անթիսբազմօտիքօ ըսված թարգէն առնելու է ասոր դեղերը. և այս դեղերուն ամենէն գըլխաւոր էթէռէ վիթուխօլիքօն է, սըրտին բոլոր եղած երոցքը ցաւը ու փսխելը տէֆ ընելու համար պէտք է տալ օսսիոօ սլիանիքօն՝ կամ մաձիսթէռօ տի պիսմութթօն, որուն շինելու կերպը տես (Բ. Թ. 105.) և ասսօռպէնթի, անթիսբազմօտիքօ, և ատտօլչէնթէ ըսված դեղերը:

Միտէլին ուրիշ ցաւերը կը կըտրին առմինաթիւօ ըսված դեղերով. բայց աւելի էմին կըլլայ թմրեցընօղ (նառքօթիքօ) դեղեր գործածելը, փրսխուէքը կըտրելու շատ աղէկ հնարքն է թմրեցընօղ դեղերով հօքնա ընելը:

անուան ալ որ մերաք եւլի կըսեն . և արդ' ամբարան
եւլի . և թէպէտ այս հիւանդութեանս քամի անուն
տալ հիշ չի վայելէր , այս անունըս սուտ կարծիքի
վերայ թէ մէլէնմիշ եղած է , բայց գործածելն ալ
մնաս չունի . և ըսելու խօսքերէս խօսայ կը հաս-
կընաս պատճառները :

Այս վաբօս ըսած հիւանդութիւնիս՝ որ պատ-
մեցինք՝ մախսուս մարմնոյ հիւանդութիւն չէ , բայց
մարմնոյ գործարանքներուն հետ կապակցութիւն
ունի . և այս կապակցութիւն փրնտըռելով կըրնանք
հասկընալ այս իլէթիս բնութիւնը , և անկէց ետքը
դեղ ընելուն ճարը նայիլ :

Դժոհարամբարութիւն և ակահոհոհութիւն իշլէնիէրուն
Քարիւր :

* . 239 . Բայց այս ալ հասկընալը խօսայ բան
չէ . զէրէ ամէն ատեն կը տեսնանք որ՝ ամէն իբօ-
քօնտօխան մէկ ըզմէկու չի նմանիր . խիստ շատ
Ֆարիս ունին մէկ ըզմէկէ :

Պահի հեղ հետերնին տիսբէբսիա կըլլայ , պահի
խոդէսիզմօ , պահի մալինքօնիա . և այս ըսած հի-
ւանդութիւններուս ամէնուն պատճառը մէկ չըլլալը
պէլի է , և պարագաներն ալ մէկ ըզմէկու նման չե-
ղած ատենը պիլէ՝ իբօքօնտօխային հետ տիսբէբ-
սիա հիւանդութիւնը կըլլայ :

Շատ կուզէի որ՝ այս ամէն պարագաներըս մե-
կիկ մէկիկ պատմէի այս տեղս , և ձեռքէ եկածին
չափ մըտքինս կատարելու համար ամէնէն առաջ ե-
րևելի հեղինակներուն գլխաւոր վարպետներուն
խօսքին հետևելով՝ երկու յատկութիւն ձեռք առ-
նեմ քըննելու :

Մէկ մը այն է որ՝ արիւնային խառնըվածք և
կակուղ մանրաթել ունեցող երիտասարդներուն
շատ կը դըպչի այս իլէթս . երկրորդ՝ այս իլէթս
աւելի թշնամի է այն ծերերուն՝ որ խառնըվածքնին
սևամաղձոտ է , և մանրաթելընին կարծրացած են :

Այս երկու կերպ պարագաներն՝ որ երկուքն ալ իբօքօնոտիան ու տիսբէբսիան մէկ տեղ կը լան, զատ զատ սոյ պիտի սեպեմք ղերէ խառնըվածք նին զատ ըլլալով՝ դեղերնին ալ ուրիշ կերպ պէտք է ըլլալ . և մէկ ճինս մը հիւանդութիւն՝ երկու թիւրիւ դեղ չուղեր :

Արիւնոտ մարդիկ շատ հեղ տիսբէբսիա կուեննան, բայց իբօքօնոտիա չեն ունենար . և իբօքօնոտիա ըլլայ պիլէ նէ՝ այս հիւանդութեան մէջը գլխաւոր իլէթը տիսբէբսիան կը սեպվի . իբօքօնոտիան անոր մէկ գլխաւոր նշաններէն մէկը կը լայ . անոր համար այս թարգին աւելի աղէկ կը լայ տիսբէբսիա անուն դնել . և ասոր վըրայ պէտք եղած բաները ընդարձակ խօսեցանք ասկէց առաջ :

Աւամաղձոտ մարդիկ՝ որ իբօքօնոտիա և տիսբէբսիա հիւանդութիւնները մէկէն ունենան նէ՝ բուն իբօքօնոտիա կը սեպվի . չիւնքի այս իլէթիս գըլխաւոր յատկութիւնը վախն է՝ որ վերը ըսինք . և վախը սւամաղձոտ մարդոց շատ կը տիրէ :

Իլէ ասանկներուն տիսբէբսիան թեթեւ կը լայ . և պէլի նշաններով ալ կերևոյ որ՝ միտէին չէ այս տիսբէբսիային պատճառը, ուրիշ բան մը ունի որ՝ ալէսէվիյէ կազմութեանը վըրայ կուգայ . և այս թարգըս առջի պատմածէս խիստ ֆարխը ըլլալով բուն իբօքօնոտիան այս է կըսենք, և տիսբէբսիան ասոր գլխաւոր նշան կամ արկած մը կուտանք :

Տիսբէբսիան ու իբօքօնոտիան մէկ ըզմէկէ այս կեբպովս ֆարխ կը լան . տիսբէբսիա ըսված հիւանդութիւնիս շատ անգամ պըզտիկ տղայութեան ատենէն կը պաշլայէ, և քանի որ հիւանդը տարիքը առնէ նէ՝ հիւանդութիւնը ուժէ կիյնայ . իբօքօնոտիան տղայութեան ատենը կամ երիտասարդ մարդոց սեպէքի ասլա չի պատահիր . ծերերուն և տարիքը առած մարդոց շատ կը լայ, և քանի որ հիւանդը ծերանայ նէ՝ հիւանդութիւնը այնքան կուժովնայ . ասէթ իւզըն տեսնըվածը այս է :

Եւ ասիկայ կրրնանք աղէկ միտք առնել, մարդոյս խելքին զօրանալուն վերայ տիքքաթ ընելով՝ թէ տարվէ տարի ի՞նչպէս կրլայ, տղայ իքէն մարդս Ֆէռահ կրլայ, ամէն բանի կը վազէ, չի մտածեր, և թէզ կը փոխվի, մէկ խելքի վերայ չի մնար, քանի՛ որ տարիքը առնէ նէ՛ այս ըսած բնութիւնիս կամաց կամաց կը փոխվի, Ֆէռահութիւնը կերթայ, կը ծանրանայ, կը սլաշայէ ընելու բանը մտածել առաջկուց, և մըտքին մէջ բան մը դրածին պէս՝ այն բանը մըտքէն հանելը անկէց ետքը դըժուար կրլայ, երբ որ ծերութե հասնի նէ՛ բնութիւնը անանկ կը փոխվի՝ որ մասնաւոր բան մը կրլայ, և այս է որ սեամաղձը տիրեր է կրսէն բժիշկները:

Միտքը կը գուճայ, կրլայ վախկոտ, կասկածոտ և ինատ, իրաւի՛ որ բարոյական պատճառները այս կերպ փոփոխութեանս շատ կը խառնրվին, բայց մարմնոյն խառնրվածքին փոփոխութիւնն է՝ որ այս բարոյական ըսված պատճառներուս ուժ կուտայ՝ որ թէյսիր ընեն պազիններուն վերայ ուժով և պազիններուն վերայ տկար:

Արիւնոտ բնութիւն ունեցող մարդիկ իրենց տղայութե ատենին բնութիւնը երկան ատեն կը պահեն, սեամաղձոտ խառնրվածք ունեցողները քսան տարվան իքէն ալ՝ իրենց վերայ ծեր մարդոց բնութիւնը կը ցուցունեն:

Ըսածներէս էշկեարէ կերնի որ՝ իբօքօնտուս հիւանդութի ունեցող մարդոց այս կերպ բնութի ունենալուն բնական պատճառն է՝ տամարներուն և մանրաթելերուն և մըսին կարծրութիւնը, սինիրնէրուն թմրութիւնը, և տամարներուն ու շնչերաներուն մէկ զըմէկու հետ ունեցած հաւասարակըռութեան ավորվելը, և ասոնք թէպէտ մարդոյս ծերութե ատենը երեան կելլան, բայց ամէն ատեն կան անխափան քիչ կամ շատ՝ մէլանքօնիս կամ սեամաղձ ունեցող մարդոց վերայ:

Անոր համար արիւնային մարդոց վերայ՝ որ տիս-

Բէբօսիայի հետ իբօքօնտոհա ալ կը տեսնըվի նէ՝
պատճառը այս չէ՝ ուրիշ պատճառ ունի . և հա-
ւանելի է թէ՝ սինիրներուն կողուղ և տկար ըլ-
լալը եղած ըլլայ . որ այն ատենն ալ չի կրնար
սէրպէստ շարժիլ , թմրածի պէս կըլլայ :

Այս ըսածներէս պէլի է որ՝ ատէթճէ տիսբէբ-
սիային մէկ սբաղմօյի պէս բան մը ընկեր կըլլայ .
սէպէ քի՝ հիշ խելքի մնաս մը չի բերեր . կամ թէ
որ խելքի փոփոխութի մը բերէ ալ նէ՝ խիստ քիչ
և անփնաս բան մը կըլլայ :

Իբօքօնտոհային՝ խելքին փոփոխութիւնը և վը-
նասը մէծին է , և միտէի խառնակութիւնները՝ որ
տիսբէբսիայի նշաններ են , կամ՝ հիշ չեն երևնար ,
կամ թէ որ ըլլան ալ նէ՝ խիստ թեթեւ են . կարծեմ
թէ՝ մըտքի փոփոխութիւնը այս երկու հիւանդու-
թեանս՝ մէկ կերպ չըլլար :

Եւ իրաւի որ տիսբէբսիային մէկ թուլութի մը
և մէկ ճէսարէթսիզութի մը կը տեսնանք՝ որ խօլայ
կանցնի , իբօքօնտոհային մէկ սև երես մը , կախ ժա-
նիք մը . որպէս թէ աշխարքիս մէջ ինչ փորձութի-
ւեր կան նէ՝ մինակ իրեն համար են . և այս քնու-
թիւնս յաղթելը շատ դժուար բան է . որուն տճ
մերաք կըսեն :

Տիսբէբսիան ու իբօքօնտոհան ուրիշ կերպով ալ
մէկ ըզմէկէ ֆարխ կըլլան . տիսբէբսիան ատէթճէ
ուրիշ հիւանդութե հետ կուգայ . ինք իր գլխուն
մինակ հիւանդութի ըլլալը քիչ կը պատահի . իբ-
քօնտոհան՝ սէպէ քի՝ միշտ ինք իր գլխուն հիւան-
դութի մը նէ , հիշ ուրիշ հիւանդութե չի խառնըվի :

Եւ չեւիքի միտէին մկանունքներուն մանրութե-
ւերը շատ պատճառով կը թուլնան՝ տիսբէբսիա ըս-
ված հիւանդութիւնը շատ կը պատահի . իբօքօնտոհ-
ային պատճառը մասնաւոր բան մը ըլլալուն համար՝
իբօքօնտոհային պատահելը քիչ կըլլայ . տիսբէբսի-
այի շտի շատ պատահելու հիւանդութիւն չէ :

Ասոր պատճառները :

* . 240 . Մ. Երկու հիւանդութիւն մէկ ըզմէկէ ինչով ֆարիս կըլլան հասկըցվելէն ետքը՝ խօլայ կըրնայ հասկըցվիլ այս իբօքօնտոխա հիւանդութեան մասնաւոր բնութիւնը և մօտիկ պատճառը, անոր համար ասոր վերայ երկան չենք խօսիր :

Թէ՛ իբօքօնտոխային թէ՛ տիսբէբսիային՝ կերևի որ մէկ թիւրլիւ է միտէլն վիճակին մէջը, անոր համար պագիները զանն կընեն թէ՛ այս երկու հիւանդութեանս դեղն ալ մէկ կերպ ըլլալու է :

Եւ ասոր համար է որ՝ գործադրութեան մէջ այս երկու հիւանդութիւնս մէկ ըզմէկէ աղէկ ֆարիս ընելու ետեւ շատ չեն իյնար բժիշկները, բայց ուրիշ վարպետ բժիշկները՝ կան որ կըսեն քի՛ պագի աղէկ ֆարիս ընելը և անոր կէօրէ հիւանդութեան մթապրիս դեղեր թախսիս ընելը շատ աղէկ է :

Ասոր դիմարը :

* . 241 . Մ. Երկու հիւանդութիւնս առաջկուց սախընթիշ ըլլալու համար՝ պէտք էր հեռաւոր պատճառներէն հեռու կենալ, ինչպէս որ ըօեր եմ՝ թէ՛ տիսբէբսիային համար, և թէ՛ ուրիշ հիւանդութիւններուն համար, բայց դէշը այն է որ՝ այս հիւանդութեանս հեռաւոր պատճառը, և ինչէ՞ն ազմիշ ըլլալը՝ աղէկ տիքքաթով մինչև հիմայ նայած տէ գըտնըված չէ :

Ուրիշ բժիշկները այսպէս հեռաւոր պատճառ ցուցուցած պիլէ ըլլան նէ՛ խօսքերնին շիւբհէլի են, դէրէ ինչպէս որ ըսինք, տիսբէբսիան ու իբօքօնտոխան աղէկ մը մէկ ըզմէկէ զատելու տիքքաթ ըրած չեն :

Բայց դիմար ընելու հախին պագի բան կայ որ՝ տիսբէբսիային ինչպէս որ կը նայվի նէ՛ ասոր ալ այնպէս կը նայվի, հիւանդութիւնը չեկած իբէն՝ անկէց զգուշանալու ճամբաները տիսբէբսիայէն ըզ-

գուշանալու պէս են :

Առն իբօքօնառիա ունեցողները իշտահարդ չեն ըլլար՝ և միտէներնուն միջը հում և չի մարսած կերակուր չի մնար՝ և չի թթուիր, ինչպէս որ տիտէբասիային կըլլայ, անոր համար շատ անգամ իբօքօնառիային իսթիզայ չէ փրօտեցնօղ դեղ տալ, ինչպէս որ իսթիզայ է տիտէբասիային ասանկ դիտուածներուն :

Այս հիւանդները որ իբօքօնառիա կուենան, չիւնքի ատէթէ խապղ կըլլան, միտէներնուն միջը պագի հեղ չափէ դուրս թթուութի կուենան՝ չի կըրնալ դուրս պարպելուն համար, ասոր ազէկ տիքքաթ ընելու է, և թող տալու չէ որ օտար և դուրս ելլալու նիւթերը ներսերնին շատ երկար ատեն մնան :

Թթուութե առաջը առնելու համար՝ պէտք է պէս պէս աւքալիներ և ուրիշ ուշիւուն դեղեր գործածելը, բայց տիտէբասիային համար ինչ որ ըսինք նէ՝ այն զգուշութիւնները մըտքէ հանելու չէ, բայց միտէին ուժը և թէյսիրը տեղը բերելու համար՝ քիչ մի ուրիշ կերպով վարվելու է, ինչպէս որ վարը պիտի ըսենք :

Այս հիւանդութեւ հետ անպակաս ընկեր կըլլայ խապղութիւն, ինչպէս որ տիտէբասիային ալ կըլլայ, և ասոր ալ պագի հեղ երևելի վընաս և վտանգներ կը պատճառէ, տիտէբասիային ուշիւուն ըսած դեղերնիս՝ ասոր ալ ընելու ուշիւուն կուգան նոյն զգուշութիւնները բանեցընելով :

Ասոնցմէ ՚ի զատ ինչ որ ըսինք տիտէբասիային համար նէ՝ անոնց հիշ մէկը իբօքօնառիայի ուշիւիշ չըլլար, անոր զւթը ըլլալու է, թօնիքօ ըսլած դեղերը տիտէբասիային պաշլըճա և ամէնէն Ֆայտալը դեղերն են, բայց իբօքօնառիային ուշիւուն չեն, և օգուտ մը չեն ըներ, դէրէ այս հիւանդութեւ մէջ մկանուկներուն մանրաթելերը թուլցած չեն որ անոնց ուժ տըրլի, աւելի ուժ ունենալուն հա-

մար՝ անոնց ուժը պակսեցընել պէտք է :

Ատէթճէ իբօքօնտօխային երկաթոտ մատենի ջուրեր կը տըրվին, և պագի հեղ օգուտ մը ըրածի պէս ալ կերևան. այս օգուտս կըրնանք տալ սըրտի ֆէռահուլթէ՝ և շարժմունքի կամ աշխատութե. որ ատէթճէ այս կերպ մատենի ջուրերը գործ ածելու գացող մարդիկ կընեն. թօնիքս ըլլալուն չի տըրվիր, զէրէ խըմած ջուրին մէջը որքան երկաթ խառնըված պիտի ըլլայ որ՝ թէյսիր ընէ և շահ ցըցընէ :

Պէլքի լոկ պարզ ջուրը փորը կակուղցընելով՝ այս (մատենի) հանքային ջուրերուն ըրած օգուտին շահի օգուտ կընէ. որ ներսի աւելորդ խըռկած բաները դուրս կը հանէ, և խապղուծիւնէն պատճառած բահածսըղուծիւնը տէֆ կընէ :

Պաղ ջուրը մըտնալը՝ որ տիսբէբսիային համար ֆայտալը բան է, հնար է որ՝ պագի հեղ իբօքօնտօխային ալ օգուտ ընէ ալէսէվիյէ խըթիչ բան մը ըլլալուն համար :

Բայց ասիկայ ամէն ատեն ըլլալու բան չէ. և ասոր զըթ՝ տաք ջուրը մըտնալը, որ միշտ փնաս կուտայ տիսբէբսիային, իբօքօնտօխայի համար պաղ ջուրէն շատ աւելի ֆայտալը է. չայ և խօհվէ գործ ածելու տիսբէբսիային միշտ փնաս կընեն, իբօքօնտօխային պագի հեղ օգուտ կընեն, աշխատութիւնը բոլոր մարմնոյն ուժ տալով՝ միտէին ալ ուժ կուտայ. և ասոր ուժ տալը պաշլըճա արտաշնչութիւնը բանալով կըլլայ. և ասոր համար է որ՝ աշխատութիւն տիսբէբսիային մեծ դեղ է, իբօքօնտօխային ալ. զէրէ արտաշնչութիւնը բանալով՝ միտէին ուժը կարթընցընէ, բայց տահա աւելի օգուտ ընելուն պատճառը այն է որ՝ հիւանդը էյլէնտիրմիշ ընելով՝ սըրտին ֆէռահուլթի մը կուտայ, ինչպէս որ տահա վարը պիտի զրուցենք :

Այս խօսքիս սըրայէն ասանկ կուգայ ըսել որ՝ այս հիւանդութեանս պաշլըճա դիմար՝ կիւքերուն վերայ պիտի ընէ բժիշկը. որ թէպէտ պագի հեղ

տխբէբսիան ալ այս կերպ նայելու հարկ կը լայ , բայց իբօքօնտութային ամէն ատեն հարկ է , զէրէ այս հիւանդութեան վերայ կիրքերը աւելի կը ցըցընեն իրենց զօրութիւնը :

Անոր համար ի՛նչ որ այս տեղըս պիտի գրենք նէ՛ հէմ տխբէբսիային ուշշուն է , հէմ իբօքօնտութային , բայց տխբէբսիայէն աւելի իբօքօնտութային վերայ շահ ընելը տեսնուած է :

Իբօքօնտութիւն հիւանդութեան մէջը ինկողնեցուն կիրքերը բարեկարգութեան մէջ մըտցընելը՝ շատ դժուար մէկ արհեստ մը նէ , մըտքեցնուն մէջը ծուռ բան մը դըրած են , միշտ խելվընին մըտովնին անոր վերայ է , անիկայ իրենց մերաք են ըրեր . ի՛նչ պիտի ըսես՝ և ի՛նչ պիտի ընես որ՝ այն բանը անոր մոռցընել տաս , անիկայ միշտ իրեն մերաքին տալմիշ է զած է , իրաւ՝ ի՛նչ որ ըսես նէ՛ հա՛ կըսէ ամա , կը հասկընայ մի . դու այն խօսքերը ըսած ատենըդ՝ անոր խելքը միտքը ո՛ւր էր , ո՛վ գիտէ . չես կըրնար միտքը մէկ բանի մը վերայ զապթ ընել որ՝ անոր վերայ խօսելով խանտըրովիշ ընես :

Թէ որ միտքը ինծի դարձունէմ ըսելով՝ իրեն մըտքին մէջը դրածին պէս խօսիլ պաշտպես նէ՛ առաջները մըտիկ կընէ . և իր զանն ըրածին վերայ կը հաստատուի որ՝ այս ալ իմ ըսածիս պէս կըսէ կոր տէյի . դուն մինչև խօսքդ սըրային ձըգես ու փոխես նէ՛ անիկայ ի՛նչ պիտի ընեմ , հալըս ո՛ւր պիտի երթայ աէի՝ խորունկ մըտածմունքի մէջ մըտած կը գըտնաս , աշխարհք զուցես ահկէց ետքը՝ նէ չէ՛ քի մէկ անկաճէն կը մըտնայ մէկ ալ անկաճէն կը լայ , ալ ասլա անկաճը չի մըտնար , սոշունա կը հոգնիս , ասոր ատէթէ դուրս վարպետութիւններ պէտք է բանեցընել :

Այս կերպ հիւանդները ատէթ մը նալ ունին որ՝ սըլս սըլս բժիշկնին կը փոխեն . իրենց մըտքովը իրենց վերայ մէկ արտառոյ դրսէ դուրս հիւանդութիւն մը կայ աէյի զանն կընեն , այն բժիշկը որ

անանկ բան չունիս կըսէ նէ՝ չի կըրցաւ իմ ցաւըս
գիտնալ տէջի՝ անոր ճամբայ կուտան . ասոնք ձեռ-
քէ հանել չուզող բժիշկը կըրնայ՝ անոնց զանն ը-
բած հիւանդութիւն ունիս ըսելով՝ հաստատեալ . բայց
բժշկելու ճամբան ալ խօսայ ցըցընել , և մէկ կամ
երկու ռիչէթթա տալ՝ զարարսըղ գեղերը գործ ա-
ծելով . անկէցէտքը խանտըրմիշ ընել որ՝ այն ըսած
ցաւը գնաց վըրայէն . թէ որ չի գնաց տէջի շատ
ինատ ընէ նէ՝ բժիշկը ինատ պիտի չընէ , իբր թէ
նորէն նիշաններուն տիքքաթ ընելով՝ նորէն մէկ
անվընաս ռիչէթթա մը տայ :

Այս ճամբով հիւանդը էյլէնտիրմիշ ընէն իքէն՝
ուրիշ ճամբաներ ալ բըռնելու , և բուն հիւանդու-
թիւնը տէֆ ընելու ժամանակ կըրնայ ունենալ .
ասիկայ թէսլէտ հիւանդը խաբէլ է , բայց իրեն շա-
հուն համար . այս կերպով որ չի խաբես նէ՝ հիւանդը
չես կըրնար ատէթ եղած ճամբով նայիլ և բժշկել :

Հատ վախկոտ կըլլան այս տեսակ հիւանդները .
ինչ որ տեսնան և ինչ որ լսեն՝ իրենց վախուն այն
բանէն մէկ պատճառ և մէկ հաստատութիւն մը առ-
նելու շատ շաշմիշ ըլլալու վարպետութիւն ունին :

Բժիշկին ճարտարութիւնը անոնց մըտքէն այս
եախըջըխսըղ վախը հանելը պիտի ըլլայ . ինչ բանէ
կը վախնան նէ՝ անոր վըրայ ասլա խօսք բանալու
չէ . թէ որ ինքը միտքը անոր վըրան տըված է և կը
վախնայ և կը մըտմըտայ նէ՝ խնաւոր և սըրտաբայ
խօսքերով նայելու է որ՝ անոր այն վախը մոռցընէ .
որ քանի որ այս կերպով վըրայէն ատեն անցնի նէ՝
վախը կը տկարանայ , չի կըրնար անկէց ետքը այն-
քան թէյսիր ըներ իր սըրտին մէջ :

Իբօքօնտուիս ունեցողները ասլա մէկ բանի գոր-
ծի մը վըրայ ըլլալ չեն ուղէր , թէմպէլ կըլլան .
բայց այս թէմպէլութիւնը շատ զարարը է ասոնց .
և ատէթճէ հարուստ մարդիկ մերաքը կըլլան , աշ-
քատ մարդոց մէջ այս իլլէթա շատ չըլլար . ղէրէ
աղքատը պիտի բանի որ՝ փախայ վաստըլի՝ և իք

չօճուխները շահի և ինքը ապրի, հարուստ մարդուն
իրատը կը բանի, կէլիբը կուգայ, բան բանելու կա-
րօտ չէ՝ փարայ վաստըկելու համար, ատէթձէ վը-
րան թէմպէլուծիւն մը կուգայ, նըստած տեղէն
ելլալալ մէտէն չուզէր, կամաց կամաց այս իլէ-
թիս տէր կըլլայ:

Անոր համար մէկ մարդ մը որ քան հարուստ է
նէ՝ պէտք է որ բանի, աշխատի, որ այս սարսափելի
իլէթէս ազատ մընայ, որքան աղէկ կընեն այն հա-
րուստ ազնուական մարդիկը որ՝ ապրելու համար
բանելու կարօտ չեն, բայց աշխատութիւն մարդոյս
կենացը ֆայտալը բան ըլլալը գիտնալով՝ պարապ
կեցած ատեննին ալ պիլէ՝ պօշ չեն կենար, իրենց
ղէվ քլին համար պախճան կերթան, իրենց ձեռօքը
ծառերը ծաղիկները կը նային, արայի բուսած վը-
նասակար խոտերը կը բըրցընեն, չորցած ձեղերը
կը կըտրեն, կը ջըրեն, և այլն:

Ասիկայ քանի մը կերպ օգուտներ ունի, մէկ մը
որ վըրան բաց տեղ աշխատութիւն մարմնոյն ուժ և
սըրտին ֆէռահաթի մը կուտայ, երկրորդ՝ պախ-
ձէպանը կամ խզմէթը կարը իւր գործին աղէկ մու-
խայէթ կըլլայ՝ գիտնալով որ տղան պիտի գայ ամէն
բան իր աչօքը տեսնայ, երրորդ՝ այս աշխատող
ազնուականն ալ թէմպէլուծիւնէ առաջ եկած գէշ
գէշ հիւանդութիւններէն ազատ կը մնայ:

Ասոր համար մերաքը մարդուն՝ պէտք է որ բը-
ժիշկը մէկ ույղուն գործ մը և մէկ աշխատութիւն մը
գըտնայ, որ օրը մէկ քանի սահաթ անով էյլէնմիշ
ըլլայ, բայց անանկ գործ ըլլայ որ՝ ոչ օսանձ բե-
րէ և ոչ հոգնեցընէ:

Օյուններէ ետ քաշելու է, իլէ բաղդի կապ-
ուած խաղերէն, ինչպէս են՝ թավու, թուղթ,
և այլն, գէրէ ասանկ խաղերուն մէջ քանի որ խա-
ղը իրեն ղըթ գայ և կորսընցընէ օյինը նէ՝ ծայրը
մէկ փնա մը չըլլայ պիլէ ալ նէ՝ ինքիւրէն այն կո-
րուստը մեծ բան կը սեպէ, զարը իր բաղդին և իր

գործերը յաջողելուն նշան կը բերունէ, զարը ուշ-
շուն չեկածին պէս՝ Թէպէտ մէկ խաղմը նէ կոր-
սընցընելէքը, բայց ինք կը կարծէ Թէ՝ անիկայ
նշան մը նէր որ՝ բաղդը իրմէ երես դարձուցեր է,
ինչ գործի որ հետևինէ՝ պիտի չի յաջողի, անօթի
պիտի մեռնի:

Այս մըտածմունքներըս հիշ մերաք չունեցող և
միայն խելքը քիչ մը Թեթև եղող մարդոց կատա-
րեալ մերաք կը բերեն, հասկա առաջկուց մերաք ու-
նեցողներուն ինչէ՞ր չեն ըներ, օյուհին մէջը ես
խաբւեցայ՝ չի կըրցեր էի օյուհը առեր տէյի՝ ինքը
զինք ըստրանողներ ալ պակաս չեն, իլէ ինկիլիզազ-
դին մէջը, որ մերաքը մէկ ազգ մը ըլլալուն համար՝
ասանկ ոչ ինչ բաներու խարշըլըս կը դընեն իրենց
կեանքերին, որ գիտես Թէ ասկէց աւելի չաժեր:

Մերաքը մարդոց խիստ հարկաւոր էյլէնճէնե-
րուն մէկը ալճիուԹի ընելն է, այս գործըս հէմ
մէկ աշխատուԹի մը նէ, հէմ ՖէռահուԹի կուտայ,
լաքին նայելու է որ չափէ դուբս չի հոգնի:

Ուրիշ ուրքան էյլէնճէնեք կան որ՝ բաց տեղ
կըլան, և քիչ մը ճարպիկուԹի կուղեն, այս բանիս
աղէկ են. տան մէջ կեցած ատենն ալ՝ հիւանդին
քով շախաճի բնուԹի ունեցող և հիւանդին սիրած
մարդիկը պակաս ըլլալու չեն որ՝ անիկայ էյլէնտիք
միշ ընեն, վախնալու բաներ մըտմըտալու ժամանակ
չի Թողուն. տան մէջ խաղցըլելու անանկ խաղեր
կան որ՝ խաբվողին պիլէ ՖէռահուԹի մը կուտան,
մէկ ճարտարուԹիով մը կը դառնան, ասանկ խաղեր
Թող խաղան քովը, և կուղէ նէ՝ հիւանդն ալ խաղ-
ցողներուն խառնըվի:

Տիսբէբսիա ունեցողներուն՝ որ քիչ մը կիւքերը
ափանսըղ տակն ու վըրայ կընեն, խաղերը շատ զա-
բարը են. և Թէ որ մէկ խաղմը երկան ատեն քըշէ
և քընհատ ձըգէ նէ մարդը, ուժը շատ կը կըտրէ:

Բայց մերաքըները չիւնքի չիւբհէլի մարդ են,
այն մտածմունքը անոնց մօտ իբէն՝ ուրիշ կիւքերը

դորանալու վախժ չեն տար, անոր համար ասանկ
խաղերը զարարսրդ են. և չիւնքի էյլէնճէ են, քիչ
մը ֆէռահուծի տալու համար օգուտ կընեն. դէրէ
այս կերպ հիւանդները տունէն դուրս չի կրցած
ելած ժամանակնին՝ ասով էյլէնմիշ պիտի ըլլան:

Պաղի մերսքը մարդիկ՝ երաժշտութիւն աղէկ տիք
քաթ կընեն՝ աղէկ ձանով բան կանչողին լաւ մտիկ
կընեն, և չիւնքի մէկ բանին տիք քաթ ընելը մե-
րսքը աւելի կը շատցնէ, ասոր համար կերևի թէ՝
ասանկներուն հախին երաժշտութիւն և չալղուն աղէկ
չէ. դէրէ էյլէնճէ չի տար, թէ որ ուղեն նէ՝ կըրնայ
բժիշկը հրաման տալ, բայց չափով:

Պաղի մերսքըներ կան որ՝ էյլէնճէ հիչ չեն ու-
ղեր. հէմէն իրենց մրտքի դըրած մրտածմունքնին
ի՛նչէ նէ՝ խելքերնին անոր պիտի հոգնեցնեն. ասանկներուն
ուրիշ կերպ հնարքներ գործ ածելու
է՝ այն մտածմունքը իրենց մրտքին մէջէն հանելու
համար, ասանկ դեղերուն և ֆէնտերուն ամէնէն
տկարը ոտքի վըրայ պըտըտին է:

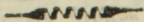
Անկէց աղէկ է ձի հեծնալը կամ թախտրէվան
նըստիլը, նաւով ճամբայ ընելուն օգուտը խիստ
քիչ է. փիտտէով ըլլայ նէ աղէկ է որ՝ վորան ծածք
չունենալուն համար՝ ծովուն կամ գետին քէնար-
ները գըտնըված բաները նայելով՝ էյլէնմիշ կըլլայ.
բայց միշտ պէտք է քովը ճարպիկ և լեզուանի մարդ
մը գրտնըվի որ՝ խօսքի բըռնէ. այս չեղածին պէս՝
հին մտածմունքները միտքը կուգան, աչքին հիչ մէկ
բան մը չերևիր, ըրած ճամբէն հիչ մէկ շահ մը չի
կըրնար տեսնալ:

Թախտրէվան նստած ըլլայ, և թախտրէվանը կա-
մաց քալէ, և քալեցընողը ուրիշ մարդ ըլլայ նէ՝
հիւանդին մէկ շատ օգուտ մը չըներ. պէտք է քիչ
մը շուտ քալէ որ՝ հիւանդին շարժում մը ըլլայ. և
թախտրէվանը քաշող ձիերը ինք քըշէ որ՝ խելքը
միտքը անոնց քալվածքին տալով. իրեն ատէթ ըրած
մտածմունքները մոռնայ, անոնց խելք տալու ժա-

մանակ չունենայ:

Այս ամէն բաներէն աղէկ է հիւանդին մէկ օ-
տար երկիր մը ճամբայ ընել ապը . զէրէ անով
իրեն տրամուծի սլատճառող և մերաք բերող բա-
ներէն և տեղերէն կը հեռանայ . և իրեն տանը քով
բաց տեղերը աշխատելն աղէկ էյլէնճէ մը նէ այս՝
հիւանդին կէօրէ . զէրէ քիչ մը երկանկէկ ատեն
մէկ կերպ շարժմունք մը նէ . և օրէ օր ճամբայ ընե-
լով նոր բաներ կը տեսնայ՝ որ իրեն ուրիշ թարգ-
էյլէնճէ մը կըլլան . ասոնք աղէկ տնօրինելն էա-
քը՝ էզաճի կարօտ չես ըլլար:

Սէրը երբոր հասնոյ:

Յ Ե Ն Կ

Երրորդ Հատորոյ :

Վեճոյի ինքուսըւ . ար : Ռեզիմէիշիօ . իր : Յօդուս-
ծարար . հայ :

Աստուանիշ	Թշնմահամար
* . 200 Բաժանուին	1
* . 201 Ասոր տեղը և ատենը	1
* . 202 Ճանր յօդուածացաւին պատճառը	1
* . 203 Ասոր նշանը և գնացքը	2
* . 204 Երկան բարակ յօդուածացաւ	5
* . 205 Ընդհանուր պիտան յօդուածացաւոց	7
* . 206 Դիմարը օյնախներու ցաւին	10

Ներքին էլէիւի . ար : Աւելիւիի և իմ իօնիւ . իր :
Յօդուս-ծարար . հայ :

* . 207 Իւլէթին բնութիւնը	14
* . 208 Ներքինի մէջիւի ըլլողները	15
* . 209 Ներքինի հեռաւոր պատճառները	16
* . 210 Այս իւլէթիս նշանները	18
* . 211 Ներքինի մօտիկ պատճառները	26
* . 212 Ասոր դիմարը	29

Ուսուցարարուս իւլէի . ար : Ազգայնօնի փոխօշի .
իր : Թիքարար . հայ :

* . 213 Սահման	45
--------------------------	----

Տոմար . քա՛ն : Աթօթէստիա . իր : Կաթնածխ . հայ :

* . 214	Կաթնածխի ի՛նչ ըլլալը		45
* . 215	Այս իլէթի տակը ինկօղնէրը		46
* . 216	Այս իլէթի վարըը		46
* . 217	Իլէթի հեռաւոր պատճառները		47
* . 218	Ասոր նշանները		47
* . 219	Ասոր մօտիկ պատճառները		48
* . 220	Ասոր գուշակութիւնը		60
* . 221	Ասոր դիմարը		60

Քիօթիւի . քա՛ն : Բաաաշիսի . իր : Անդամաշո՛ծոա
 թիւն . հայ : Քաշի՛ծ . արդ :

* . 222	Ասոր սահմանը		69
* . 223	Ասոր վարըը		69
* . 224	Ասոր բաժանումը		71
* . 225	Անդամաշո՛ծութիւն միակողմանի		71
* . 226	Ասոր պատճառները		72
* . 227	Ասոր դիմարը		74

Պայշընը . քա՛ն : Սինթօթի . իր : Թաշխոյոմն . հայ :

* . 228	Ասոր սահմանն ու տէրէճէները		82
* . 229	Ասոր նշանները		83
* . 230	Ասոր պատճառները		84
* . 231	Ասոր դիմարը		92

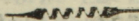
Հաշի իլիէի . քա՛ն : Տիսթիսի . իր : Անմարտա
 թիւն . հայ :

* . 232	Ասոր սահմանը և նշանները		92
---------	-------------------------	-----------	----

* . 233	Ասոր յառկութիւնը	93
* . 234	Ասոր սրառնառները	94
* . 235	Ասոր դիմարը	97
* . 236	Ասոր նշաններուն դիմարը	99
* . 237	Դժուարամարտութեան դիմարը	105

Մերայ . աճ : Իբօցօնդ . Ի . Ի . Անոնքանոն . Ի . Ի .
 հայ : Ահապան . արդ :

* . 238	Մահմանն ու անունը և ասոր նը- շանները	110
* . 239	Դժուարամարտութեան և ակոնդա- նառութի իլէթներուն փարիւր	111
* . 240	Ասոր պատճառները :	115
* . 241	Ասոր դիմարը	115

ՏԵՏՈՐ • Դ :

Ի ՎԵՐԱՅ ԶԱՆԱԶԱՆ ՀԻՒԱՆ-
ԴՈՒԹԵԱՆՑ :

Հաճախե՛ք : ԱՓՔԷԿԵՆՆԵՐԻ ԵՔԱՇՈՒԿԵ • ԻՊ : ՅԵՊԵ-
ԿԱՆ ՀԻՄՆԵՐՈՒՄԻՆԻ • ԿՊ : ԹԵԼԵԳՐԱՒԻՆԻ • ԿՊ :

Սահման :

* . 242 . Երկու անուանիս տակը կառնենք այն ամէն
հիւանդութիւնները՝ որ անկանոն շարժմունք մը
կունենան հետերնին . այսինքն՝ մարմինն մէկ կողմը
գլորնուած շարժող մկանունքներուն մանրաթել-
ները կը թօթալուին և կը ցընցըլին բնական կա-
նոնէ դուրս :

Պազի բժիշկներ սբաղմօ անունը յատկացուցին
այն հիւանդութիւններուն՝ որ շարժելը մեր կամքին
ներքին եղած մկանունքները՝ մեր ուզածին պէս չեն
շարժիր , արտառոց և անկանոն շարժմունքներ կու-
նենան . բայց ամէն մկանունքներն ալ ասանկ ան-
կանոն շարժմունք կունենան . անոր համար մենք
ուրիշ վարպետներու նայելով՝ որ իսթէոլոգն այս
կերպ սբաղմօներու մէջ կը դնեն , ուշիւուն դատե-
ցինք որ՝ ազմա և քօլիքա և ուրիշ ասոնց պէս հի-
ւանդութիւններն ալ այս կարգիս մէջ մտնան . իլլէ
որ քուլլէն ինկլիլիզ ճարտար բժիշկն ալ և անկէց
ետքը քանի մի անուանի բժիշկներն ալ այս ճամ-
բաս բըռնած են :

Բաժանումն :

* . 243 . Հիները երկու ճինս ըսբաղմօ կըսեն .
մէկին անուանի կը դնեն թօնիքա , մէկայլին քօնիքա .
ժէ

Թօնիրքաներուն յատկացուցեր էին սբազմօ անուշը , քլօնիքոյին քօնվուլսիօնէ կըրէին , և սբազմօին ու քօնվուլսիօնէին Ֆարսը այս էր՝ որ սբազմօն մկանուէքները քաշմէլ կը պատճառէր • քօնվուլսիօնէն կը ցընցէր • և քօնվուլսիօնէ ըսածնիս ամէնուն հէվալէ ըսած իլլէթն է :

Բայց այս Ֆարսը ուրիշ վարպետներ ոչ ինչ սեպելով՝ ուրիշ կերպ բաժանումներ կուտան սբազմօին , և երէք ճինս կընեն , մէկ ճինսը բնական՝ որ բնական Թէյսիքներուն կը դըրպչի • մէկ ճինսը կենսական՝ որ կեանքին իսթիզալը գործարանքներուն կը դըրպչի • մէկ ճինսն ալ կենդանական՝ որ այն գործարանքներուն կը դըրպչի , որ Թէյկտ շարժմունք ունին , բայց այնքան փափուկ չեն , մեք այս բաժանմանս վերայ կը դասաւորենք սբազմօ հիւանդութիւնները :

Կենդանական ըսված ճինսին մէջը ինչ հիւանդութիւններու վերայ պիտի խօսինք նէ՝ ամէնուն մէկէն վարպետները սբազմօ ըսեր են , և ամէն մէկը յատուկ անուշներով զատեր են :

Մարդոյս կենդանական դօրութիւնը պահպանելու համար տըրված մկանուէքներուն շարժմունքները , ոմանք բնական են՝ որ մեք ուզենք չուզենք պիտի շարժին , ինչպէս է սրտին և Թոքին և աղիքներուն շարժմունքը • և ոմանք կամաւոր են՝ որ ուզենք նէ կը շարժենք , չուզենք նէ չենք շարժեր , ինչպէս են ձեռք ոտք գլուխ և կըզակ շարժելը , և այլն :

Առողջ եղած ժամանակնիս՝ Թէ բնական և Թէ կամաւոր շարժմունքները կանոն ունին , այն կանոններովը կըլան , կամաւոր շարժմունքները քիչ մը ատեն բանեղէն ետքը՝ կը հոգնին կը դադրին՝ մինչև որ մարդըս նորէն կամք ընէ այն անդամքը շարժելու :

Բայց հիւանդութե՛ն ատենը այն մկանուէքները՝ որ մարդոյս կամքին կապված էր շարժելը , կամ մըտիկ չեն ընէր , կամ առանց կամք ընելու իրենք

իրենցմէ կը շարժին , կամ մարդս շարժելու կամք
ըրած իքէն՝ անոր ուղածին պէս չեն շարժիր , ու-
րիշ կերպ կը շարժին :

Բնական ըսած շարժմունքնիս ալ իրենց ատէթ-
ձէ կերպովը չեն շարժիր , անանկ մէկ կերպ մը կու-
նենան որ՝ ոչ բնական է և ոչ ատէթձէ . այս եր-
կու դիպուածներուս՝ մէկ ըզմէկու զըթ երկու խափը
կայ՝ որ այս ձինս շարժմունքներուն կը տիրէ :

Մէկը այն է՝ որ շարժող զօրութիւնը առողջութե-
ժամանակի ունեցած ուժէն աւելի ուժ մը վաստը-
կած կըլլայ , և շուտով մը նալ չեն հոգնիր ու թուլ-
նար . այս է որ սբազմօ թօնիքօ կըսվէր առաջ , և
հիմակվան վարպետները սբազմօ անունը ասոր յատ-
կացընելով լոկ սբազմօ կըսեն :

Երկրորդ ձինսը այն է որ՝ այն անկանոն շարժ-
մունքէն ետքը՝ կը թուլնան մկանունքները . երբ որ
մկանունքներուն մէկը տկամայ շարժի , կամ իրեն
շարժմունքին մէկ բնական պատճառ մը չունենայ ,
կամ մէկ խօսքով ըսենք , իրեն ատէթ եղած թար-
զովը չի շարժի , և շարժմունքը աւելի սաստիկ և
խենդու մենթ ըլլայ նէ՝ ասոր հինէրը կըսէին ըս-
բազմօ քլօնիքօ . նորերը ասոր յատկացուցեր են
քօնվուլսիօնէ անունը . մէնք այս տեղս սկսինք բուն
սբազմօ ըսված հիւանդութիւններէն :

Թէրանոն :

Ասոր հանգամանք :

* . 244 . Եւս հիւանդութիւնս քանի մի պատ-
ճառներէն կախում ունի . և ամէն երկրի մէջ կըրնայ
ըլլալ , բայց աւելի տաք երկիրներուն յատուկ է . և
տաք երկիրներն ալ ամէն ատեն չըլլար , ամառվան
տաք օրերը շատ կըլլայ :

Մէկ մարդ մը՝ կուզէ էրիկ մարդ ըլլայ , կուզէ
կընիկ մարդ , ի՞նչ տարիք և ի՞նչ խառնվածք ըլլայ ,
այս հիւանդութիւն չի խլարէր . Թէքլիֆսիզ կը բըռ-

նէ՝ միւսթաքիլ պատճառ կըլլայ այս հիւանդութեան՝
երբ որ մէկ մարդ մը սաստիկ հոգնած և տաքցած
իքէն՝ մէկէն ի մէկ մըրսի և թըրջի, և իլէ շատ ան-
գամ անանկներուն կը պատահի՝ որ մէկ զգուշու-
թի մը չըրած իքէն՝ տաքէն պաղը և պաղէն տաքը
կանցնին՝ սինիրներուն կը տըրվէլէն կամ էզմըվէ-
լէն կամ սախտելէն ալ կըրնայ այս հիւանդու-
թիւնս պատճառիլ:

Արեւի է որ ուրիշ պատճառներ ալ ունենայ այս
հիւանդութիւն՝ որ մինչև հիմա աղէկ մը քըննըված
և փորձըված չէ՝ թէ պէտ այս ըսած պատճառներս
ամէն տարիքի թէյսիր կընեն, տըղայ ծեր չէն նայ-
իր, ինչպէս որ ըսինք՝ բայց կերևի թէ՝ աւելի կը
դըպչին միջակ տարիք ունեցողներուն, որ ոչ ծեր
են և ոչ տղայ, այսինքն՝ քսան և հինգ տարվանէն
մինչև վաթսուըր՝ կընիկ մարդոցմէն շատ՝ էրիկ
մարդոց կը պատահին՝ այս իլէթըս, և էրիկ
մարդոց մէջէն զապուն և սաղսըզ եղողներուն
չէ՝, ուժով և կէնճ և սինիրի եղողներուն շատ
կըլլայ:

Աոր Գընայի:

* . 245 . Պաղէն առաջ գալու ըլլայ այս հիւան-
դութիւնս նէ՝ պաղ առնելէն քիչմի օր անցնելէն
երբը երևան կըլլայ, բայց թէ որ սինիրներուն
վընասվելէն է նէ՝ շատ օր կանցնի՝ մինչև այս հի-
ւանդութիւնս երևի նէ:

Պաղի հեղ անանկ ատեն մը կըլլայ որ՝ սինիրնե-
րուն սախտած կամ էզիմիշ եղած տեղը ցաւ մը
նալ չիմանար հիւանդը, ըսել է քի՝ պատճառը սե-
պէքի բոլորովն անցած և մոռցըված կըլլայ, պաղի
հեղ հիւանդութիւնը մէկէն ի մէկ իրեն էն սաստիկ
տէրէճէն կը հասնի:

Բայց այն չէ՝ ատէթճէն՝ կամաց կամաց կը սաստ-
կանայ, քանի մի օր կանցնի՝ մինչև որ այն ծայրա-
ջն տէրէճէն հասնի, էն առաջ մէկ կէրկիութի մը

կիմանայ բըռնըվօղը էնքսէէն դէպ ՚ի շըւլինքը, որ գլուխը գծուար կը շարժի և կը ցաւի:

Ասանկ շըւլինքը կէրիմիշ եղած և ցաւցած ի-քէն՝ հիւանդը կըսկըսի կամաց կամաց լեզուին արմատին դիւերն ալ մէկ ցաւ մը և մէկ կէրկիուծիւն մը իմանալ, որով սկիզբէն բան մը կըլլելը դժ-վար կըլայ, ետքը քանի երթայնէ պիւծիւն պիւ-ծիւնէ խապիւսիզ կըլայ:

Շըւլինքին ցաւը շատնալն իքէն՝ կողին ոսկոր-ներուն վարի կողմերէն ալ ցաւ մը բէյտահ կըլայ, և այս ցաւըս անկէց կըռնակը կանցնի բոլոր, կըռ-նակին ոսկորը վերէն վար կը պատէ, այս ցաւըս աղէկ մը սաստկանալէն ետքը՝ գլխուն մկանունք-ները ամէնն ալ կըսկըսին կըծկըտիլ, բայց աւելի՝ շըւլինքէն մկանունքը կը կարճընայ՝ որ գլուխը դէպ ՚ի ետևը կը քաշէ կը ծըռեցընէ:

Վարի չէյէն վերցընօղ և բերանը գոցօղ մկա-նունքներէն ալ՝ որ հիւանդուծէ սկիզբէն կէրիմիշ ըլլալ կըսկըսին, այս տէրէճէյիս հասածին պէս՝ սաստիկ մէկ սբազմօ մը բէյտահ կընեն, որով վերի և վարի առդաները անանկ մէկ ըզմէկու կուգան և կը գոցվին՝ որ հիւանդը բերանը ասլա չի կըրնար բռնալ, ասոր տաճկերէն չէյէ քըսըլմասը կըսեն, և այս հիւանդուծեան պաշլըճա դիպուածը այս է:

Վըզակը ասանկ եղած ատենը՝ կողին ներքևի զու-հուր եղած ցաւն ալ կը սաստկանայ, և սըխ սըխ վըրայ կուգայ, շըւլինքին մկանունքներուն և կը-զակին սբազմօն ալ ետևէ ետև էվէլնալու վը-րայ կըլայ:

Այս միջոցիս ուրիշ մկանունքներու ալ սբազմօ կը պատահի, և շըւլինքին մկանունքներուն հետ կըռ-նակին մկանունքներն ալ կը պըլըշկին, որով հիւան-դին բոլոր կէօվտէն դէպ ՚ի ետևը կը ծըռի, և ասոր բժիշկները հոռմի բառով օբիսդ-օդօնօս կըսեն:

Ոտքերը ծըռել և շիտկել տըվօղ մկանունքներն ալ այս միջոցիս սբազմօի կը բըռնըվին, որով ուս-

քերը չի կրնար շնուել կամ չի կրնար ծրուել հիւանդը • անանկ կերիւմիշ կըլայ , և փառի պէս կը մնայ :

Թեպէտ շուքինն ու կրօնական թող տըվող մկանուքները այս միջոցիս կըծկրտած և քաշված կըլան , բայց այն մկանուքներն ալ որ գլուխը դէպ ՚ի առաջ ծրուել կուտան , և չէնյէն բանալ տըվող մկանուքներն ալ սաստիկ սքաղմօ կուենան :

Փորուն մկանուքներն ալ սքաղմօէն ազատ չեն մնար • անանկ որ՝ փորը մէկ աղէկ կերիւմիշ եղած տալուլի մը պէս ուռեցած և կերիւմիշ եղած կըլայ՝ որ ձեռքով կոխես ալնէ ներս չերթար :

Գլուխը և բոլոր կէօվոէն առաջ և ետքը և աջ դին և ձախ դին շարժել տըվող մկանուքները ամէն ալ սքաղմօի կը բըռնըվին կը քաշվին • անանկ որ՝ ոչ գլուխը և ոչ կէօվոէն հիշ մէկ դի մը չի կրնար շարժել հիւանդը , անանկ փայտի պէս անշարժ պիտի մնայ • և այս է բուն թէղանօս ըսվածը , որ թէպէտ հետը ասլա բորբոքում և տաքութիւն և հիւամա չունենար , բայց տաճկերէն աղած հիւամաը կըսեն • փայտի պէս անշարժ ընելուն համար հիւանդը :

Թեւը առաջկուց հիշ մէկ սքաղմօ մը չունէր • այն օլսուն ուղածին պէս կը շարժէր , բայց հիւանդութիւնը այս տէրէճէիս հասածին պէս՝ ասոնք ալ կը բըռնըվին սքաղմօի , կերիւմիշ կըլան և անշարժ կը մընան • միայն մատովնեքուն մկանուքները այնքան քաշված չըլալով մատովնեքը քիչ մը ուղածին պէս կըրնայ խաղցընել :

Լեզուն ալ ատեն մը կըրնայ շարժել , կըրնայ խօսիլ , բայց վերջապէս այն ալ կը բըռնըվի • որով առդաներուն արան կիյնայ • և չէնյէին սքաղմօյով առդաները սաստիկ ուժով մը մէկ ըզմէկ եկած գոցված ատենը՝ շատ հեղեղած է որ լեզուն ալ կը կըտրի •

Հիւանդութիւն իրեն ծայրագոյն տէրէճէն հասած ատենը՝ կը քաշվին այն ամէն մկանուքներն ալ՝ որ շարժելը մեք ձեռքն է • և իլէ երեսին

մկանուէրները :

Հակառակ էր կրօնն ծի , աչքերը պաղի ծրածի
ոչէս կրլան . բայց աւելի շատ հեղ պաղած և ան-
շարժ կը մնան իրենց փոփն մեջը . քիթը կը քաշ-
վի պուռուշմիշ կըլլայ . երեսները ճրպէս թէ դէպ
ի անկաճնեքուն դին քաշված , այնպէս կէրլմիշ
կրլան , որով հիւանդին դէմքը մէկ սարսափելի
բան մը կը ձևանայ . ամէն մկանուէրները ասանկ
քաշվելէն ետքը , սաստիկ քօնվուրիօնէ մընալ
կուգայ վրդան . կեանքը կը լամլանցնէ :

Ո՛ր կողմի մկանուէրն , որ բռնըվին է , հիւան-
դը զարհուրելի ցաւ կիմանայ . բայց սբազմօն սաս-
տիկ ըլլայ նէ , երկան չի քըշէր այն սաստկութիւն ,
քիչ ստենէն ետքը կը թուլնայ , և որպէս թէ մկա-
նուէրը թող կուտայ սբազմօն , բայց պիւթիւն
պիւթիւնէ թող չի տար , որ մկանուէրները իրենց
առաջկուց ունեցած բնական շարժումները ընեն :

Այս մկանուէրին թուլնալը , քիչ մը ցաւը կը կրտ
րէ , բայց ոչ այս թուլութիւնը և ոչ ցաւին կրտրելը ,
երկուքն ալ շատ ստեն չեն քըշէր , միջոց միջոց կը-
սաստկանայ ցաւը , և մկանուէրները կէրլմիշ կըլ-
լան . տասը կամ տասն և հինգ րոպէն անգամ մը կը
նորվին , միշտ վերջի անգամինը առջինէն սաստիկ
կըլլայ , և նորվելէն ալ մէկ էշկեարէ պատճառ մը
չենք կըրնար հասկընալ :

Բայց ատէթճէ պատճառները ասոնք են , որ
հիւանդը կամ իրեն դիւրքը փոխելու համար , կամ
բան մը կըլլելու կամ խօսելու համար մկանուէրին
մէկ զօռ մը կուտայ . այն զօռ տալը պատճառ կըլ-
լայ , նորէն կը քաշվի այն մկանուէրը , և սբազմօն
կը հասնի :

Այս հիւանդութեւ հետ հիւանա և տաքութիւն
և բորբոքում տեսնըվիլ խիստ քիչ անգամ եղած
է , երբ որ սբազմօն ալէսէվիյէ բոլոր մկանուէր-
ները բըռնած և սաստիկ ըլլայ նէ , նալզը քաշված
և անկանոն և խիստ շուտով կը զարնէ , շնչատութե

հաւասարութիւն ալ ավորված կըլլայ, բայց սբաղ-
մօն կըտրած և մկանդիւն ցաւը թուլցած ատենը՝
թէ նազը և թէ շնչառութիւն իրենց առջի տե-
րէձէն կը գլորնան:

Ատէթձէ մարմնոյն տաքութիւն ալ հիշ չէ վերնար,
շատ հեղ երեսը կը դեղնի, և պաղ քրտինք մը
գլորս կուտայ, ոտքերն ու ձեռքերն ալ պաղ կըլ-
լան, և նոյն պաղ քրտինքը պազի հեղ բոլոր մարմ-
նոյն վերայ կըլլայ, բայց երբ որ սբաղմօները սաս-
տիկ ըլլան՝ և սրն սրն գաննէ՝ նազը բնականէն
աւելի լեցուն կըլլայ և շուտ կը նետէ, երեսը
կը կարմրի, և բոլոր մաքմինին վերայ տաքուկ քրտ-
ինք մը կըլլայ:

Այս հիւանդութիւնս ատէթձէ հետը հիւամա
չունենար ըսինք՝ և մախսուսէն թէ որ սինիրներուն
սախտելէն առաջ եկած ըլլայ նէ, բայց սղաղէն որ
գոյ նէ՝ հիւամա կըլլայ հետը, և կարելի է որ՝ ներ
սէն մէկ բորբոքում մը նալ պատահած ըլլայ:

Բայց ասոր ալ չնիք կըրնար վաճիռ կըտրել, զե-
րէ շատ հեղ եղած է որ՝ բժիշկները թէգանօսին
հետ հիւամայի նշաններ տեսնուով՝ արիւն առած
են, բայց հիշմէկ անգամի մը արիւնին երեսը թան-
ձըր մար կապած չէ, ինչպէս որ բորբոքումներուն
կըլլայ, իլէ այս հիւանդութեանս ատենը արիւնը
իրեն ատէթ եղած վիճակէն աւելի նօսը ըլլալ կե-
րկնայ, և ատէթ եղած թարզով ալ չի թանձրանար:

Այս հիւանդութեան խիստ քիչ անգամ տեսնը-
ված է՝ որ հիւանդը խենդենայ, կամ խելքը ցըն-
դի, և ըլլայ ալ նէ՝ պէլքի մեռնելը մօտեցած ա-
տենները ըլլայ, երբ որ սբաղմօնն սաստկութիւն
ուղեղն ալ սախտած կըլլայ, և գործողութիւն կալ-
քովի, զարմանալու բան մը չէ՝ որ ասանկ մէկ ծանր
հիւանդութեան մը ատեն՝ կենսական գործողու-
թիւններն ալ ավորված չըլլան:

Պազի հեղ հիւանդութեան սկիզբէն կըսկըսի հի-
ւանդը փրսխել, բայց այս փրսխելը ամէն ատեն

մինչև վերջը չի մնար, հիւանդին իշտակը տեղք կըլայ. և թէ որ կըրնայ բան մը կըլէլնէ՝ շատ աղէկ կը մարսէ առօրէ մարդու պէս:

Աւելորդ նիւթեքը դուրս ելլալուն պահ անկանոնութի կը տեսնըվի, բայց ամէն հեղ չէ. շէուը պահի պիւթիւնն պիւթիւնէ կը բըռնըվի. պահի կեւայ, բայց դժուար և ցաւով. փորը խապղ կըլլայ, բայց չիւնքի այս հիւանդներուն շատ թմբեցընօղ դեղեր տալ ատէթ է, անոր համար չէնք գիտեր՝ որ այս խապղութիւնը բուն հիւանդութիւնն է մի, եօխսա դեղերուն ուժէն է մի. զէրէ թմբեցընօղ դեղերը խապղալ կընեն:

Պահի հեղ այս հիւանդութեա միջոցին կորեկի պէս բաներ դուրս կուտայ հիւանդը կաշիին վըրայ. բայց ասոր համար ալ երկբայութիւն կայ որ՝ արդեօք այս դուրս տալը հիւանդութեա ասըլ իրեն յատկութիւնն է մի՝ եօխսա բժշկելու թարղին և նայելու կերպէն և տըրված դեղերէն առաջ եկած մէկ դիպուած մը նէ մի:

Եւ այն ալ Փարիս եղած չէ՝ որ՝ այս կերպ դուրս տալըս հիւանդին օգուտ է մի, վընաս է մի. այս դուրս տալէս ետքը՝ հիւանդութիւնը կը շատնայ մի, կը քիչնայ մի:

Ատէթէ այս հիւանդութիւն մեռնելով կը վերջանայ. և կը կարծեն վարպետները որ՝ հիւանդութեա ասըլ հանգամանքն է՝ որ այս մեռնելըս կը բերէ:

Բայց այս ալ աշիքեար է որ՝ շատ ատեն չըլար քի՝ բժիշկները այս հիւանդութիւնը դարմանելու աղէկ ճամբան գըտան, որ այս ճամբովըս նայելով՝ շատ հիւանդներ իրենց հիւանդութիւնն ազատած են:

Անոր համար այս հիւանդութիւն որ՝ մինչև այն ատենը անբժշկելի կը կարծըվեր, ասկէց ետքը այնպէս չի կարծըվիր, այնքան մահաբեր հիւանդութիւն չէ. պատճառները նայելով՝ այս հիւանդութեա դժուար կամ խօլայ բժշկըվելը կըրնանք հասկընալ:

Սինիրներուն վընասլէնն առաջ եկած թէղանո-

որ շատ դժուար կը բըժըշկըվի և ալէսէվիյէ մա-
հաբէր է :

Յուրաէն առաջեկածը բժըշկելը խօրայ է . ա-
փանորդ մէկէն ի մէկ ծայրագոյն տէրէճէն հասնող
Թէդանօսը շատ զիանջեար է և կամաց կամաց աստի
կացողը այնքան վրտանդ չունի . ասոր համար է որ
հիւանդը իւր հիւանդութե չորրորդ օրը անցընէ
լէն ետքը՝ վրտանդը անցոցած կը սեպվի . զէրէ
այն Թէդանօսն՝ որ երկան ատեն կը քըշէ նէ՝ շատ
վրտանդ չի ցըցըներ :

Բայց հիւանդութե չորրորդ օրը անցնելէն ետ-
քը՝ ամէն վրտանդ անցած չէ . և Թէպէտ քիչ մը
տկարացած կերևնայ հիւանդութե և սքազմօին ու-
ժը, բայց կըրնայ նորէն սաստկանալ և առաջին օ-
րերուն պէս վրտանդի մէջ ձըգել հիւանդը :

Բայց ատէթճէ պատահածը այս է որ՝ մէկ անգամ
մը չորրորդ օրը անցնելէն ետքը՝ հիւանդութե ու-
ժը կտարի նէ՝ քանի երթայ կը քիչնայ, մինչև պիւ-
Թիւն պիւթիւնէ կը կորսըվի կերթայ հիւանդութիւն :

Ըսածներէն պէլի է որ՝ Թէդանօսը և օրիսդօ-
դօնօսը, և Թոխլօնն է չէնյէին սրխմըվելը, մէկ ըզ-
մէկէ զատ հիւանդութի չեն . ամէնը մի և նոյն հի-
ւանդութեան տէրէճէներն են :

Այս հիւանդութեան կը վերաբերի մէկ ուրիշ
ճինս մը նալ՝ որ հին բժիշկներուն գըրքերուն մե-
ջը կը կորդանք, էմբոօդօդօնօս անունով, և չիւն-
քի հիները ասոր վըրայ խօսեր են և չէնք կըրնար
բսել որ՝ այս հիւանդութեան վըրայ անօնք աղէկ
տիք քաթ ըրած չեն :

Բայց այս հիւանդութիւնս հիմա խիստ քիչ կը
պատահի, և աղէկ տեղեկութի չունինք ասոր վըրայ
նոր փորձերէն և որ բժշկական պատմութիւններուն
մէջ սէպէքի հիշ այս հիւանդութե համար տեղն ի
տեղը և բան հասկընալու կերպով՝ փորձ մը չունինք :
Երբեմն այս հիւանդութիւնս մինչև հիմա ըսած
Թարգմուտ հիշ մէկուն չի նմանելու մէկ կերպ մը

կուհենայ. որպէի հեղ սբազմօն մարմնոյն միայն մէկ դիուան վերայ կըլլայ, և այն կողմի մկանաւքները անանկ կը քաշվին՝ որ չի կըլնար շիտկիլ հիւանդը, դէպ ՚ի այն կողմը աղեղի պէս կը ծըռի:

Այս տեսակիս սոված անուն ֆրանսըզ վարպետը թէգանօս լադէոալիս ըսաւ, որ կըշտի թէգանօս ըսելէ, ուրիշ վարպետները բլէվօսդօդօնօս ըսին:

Յիրաւի որ հիւանդութեան այս ճինսը քիչ տեսնուած է. և ինչ որ էմբոսդօդօնօսին համար ըսինք նէ փորձի քիչութե կողմանէ, ասոր վերայ ալ հասկընալու է. և այս հիւանդութիւն ալ թէգանօսին մէկ պաշլըճա ճինսը սեպելու է:

Ասոր պարճառները:

* . 246 . Քյս հիւանդութեան մերձաւոր պատճառները քըննելն ալ՝ թէ ի՞նչպէս կըլլայ՝ որ ըսբազմօն ետեէ ետե մկանաւքներուն վերայ կը տիրէ, և ասոնք կը բըռնէ, դժուար և սէպէ քի խապիլսիղ բան է:

Զերէ մկանաւքները շարժող մանրածեղերուն վերայ և անոնց կըծկըտելուն և քաշվելուն և թուլնալուն տէրէճէներուն վերայ շատ բաներ կան, որ կամ անկատար գիտենք, կամ բոլորովին չենք գիտեր:

Անոր համար ասանկ չի գիտցած բաներնուս վերայ պարապ տեղը խօսք երկընցընէլն շատ աղէկ է հիչ չի խօսիլ:

Ասոր դեմքը:

* . 247 . Ն'րբ որ գիտես քի՝ թէգանօսին պատճառը սինիրներուն մէկուն սախտելն է, այն թէգանօսը բժշկելուն ամենէն աղէկ ճամբան այն է՝ որ այն սախտած սինիրը ուղեղին հետը ունեցած հաղորդութիւն կըտրէ ի՞նչ կերպով կըլլայ նէ ըլլայ. թէ բոլոր սինիրը տեղէն հանելով, և թէ միայն այն սինիրին սախտած տեղը վերէն վարէն կըտրելով:

Փարձով տեսնւրված է որ՝ այն դիպուածներուն՝ որ ներսէն դեղ տալ պէտք կըլլայ այս տեսակ հիւանդներուն, ափիօնին պէս զօրաւոր դեղ չի կըրնար ըլլալ:

Բայց ֆայտա տեսնելու համար խիստ շատ տալ պէտք է. անանկ որ ուրիշ հիւանդութիւններուն ան չափ շատ տալ ատէթ չէ՝ և այս հիւանդութեան ասոր շատութիւնը վնաս կուտայ տէյի՝ հիշ վախնալու բան չի կայ:

Տահա աղէկ ճամբան՝ որ բժիշկները գործ կածեն, այս է, որ ափիօնը՝ կամ բուհը՝ կամ բուն ինքը կամ խիւլասան տըրվի, չէ՛ թէ շատ մը մեկէն, այլ չափաւոր, և սլիս սլիս կըրկնելով, մեկ անգամէն մինչև մեկ սլ անգամը սահաթ մը կամ երկու կամ երեք սահաթ միջոց տալով՝ հիւանդութեանը սաստիկ ըլլալուն կէօրէ, և սլիս կամ ուշուշ դառնալուն կէօրէ:

Եւ կերևի որ՝ այս հիւանդութեան տըրված շատ ափիօնը՝ ուրիշ հիւանդութիւններուն տըրված քիչ ափիօնին չափովն ալ թէյսիր ընել չունենար. զերէ թէպէտ սբազմօններն ու ցաւը քիչ մը կը կըտրէ, բայց քուն չի բերեր, սէրսէմէթմիշ չըներ, չի գինովցըներ, չի խենդեցըներ. որ այս ըսած բաներըս ուրիշ հիւանդներուն՝ ասոնց տըրված ափիօնիդ կէսին չափը տասնէ՝ կըլլան:

Անոր համար՝ չիւնքի ափիօնը զարարլը մեկ թէյսիր մը չի ցըցըներ թէդանօս հիւանդութեանը նէ՝ շատ շատ տալ պէտք է. վախնալու և քիչ տալու հիշ պատճառ մը չունինք:

Եւ այս ալ գիտնալ պէտք է քի՛ ափիօնը նոր տըրված ատենըդ շուտով և աղէկ թէյսիր կընէ. բայց շատ չի քըշեր ուժը. և չիւնքի այս հիւանդութիւնը քիչ ատենուան մէջ կըրնայ քանի մի անգամ բըռնել, անոր համար երբ որ կը հասկընաս՝ որ առաջկու տըրված ափիօնիդ ուժը անցաւ, և կամաց կամաց սբազմօնի նշանները նորէն երևան ելլալ

կըսկըսին կոր, իխթիզայ է՝ որ նորէն աֆիօն տաս
հիւանդիդ :

Երբ որ կը տեսնաս քի՝ հիւանդութեան ուժը
կըտրեցաւ, և սբազմօնները եկած ատեննին առաջ-
կու չափ ուժով չեն բըռներ կոր, և վերջապէս,
տըված դեղըդ խեր ըրեր է, այն ատենը կամաց կա-
մաց աֆիօնին չափը քիչցուր, և միջոցները երկըն-
ցուր, մինչև որ պիւթիւն պիւթիւնէ կըտրես :

Հատ դիպուածի մէջ այս ճամբան գործածելը
աղէկ օգուտ ըրած է. և կըրնամք ըսել թէ՝ թէ որ
ամէն բժիշկ վախ մը չունենային, և այս դեղս գործ
ածելու չի խնայէին իրենց վախուն համար, ամէն
ատեն օգուտը կը տեսնային. բայց ամէն ատեն բը-
ժիշկին չէ յանցանքը. պազի հեղ չէնյէն շուտով
գոցված ըլլալով հիւանդը դեղ կըլլելու ժամանակ
չունենար, և այն վախտը խապիւսիդ կըլլայ քիչ ա-
տենի մէջ աֆիօնի շահ ցըցընելը :

Ասկէց փախչելու համար՝ իխթիզայ է որ հի-
ւանդութեան առաջին նշանները տեսնըվածին պէս՝
տահա կըլլելու կարողութիւնը տեղն իքէն՝ շուտ ա-
ֆիօն տըրվի հիւանդին. և թէ որ կամ ժամանակին
չի հասաւ բժիշկը՝ կամ հիւանդին չէնյէն շուտ
սըխմըվեցաւ, այն ատենը հօքնայով փորը մըտցու-
նելու է աֆիօնը, բայց բերնէն տալու չափէդ շատ
պիտի ըլլայ չափը. լաքին այս կերպըս մինչև հիմա
գործածելը շատ ատէթ եղած չէ, և երևելի օգուտ
մը տեսնալու ալ շատ յոյս չի կայ :

Հաւնելու բան է որ՝ այս հիւանդութեան ատենը
հիւանդին ուրիշ մկանուկքներուն վըրայ տիրօղ ըս-
բազմօն աղիքներուն վըրայ ալ հեգք մը ըրած ըլլայ.
անոր համար այս հիւանդներուն խապզութի ունե-
նալը բուն հիւանդութիւնէն կախում կունենայ.
Նոյնպէս այն ալ հաւնելու բան է որ՝ հիւանդը
շատ աֆիօն առած ըլլալուն համար՝ աֆիօնէն սլաա
ճառած ըլլայ խապզութիւնը :

Ի՛նչ որ է նէ՝ հիւանդութիւնը ծանրանալուն գըլ-

խաւոր պատճառներուն մէջը այս է . և աղիքներուն պարպրկիլը և թէ միշտ ալ կըրնայ ուրիշ տեղերուն բաստ եկած սբազմօնները կըտրել՝ կամ տկարացընել . անոր համար քանի որ կըրնայ հիւանդը մէկ բան մը կըլլենէ՝ փորը կակուղցընելու համար ալ դեղեր տալու է , և թէ որ չի կըրնայ կըլլենէ՝ հօքնայով փորը կակըղցընելու է . զէրէ ասով շատ աղէկ բաներ տեսնուած են :

Ունիք կըսեն , և խապիլ է որ ճշմարիտ ըլլայ , որ ափիօնը տաճա՛ աղէկ օգուտ կընէ ուրիշ անթիւբազմօտիքօ դեղերու հետ խառնելով , քան թէ միշակ տալով . և այս անթիւբազմօտիքօ ըսված դեղերուն մէջ գըլխաւորները միսկն ու քեափուրին կը սեպվին :

Պազի բժիշկներ փորձած են որ՝ թէդանօսին քանի մի թիւրլիւններուն միոքը աղէկ օգուտ ըրած է . բայց հիմա խեր չընելուն համար՝ ինթիզայ կըլլայ ըսել որ՝ կամ հիմա աղէկ միոք չի գըտնուիր , կամ տալուն չափը չի գիտցըվիր կոր :

Բայց թէ միոք գործածես ափիօնին հետը , և թէ քեափուրի , միշտ գիտնալ պէտք է որ՝ չափը ուրիշ թիւրլիւ հիւանդութիւններուն տըրվածին չափէն շատ էվել ըլլալու է . այս հիւանդութես դեղերուն կարգը մըտած է տաք ջուրի մէջ մըտնալն ալ , և օգուտ ալ տեսնուած է :

Բայց պազի վարպետ բժիշկներ կըսեն որ՝ միշակ տաք ջուր մըտնալը այս օգուտըս չըներ , իլլէ՝ պազի հեղ կը մեռցընէ ալ հիւանդը . չիւնքի հիւանդը տաք ջուրը մըտնելն լիքէն՝ պիտի շարժի , հիւանդութիւնը կը սաստկանայ . զէրէ ինչպէս որ վերը ըսինք՝ այս հիւանդութիւնս ասլա շարժում չուղեր , մկանուկները հոգնածին պէս՝ սբազմօն կը հասնի ետեւէն :

Ասկէց աղէկ է որ՝ ուր տեղին մկանուկները կը քաշվին կոր նէ՝ այն տեղի վըրայ դուրսէն ասքուկ ֆօմէնթօներ զարնըվի , և թէ որ ասանկ ֆօ-

մէնթօներ քանի մի անգամ զարնէս ոտքերը և տա-
պանները՝ ինչպէս որ հիւմմա հիւանդութիւններուն
կընեն, հիւանդին պէլքի օգուտ ընէ, բայց նե-
ղութիւն կուտայ:

Ասիա՝ ուր տեղ որ բժիշկները քիչ ըլլալով
ամէն մարդ իր խելքը հասածը, կամ հիներէն լը-
սածը կընէ, այս տեսակ հիւանդ պահելու ըլլայ
նէ՝ սամանը կը խաշեն, տաք իքէն՝ հիւանդը ու-
սուլով մը կը բերեն մէջը կը պառկեցընեն, վարան
և ներքին և չորս դին այն խաշած տաք սամանովը
աղէկ մը կը գոցեն, միայն շնչառութեամբ համար
պէտք ըլլալու չափ տեղ բայց կը թողուն, այս մի-
ջոցով զարմանալի բժշկութիւններ լըսած ենք. և այս
մէկ գործողութիւնս հէմ տաք ջուրի մէջ մըտնել
ըսել է, հէմ տաք ֆօմէնթօ ըսել է, երկուքին ալ օ-
գուտը ունի. հիշմէկ փնաս մը չունի՝ թէ որ հիւան-
դը չի շարժեն կամ ինքը շարժելու զօւ չընէ նէ:

Դուրսէն դեղ քըսելու այս հիւանդութեանս՝
հիներուն ատէթն էր, և նորերուն մէջէն ալ կայ որ՝
այս ճամբան կը բանեցընեն. բայց ասկէց մէկ շահ
մը տեսնալու յոյս չի կայ. և ինկիլիդ ազգին բժիշկ-
ները պիւթիւն պիւթիւնէ ետ ձըգած են ասի-
կայ. զէրէ առանց ուրիշ դեղի ինքնիրեն բան մը չը
ներ, և խաղիլ է որ վընաս ալ կու տայ:

Պաղինները այս հիւանդներէն արիւն կառնեն. և
բայց ալէսէվիյէ հիւանդը՝ արիւն ելլալէն ետքը՝
կալորովի կը գէշնայ. իստո քիչ դիպուածի մէջ ա-
ղէկ եկած է արիւն առնելը, և միայն ամանիկ մար-
դոց որ՝ խառնըվածքնին արիւնոտ և լեցուն են, և
հիւանդութե հետ հիւմմա կամ բորբոքում մը կայ:

Տաք երկիրները եղող մարդոց կազմութիւնը ա-
լէսէվիյէ արիւն առնելու չի գար, և թէ որ տամա-
րէն ելած արիւնին նայելով՝ հասկընալ ուզենք
արիւն հանելը ինթիզայ ըլլալընէ՝ թէդանօս հի-
ւանդութիւնին արիւն հանել ասլա չըլար. զէրէ
ելած արիւնը նօսը կըլլայ, և ասլա բորբոքման

նշան մը չունենար :

Պաղինները թէդանիօսին սաստիկ բռնած ատենը՝ բեհլեվան եախըսի կը զարնեն հիւանդին . բայց շատ բժիշկներ կը հաստատեն՝ որ այս կերպըս սեպէ քի միշտ վնասակար է . անոր համար հիմա վար պետներուն հիշ մէկը այս բանըս չընեն , սեպէ քի մոռցըված է :

Այս հիւանդութիւն բժշկելու համար՝ մինչև հիմա գըտնըված , և գործ ածված , և օգուտնին տեսնըված դեղերը ասոնք են , ամերիգացի բժիշկները այս հիւանդութեւ սընդիկ ալ գործ կ'ածեն , և օգուտ կը տեսնան . բայց թէդանիօսին առաջին նըշանները երեցածին պէս՝ ատեն չանցուցած տալ պէտք է կըսեն :

Եւ ամէնէն աղէկ թարգը այս դեղըս գործ ածելու՝ ճիւղա մէհլեմի քըսեւն է կըսեն , և շատ քըսեւելու է , անանկ որ՝ սեպէ քի պիւթիւն մարմինը աղէկ մը ճիւղայով լեցվի , որ շուտով մը բերանը ջըրոտի . և այս բերնին ջըրոտիլը՝ նայելու է որ՝ չի կըտրի , մինչև հիւանդութիւնը չանցնի , և սբազմօները չի կըտրին նէ :

Բայց չեն իշարէթ ըրեր որ՝ միայն այս ճիւղա մէհլեմին բաւակա՛ն է մի այս հիւանդութիւն բժըշկելու , եօխսա կէնէ ներսէն ալ աֆիօն գործ ածել պէտք կըլլայ մի . և թէ որ խառնելու է նէ՝ որչափ ատեն գործ ածելու է աֆիօնը , չափը ի՛նչ խըտալ ըլլալու է , և երբ կըտրելու է :

Մուռօ անուն ինկիլիզ վարպետ բժիշկ մը այս հիւանդութեւ վըրայ շինած յատուկ ճառ մը ունի . այն ճառին մէջը կըսէ թէ՝ այրեցած գօտին կողմերը , որ է հապէշիստան , և ուրիշ խիստ տաք երկիրներուն մէջը՝ սընդիկը այս հիւանդութեւն վըրայ չէ թէ մինակ բժշկութիւն , այլ և հրաշքներ ալ ըրած է , այն երկիրներուն մէջ այս դեղըս՝ որ է սընդիկը , աֆիօնէն շատ զօրաւոր է :

Գործ ածելուն կերպն է՝ չատկէկ սընդիկա՛վ բօ-

մագա շինել, և օրը երկու կամ երեք անգամ ասով շնորհել մարմինն աստիւ անդին, իլէ՛ շըլինքն ու կրօնակին ոսկորը վերէն վար: և ամէն մէկ անգամ շնորհելուն՝ կէս տիրհէմի մը չափ բօմադա կերցնելու է մարմինն, ներսէն ալ առտու և իրիկուն ցորենի չափ քալօմէլանօ թող կըլլէ: մինչև որ բերնին ջուրերը գալ ըսկըսին:

Այս ջուրըս գալ սկըսածին պէս՝ սքաղմօները կը տկարանան և կը կըտրին, և այն ատենը քալօմէլանօն ալ կըտրելու է, միայն նայելու է որ՝ բերնին ջուրերը չի կըտրին: ասոր համար բօմադան դործ ածելու է, բայց չափը քիչցընելով:

Թէ որ սընդիկը ուրիշ ճամբայ գըտնայ դուրս ելլալու՝ և բերանը չի ջըրոտի նէ, քլառք բժշկին գըտած ճամբան բանեցընելու է, այս բօմադայովս առշային միսերն ու թուշին ներսին դին շնորհելու է: որ այս ճամբովս հէլպէթէ շատ չանցնիր բերնին ջուրերը գալ կըսկըսին:

Արսեն որ՝ թէգանօսին ամէն թիւրլիւլին դէմ ալ օգտակար բան մը նէ բէչէ լիքուխտա ըսված դեղը՝ որ ներսէն տըրվի նէ, բժշկարանիս կատարելութեը համար՝ այս դեղս ալ դրեցի, չէ՛ նէ՝ անըստոյգ դեղ մը ըլլալէն ՚ի զտո, այն ալ չէ՛ք գիտեր թէ՝ հիւանդութեան ո՞ր ատենը տալու է այս դեղըս, չափը ո՞րքան ըլլալու է, հետը ուրիշ դեղ խառնելու է մի, եօխսա մինակ մի տալու է ստիկայ, և շահ ընելուն նիշանը ի՞նչ է, ի՞նչէն հասկընալու է:

Այս հիւանդութեան դործ ածելու պաշըրճա դեղերուն մէկն ալ պաղ ջուրը մըտնալն է, և այնքան օգտակար է ասիկայ որ՝ ամերիգայի մէջ շատ փորձելէն ետքը՝ տաք ջուր խօթելը պիւթիւն պիւթիւնէ վերցուցին, հիմա պաղ ջուրի մէջ կը խօթեն այս կերպ հիւանդներըս:

Հիւանդին շարժմունք տալը սախատ և ղիեանքեար ըլլալուն համար՝ թէպէտ երբեմն ծովը կը խօթին հիւանդը, բայց հիմա այս ալ ձըդեցին, մէկ

ամանով մը՝ կամ երայրելով մը՝ վերան պաղ ջուր
կը լեցնեն վերէն վար, կամ պաղի տեղերը, կամ
ամէն դին մէկէն:

Ասիկայ ընէլէն ետքը՝ հիւանդին թըրջած տե-
ղերը մէկ խավուելով մը աղէկ մը չորցընէլէն ետքը՝
անկողինին մէջ կը պառկեցնեն և շատ մը նալ ա-
ֆիօն կուտան. ասով հիւանդը կը թեթեւնայ. բայց
այս թեթեւութիւն շատ չի քըշեր, քանի մի սահաթ
անցնէլէն ետքը՝ նորէն կը բըռնէ թէգանօսը, այն
ատենը նորէն պաղ ջուր լեցընելու է վերան, և
աֆիօն տալու է:

Ասանկ ընելով թէգանօսին գալուն միջոցները
կերկըննան. և պաղի հեղ քիչ առննի մէջ բոլոր
հիւանդութիւն ալ կը բըժըշկըվի կանցնի կերթայ:

Գիտնալ պէտք է որ՝ այս կերպ պաղ ջուր գործ
ածելը կերևայ թէ՝ օգուտ մը չընէր այն թէգանօ-
սին, որ սինիբներուն սախ դէլէն կը պատճառի,
միայն պաղ առնէլէն առաջ եկածին օգտակար է:

Ասոնք ամէնը գրեւէն ետքը՝ է մէկ ուրիշ թիւը-
լիւ թէգանօսի մը համար ալ գրել, որ նոր ծընած
տըղայոց շատ կը պատահի, որ չէնէնին կը գոցվի.
և ասոր կըսեն թուրքմօ նաշէնցիլում, որ ըսել է՝
նոր ծընածներուն չէնէն գոցվիլը:

Ասիկայ մէկ միւտտաքիլ հիւանդութիւն մընէ որ՝
կը պատահի նոր ծընած տըղոց, տահա տասն և հինգ
օրվան չեղած, երբեմն տահա ինն օրվան ալ չեղած.
որ այս հիւանդութիւն շատ պատահած երկիրները՝
ամէնն ալ փորձած են, և գիտեն, որ՝ մէկ տըղայ
երեք շաբթըվան մինչև ըլլայ տէ՝ այս հիւանդութեանս
չի բըռնըվի նէ, անկէց ետքը վախը ան-
ցուցած կը սեպվի:

Այս հիւանդութեան պաշլըճա զուհուրաթը այն
է որ՝ վարի կըզակը կը քաշվի դէպ ՚ի վեր, և կը
գոցվի առդաները՝ մէկ ըզմէկ գալով. բայց մինակ
ասով չանցնիր. վերը ինչ նշաններ և ինչ դիպուած
ներ ըսինք թէգանօսին հախին նէ՝ անոնք ամէնն

ալ ետևէ ետև կըլլան :

Այս հիւանդութիւնս ալ ուրիշ ամէն թիւրլիւ թէղանօներուն պէս տաք երկիրները շատ կըլլայ , բայց միայն ասանկ երկիրներուն միւստաքիւ եղած չէ . երեսպայի և ասիայի հիւսիսային ցուրտ երկիրներն ալ կըրնան ըլլալ . ինչպէս այն հիւանդութիւններն ալ որ ցուրտ երկիրները շատ կըլլան , տաք երկիրներն ալ կըրնան ըլլալ :

Զվցցէր ալէսէվիյէ լեռնային և ցուրտ երկիր է . ֆրանսա այն տեղի չափ ցուրտ չէ . բայց զվցցէրցւոց տըղոցը այս հիւանդութիւնս աւելի շատ կը պատահի , քան թէ ֆրանսացւոց :

Ինկիլթեռայի սքոցիա ըսված դաւառին բարձր լեռներուն մէջը գլորնըված դեղերը պիլէ կը դըտնըվի այս հիւանդութիւնս տէյի՝ լըսած եմք կըսէ քուլէն բժիշկը . որ ինքն ալ սքոցիայի ըլլալով՝ կարելի է թէ աղէկ տեղերէ լըսած ըլլայ . բայց սքոցիային վարի դաշտային և տիւղ տեղերը հիշ տեսած և լըսած չունիմք կըսէ :

Այս հիւանդութեւս պատճառը ինչ ըլլալը յայտնի չէ . պաղինները զանն ընելով պատճառներ գըտեր ցըցուցեր են . բայց հիշմէկուն խելք չի պառկելուն համար՝ այս տեղըս անոնք դրելը աւելորդ բան մը կը սեպենք :

Այս հիւանդութիւնս միշտ մահաբեր է , և քիչ օրվան մէջ կը մեռցընէ . և կընիկ մարդիկ այնքան հաստատութեւ այս հիւանդութեւս անբժշկելի պէլլիլէշմիշ ըրած են որ՝ տըղաքնին այո հիւանդութեւս բըռնըվածին պէս՝ յոյսերնին կը կըտրեն . կամ հիշ բըժիշկի չեն երթար , կամ երթան ալ՝նէ՝ գլուխ կըլլայ տէյի յոյս մը չունին :

Ասոր համար է որ այս հիւանդութեւս էթրաֆները չի գիտցըված մընացած են . չէնէ քըննելով՝ պէլքի բժշկելու ույղուն դեղմը նալ գըտնըված ըլլար մինչև հիմայ :

Խապիլէ որ՝ թէղանօնին համար ինչ դեղ որ

ընկնէ՝ այս մանր տղոցը Թրիզմօնն համար ալ այն դեղերը ուշղուն գան . և Թէպէտ մինչև հիմա քիչ փորձ եղած է ասոր վերայ , բայց եղած փորձերն ալ կը ցըցընեն որ՝ օգուտ պիտի ընեն :

Պօսքիյլեօն անուն Ֆրանսերզ բժիշկ մը՝ այս սարսափելի հիւանդութեանս վերայ այս իմացումները կուտայ . տըղոց Թրիզմօնն ալ կըսէ պաշարձա պատճառը կերևայ որ՝ պաշ առնելնն է , որ խիստ շուտով կըրնայ դըպչիլ ասոնց . չիւնքի մարմիննին կակուղ և մատղաշ է :

Մուհուօ բժիշկը կը գրէ քի՝ ամերիգայի մէջ բուն տեղացի սևերուն տըղոցը շատը այս հիւանդութիւնէս կը մեռնին իրենց նըստած տուներուն շէնքը անանկ է որ՝ սուսն չէ եա , քուլիպէ ըսելու ալ չաժեր . հոն պառկողները գիշերվան ցուրտէն չեն կըրնար ազատիլ . այն մատղաշ տըղաքը նոր ծընած օրերնին անանկ տեղ պառկելով՝ հէլպէթտէ քի վընաս մը պիտի քաշեն այն ցուրտէն . քաշած վընասնին այն է որ՝ Թրիզմօյէ կը բըռնըվին , քիչ օրվան մէջ կը մեռնին կերթան :

Ասանկներուն տըղաքը քիչ մը տաքուկ տեղ պահ պանելով՝ անանկ յաջողեցաւ որ՝ շատ տըղայ աղատեց մուհուօ :

Տըղոց Թրիզմօնն ուրիշ մէկ պատճառ մը նալ՝ որ պաշ առնելէն քիչ ուժով չէ , այն է որ՝ նոր ծընած ատեննին փորերնուն և աղիքներնուն մէջ նիւթ մը կուսենան , որ մէքօնիօ կըսվի , և սև բան մը նէ , Թէ որ ասիկայ պէտք եղածին պէս չի պարպըվի նէ՝ աղիքներուն գրգռութիւն մը կուտայ , և այս գրգռութիւնէս այն սբազմօները կը պատճառին :

Տղոցը պորտը կըտրելէն ետքը՝ այն կըտրած տեղը հալա առնելն ալ ուրիշ պատճառ մը կըլլայ տըղոց Թրիզմօնն , և ասոր փորձը այն է որ , ամերիգայի մէջ սյրեցած գօտիին ներքին ինկած խիստ տաք երկիրները ատէթ ունին . տըղոցը պորտը կըտրելէն ետքը՝ այն կըտրած տեղին վերայ եախը մը

կը փակցընեն . այս ատէթս եղած տեղերը խիստ քիչ կըլլայ . թրիզմօն տըղոյ մեռնի . և ատէթ չեղած տեղերը շատ կը մեռնին :

Պազի տըղոց լեզուն փակած կըլլայ , և նոր ծընած ատենը սրազի դայեկներ կընային , և այն կապը կը փըրցընեն . ուր տեղ որ այն կապը զգուշութիւնէ ուշի ուշի ալեաթով մը փըրցընեն նէ՝ այն տըղին բան չըլլար , ուր տեղ որ ձեռօք կամ եղունկով զօռով կը քաշեն կը փըրցընեն նէ՝ շատ չանցնիր այն տըղոցը զօռ ըլլալուն համար թրիզմօն վըրայ կուգայ :

Ասիկայ ալ կօրիցիա դաւառլին բժշկապետը բադունա անուն՝ Փարիսին դացեր և իւր երկրէն այս ատէթս վերցընել տըլերէր :

Տըղուն կաթ տըվօղ կինը սաստիկ կիրք մը ունենայ նէ՝ կաթը կալօրվի , այն ավրած կաթը ծրծող տըղուն ալ թրիզմօ կը պատահի :

Տըղան զօռով ծընի , կամ կաթը միտէլին մէջ թըթուի , կամ ուրիշ ասոնց պէս բաներ ըլլան նէ՝ ասոնցմէ ալ թրիզմօ կը պատահի . և անոր համար ասոնցմէ զգուշանալու է տայմա :

Սինիր հօտաւը . Գժ : Պաշտօն Գիւնօ . Իր : Պար ջըտիին . հայ :

Ասոր հանգամանքը :

* . 248 . Սյս հիւանդութիւն էրիկ մարդու ալ կը պատահի կընիկ մարդու ալ . և սէպէ քի մինակ երիտասարդներուն կամ պատանիներուն կըլլայ . ատէթճէ տասը տարւանէն մինչև տասն և չորս տարւան՝ թէ աղջիկ թէ մանչ , կըրնան այս հիւանդութենէս բըռնըվիլ , տասն և չորս տարւընէն ետքը չըլլար . և որո՛ւ վըրայ ալ կարնէ կանցնի :

Եւ այս հիւանդութիւն թիւրլիւ թիւրլիւ ահամայ շարժմունքներ ընել կուտայ , որ ամէն հիւանդինը մէկ թիւրլիւ չըլլար , այս շարժմունքներըս

միայն մէկ կողմը կըլլան՝ ոտքն ու ձեռքը , երկու կողմը մէկէն ըլլալը ատէթ եղած չէ :

Ամենէն սկիզբը այս շարժմունքներըս ոտքէն ու տապաններէն կըսկըսին , և հիւանդը հանգիստ նըստած պիլէ ըլլայ նէ՝ ոտքը և դասպանները կըսկըսին իրենցմէ շարժիլ՝ մէկ անկանոն և արտառոց շարժմունքով մը , որով հիւանդը մէկ մը առաջ կերթայ , մէկ մը ետ կը քաշվի նըստած տեղը :

Քալել որ ուզէ նէ՝ հիւանդ եղած կողմի ոտքը անձախ թէ ատըմը փոխելու չափ գեանեն վեր կելլայ . քաշն ՚ի քաշը պիտի տանի այն ոտքը՝ տամլալի պէս . թէ որ զօռով վերցընեմ ըսէ նէ՝ չի կըրնար գըլուխ հանել . ղէրէ անկանոն թարգերով մը շարժիլ և թօթվելի կըսկըսի ոտքը՝ քիչ մը զօռ ըրածին պէս :

Այս միջոցիս՝ այն կողմի թին ալ կը բըռնըվի , և հիւանդը թեւ շարժել չուզէ պիլէ նէ՝ թեւ ինք նիրեն կը շարժի ակամայ և թոթվելու շարժմունքներով , իլէ՝ երբ որ ձեռքը շարժել ուզէ նէ , կը շարժէ իրաւի՝ բայց ուղածին պէս չի կըրնար շարժել . ղէրէ այն թոթվելով շարժմունքները մէջ կը խառնըվին կամ մէկ աճէլէով մը կը շարժեն , կամ վախիթ վախիթ անշարժ կը բըռնեն :

Այս արտառոց շարժմունքներըս աւելի աղէկ կը տեսնըվի այս հիւանդներուն վըրայ՝ երբ որ ջըրով կամ ջուրի պէս բանով լէցուն աման մը ձեռվընին տաս որ՝ բերանինն տանին . ղէրէ քանի մը անգամ ձեռվընին դէպ ՚ի բերանինն տանելու կըլլան , թոթվելու շարժմունքները վըրայ կուգան՝ կէս ճամբան կը մընայ ձեռքերնին , բերանէն հեռանալով :

Աերևի որ առաջները այս շարժմունքներըս ապամայ իքէն՝ կամաց կամաց մէկ սորվել մը նալ կըլլայ կոր , որով այն հիւանդութիւնը չեղած ատենն ալ խենթ ու մենթ շարժմունքները կընէ կոր առաջկուց այս հիւանդութիւնըս քաշող մարդը . որպէս թէ իրեն մէկ աղէկ բան մը կերևնայ իրեն թեւ և

ոտքը այսպէս արտառոց կերպով շարժել ուրիշ մարդոց առջին, չեւէքի իրեն հիշմէկ ցաւ մը չի բերեր, ուրիշներուն ալ զարմանք կը բերէ:

Այս հիւանդութիւնս բըռնըվողներուն խելքն ալ քիչ մը ցընդած կըլլայ, իսդէրիզմօ ըսված հիւանդութիւն բըռնըված կընիկ մարդոց պէս՝ խենթ խենթ բաներ կըսեն, մէկ խօսքերնին մէկալին չի ույմիշ ըլլար, այս հիւանդութիւնս ատէթճէ վարըշք ու թարգը ասոնք են, ուրիշ թարգեր ալ ունին որ՝ մէկ հիւանդինը մէկ ալ հիւանդինին պէս չըլլար, իլլէ՝ գըվսուն ու կէօվտէին շարժմունքները:

Կերևի որ՝ այս հիւանդութիւնս բըռնըվող մարդը շարժելու շատ յօժարութի մը պիտի ունենայ, ասոր համար այս հիւանդներըս թիւրլիւ թիւրլիւ վազել և ցաթկել կուենան:

Պազի երկիրներ այս հիւանդութիւնըս շատ մարդու վըրայ մէկէն կը տեսնըվի էբիտէմիա ըսված հիւանդութիւններուն պէս, և այսպէս եղած ատենը՝ տարիքի ալ շատ չի նայիր, բայց շատը տասը տարւանէն մինչև տասն և չորս տարւանները կըլլան, թէ՛ մանչ ըլլան՝ թէ՛ աղջիկ:

Ասոր դարմանը:

*. 249. Այս հիւանդութիւնս բժշկելու համար վարպետները կերպ կերպ ճամբաներ գըտած են, սիտէնհամ ինկիլիզ վարպետը կապըսպըրէ՝ մէկ ըզ մէկու ետևէ մէկ մը արիւն առնել մէկ մը լուծել տալ, քուլլէն կըսէ որ՝ պազի հիւանդներուն՝ որ արիւնոտ խառնըվածք ունին, արիւն առնելով շատ օգուտ ըլլալը տեսեր եմ, բայց ուրիշ խառնըվածք ունեցողներէն արիւն հանելը զարարը է:

Սըխ սըխ լուծմունք տալն ալ զարար ունի կըսէ նոյն վարպետը, շատ անգամ՝ իրքան դեղոր ընէ նէ բժիշկը, հիւանդութիւնը առաջին տերէճէն ասլա չի խախտիր, ոչ կէվէնայ ոչ կը պակսէ:

Բայց պազի հեշալ թօնիքօ դեղերով խօըայ մը

կը բժշկուի . ինչպէս են քընա քընան , և երկաթոտ
դէղերը . տէհաէն նէմցէ բժիշկը՝ շատը տեսայ որ
կըսէ՝ էլէթերիչիթայով բժշկուեցան :

Ի-րէ՛ք չըրէ՛նՌըսը . Կ՛ճ : Բալէթիթիթիթի Կէլ Կաւօ-
տէ . ԻԿ : Սրապարոտի՛ք . հայ :

Ասոր սահմանը :

* . 250 . Սիրտը՝ մէկ շարժմունք մը ունի բաց-
վելու գոցվելու , որով մէջի արիւնը դուրս կը հանէ
շահ տամարներուն մէջ , և տամարներուն մէջէն ե-
կած արիւնը ներս կառնէ , սրազի հեղ այս շարժ-
մունքըս ատէթ եղածին շուտ և սաստիկ կըլլայ , և
երբեմն անանկ սաստիկ կը զարնէ դէպ ՚ի կողերը՝
որ ձայնին թրփըռոցը հեռուէն ալ կը լսուի .
այս է որ հայ՝ սրտատրոփք և իտ՝ բալթիդաճիօնէ
և տաճ՝ իւրէք չըրփընթըսը կըսվի :

Ասոր պարճասանէրը :

* . 251 . Դ՛յս հիւանդութիւնըս թիւրլիւ թիւր-
լիւ պատճառներ ունի , սէնաք անուանի բժիշկը և
ուրիշ բժիշկներ շատ աշխատած են այս հիւանդութե-
ս պատճառները մէկիկ մէկիկ երեւան հանելու , և
չիւնքի ասոնք շատ երկան կը խօսին , ասոնցմէ հա-
մառօտելով պաշլըճա պատճառները այս տե-
ղըս գրենք :

Պաշլըճա պատճառներուն մէկը այն է որ՝ սըր-
տին կըծկըտելու և քաշվելու և գոցվելու ատենը՝
մէկ իրեն զըթ խըթիչ բանի մի կը հանդիպի , և այս
խըթիչըս ատէթճէ տամարներուն մէջէն եկած ար-
իւնին ատէթ եղածէն էվէլ շատ ըլլալը կըրնայ ըլ-
լալ , ասկէց է որ՝ մէկ մարդ մը շատ հոգնելու որ
ըլլայ նէ՝ սիրտը կը նետէ , երկրորդ պաշլըճա պատ-
ճառը այն է որ՝ սըրտին մէջի արիւնին թող չե-
տար որ՝ աղէկ մը և թէքմիլճէ մէջէն պարպըվի
շահ տամարներուն մէջ երթայ :

Ասոր համար առեծա ըսված շահ տամարը կապ-
վելով՝ շատ սաստիկ սրտատրոփք կը պատահի։ Թէ
այս առեծա ըսած շահ տամարնիս, և թէ Թոքին
կողմը գացող շահ տամարը որ առեծեռիա բօլմօնա
ռէ կըսվի, ասանկ բաներու պատճառ կըրնան ըլլալ։

Առողջութիւն ժամանակը սրտատրոփք ունեցող
մարդոց մեռնելէն ետքը՝ մարմինին քըննելու հա-
մար բանալով տեսնուած է որ՝ շատին արիւնը այս
շահ տամարներէն սէրպէստ ճամբայ չի կըրնալ գլու
նալուն համար՝ այս ախտիս տէր եղեր են։

Սրտին մօտ եղած մեծ ամաններուն մէջը ար-
իւնը Թանձրանալովալ այս ախտըս կը պատճառէ,
և այս ալ այս ըսած պատճառիս կարգէն է։

Երրորդ պաշլըճա պատճառը այն է որ, սինիր-
ները առեծ եղածէն էվէլ ուժով և սաստիկ Թէյ-
սիր կընէ սրտին մկանուէքներուն վըրայ, ասկէց է
քի՝ պազի բաներ որ ուղեղին վըրայ պիտի Թէյսիր
ընեն, և միւստաքիլ պաշլըճա սաստիկ կիրքերը
սրտատրոփք կը պատճառեն։

Չորրորդ և պաշլըճա պատճառ անոնք են որ՝
ուղեղին և սինիրներուն ուժը կըտրելով՝ պէտք ե-
ղածին չափ ուժով չեն Թէյսիր ըներ սրտին մկա-
նուէքներուն վըրայ, ասկէց սրտատրոփք պատճա-
ռելուն մեծ փորձը սինքօբէն է։ անոր համար շատ
հեղ այս երկու հիւանդութիւնս մի և նոյն մարդու
կը պատահին, զէրէ մի և նոյն պատճառը իրեն սաս-
տիկ կամ Թոյլ ըլլալուն կէօրէ՝ ասոնց երկուքն ալ
կըրնայ պատճառել։

Բնութեան մէկ օրէնք մը կերելի որ՝ մէկ գործա-
րանքի մը վըրայ տկարութի տիրելու ըլլայ նէ՝ այն
գործարանքը առջի բերանը մէկ ուժով և սաստիկ
շարժում մը կընէ Թոթվըվելու պէս, որ է քօնվու-
սիօնէ ըսվածը, այս տկարութի եկած սրտին չըր-
փընթըն ալ այս բնական կանոնիս վըրայ կըլլայ։

Բառալիսի ըլլալու անդամքն ալ առաջկուց մէկ
քօնվուսիօնէ մը կը բըռնուի, և բառալիսին պէլի

է որ՝ տկարութե՛ն վերջին ծայրն է. սիրտը քօնվու-
սիօնէի բըռնըվելէն է որ՝ այս թիւըլիւ հիւանդ-
ներուն նաւը մապէյն տըլօղ, մէջառ մէջ զարնօղ
կըլայ , մէկ տիւղիւյէ չըլար :

Սըրտի չըրփընթըին հինգերորդ պաշըճա պատ-
ճառն է սըրտին դիւրագորգիւ ըլալը , որ քիչ մը
բանէն շուտ մը կը դըրդուրվի , ասիկայ մէկ պատճառ
մը նէ որ՝ սըրտին անանկ մէկ ուշղուհութի մը կու-
տայ որ՝ ի՛նչ պատճառ թէյսիր ընէ վըրան նէ՝ շու-
տով մը անոր թէյսիրը իրեն բանի . ըսել է քի՛ ա-
մէն բաներուն և ամէն պատճառներուն թէմէն է .
առանց ասոր հիչ մէկ պատճառ մը իրեն գործը պի-
տի չի կըրնայ ցըցընել սըրտին վըրայ :

Ասոր համար՝ այս պատճառիս վըրան աղէկ մը-
տադրութի ընելու է բժիշկը , զէրէ այս պատճառըս
վերցուցածիդ պէս՝ մէկ ալ պատճառները իրենց
թէյսիր ընելու ուժը կը կորսընցընեն :

Պատճառներուն վըրայ այսքան խօսելէն ետքը՝
մեր բըռնած ճամբուն բերմունքը այն է որ՝ հի-
ւանդութիւր բժշկելուն կերպը պիտի տեսնանք , և
այս աղէկ մը հասկընալու համար՝ պէտք է պատ-
ճառները կարճըցընելով՝ երկու թախըմ ընել :

Մէկ թախըմն է սըրտին կամ անոր մօտի եղած
մեծ տամարներուն կազմութիւնին ավըրվելը , կամ
ուռ (շիւռօ) կամ միս (բօլիբօ) բուսնիլը , կամ
տամարին մջը լեցվիլ՝ միս կապել՝ թանձրանալը .
որ ասոնց ամէնուն մէկ անունով կըսվի գործարա-
նաց հիւանդութիւն (աֆֆէճիօնի օռկանիքէ :)

Երկրորդ թախըմն է որ՝ մարմնոյն ուրիշ կողմէրը
մէկ հիւանդութի մը ըլալով , սիրտն ալ դիւրա-
գորգիւ եղած կըլայ . այն անդամքին հիւանդութե
դրդութիւր սըրտին ալ կը դըպչի , և ասկէց կըս-
կըսի չըրփընթը ըլալ :

Ասոր Դիմարը :

* . 252 . Այս ըսած պատճառներուս առաջին թախըմէն պատճառած սըրտին չըրփընթըին համար սէրպէստ ըսել պէտք է՝ ինչպէս որ ըսինք ասանկ պատճառներէ առաջ եկած սինքօբէին համար ալ , որ այս պատճառներըս տէ՛ֆ ընելու՝ մինչև հիմայ բժշկական արհեստը ճամբայ մը գըտած չէ :

Բայց կըրնանք սաստկութիւն քիչ մը թուլցընել . ասիկայ բժշկական արհեստին ընելու մեծ բարեբա րութիւն է այս բանիս վրայօք , և ասոր հնարքն է , նախ և առաջ ինչ բան որ արիւնին շարժմունքը կէ վեւցընէ նէ՝ անկէց հեռու կենալ , երկրորդ՝ տամար ներուն լեցունութիւն և արիւնին շատութիւն տէ՛ֆ ընել :

Այս դիպուածներուս պաղին՝ արիւն առնելը հանգստութիւն կուտայ քիչ մը ատեն , բայց թէ որ հիւանդը մանրամասնութեան տկարութիւն և նազի- քութիւն ունի նէ՝ այս գործողութիւնս կըրկնելով տահա գէշ բաներ կըրնայ երևան ելլալ , անոր հա- մար զարարը է :

Երկրորդ պատճառներէն առաջ եկածներուն մէջ մէկ ըզմէկէ շատ ֆարիս ըլլալը ինքնիրեն ալ պէլլի է , ամէն մէկ պատճառին և ամէն մէկ թարգին կէօրէ զատ զատ դեղեր ընել իսթիզայ ըլլալուն համար՝ պատճառը առաջկուց աղէկ մը հասկընալու է :

Ասոնք ալ երկու թիւրլիւ կը բաժնեն . մէկ թիւր լիւն է ուրիշ հիւանդութիւններէն պատճառածը , մէկ ալ թիւրլիւն է որ՝ միայն սըրտին փափուկ ըլ- լալէն կը պատճառի՝ ուրիշ հիւանդութիւն մը չե- ղած , և սիրտն ալ և քովի մեծ մեծ տամարներն ալ մէկ սախտութիւն մը չունեցած ՚ի քէն առաջինին սինդօմադիքա կըսվի , երկրորդին իտիօբադիքա . սինդօմադիքաները իրենք իրենց կանցնին՝ պաշլըճա հիւանդութիւն աղէկ մը բժըշկըվածին պէս . անոր համար այս թիւրլիւս բժշկելու ուրիշ դեղ պէտք չէ . պաշլըճա հիւանդութիւնը բժշկել նայելու է :

Իտիօբադիքային համար երկու բան պէտք է . մէկ մը այն որ՝ սրբոյն չըրփընթըն պատճառօղ բաներէն հեռու կենալ , մէկ մը նալ սրբոյն դիւրագորգըռութիւն շիտկել . ասոնց երկուքին վըրայ ալ երկայն ու ընդ արձակ խօսած եմք սինքօբէին գեղերը գրած տեղերնիս . անս ան տեղվանքը :

Տըսէճէճէսէ . քճ : Տիսէճէս . Իք : Դժոհարուշնհո-
թիւն . հայ :

Ասոր որպէստ-թիւնը :

* . 253 . Շընչառութիւն և շնչառութե գործիքները պիւթիւն մարմնայն ուրիշ գործարանքներուն հետ այնպիսի կապակցութիւն մը ունին որ՝ մէկ մարդ մը ինչ հիւանդութիւն ունենայ նէ՝ շընչառութե հաւասարակշռութիւն մէկ մը կալըրվի . և ասոր ռամկ՝ տըքալ կըսեն , որ ամէն հիւանդ կուսենայ ասիկայ :

Ասոր համար ինթիզայ է ասոր վըրայ ալ խօսիլ . բայց շատ անգամ ինք իր գըլիտուն զատ հիւանդութիւն մը չէ , սաստկութե տէրէճէ մը ունի որ՝ հոն հասած և անկէ անդին անցածին պէս՝ զատ հիւանդութե կարգը կը մըռնէ . այս տէրէճէն ալ որոշելը խօլայ բան չէ , ինչպէս որ կը հասկըցվի :

Ասոր Բոժանուը :

* . 254 . Ասոր վըրայ խօսել ուղելով՝ պէտք է մեղի նախ և առաջ այս բանիս մէջ բաժանմունք մը մըրոցընել , և երկու թիւրլիւ բաժնել . մէկ թիւրլիւն սինդօմադիքա , որ ուրիշ հիւանդութիւններուն հետը կուգայ , և անոնց հետը կերթայ . մէկ թիւրլիւն իտիօբադիքա , որ գալն ու երթալը մինակ ինքն իրեն է . ուրիշ հիւանդութե հետ չըլլար :

Իտիօբադիքա ըսածնիս բուն սք ճիւղին հիւանդութիւն է , սինդօմադիքան ուրիշ ամէն անդամքներուն հիւանդութե նալ կըրնայ առաջ գալ , և մեր

այս բժշկարանին հատորները տեք. քաթով որ կար-
դասնէ՝ կը տեսնաս որ ամէն հիւանդութե՝ հետն
ալ դժուարաշնչութի կայ նշաններուն խառնըված :

Այս դժուարաշնչութիւններս մէկդի ձըգելով՝
հիմա մէկ յատուկ դժուարաշնչութե՝ վըրայ պիտի
խօսինք, յատուկ դժուարաշնչութիւնն ալ քանի մի
թիւրլիւ կը բաժնըվի . և այս թիւրլիւներուն մէ-
ջէն՝ տիւբնէա պոխտա (չոր դժուարաշնչութիւն ,)
և տիւբնէա աէոէա (օդային դժուարաշնչութիւն ,)
և տիւբնէա թէոէա (հոգային դժուարաշնչութիւն ,)
և տիւբնէա թօռաշիքա (դժուարաշնչութիւն լանջաց)
ըսվածները ճանչնալը դժուար է . և ճանչնալէն ետքն
ալ բժշկելը սէպէ քի խապիլսիդ է , և չի բժշկվելու
հիւանդութիւններուն կարգը մըտած են :

Միայն ասոնք բըժըշկական արհեստը կըրնայ
թուլցընել , ուժելնին կոտրել , այն ալ ատեն մը
անցնելէն ետքը՝ ուժը նորէն տեղը կուգայ , նորէն
բժիշկի կարօտ ըլլալու է . ասկէց զատ բան՝ չի կըր-
նար ընել բըժիշկը . և այս ալ կըլլայ՝ աք ճիյէրին
լեցունութիւնը պարպելովը , և շնչառութիւնը շուտ
շուտ ընել տըվող պատճառներէն զգուշանալով :

Դժուարաշնչութե՝ էսթոինսէքա ըսված թիւր-
լիւն չիւնքի դուրսի բաներէն առաջ կուգայ , ինչ-
պէս են՝ չափազանց տաքը , կամ պաղը , կամ հոգ-
նելը , կամ ոգէլից խըմէլիքները , և այլն , անոր հա-
մար այս պատճառներէս ըզգուշանալու է կուրծքը
սկար եղող մարդը :

Մէկ անգամ մը անզգուշութե՝ տեղ տըվածին
պէս անոր՝ անկէց ետքը քանի որ կատղի նէ թուլ
ցընելուն խօլայը թող նայի հիւանդը , պիւթիւն
պիւթիւնէ բժշկութիւնը չըլլար :

Ուրիշ քանի մի թիւրլիւ դժուարաշնչութիւններ
տահա մըտած են յատուկ ըսված դժուարաշնչու-
թիւններուն կարգը , որ յատուկ հիւանդութիւն չեն՝
ուրիշ հիւանդութիւններու հետեւող են , անոր համար
անոնք այս կարգէս դուրս հանելը տահա աղէկ է :

Ասանկ է տխրեալ քաթառուալէ (կէօյիւս էնմիսի) ըսվածը , որ քաթառուօին (նէվազիւին) մէկ տեսակն է . և քաթառուօին ուշիուն եղած դեղերով կանցնի՝ ուրիշ դեղ չուզեր , բորբոքումին նայելու չէ . օգլնկալ (պոօնքի) ըսված խողովակներուն մէջ ժողվւած մաղասը (պալլամը) քակելու է . բորբոքումը իրեն ատէթ ըրած թարգովը արիւն առնելով , և ոտքերը տաք ջուրը դնելով , և այլն . տէֆ կըլլայ :

Իտխրեալ սքքուէա (ջրային դժուարաշնչութիւն) ըսվածը մէկ միւսթաքիլ ջրգողութեւ թիւրլիւ մը նէ իտոօթօռաչէ ըսվածին մօտիկ . և ջրգողութեւ յատուկ դեղերով տէֆ կըլլայ . տխրեալաբնկուէտինօզա (ճարպային դժուարաշնչութիւն) , գիրութեան կամ բօլիսառչիա կամ օպէզիթա ըսված հիւանդութեւ մէկ պաշլըճա արկածն է , և մինչև որ ալէսէվիյէ մարմնոյն գործարանքներուն հաւասարակշռութիւնը տեղը բերելով չափազանց գիրութիւնը չի շըտկես նէ՝ այս թիւրլիւ դժուարաշնչութիւնը չի բժշկըվիր :

Ասոնց կարգին մօտիկ ուրիշ մէկ թիւրլիւ մը կայ որ՝ ազմա կըսվի , և այս ալ զատ հիւանդութիւն մը նէ . բայց ասոնց մօտ ըլլալուն համար՝ ասոր դեղերը անոնց ալ կօգտէ . անոր համար հիմա այս ազմա ըսված հիւանդութեան վերայ պիտի խօսիմք :

Կէօյիւս Թուրքիոյ շուրճ . ԳՃ : Աշմ . Իր : Շնչարգիւշուլիւն . հայ :

Ասոր որդիսութիւնը :

* . 255 . Այս ազմա անունը իտալացւոց ռամիկները , և պազի կարդացող բժիշկներն ալ շատ լայն արձակ և ալէսէվիյէ կառնեն :

Դժուարաշնչութեւ ամէն թիւրլիւին մէկէն ազմա կըսեն . որով ազման և տխրեալան մէկ անուն եղածի պէս կըլլայ :

Ուրիշ հեղինակներ ասոնք մէկ ըզմէկէ կը զատեն, ըսելով թէ՛ թէպէտ ասոնք երկուքը մի և նոյն հիւանդութիւն են, բայց տիւքնէան թեթեւ է, ազման անոր ծանր թիւրլիւն է:

Այս բաժանմունքն ալ աղէկ չերևար, զերէ մէկ հիւանդութիւն մը միայն տէրէճէն սաստկացընելով՝ ուրիշ անուն վաստըկիլ չաժեր, ազման անանկ մէկ դժուարաշնչութիւն մը նէ որ՝ մէկալնեբուն չի նմանիր, սինթոմաները կամ նշանները զատ է, և ամէն մէկ հիւանդին իրեն կազմութեանը վերաբերեալ զատ մօտաւոր պատճառ ունի, որ այս պատճառս վարը պիտի բացատրեմք:

Հիմա այսքան գիտնալ պէտք է որ՝ ամէն վարպետ բժիշկներ այս հիւանդութիւնս տիւքնէաէն կը զատեն, և կըսեն՝ ազմա սբաղմօտիքա, կամ ազմա քօնոլուլսիվա, բայց այս վարպետները իրենց գըրուածներուն մէջ անորոշ խօսելով՝ տգէտներուն պատճառ տըվին, որ այս հիւանդութիւններս մէկ ըզմէկու հետ շփոթին:

Ասոր յետևէները:

*. 256. **Յ**ատկապէս ազմա ըսված հիւանդութիւն՝ որ այս գլուխիս մէջ պիտի խօսինք, մէկ ժառանգական հիւանդութիւն մընէ, հօրմէ մօրմէ զաւակներէն անցնելով՝ ցեղ կը քըշէ:

Տղայութե ատենը չըլլար, տարիքը տասն և վեց կամ տասն և եօթն անցնելէն ետքը երևան կըլլայ, թէ աղջիկ թէ մանչ այս հիւանդութիւնս կըրնան ունենալ, բայց մանչերուն աւելի ուշղունութիւն կայ՝ քան թէ աղջիկներուն:

Վարպետ բժիշկները խառնըվածքի ֆարիս մը չեն գտած, թէ ո՞ր խառնըվածքին աւելի ուշղիւ կըլլայ այս հիւանդութիւն, և իրաւի խառնըվածքի հետ յարաբերութիւն մը ունենալ չերևնար, միայն սք ճիշդին մէկ միւստաքիլ սախատ կազմութիւն է որ՝ այս հիւանդութեանս պատճառ կըլլայ:

Ասոր գնացիւ և նշաններս :

* 257 . Մ. յս հիւանդութիւն գիշերները կամ իրիկվան մօտիկ կը զայրանայ կը կատղի . բայց պաղի հեղ ցորեկին ալ կըրնայ ըլլալ . բայց երբ որ բռնեւ ըլլան նէ՝ մէկէն ի մէկ հիւանդը անանկ կիմանայ որ՝ կուրծքն ու աք ձիւյէրը կը սըխմեն , և շնչառութիւնը կըտրելու պէս կըլլայ :

Թէ որ բըռնած ատենը հիւանդը կըշտի վըրայ գըտնըվի նէ՝ իսթիզայ կըլլայ շտկըվիլ , և բաց և սերպէստ և պաղուկ հալա կուզէ . տաք տեղ չի կըր նար կենալ , մինչև քանի մի ըոսպէ ետևէ ետև շնչառութե դժուարութիւնը կէվէլնայ . ծանր ծանր շունչ կուտայ կառնէ , և Ֆըշալու պէս ճայն մը նալ կը հանէ շնչառութե ատենը , որ խըթում կըսեն :

Սաստկացած ատենը խօսիլն ալ կըտրուկ և դժուար կըլլայ , և հազալ կուզէ հիւանդը , բայց այն միջոցին չի կըրնար ալ հազալ . պաղի հեղ ասոնք քանի մի սահաթ կը քըշեն , և պաղի կէս գիշերէն կըսկըսի՝ մինչև ցերեկի կերթայ , այն ատենը կամաց կամաց թող կուտայ :

Շնչառութիւն անկէց ետքը կը շիտկի և լեցուն կըլլայ , հիւանդը սերպէստ կը խօսի և սերպէստ կը հազայ . Թէ որ հազին հետ պաղըամ քակվի նէ՝ հիւանդը կը հանգչի , և անկէց ետքը կըրնայ ալ քընանալ , որ քնանալ շատ կուզէ գիշերվան քընհատ մնալուն համար :

Ասոնք ասանկ իքէն նավղը իրեն բնական վարըշը չի կորսընցըներ , հասարակօրէն եղածը այս է . բայց պաղի հեղ նավղը կը շուտովնայ , և հիւանդը տաքութի և ծարաւ կիմանայ . որ ասոնք կը ցըցընեն Թէ ազմայլն հետը Թեթև հիւամա մը նալ կայ :

Թէ որ նոր բըռնած ատենը հիւանդը շուէ նէ՝ շեռը շատ կեւլայ , գոյնը բաց կըլլայ և հոտ չունենար , բայց ազման անցածին պէս՝ շեռը իւր տէթ ըրած չափը կը գըտնայ , գոյնը խօյի կըլլայ ,

և պազի անգամ ներքին մըրուը ալ կիջնայ:

Պազի հիւանդներ ազմայի բըռնըվածներնուն պէս՝ երեսնին կը կարմրի, և քիչ մի ալ կուռենայ. բայց ատէթճէն այն է որ՝ երեսը կը դեղնի, և քիչ մի ալ կը կըռնծի:

Հիւանդը ցերեկին քննառաւելն ետքը՝ որ արթըննայ նէ, այն օրը մինչև մէկ մը տահա բըռնէ նէ՝ շընչառութիւնը քիչ մը սէրպէստ և խօլայ կըլայ, բայց պիւթիւն պիւթիւնէ ազատ չըլար. կուրծքին սըլմըվելը չանցնիր, կըշտի վըրայ պառկած ատենը չի կըրնար աղէկ շունչ առնել, և որ կողմն որ քիչ մը շարժի նէ՝ շատ ճամբայ քալած հոգնածի պէս շունչը կը կըտրի, կերակուրէն ետքը փորը քամիով կը լեցվի, և մէկ անսովոր ատէթէ դուրս թըմբութի մը կուգայ վըրան. ատէթճէ հիւանդութե առաջին անգամ բըռնելէն առաջ կըլան ասոնք. ետքը ըլան չըլան՝ իրիկվան դէմ կը նորի դժուար շունչ առնելը, կամաց կամաց դժուարութիւր կը շատնայ՝ մինչև որ նորէն առջի գիշերվան տէրէճէին կը հասնի:

Թէ որ առաջկու գիշերվան բըռնածը ցերեկին թող տըվաւ, և հիւանդին քունը իրիկվընէ տարաւ, ու քընացաւ նէ, գիշերվան առաջին սահաթները հանգիստ կանցընէ. բայց կէս գիշեր ըլայ՝ կամ կէս գիշերվան ու առտըվան մէջ տեղը հասածին պէս՝ կարթըննայ, և ազմայի կը բըռնըվի, որ առջի գիշերվանը որքան քըշեց նէ՝ այս ալ այնքան կը քըշէ:

Ասանկ կերթայ շատ գիշեր, բայց պազի հեղալ քանի մի գիշեր անցնելէն ետքը՝ ազման թող տալով՝ հիւանդին հանգիստ ատեն կը թողու. և այս կըլայ առտըվան դէմ պալըամ քակվելով, որ այս պալըամ քակվելը ցերեկին ալ քանի մի հեղ կըլայ:

Ասանկ պալըամ քակվող հիւանդները երկան ատեն հանգըստութի կը գըտնան, և չէ թէ միայն ցերեկին աշխատութի չէն քաշեր, այլ նա և մէկ

տիւզիյէ կըրնան ալ քընանալ քանի մի գիշեր ,
 և կըրորած գիշերվան հետեւեալ գիշերը նորէն չի
 բըռներ ազման :

Բայց մէկ անգամ մը մէկուն վըրայ այս հիւան-
 դուծիքս երևելէն ետքը՝ ատեն ատեն այն մարդը
 թող չի տար մինչև ՚ի մահ . միջոց տալուն ալ չի հա-
 ւատացվիր , անհաստատ է տրված հանգստութիւն ,
 և բըռնելուն կերպը ամէն հիւանդինը մէկ թիւրլիւ
 չըլլար , հիւանդին կէօրէ կը փոխվի :

Պազիներուն ազման շուտ մը կը բըռնէ՝ քիչ մը
 տոքութիւն եղածին պէս . ինչպէս՝ մէկ տաք սենեակ
 մը , կամ տաք բաշինիք մը մըտնայ նէ , ասանկներուն
 համար աւելի անհանգստութիւն կը պատճառեն ա-
 մբովան տաք օրերը , և իլէ՝ շննիկ աստղին օրերը ,
 քան թէ ցուրտ և սէրին օրերը :

Հալան փոխածներուն պէս ալ կը բըռնըվին ա-
 սանկ մարդիկը ազմայի . իլէ երբ որ խիստ սղաղէն
 տաք տեղ մը անցնին նէ . ըսելէ քի՛ երբ որ թանձր
 օդէն ելլան նօսր օդով շննչառութիւն ընեն նէ . և
 ինչ որ կուրծքին նեղութիւն կուտայ նէ՝ ասանկնե-
 րուն ազմա կը պատճառէ :

Կուրծքի նեղութիւն կուտան՝ գօտին վերով և ա-
 մուր կապելը , սրխը լաթ հագնելը , կուրծքին ետիւր
 զարնելը , շատ կերակուրով միտէն լեցընելը , շատ
 ջուր խմելը , փորը շատ քամի ունենալը , խապը
 ըլլալը , և այլն :

Հոգնելն ալ , և ինչ որ արիւնին շուտ շուտ շն-
 ջան առնել կուտայ նէ , այս ախտս կը պատճառէ .
 ասոր համար կերեայ որ՝ ազմային սաստկանալը աք
 ճիյերին տամարներուն և շահ տամարներուն լե-
 ցունութէն կախում ունի . ասոր համար հաւնելու
 բան է որ՝ երբ որ արտաշննչութիւն խափանվելու
 ըլլայ նէ՝ արիւնին մէջ գըտնըված մանր և նօսր
 մասուկները դուրս չի կըրնալով ելլալ աք ճիյերին
 մէջ երթալու արիւնին մէկ թանձրութիւն մը կու-
 տան , և ասով ազման կըրնան արթնցընել :

Ասոր համար է քի՛ շատ մարդիկ որ այս հիւանդ
դուրս ունին՝ ճըմեռը աւելի կը տանջուին . ճը-
մեռվան հազան անոնք շատ կը նեղէ՝ արտաշնչու-
թիւնը դժուար ըլլալուն համար , և շատ ալ հար-
բուղիսի նէվագիլի հիւանդութե՛ հետ կը խառնուի ,
որ այս հարբուղիսին ալ պաշլըճա պատճառը ար-
տաշնչութե՛ խափանվելն է , ինչպէ՞ս որ իւր տեղը
զրուցած ենք :

Յուրտէն և տաքէն զատ ուրիշ պատճառներ ալ
կան որ՝ սինիրներուն վըրայ թէյսիր ընելով այս
հիւանդութիւն կը պատճառեն , և ասանկ են ատէթ-
ճէ կիւքերը , պազի ճինս միւստաքիլ մասնաւոր հո-
տերը , սինիրներուն խրթմունք տըվող բաները , որ
խրթիչ գոյացութիւններէն առաջ կուգան . ինչպէս
են մուխը , և վառօդը , և փոշին :

Անանկ է նէ այս հիւանդութիւն սք ճիյէրը շար-
ժող մկանունքներուն սինիրները գրգռվելէն առաջ
կուգայ , և ասիկայ աշիքեար կերևի անկէց ալ որ՝
դիւրագրգռութէն առաջ եկած սքազմօտիքօ հիւ-
ւանդութիւններուն հետ ալ կըրնայ կոր խառնուիլ
այս ակտըս , ասոր հետը ատէթճէ խառնուված ակ-
տերն են իսդէռիզմօ , իքօքօնտուիա , տիսքէքսիա ,
և առթռիթիտէին ակթօնիքա ըսված թիւրլիւն , և
տահա ուրիշ սինիրի իլէթներ :

Ասոր պարճառները :

* . 258 . Ս՝ ինչև այս տեղս ազմա հիւանդութե՛
արկածներն ու նշանները էշկեարէ ընելովիս կար
ծեմք խօլայ կը հասկըցվի , թէ այս հիւանդութեան
մօտաւոր նշանն է պոօնքօ ըսված կուրծքին խո-
ղովակներուն սքազմօէ պատճառած և բնականէն
դուրս կըծկըտիլը , և թոռմիլը , որ ասանկ թոռմե-
լով՝ չէ թէ միայն այս պոօնքօները չեն կըրնար
բացվիլ , որ իսթիզալը է շնչառութիւնը ազատ և
սէրպէստ ըլլալուն համար , այլ և մէկ կերկիութիւն
մը նալ կուենան որ՝ շունչը դուրս քալու է քի

աղէկ արգելք կուտայ :

Այս սրազմօէս եկած կըծկլտու մը և կէրկիու ինք և ուրիշ քօնուլուսիօնէի և սրազմօի պէս բաներ՝ որ պաօնքօնէրուն կը պատահին, առաջ կուգան ար իւնին թանճբանալէն, և խապարմիշ բլլալէն, և ուրիշ պատճառներէն, որ աք ճիյէրին տամարը և շահ տամարները ատէթէն դուրս կը լեցընեն և կէրմիշ կընեն :

Եւ չիւնքի ինչպէս որ տեսար՝ այս հիւանդութիւն նէօպէթով կուգայ, անոր համար տիսբնէային ամէն ճինսերէն կը զատվի . զէրէ տիսբնէային նշանները միշտ անհաստատ թէմէլսիդ և խախուտ բլլալով տահա շատ անհանգստութիւն և շունչ առնելու դըժուարութիւն կը պատճառեն, քան թէ այս հիւանդութիւն :

Բայց պազի մարդ կըրնայ սըխալ դատում ընել այս բանիս վերայ . զէրէ բուն տիսբնէային պատճառներն ալ պազի քիչ և պազի շատ ուժով թէյսիր ընելով նէօպէթի նըման բան մը կը ցըցընեն այն հիւանդութեանը, որ բուն տիսբնէա բլլալով միշտ մէկ տիւղիյէ է, նէօպէթ չունի :

Վարպետ բժիշկ մը աղէկ տիքքաթ ընելով քըննելու բլլայ նէ՝ շատ աղէկ կը հասկընայ որ՝ տիսբնէան ու ազման մէկ ըզմէկէ խիստ շատ ֆարխ ունին, ասլա մէկ ըզմէկու հետ չեն խառնուիր :

Ասոնք շրփոթելու ուրիշ մէկ բան մը նալ կայ . պազի կըրլայ քի այն պատճառը՝ որ մէնք դժուարաշնչութիւն կը բերէ ըսինք, ազմա կը բերէ, և պատճառին նայելով, նէօպէթն ալ սաստկանալ և թուլնալ կարծիք ընելով, ինչպէս որ տիսբնէային կը պատահի, այս ազմաներս տիսբնէա կը կարծըվին :

Ասոնք մէկ ըզմէկէ որոշելու և զատելու առաջ աղէկ տիքքաթ ընելու է հիւանդին կազմութիւն . ծընողքներուն համար աղէկ տեղեկութիւն առնելու է, տեսնալու է որ՝ ազմայի մէկ ուղղունութիւն մը ունի՞ մի, կամ իրեն միւստաքիլ կազմութիւն, կամ ծընողքներէն մընացած . զէրէ ինչպէս որ վերը

ըսինք՝ այս հիւանդութիւնըս ժառանգական է :

Թէ որ ազմայի ուշդունութիւն ունի նէ այն հիւանդը , խապիլլի է որ անոր հիւանդութեան հետ տիսբնէա ալ խառնըված ըլլայ . զէրէ այս երկու հիւանդութիւնո մէկ ըզմէկու մօտիկ են :

Ասանկ եղած ատենը իրաւի կը շարժուի , աւելի այս կողմէն որ՝ տիսբնէա բուն հիւանդութիւն է մի , ազմային արկածներէն մի սեպելու է . Թէ որ ինքիւր գըլխուն զատ հիւանդութիւն է նէ՝ ուրիշ կերպով բժշկելու է . Թէ որ ազմային արկածներէն է նէ՝ ազմային համար ընելու դեղերդ ասոր ալ օգուտ կրնեն . ինչպէս է նէ՝ հիմա այս հիւանդութե՛ն զարարը կամ անմիաւ ըլլալուն նշանները տեսնանք :

Աոր Գոշախօսիւնը :

* . 259 . Այս հիւանդութիւն կերևի Թէ ափանսըդ պիտի մեռցընէ հիւանդը անշունչ ընելով և խեղդելով , բայց իսկապէս ասըլ և սահիհ այս կերպով այս հիւանդութիւնէս մեռնող մարդ խիստ քիչ կ'ոյ :

Ամէն օր և ամէն ժամանակ անանկ մարդիկ կը տեսնըվին որ՝ շատոնցվընէ պէրի այս հիւանդութիւն վըրանին է , և ողջ են . բայց պազի դիպուածներուն մահաբեր է ազման , պազի ալ շուտով կը մեռցընէ , և պէլքի ամէն օր բըռնելու ըլլայ նէ՝ միշտ կը մեռցընէ , հիւանդը ասկէց չի կըրնար ազատիլ , և երկան ատեն չի կըրնար ասրիլ :

Պազի երիտասարդներ այս հիւանդութե՛ս բըռնըվելով առաջկուց՝ ետքը վերէմ (Թիզի բօլմօնառէ) եղած են , և Թէ որ շատ երկան քըշէ նէ՝ այս հիւանդութե՛ս յաջորդն է ատէթճէ խոռօթօռաչէ ըսված ջոգողութիւն , որ է կուրծքի ջոգողութիւն . և ուրիշ անգամ մահաբեր ալ կըլլայ անէվօիզմա բէյտահ ընելով սըրտին կամ սըրտառաջքին իխտիզալը գործադանքնէթուն մէկուն վըրայ :

Ասոր Դարձանք :

* . 260 . **Այս** իլէթիս կատարեալ բժշկութիւնը
բէ.ք քիչ պատահած ըլլալուն համար՝ չենք գիտեր
թէ՝ ի՞նչ թէրքիայ տանք այս ճինս հիւանդները
դարմանելու :

Քանի մի դեղեր կան որ՝ կը թուլցնեն , ուժը
կը կըտրեն . իսթիզայ է այս տեղըս անոնց համար
խօսիլ, և չիւնքի այս ճինս տեսակ դեղերը շատ են ,
ասոնց մէջէն ուշդուն եղածները պէտք է ընտրել :

Արիւնը սք ճիւղերին տամարներուն մէջը շըրջան
առնելն իքէն՝ իրեն շըջանին արգելք գըտնալէն կը
պատճառի այն՝ որ հիւանդը ազման բըռնած ատե-
նը գիտես թէ՝ կը խեղդըրվի . անանկ մէկ դժուա-
րութիւն մը կ'իմանայ շունչ առնելու :

Պէլի՝ է որ՝ այս զուհուրաթիս խիստ ուշդուն և
խիստ շուտ օգուտ ընելու դեղը արիւն հանելն է ,
ասոր համար է որ ամէն ատեն և ամէն բժիշկներ-
էն ապըսպըրված է քի՝ ազման սաստիկ ուժով բըռ-
նելու ըլլայ նէ՝ շուտ մը արիւն առնելու է :

Նոր բըռնած ատենը, իլէթ՝ երբ որ բըռնըվօղը
երիտասարդ է, կամ տամարները լեցուն՝ և արիւնը
սուտ մարդ է նէ, արիւն առնել պէտք է . շատ ան
գամալ իսթիզայ կըլլայ . բայց երբ որ ամէն գիշեր
կը բըռնէ նէ՝ ամէն անգամին արիւն առնել չըլլար ,
գէրէ հիւանդը շատ ուժէ ձըգելով՝ կը վընասէ :

Ալէսէվիյէ զանն եղածին չափ իսթիզալըալ չէ
արիւն առնելը . գէրէ ամէն ատեն արեան վարըշը
սք ճիւղերին տամարներուն մէջը արգելք գըտնելով
չի կըտրիր . և ասորալ դուրսէն երեցած նշանը այն
է որ՝ ատէթճէ այս հիւանդութէս բըռնըվօղնե-
րուն երեսը կը թողմի և կը դեղնի . թէ որ արեան
վարըշը բըռնըվելու ըլլայ նէ՝ երեսն ու աչքերը
պիտի կարմրին . ինչպէս որ վերը ըսինք , այս հի-
ւանդութեանս ատէթ եղած նշաներէն չէ :

Այլ և՛ արեան շըջանը դադրած ատենը արիւն

առնեւէն ինչ շահ կը տեսնուի նէ՝ այն շահերը չի կան :

Վերը ըսինք քի՛ շատ հեղ ազմային պատճառը արիւնին խաղաղութիւնը ըլլալն է . և արիւնոտ բնութիւն և կազմութիւն ունեցող մարդոց շատ կը լայ որ՝ սք ճիշերին տամարներուն մէջը արիւնը խաղաղութիւնը ըլլայ . ասկէց կը հասկըցվի որ՝ արիւն առնելը ուղղուն դեղ է :

Բայց այս կողմանէս ուղղունութիւն ունի նէ՝ տահա աղէկ է առջի բըռնած անգամներուն արիւն առնելու նայելու ետքը թող տալ . դէրէ այս հիւանդութիւն մէկ մարդուն վըրայ երկան ատեն կենալով անոր լեցուն և արիւնոտ կազմը վաճքը կապրէ . ասոր համար կըսենք քի՛ օր է օր այն հիւանդէն արիւն առնելը քիչցընելու , և վերջապէս պիւթիւն պիւթիւնէ դադրելու է :

Ասանկ ազմա ունեցող հիւանդները ատէթճէ արիւնոտ և լեցուն կը լան տէյի զանն ընելէն առաջ եկած է այն ալ որ՝ լուծող դեղերը ասոնց ուղղուն զանն կը լըվին . Բայց այս զաննըս ճշմարիտ չէ :

Խիստ քիչ կը պատահի , և սէպէ քի՛ հիչ չըլար որ՝ այս կերպ լուծող դեղերը սք ճիշերին տամարներուն լեցուն և թանձրանալուն ճար մը ընեն . անոր համար այս կերպ լուծմունք արւող դեղերը կերևի թէ ալէսէվիյէ աղէկ չեն ույմիշ ըլլար ազմա ունեցող հիւանդներուն . իլէ քի՛ փորձը ված է որ՝ այս կերպ հիւանդներուն՝ որուն որ փորը քըշեր է նէ՝ գէշցած է :

Բայց այն ալ տեք քաթ ընէլ պէտք է որ՝ ազմա ունեցողները ատէթճէ խաղըղ կը լան . և փորերնին չըլլալին ալ իրենց մէկ ուրիշ նեղութիւն մը կուտայ , հիւանդութիւնը զօրանալուն պատճառ կը լայ . անոր համար այս խաղըութէն ալ զգուշանալու է՝ և հիւանդին փորը լոյծ պահելու է :

Եւ փորձը ված է որ՝ ազման բըռնած իքէն կապը շընող հօքնա թափելը շատ օգուտ կընէ հիւանդ

դին • բայց փոր քըշել տալու բան ասլա չըլար •
 Միտէին մէջ քամիով լեցուկ ըլլալուն և տահա
 դժուարամարտութեան ուրիշ նշաններ երևնալուն
 համար՝ որ հիւանդը շատ կը նեղէն, պէտք է պազի
 թեթև փրսխեցընօղներ ալ տալ որ՝ հէմ մարտ-
 ղութե չեկած բաները դուրս հանէ՝ միտէն պար-
 պէ, հէմ քամիին ճամբայ բանայ •

Միտէին մէջը հում մնացած բաները պարպելէն
 այս խերը կուներնա՛նք որ՝ անկէց ուրիշ ճամբով
 պարպուլելով այն հում և թանձր կոշտերը չերթան
 աք ճիւղերին կողմերը խալապալըխ ընեն • և քամին
 պարպելուն խերը այն է՝ որ միտէին ուռեցընելով
 կուրծքը չի սըլսմեն, որ շնչառութե դժուարութիւն
 այն կողմէն ալ չէվելնայ •

Պազի հեղ թէ որ կասկած ունիս քի՛ գիշերը
 ազման պիտի բըռնէ, իրիկվան կերակուրէն չորս
 սահաթի մի չափ անցնելէն ետքը մէկ թեթև փր-
 փեցընօղմը տո՛ւր • անոր վըրայ ազման բըռնէ ալ
 նէ՛ թեթև կանցնի •

Հատ անգամ այս հիւանդութե օգուտ ընելու
 մըտքով՝ երկու քիւրեկին արան կամ կուրծքը բէհ
 լիւան եախըսի մը բանեցընել ատէթ եղած էր •
 բայց քուլէն կըսէ քի՛ ազման լոկ սատէ սբաղմօ-
 տիքա ըլլայ նէ՛ բէհլիւան եախըսիէն հիչ աղէկու-
 թիւն մը չէմ յուսար • ոչ բըռնելուն առաջը կառ-
 նէ՛ և ոչ ուժը կը տկարացընէ •

Լեցունութե համար որ տամարները շատ չիլեց
 վին՝ պայաղի եախըին օգտակար ըլլալուն հիչ
 շիւբհէ չի կայ • բայց ազմային համար չերեիր այս
 ըզգուշութիւնս, և տեսնըված է որ՝ ասիկայ խիտ
 քիչ անգամ շահ ըրած է այս հիւանդութեանս •

Եւ չիւնքի ազման շատ անգամ արեան խապար-
 միշ ըլլալէն առաջ կուգայ կըսվի • ասոր վըրայ բը-
 փիշկները միշտ խելվընին տըված են որ՝ արիւնը
 խապարտմիշ չընեն • և այս դիտաւորութե համար՝
 թթու դեղեր և սալ նէութու ըսված աղերը հի-

Հանդէներուն կուտան :

Իրաւի որ լեցուն մարդիկ այս հիւանդութեանս աւելի ուղղունութի ունին . և արիւնին խապարմիշ եղածին պէս ալ ազման կը սաստկանայ , բայց պէլի էքի՝ այս հիւանդութեւս բուն և միւստաքիլ պատճառը՝ պռօքօ ըսված կուրծքին խողովակները շարժող մկանուկներուն մանրածեւերուն սախատ կազմութիւն է . որ այս կազմութիւնովս պազի հեղ ասոնք սբազմօի կը բըռնըվին և կը քաշվին թոռմածի պէս . անոր համար քանի որ այս ուղղունութիւն կայ այս մանրածեւերուն վըրայ՝ այս հիւանդութիւն կատարեալ բժշկելու յոյս չի կըրնար ըլլալ . հիշ չէ՛նէ անանկ ընելու է որ մէկ մը տահա այս մանրածեւերը մէկ գրգռութի մը իմացածներուն պէս չի կըռնծին և սբազմօի չի բըռնըվին :

Անոր համար այս հիւանդութիւն բժշկելը խիստ դժուար և սէպէ քի խապիլսիզ բան մընէ , թէ որ այս ըսած կազմութիւնս բուն ծընած ատենէն անանկ մնացած էնէ :

Բայց յոյս կըլլայ որ՝ ուժերնին կըտրի , անթիւբազմօիքօ ըսված դեղերուն ուժովը , այս դիտաւորութեանս վըրայ շատ հեղ այս թիւըլիւ դեղեր գործ կածվին այս հիւանդներուն , և միւստաքիլ գէշ հոտ ունեցող խէժերը զամիսերը , ինչպէս են աստա ֆէթիտան , խասնին , ևայլն :

Բայց ասոնց այս զուհուրաթիւս մէջը այնքան զօրաւոր ըլլալնին չերևար , և ասոնցմով բժշկըված հիւանդներ այս թիւըլիւ հիւանդութեւս խիստ շատ չեն . իլլէ՛ շատ տաքցընօղ ըլլալնուն համար պազի վընաս ալ կը բերեն :

Ուրիշ անթիւբազմօտիքօներ կան , ինչպէս է մուսքիօն , որ խապիլ է քի՝ օգտակար ըլլայ . բայց օգուտ ունի տէյի վճաբար սիճիլ ընելով ըսելու քիչ կուգայ փորձերնիս :

Էթէռէ վիթուիօլիքօն կը թեթեցընէ այս հիւանդութիւնս . բայց ասոր թէյսիլն ալ շատ չի դիմանար :

ասանկ և ասոր նման ամէն հիւանդութիւններուն համար անթիսբազմօտիքօ դեղերուն մէջէն գործածելու աֆիօնէն ուղղունը չի կրնար ըլլալ :

Ասիկայ քանի որ գործածված է նէ՝ ամէն ատեն օգուտ տեսնուած է, և հիշ մէկ զարար մը նալ չի պատահիր ասոր գործածութեն . պաղիները այս դեղիս օգուտ ընելուն վերայ շիւբհէ ըրած են, և կը կասկածին որ՝ գովածներնուս չափ օգտակար պիտի չըլլայ . բայց կերևի թէ՝ ասանկ կարծիք ընողները տեսնալով որ ուրիշ ասոր նման հիւանդութե մը այս դեղըս տրվեր են, և օգուտ չէ ըրեր, շիւբհէ ըրած են թէ՝ այն հիւանդութիւնը բուն ազմա էր, որ աֆիօնը խեր չըրաւ :

Եւ ասկէց կը մակաբերեն կիմանան որ՝ այնպէս է նէ՝ աֆիօնը ազմա հիւանդութե խեր չունի . և յատուկ ազմա ալ ըլլայ նէ՝ մենք այս տեղըս ազմա սբազմօգիքօին համար կը խօսինք . ուրիշ ճինս ազմաներ ալ կան որ՝ արեան լեցունութիւնէն առաջ կուգան, և բլէթօսիքօ կըսվին, կամ արեան բորբոսմէն առաջ կուգան, և ինֆիամմատիօ կըսվին . ասոնց համար աֆիօնը չէ թէ օգուտ չըներ, այլ զարար կընէ անկասկած :

Այս հիւանդութես պատճառը պաղի հեղանանկ մէկ բան մը կըլլայ որ՝ բժշկական արհեստը պարտադ տեղը կը հոգնի, այն պատճառը չի կրնար վերցընել . և այն ատենը աղէկ տիք քաթ ընելու է թէ՝ ի՞նչ բան պատճառ կըլլայ որ՝ հիւանդութիւնը կը սառսկանայ, անոր առաջը առնելու է :

Ասոր ալ ալէսէվիյէ կանոն մը չենք կրէնար տալ . գէրէ ամէն ազմա ունեցող հիւանդները զատ զատ բնութի և որակութի ունին . ոմանց պաղը կը դըպչնէ՝ ոմանց տաքը, պաղները խալապալըխը քաղաքներուն մէջը բնակելով օգուտ տեսեր են, պաղները գեղ տեղերը կը կենան որ՝ մարդ շատ չըլլալով օդը աւելի մաքուր կըլլայ, անկէց շահ կը տեսնան :

Բայց ասանկ գեղը կեցողներուն շատը լեռնային տեղերուն օդը չեն կրնար քաշել, կուզեն որ կեցած տեղերնուն օդը քիչ մը չոր և ազատ ըլլայ, բայց ցած ըլլայ, ասոնց բէհրիզին ալ նայելու կերպը մէկու նրման չըլլար, ամէնուն ալ զարար կրնէ շատ կերակուր ուտելը, կամ դժուար մարտելու ուտելիքներ ուտելը, զէրէ միտէն կէրմիշ ընելով կուրծքին նեղութիւն, կուտայ:

Շատը քիչ մը թեթև մտեղներն ուտելէն ետքը՝ շատ հանգիստ կրնեն, քամի պատճառով խոտեղէնները վընաս կուտան շատին, ուտելու բաներնին թեթև և պաղը կեցընող պիտի ըլլայ, և ասկէ ցաւելի շատ օգուտ կը տեսնեն անոնք որ՝ նոր բըռնած է աղմանին, կամ երիտասարդ են, կամ լեցուն են խառնըլածքով:

Թէ որ հիւանդը շատ ատենէն պէրի կը քաշէ նէ այս հիւանդութիւնս, կրնայ սընունդ տըլօղ բաներ են ալ ուտել զիեանսըղ, բայց քիչ:

Եւ այս կերպ կերակուրներ պէտք է որ ուտեն անոնք՝ որ շատ քաշելով այս իլէթըս՝ և շատ արիւն առնելով տկարացած են, բայց ամէնուն ալ միւստաքիլ այս պատուիրելու է քի՛ շատ ուտելը թէպէտ միւսս ունի ամէն անգամ, բայց իլէթ այս հիւանդութեանս մէջը շատ վընաս ունի:

Այս հիւանդներուն ուշդուն և զարարսըղ խըմէլէքն է սատէ լոկ ջուր, կամ ուրիշ պաղը կեցընող բաներ, որքան խըմէլէքներ որ եփ կելան կը քացիին միտէին մէջը, զարար կրնեն, անոր համար որ՝ քամի կը պատճառեն, և քիչ հիւանդ կը գըռնըլի այս թիւրլիւ հիւանդներէն՝ որ բարկ և քէֆ տըլօղ խըմէլէքներէն զարար չի տեսնայ:

Այս իլէթիս որ ամէն թիւրլիւ տաք կամ ըլլածախ խըմէլէքը զարարը են, ոչ չայ կըլլայ՝ ոչ սաւէպ՝ ոչ խահվէ՝ և ոչ ուրիշ բաներ, որ տաք իքէն կը խըմլին, զարար տալուն պաշըլածա պատճառին մէկն ալ այն է որ՝ միտէին օրնիւրներուն տկարութի

կուտան, ինչպէս որ սինիրներու հիւանդուէ վըրայ
ալէսէվիյէ խօսած ժամանակնիս զըրուցեցինք:

Շարժմունքնին չափաւոր ատէթճէ պիտի ըլլայ,
հոգնելը զարար կուտայ • զէրէ շնչառութիւնը կը
կարճըցնէ • միւստաքիլ ձիով պըտըտիլը, և թախ-
տըրէվան նստիլը, և նաւով երթալը աղէկ է:

Պօշմաճ Էօսիւրիւ • ԿԺ: Թօսսէ Կօնվաշսիվա Իմ
Բէթլօսսէ • ԻԿ: Հաշ Գընյախն • Հայ:

Ասոր որպիսո՞ւնիւնը:

* • 261 • Այս հիւանդութիւն է բիտէմիքա է, այս
ինքն մէկ երկրի մը մէջ ըլլայ նէ՝ մինակ մէկ մարդ մը
չի բըռներ, բազմութե մէջ եայլըմիշ կըլլայ • և աշի-
քեար պուլաշըխութիւն ալ ունի:

Եւ ասոր պուլաշըխութիւն կերևի թէ՝ միւստա-
քիլ ճինս մը և թարգմը ունի որ՝ ուրիշ պուլա-
շըխութիւններու չի նմանիր:

Իխտիզալը չէ՝ հիւամմա պատճառելը, ինչպէս որ
ուրիշ պուլաշըխ հիւանդութիւններուն ալ շատը ա-
սանկ մախսուս հիւամմա չեն պատճառեր, կաշիին
վըրան բան դուրս չի տար, արեան կամ աւիշիլի ա-
պականութի կամ փոփոխութի մը նալ չի բերեր:

Այս ցընցական թոթվօղ հազըս ատէթճէ կը միա-
ւորվի հարբուղիին (զիւքեամին) և հարսանիթին
(խղամուսին) հետը, և աք ճիէրին կը դըպչի • Բայց
ասոր դըպչելէն ուրիշ բաներ կը հետևին • ինչպէս
որ վարը պիտի զըրուցենք:

Ասոր Իեյեւէներէ:

* • 262 • Աւրիշ պուլաշըխ հիւանդութիւններուն
մէկ քանիին պէս այս հիւանդութիւնս ալ մէկ մարդ
մը բըռնելու ըլլայ նէ՝ բոլոր կենացը մէջ միայն մէկ
անգամ մը կը բըռնէ • ասոր համար է որ՝ կը տես-
նանք քի՝ տըղայոց շատ կը պատահի այս հազըս:
Տարիքնին առած մարդոց ալ կըլլայ շատ ան-

գամ. Բայց ինչպէս որ զանն կըլլովի, քանի որ տա-
րիքը առած ըլլայ մէկ մարդ մը նէ՝ այնքան քիչ ու-
ղունութիւն կունենայ այս հիւանդութեանս, շատ
նեղութիւն չի քաշեր:

Ասոր վարբը:

* . 263 . Հիւանդութեան սկիզբը անանկ կը ցըցը-
նէ որ՝ պաղէն առաջ եկած մէկ հարբուղիս կամ
վիւք քեամ մը նէ, շատ հեղ քանի մի օր ասանկ կը
մընայ և այս կերպարանքովն կը քըշէ. և շատ տես
նըված է որ՝ թէպէտ պէլլի է ցընցական թոթափող
հազ ըլլալը՝ պուլաշմիշեղած ըլլալը գիտցըվելով,
բայց սկիզբէն մինչև վերջը հարբուղիս կը նմանի .
հարբուղիսի պէս կըսկըսի և հարբուղիսի պէս կը
վերջանայ:

Բայց ասոնք ատէթէն դուրս ըլլալով քիչ են ,
և պտոտահմունք կը սեպվին . ղերէ ալէսեվիյէ և ա-
տէթձէ՝ բըռնելուն երկրորդ շաբթըվանը մէջ, կամ
թէ որ ուշանայ նէ՝ երրորդ շաբթըվան մէջ՝ հիւան-
դութիւն իր բուն կերպարանքը կը գըտնայ , թօսսէ
քօնվուսիվա ըլլալը պէլլի կընէ , որ շնչառութիւն
շուտ և ուժով և կէօյաքի մէկ ըզմէկու ետևէ չի կըր
նալ հասցընելով կըլլայ:

Ասոնք հազին սեպհական մախսուս եղած և պէլ-
լի պաշը նշաններն են. Բայց աս ըսածներըս ճինս
ճինս կըլլան , այս հազին ճինս ճինս թիւրլիւնե-
րուն կէօրէ . այնպէս որ դժուար է զատելը թէ՝
ի՞նչպէս ըլլայ նէ ցընցական թոթափող հազ ըլլալ
կըսկըսի , և ատէթձէ հազերէն կը զատվի:

Յատուկ նշան մը ունենալու է որ՝ ուրիշ հազե-
րէն Ֆարիլը է այս թիւրլիւ հազըս . այս նշանս այն
է որ՝ շատ անգամ ցընցըվելով և թոթափելով սաս-
տիկ և զօռով շնչառութիւն ընելէն ետքը՝ մէկ մը
նալ օդը ներս քաշած իքէն՝ երբ որ կը կարծըվի
թէ՝ հեվալով ներսի օդերը պիւթիւն պիւթիւնէ
դուրս տըվաւ , ձայն մը կը լըսվի ճըղքած խամիշի

մեջէն ուսուլով մը փրչած ատենըդ ելած ձայնին պէս , որ է խրժաղը . և այս ձայնըս կը պատճառի օդէն՝ երբ որ մակալեղուն վերայէն ուժով մը կանցնի դէպ ՚ի սք ճիշերը կերթայ :

Երբ որ այս ձայնով խրժու մը լըսվի , որ ամէն դիպուածին ալ մէկ թիւրլիւ չըլար , պազիին շատ և պազիին քիչ կըլայ , ցընցական թոթվող հազը կըսկըսի , և շատ անգամ մինչև որ հիւանդը փրս-
խելով միտէին մեջ նիւթերը չի պարպէ նէ՝ չի դադրիր :

Պազի հեղալ սք ճիշերին մեջն շատ պալղամ և փրրփուր դուրս կիւլայ , թէ պալղամ քակվի՝ և թէ փրսխէ , երկուքն ալ մէկ թիւրլիւ այն անգամին բըռնըված հազէն կազատեն , ատեն մը անկէց ետքը սերպէստ և հանգիստ կը մնայ բահած կըլայ :

Պազի հեղալ քանի մի անգամ մէկ ըզմէկու ետևէ հազն ու խրժու մը ըլալէն ետքը՝ կը պատահի պալղամ քակելը , կամ փրսխելը . բայց ատեթճէ վարըջը այս է որ՝ մէկ անգամ մը հազը կը բըռնէ , անկէց ետքը խրժու մը կուգայ , այս խրժումէն ետքը եկած հազը վերջանալու ատենը կը պարպըվի սք ճիշերը կամ միտէն :

Հիւանդութիւն ասանկ իրեն բուն կերպարանքը մըռնելէն ետքը՝ քիչ մը երկանկէկ ատեն կը քըշէ , և ատեթճէ քըշելը մէկ ամիսէն մինչև երեք ամիս կըլայ . պազի հեղ ամիս ալ չի քըշեր , քանի մի օրէն կը լըմըննայ . պազի հեղալ տարիէն եվել կը քըշէ . և ուրիշ եթրաֆներն ալ մէկ ըզմէկու նման չեն ըլար :

Հազը բըռնելուն ժամանակը պէլի չէ . մէկ մը ցերեկին կը բըռնէ , մէկ մի ալ գիշերը . պազի օրը երկու երեք անգամ կը բըռնէ , պազի երկու երեք օր կանցնի՝ հիչ չի բըռներ . հաստատուն նէօպէթ ունենալը խիստ քիչ կը պատահի :

Յերեկին բըռնելը շատ կըլայ , բայց գիշերը տահա շատ կը բըռնէ , գալու ատենը մօտենայ նէ՝

Հիւանդը առաջկուց խափար կուռենայ, և այն սաստիկ և ցաւալի զօռէն ազատելու համար՝ քովը ինչ կայ նէ անոր կը կըռթընի, և ամուր մը կը գըրկէ, կամ ուրիշներուն կաղաչէ՝ զիս բըռնեցէք տէյի։

Հազը անցնելէն ետքը՝ պազի հեղ կը տեսնըվի որ՝ շուտ շուտ շունչ կառնէ կուտայ, և ինքը տըկար մէհման ինկած կը մնայ քիչ մը ատեն, բայց շատ հիւանդին վըրայ այս նշաններս ֆարիս չեն ըլլըվիր, և ալէսէվիյէ տղայքը որ այս հազըս ունենան նէ՝ հազը անցնելէն ետքը մէհմանուծի չեն ցըցըներ, հազը անցածին պէս՝ կլինէ կը դառնան իրենց խաղը խաղալու, որպէս թէ ատէթ եղած թէթե հազ մը ներ եկաւ ու անցաւ։

Թէ որ հազը փըսխելով վըրջանայ նէ՝ հիւանդը հանգըստուծիը գտածին պէս փորը կանօթենայ, ուտելիք կուզէ, և կերած ատենն ալ՝ աճէլէով մը կուտէ, հիւանդուծէ սկիզբները պալըամ քակել չերիիր ատէթճէ, կամ միայն լոկ փըրփուր կելլայ դուրս։

Քանի որ ասանկ նօսը փըրփուր դուրս կուտայ նէ հիւանդը, հազը երկան կը քըշէ, և սաստիկ կըլլայ, բայց երբ որ շատկէկ բան կելլայ հազէն ետքը, և ելածն ալ թանձրացած պալըամ է՝ կամ պալըամով խառն փըրփուր, և այս պալըամներըս խօլայ կելլան, հիւանդուծիը այնքան ուժով և սաստիկ չըլլար, և բըռնած ատենը երկան չի քըշեր։

Հազը բըռնըված ատենը ատէթճէ արիւնին վաւըըը կամ թղքին աք ճիյէրին տամարներուն մէջը ըրած շըրջանը կը դադըրի, ասոր համար գըլուխը գըտնըված արիւնն ալ չի կըրնար սէրսիստ ճամբոյ գըտնալ վար իջնալու, և իր շըջանը ընելու, ասոր համար է որ՝ հազը բըռնած ատենը՝ շատ հեղ հիւանդին երեսը կուռենայ և աչքը կը կարմըրի։

Ասոր համար կըրնայ ըլլալ նա և այն որ՝ պազիներուն հազը սաստիկ բըռնած ատենը՝ քըթէն և ախանջէն և աչքէն արիւն կելլայ դուրս, այս ըսած

Թարգմանիս կրկնայ այս հիւանդութիւն շատ անգամ հիւամայի և տաքութե նշան ցըցընելը ատէթ եղած չէ, ինչպէս որ առաջալ ըսինք . և սիտէնհամ վար-պետն ալ կը վկայէ որ՝ այս հիւանդութեանս հետ հիւամա խիստ քիչ տեսած եմ:

Բայց քուլէն կըսէ քի՛ այս ցընցական հազիս հետ հիւամա ես շատ տեսած եմ. և պազի հեղ նոր բըռնած ատենէն հիւամայով ըսկսելն ալ կը վկայէ:

Բայց ատէթ եղածը այն է որ՝ հիւամա որ ըլլա-լու ըլլայ նէ՝ հազը ըսկըսելէն քանի մի օր անցնե-լէն ետքը կուգայ . այս հիւամաս նէօպէթով տեսնը-ված չէ . իլէ քի՛ մէկ տիւղիյէ կըլլայ բուն հիւմ-մա հիւանդութե պէս . միայն այսքան նէօպէթ կը ցըցընէ որ՝ իրիկվընէրը կը սաստկանայ, առտըվան դէմ կը թուլնայ:

Պօքիյլէօն քններ դիտեր է այս հիւամաս որ՝ առտըվընէրը պիւթիւն պիւթիւնէ կը կըտրի . օր հարսակի ատենները նորէն կըսկըսի, քանի երթայ կը ծանրանայ, և գիշերը իրեն սաստկութեանը կը հասնի, և ասիկայ ծանր ցընցական հազերուն կըլ-լայ կըսէ. և այս դիպուածիս հիւաման վէրէմ ունե-ցող հիւանդներուն հիւամային նըման կըլլայ . որ ասոնք ալ իրիկվան դէմ հիւամայով կը ծանրանան . առտու ըլլալը մօտենայ նէ՝ շատ քըրտինք դուրս կուտան, և հիւաման կը խաղաղի, քըրտինքն ալ ամէն տեղը չըլար, միայն գլուխն ու շըլինքը կըլլայ:

Ասանկ հիւամայով եղած ցընցական կամ թոթ-վօղ հազին ատենը՝ գէշ և զիանքեար նշաններ են շուտով շունչ առնելը, և հեվալը, Թարախի գոյնով պալլամ հանելը, և արիւն թըքնելը, ցընցական հազին հետ ատէթճէ գըտնըված նըշաններուն մէկն ալ դժուարաշնչութիւնն է:

Եւ այս դժուարաշնչութիւն չէ թէ միայն հիւան-դութե նոր սկսած՝ կամ նոր վերջացած ատեննե-րուն մախսուս է, այլ և մէկ տիւղիյէ կը քըշէ. Բայց հիւանդին խառնըվածքին և հիւանդութեը տերէ-

ճէին, և ևօրէ դժուարաշնչութեան տէրէճէնէրը կը փոխվին, մէկ կերպ չեն մնար. պաղիներուն սաստիկ և սրազիներուն թոյլ կըլլայ:

Միայն մէկ հիւանդ մը տեսայ կըսէ քուլէն, որ այսպէս դժուարաշնչութիւն ալ ունէր սաստիկ և հիւամնա ալ ունէր. և այս հիւանդըս վերջապէս մեռաւ հիւանդութիւնէն:

Ասոր պատճառները:

* . 264 . Եւս հիւանդութեւ մէկ մարդ մը պուլաշմիշ եղած ըլլալէն ետքը՝ ուրիշ աշխֆար պատճառ մը չեղած իքէն ալ հազը կուգայ հիւանդին վրան և կը չարչարէ. բայց շատ հեղալ պուլաշմութիւն մէկ ուշղունութիւն մը կուտայ հիւանդին որ՝ մէկ թեթեւ պատճառով մը հազայ. և այս պատճառըս չեղած իքէն՝ հազը չըսկըսիր:

Այս թեթեւ պատճառըս ըսածնիս կըրնան ըլլալ շատ աշխատութիւն՝ կամ շատ քալելէն հոգնիլը, շատ կերակուր ուտելը, դժուարամարս բաներ ուտելը, փոշիէ՝ կամ մուխէ՝ կամ ծանր և գէշ հոտերէ սք ճիւղերին գրգռվիլը. և միւստաքիլ՝ մարդոյս կիւքերը. ինչպէս են՝ վախը, բարկութիւնը, և այլն:

Ասոր Գոշախօսիւնը:

* . 265 . Եւս հիւանդութեւ գլխաւոր էթրաֆները ասոնք են. վերջը ինչպէս գալը հաստառուն չէ, բայց ըսելու բաներուս տիքքաթ ընողը կըրնայ հասկընալ թէ՝ զիեանքեմը է մի՛ զիեանսըղէ մի:

Յընցական կամ թոթվող հազէն բըռնըվող տըղաքը որքան մանր են նէ՝ զարարը այնքան մեծ է. երկու տարվանէն վար եղողներն են այս հիւանդութեւ մեռնողներուն շատը. որքան որ տըղոցը տարիքը շատ ըլլայ նէ՝ այնքան ալ այս հիւանդութեանս զարարէն հեռացած կըլլան. և թէպէտ այս կանոնիս դէմ փորձեր կան, բայց շատ չըլլալուն

համար, և ուրիշ միւստաքիւ պատճառներ խառնելով
վերնուէն համար՝ այս կանոնս մէկ արէսէվիյէ կանոն
մը նէ կըսեմք:

Այն տըղայքն՝ որ վերէմլի էին, կամ կէօյիւս
ԹուԹուղի ունէին ծընողքնին, երբ որ այս հիւան-
դութէս բըռնըվին նէ՝ զարարի մէջ կըլլան, երբ որ
հիւանդութիւն հարբուղտի պէս կըսկըսի, և հետն
ալ հիւամիւս և դժուարաշնչութիւն կ'ունենայ, և պալ-
ղամալ քիչ կը քակվի, ասիկայ ցընցական կամ
Թոթովօղ հազի կերպարանք չի մըանայ պիլէնէ՝ սէ-
պէ քի միշտ մահաբեր է, բայց ասանկ դիպուած-
ներուս ատէթճէ զարարը կը հեռանայ՝ երբ որ
հազը և խրժումմը ըսկըսի և քիչմը շատկէկ պալ-
ղամ քակվի նէ:

Յընցական հազը երբ որ իրեն ատէթճէ Թար-
զերը առած ըլլայ, և սէյրէկ բըռնէ, և սաստիկ չի
բըռնէ՝ Թեթև անցնի, և ետեւէն պալղամ քակվի
հազը կըտրելէն ետքը, ասլա զարար մը չ'ունենար
այս կերպ հազը:

Եւ տահա աւելի զարարսըզ կըլլայ, Թէ որ մէկ
անգամմը հազը բըռնել անցնելէն մինչև մէկ մը
տահա գալու ատենը ասլա նեղութիւն մը չ'ունենայ,
սիրտը չի խառնըվի, իշտահը տեղը ըլլայ, հանգիստ
քնանայ, հիւամիւս և դժուարաշնչութիւն չ'ունենայ:

Եւ երբ որ հազն ալ օրէ օր քիչնայ և երկանկէկ
մապէյն տալ ըսկըսի նէ՝ նշան է որ ինքն իրեն պի-
տի վերջանայ հիւանդութիւնը, դուրսէն դեղ և օգ-
նութիւն չ'ուզեր. խիստ քիչ պալղամ քակելն ալ ա-
ղէկ նշան չէ, խիստ շատն ալ. իլլէ՝ երբ որ շատ
պալղամ քակած ատենը հիւանդը դժուարաշնչու-
թիւն ալ ունենայ նէ:

Հազը փըսխելով անցնի, և փըսխելէն ետքը հի-
ւանդին փորը անօթենայ նէ՝ արէսէվիյէ խօսելով
հիչ զարար մը չի կայ, քըթէն չափաւոր արիւն գայ
նէ՝ աղէկ նըշան է, բայց Թէ որ արիւնը շատ ըլ-
լայ նէ՝ գէշէ, զապուէն մարդոց պատահի այս հի-

Հանդուածիւնս նէ՝ վերջը գէշ կըլլայ ատէթճէ :

Յընցական հոգին մեծ զարարը հազաւն իքէն կըլլայ . որ սաստիկ եղած ատենը՝ կամ արօքէսսիա կը բերէ , կամ լուսնոտութիւն , կամ շունչ չի կըրնար առնել , և անմիջապէս վախիթ չի տալով՝ անխռէ կը խեղդըզի :

Բայց այս դիպուածներս քիչ կը պատահին . ատէթճէ զարարը հետը գըտնըված հիւսման ու դըժուարաշնչութիւնն է , որ տերէճէին կէօրէ զարարի մէջ կը ձըգէ :

Ասոր Դէմքը :

* . 266 . I . յս իլէթս ատէթճէ դժուար բըժըշկըվէլու հիւանդութիւններուն կարգն է . սաստիկ եղած ատենը գալու զարարներէն ազատելու ալ դժուար է . թեթեւ եղած ատենը քիչ քըշել տալու հոգնելու ալ դժուար է :

Հիչ մէկ ճամբայ մը և խապիլլի ճար մը մինչև հիմա չէ գըտնըված որ՝ հիւանդութիւնը նոր պուլաշմիշ ըլլալու ատենը՝ առաջը առնըվի , կամ ուժը կըտրի :

Անոր համար իսթիզայ է որ՝ հիւանդութիւնը ատեն մը քըշէ . բայց կերևի որ՝ վերջապէս այն պուլաշմիշ եղող բանը ինչ որ է նէ՝ թէյսիը ընելէն կը դադրի . և հիւանդութիւնը անկէց ետքը՝ դորժարանքները սորվէցուցած ըլլալուն համար՝ կը մընայ մէկ ալ ցընցական հիւանդութիւններուն պէս :

Ասոր վերայ մըտածելով հիմա կանոն պիտի տամք թէ՝ ի՞նչպէս նայել պէտք է ցընցական հազ ունեցողները . և այս երկու կերպ կըլլայ մէկ ըզմէկու հակառակ , բայց երկուքն ալ հիւանդութե ցըցուցած նըշաններուն համեմատ :

Հիւանդութեան սկիզբը անանկ դեղեր տալու է որ՝ չի սաստկանայ և զարարը տերէճէի մէջ չի նայ . բայց թէ որ հիւանդութիւնը հիչ մէկ սաստիկ տէրէճէ մը և վըտանդ մը չէ ցըցուցած նէ՝ մինչև

երէք շաբաթ , պէտք է այն ատենը միայն անանկ
դեղ տալ որ՝ շատ երկան . քըշել չի տայ հիւան-
դութիւնը . շուտով աւելի ընէ :

Առաջին ըսածներու համար իխթիզայ է արիւն
առնելը . և արիւն առնելու համար հիւանդին խառ-
նըվածքը և կազմութիւնը նայելու չէ՛ թէ արիւնոս
է մի , չէ՞ մի . բուն հիւանդութե՛ն թարգը նայելու է ,
և երբ որ հազն և բըռնելուն թարգէն կը հասկը-
նաս որ՝ արիւնը չի կըրնար սերպէստ շըջան ընել
պք ճիյէրին տամարներուն մէջը , այն ատենը իխթի
զայ է առնել արիւն , թէ և հիւանդը զապուն ըլլայ :

Թէ որ հիւանդութիւնը նոր ըսկըսած է նե՛՝ ա-
րիւն առնելը կըրննելու է . բայց չիւնքի սքազմօթ
հիւանդութիւններուն աղէկ չի դար արիւն շատ հա-
նելը , անոր համար զգուշանալու է շատ անգամ
արիւն առնելէն . ատե՛ծա՛ն երկու անգամը բա-
ւական է :

Խապզութիւն առաջը առնելու , կամ թէ որ խապ-
զութիւն կայ նե՛՝ լուծելու համար թեթև լուծող-
ներ պէտք է տալ . և չիւնքի ցընցական կամ թոթ-
վօղ հազին հետը ատե՛ծա՛ն խապզութիւն կըլլայ , ա-
նոր համար այս ճինս դեղերըս իխթիզայ կըլլան :

Ալէսեվիյէ՛՝ փորը կակուղ բըռնելը տայմա օդ-
տակար է . բայց փորը քըշել տալն ալ այս հիւան-
դութեա ղեհանքեար է , բէհլիվան եախըսի զար-
նէն ալ աղէկ է այս հիւանդութեա , որով բորբո-
քում պիտի ըլլայ նե՛՝ առաջը կառնըղի :

Եւ այս դեղըս կըրնաս կըրննել քանի մի ան-
գամ , և շահ կըլլայ . այնքան օգուտ չունէր պայաղի
նոհում եախըսին . և բէհլիվան եախըսին քանի մի
անգամ գործ ամեւը մէկ տիւղիյէ հասարակ նո-
հուտի եախը գործ ամեւէն աղէկ է :

Բէհլիվան եախըսին թէ որ ույմիշ ըլլայ նե՛՝
կուրծքին վըրայ զարնել՝ ուրիշ հեռու տեղեր զար-
նելէն աւելի օգուտ կընէ . բայց այս հիւանդութեա
ամենէն աղէկ ույշուն և օգտակար դեղեր փըսխե-

ցընօղ դեղերն են :

Ասոնք մէկ արէսեմէյէ Թէյսիր մը ունին , որով որազմօնն ետ դառնալը և նորէն բըռնելը կը կըտրեն . այս Հիւանդութեանս վերաբերեալ մախսուս Թէյսիր մը նալ ունին որ՝ զարարլը բաները դէպ ՚ի կաշիին ծակըտիքները կը հըրեն ներսէն՝ արտաշնչութիւնը բանալով , չէն Թողուր որ՝ աք ճիւղերին ելթայ և գրգռէ և հազ պատճառէ :

Եւ այս դործքերըս տեսնալու՝ և այս օգուտներըս վայելելու համար՝ ինթիզայ է կատարեալ փըսխեղ տալ . և անանկ փըսխեցընօղ դեղ տալու է որ՝ մէկ փըսխեւէն մինչև մէկ ալ անդամ փըսխելը՝ քիչ մը ընդարձակ երկանկէկ ժամանակ ունենայ , որ այն միջոցին ալ քիչ քիչ անթիմօնէ շինած փըսխեցընօղ դեղ տաս . բայց անանկ քիչ որ՝ մինակ այն դեղը չի կըրնայ փըսխեցընել , միայն միտէն խառնըշտրկէ , և մէկ ալ անգամ փըսխելուն խօլայութիւն տայ , և արտաշնչութիւնը սէրպէստ ընէ՝ կաշիին ծակըտիքները բաց պահելով :

Քլօսսիօ անուռն բժիշկը ասոր համար ուշդուն դեղ կըլլայ ըսեր է՝ սօլֆօ տօռաթօ տի անթիմօնիօ ըսված դեղը . բայց ասոր չափը անստոյգ և սուտ ըլլալուն համար՝ օգուտն ալ կասկածաւոր է և երկիւղալի :

Ասկէց աղէկ և միշտ օգտակար է հետեւեալ Թէրքիսը , որ Փօթէրկիլ անուռն ինկիլիզ վարպետին բըռնած ճամբան է :

Այս տրամ խեցգետնի աչք , (օքուլուս քանքրի , կամ այնի սարաթան ,) և երկու ցորեն Թարթարօ էմէթիքօ , աղէկ մը մէկ ըզմէկու խառնելու է . բայց խեցգետնի աչքը աղէկ մանր ծեծելու՝ փոշի ընելու՝ և բարակ մաղէ անցնելու է որ՝ աղէկ մը խառնըվն Թարթարօ էմէթիքօին հետ :

Փօթէրկիլ ասիկայ գործ կածէր , մէկ տարվան տըղոցը այս խառնըված և բաղադրած շինված խառնըված փոշիէք՝ ցորեն մը , ցորեն ու կէս , և սլաղի

ալ երկու ցորեն , հետը հինգ կամ վեց ցորեն ալ բօլվեռէ թէսթաչէա խառնելով , և կաթի կտո՛հ հասարակ ջուրի հետ խառնելով , և աղէկ մը հաւեցընելով՝ մէկ դրգալով մը կուտար առտըլըները խահվէ ալթըն ընելէն ետքը :

Ասիկայ չի փրսխեցընէր նէ՝ հետեալ օրը կէվել ցընէր քիչ մը , մինչև որ փրսխել սկսէր , և ամէն առտու մի և նոյն սահաթին այս դեղըս կուտար . խահվէ ալթընէն ետքը տալուն պատճառն ալ այն էր որ՝ անօթի փորով փրսխեցընօղ դեղ առնելով՝ հիւանդը չափազանց մէկ գրգռում մը չընէ ներսը , և իրիկվըներն ալ չէր տար . մէկ մը որ՝ տըղան հանգիստ քընանայ , մէկ մը նալ որ՝ սընունդ առնելու կերակուրը միտէին մէջէն պարսլըվելով՝ տըղան առանց սընունդ առնելու չի մնայ :

Գիշերվըները թէ որ հիւանդը սաստիկ հիւմմառնենար նէ՝ կէնէ այս անթիմօնոտ փոշիէս կուտար կէս ցորեն , հետը խառնելով քանի մը ցորեն նիթոս և քօնթռայեռվա ծեծած և բարակ մաղած :

Այս դեղըս մէկ անուշ արտաշընչութիւն մը և քըրտինք մը կը բերէր . ներսէն աք ճլյէրին գրգռութի տալու խոնաւութի մէկ կըտորը ասանկով դուրս կելլար , հիւանդութիւն ամէն տէրէճէին Փօթէռկիլ այս դեղըս գործ կածէր , և աղէկ օգուտ կը տեսնար ամէն ատենին ալ , հիչ պէտք չէր ըլլար այս դեղէս ետքը արիւն առնել՝ կամ ուրիշ լուծողներ տալ , և ներսը պարպել :

Միայն իսթիզայ կըլլար թեթև լուծող մը տալ թէ որ այս դեղս տըված ատենը օրը անգամ մը՝ կամ երկու անգամ փորը չելլար նէ . և այս բանիս համար՝ իրիկվըները տըված դեղին հետ ուղղուն չափով քիչ մը մակնէզիա կուտար :

Այս դեղըս շուտով մը օգուտ չի ցըցըներ , բայց քանի մի օր անցած չանցած կը տեսնըվի որ՝ շահ կընէ եղեր . հաղը սէյրէկ կը բըռնէ , և ուժը կըտրած կըլլայ , տենդը կը կըտրի , դըժուարաշընչու-

Թիւնը կանցնի , և չի կըտրին կամ չանցնին ալ նէ՝
շատ կը Թեթևանա :

Երկու օր մէկ ըզմէկու հետէ կուտար Փօթեռկիւ
այս փոշիս , երրորդ օրը չէր տար , ետքը ասոնք
Թուլցած ատենը կըսկըսէր օր մը տալ՝ օր մը չի
տալ , երբ որ կը տեսնար քի՛ հիւանդութիւնը ակարա
ցաւ , և վերջանալը մօտիկ է , շաբաթը միայն երկու
անգամ կուտար :

Այս դեղը ատենէն իբէն հիւանդը՝ իշու կաթ
կը խըմցընէր , և պազի ալ խիստ Թեթև ուտելիքներ
կը կերցընէր . միշտ կը պատուիրէր որ՝ շատ չու-
տեն , գէրէ աղէկ Փարխ ըրած էր որ՝ միտէն ո՛րքան
որ կերակուրով լեցուն ըլլայ նէ , այնքան ալ հի-
ւանդութիւնը ծանր և սաստիկ կըլլար :

Ասոր գըտած դեղը՝ այս երկու աղէկ յատկութիւն
ունի որ , հիշմէկ համ մը չունենալովը՝ ո՛չ աղէկ ո՛չ
գէշ , հիւանդը չի զոգուեցընէր . և տաքցընօղ չըլ-
լալուն համար՝ ներսի փափուկ գործարանքներուն
ալ գրգռութիւն չի տար . այս երկու յատկութեանս
համար մինչև հիմա այս հիւանդութեան դէմ գործ
ածված դեղերուն ամենէն ալ աղէկ է :

Այլ և այս երկու ըսած յատկութիւններէս ՚ի
զատ՝ աղէկ և զօրաւոր տիաֆօռէթիքօ դեղէ , որ
կաշիին ծակըտիքները կը բանայ և քըրտնէք կը բե-
րէ , ասանկով հիւանդութեան ուժը կըտրեւէն ետքը՝
կը մնայ հիւանդին ունակութիւնը ավրել , և ասոր
դեղ չուգեր . ուրիշ կերպ Թեքիպներ գործածել
պէտք է :

Այս հիւանդութիւնս՝ որ պուլաշըն է ըսինք , և
այնքան ալ երկան ատեն կը քըշէ նէ , պուլաշըն հի-
ւանդութիւններուն մէջ այսքան երկան քըշօղը չի
կայ , ինչպէս որ պէլի է , այն պուլաշմիշ եղօղ և
հիւանդութիւն պատճառօղ բանը ի՛նչէ նէ՝ ուժը
այսքան չի քըշեր :

Միայն կերևայ քի՝ պուլաշընութենէ սկսելով
ցընցական հազը՝ ունակութիւն եղած է հիւանդին , և

այն ունակութիւն է որ՝ կառնէ կանցնի . Բայց այն ալ կըտրեւը իրեն ձեռքը չէ , զէրէ ունակութիւնը կամաւոր չէ . գործարանքները ալ չմիշ եղած են . քիչ մը բանէն առնելու , և թեթեւ բան մի ալ գրգռուի տրվածին սկստ՝ կըսկըսի հազալ . որ այն սուլաշտ-խութիւնը չեղած իբէն՝ այն թեթեւ բանը հաղ չէր պատճառեր :

Եւ ասոր փորձ՝ ասոնք են , որ շատ հօշ աաստիկ վախը , կամ ուրիշ ամանսըղ հասած մէկ էիւր մը հիւանդը մէկէն ի մէկ ցընցելով՝ այս հազըս կանցընեն :

Խըզամուխ կամ ծաղիկ դուրս տալով ալ այս հազը կանցնի . թօնիքօ և անթիւքազմօտիքօ ըսլած դեղերուն թէյսիրն ալ այսպէս է . ասոնց հիշմէկին համար չենք կըրնար ըսել թէ՝ հիւանդուէ նիւթը տէֆ կընեն , ամէնն ալ սինիրներու օգտակար դեղեր ըլլալով՝ սինիրներուն ունակութիւնները կը շիտ կեն , մէկ պատճառէ մը մէկ հիւանդուէ ունակութիւն մը վաստըկած են նէ՝ այն կը վերցընեն :

Այս խորհրդածութիւն և այս մտածութիւն կը ցըցընէ թէ՝ ցընցական հազին երկրորդ տէրէճէին հանըվի նէ՝ ի՞նչ դեղեր ընտրելու է , կըրնայ մէկը ըսել թէ՝ առջի տէրէճէն անցընելէն ետքը՝ հիւանդին դեղ ընելն ալ մէկ է՝ չընելն ալ . դեղով պիտի անանչ ընես որ՝ շատ չի քըշէ . քիչ մը շատ կէկ քըշէ նէ ի՞նչ կըլլայ եղեր :

Այս խօսքըս ըսողը պէտք եղած բաները չէ կըրցած մըտածել . զէրէ ցնցական հազն ալ մէկ ալ ըսբազմօէն և քօնվուլիօնէէն պատճառված հիւանդութիւններուն պէս՝ կըրնայ միայն ունակութիւն եղած ըլլալուն համար՝ երկան ատեն քըշէլ . և քանի որ երկան քըշէ նէ՝ կուժոյնայ , մինչև վերջապէս հիւանդին կեանքը զարարի մեջալ կը ձըդէ :

Եւ ասիկայ խօսայ կըրնայ պատահիլ՝ Էրբ որ հիւանդին վըրայ՝ այն ունակութիւնը տահա կեցած իբէն՝ արտաքին պատճառներէն չի զգուշանայ . որ այս անդգուշութիւն կը ծանրացընէ իւր հիւանդութիւնը :

Անոր համար պէտք է այս ունակութիւն ալ վեր-
ցընել . և տեսնանք թէ՛ ասիկայ վերցընելու ուղղուն
ի՞նչ դեղեր կըրնանք ունենալ . սաստիկ վախը՝ ա-
շէկ զօրաւոր դեղերուն մէկն է տէյի կերելի . բայց
չեւեքի այս հիւանդութիւն բժշկելու համար մըշտի
վախցընել իսթիզալը է նէ՛ անիկայ չափել և գիտ-
նալը խապիլսիդէ . քիչը՝ անօգուտ է , և աւելին՝
զարարը է , անոր համար այս դեղս գործածե-
լու չի գար :

Ուրիշ դեղերն են անթիսբազմօտիքօ և թօնիքօ
ըսված դեղերը . անթիսբազմօտիքօներուն մէջէն՝
անուանի մօռուիս հեղինակը ամէնէն աւելի քաս-
դօրէօն կը գովէ , որ է քունսուղ հայասին . բայց
քուլէն բժիշկը՝ որ վարպետ և խելացի բժիշկ մը
նէ , չի հաւնիր ասոր . քանի մի հեղ փորձած եմ
կըսէ իմ հիւանդներուն վերայ , հիշ մէկ օգուտ մը
տեսած չեմ . օգուտ ըրած ունին ալնէ՛ քիչ է :

Ասկէց աւելի օգտակար է միսքը , և ասիկայ գործ
ածողները տահա աղէկ ըրած են . թէպէտ այս ալ
ամէն դիպուածի՛ և ամէն հիւանդի օգուտ չէ ըրած .
չեմք գիտեր թէ՛ աղէկ միսքը քիչ գըտնըվելուն
համար է մի որ՝ օգուտ չընէր բժիշկներուն ձեռքը
անցած միսքը , եօխսա չափը խնայելով գործածե-
նուն համար է մի :

Բայց անթիսբազմօտիքօներուն մէջէն ամէնէն ա-
ղէկը ափիօնն է , ինչպէս որ սբազմօյի ուրիշ հիւան-
դութիւններուն համար ալ զուցեցինք , շատ հեղ օգ-
տակար է՝ երբ որ հիւանդը հիւամա չունենար և
շնչառութիւնը դժուար չըլարնէ , ցնցական հազին
բռնութիւնը՝ և ուժը կը կըտրէ :

Բայց բժշկական պատմութիւններուն մէջ՝ միայն
ափիօնով կատարեալ բժշկըված ցնցական հազի
օրինակ կը գըտնըվի մի՛ չենք գիտեր :

Պութթէռ կըսէ քի՛ էսթռաթթօ տի չիքութան
(պալարրան իիւլլասասըն) ցնցական հազին դէմ
աշէկ դեղէ . թէ որ այս վարպետին ըսածը իրաւ է

նէ՝ այս դեղս ալ կածէ անթիսբազմօախքօներուն
կարգը մընաւոր։

Ուրիշ վարպետներ ալ կան որ՝ պուծթէռին պէս
կը հաստատեն այս դեղիս օգուտ ընելը, և փորձեր
կը պատմեն, որ իրենց պատմելուն կէօրէ աղէկ յա-
ջողած են. բայց ամենն ալ կասկածելի կընէ քու-
լէնին մէկ խօսքը, որ թէպէտ պարկեշտ ոճով մը կը
խօսի՝ բայց համառօտ, և ասանկով անօգուտ ըլլա-
լը կ'իմացընէ. քանի մի անգամ փորձեցի հիշ խեր
մը չի տեսայ կըսէ. պէլքի դեղագործը՝ էզաճին
աղէկ կերպով չէր հանած էսթռաթթօն։

Թօնիքօներուն կարգը կը սեպվին մուսքուս բիք-
սիտաթուս ըսվածը, և ուրիշ անուանի դեղեր, որոց
մէկն է մէշէ պուռճիլին կեղևը, (քօռթէչ չիա տէլ
վիսքօ կուէռչինօ.)

Բայց ասանկ դեղեր փորձելու ժամանակ չունին
վարպետները՝ քանի որ քընա քընան ձեռվունին
է, որ ցնցական հազը բժշկելու դեղերու մէջը ա-
մէնէն իրաւ և ամէնէն քորքուսուղ և ապահով է,
էրբ որ հազը երկրորդ տերէճէլին հասեր է նէ. և
թէ որ հետը քիչ մը հիւամաւալ դըտնըվի նէ, խիստ
քիչ եղած է որ՝ այս դեղս հիւանդութիւնը պիւ-
ծիւն պիւծիւնէ չի վերջացընէ։

Այս ալ փորձըված բան է որ՝ էրբ որ ցնցական
հազը երկրորդ տերէճէլին հասած է նէ, առաջ ինչ
թիւրլիւ կապրէր նէ՝ այն թիւրլիւն պիւծիւնճէ
փոխել անոր գլթը ընելն օգուտ ըրեր է, և շատը
մինակ այս ճամբով բժշկըվեր են։

Անոր համար պաշլըճա օդափոխութի կապըսսը-
րեն ասանկներուն բժիշկները, և շատն ալ օգուտ
տեսեր են. բայց աւելի ճարտար և խոհեմ վար-
պետները դիտեր քններ են որ՝ թէպէտ օդափո-
խութիւնը քիչ մը ատեն կը թեթևցընէ հիւանդը,
բայց պիւծիւն պիւծիւնէ բժշկելու կարողու-
թիւն չունի։

Իւրէ՛ք Էա՛նմասը . քճ : ԲԻ՛ւօսի . Էդ : Սրբայրէայք . հայ :

Ասոր որպիսո՞ւթիւնը է Էնչ ըլլալը :

* . 267 . Քանի մի տեսակ ցաւեր կան որ՝ միտէին կը տըրվին , և իրաւի ալ այնպէս կերևի որ՝ սահիհ միտէի հիւանդութիւններ են . կարելի է որ՝ այս ցաւերս ճինս ճինս հիւանդութիւններէ առաջ կուգան , անոր համար անուանին ալ զատ դընելու է . ամէնուն մէկ անուն դնելով չըլլար :

Բայց անուննին ալ զատ ըլլայ նէ՝ ամէնուն սահիհ պատճառը և աղբիւրը ուր տեղէն ըլլալը պէլլիսիզ ըլլալուն համար՝ մէկ ըզմէկէ զատելու և որոշելու համար իճատ եղած անունները մէկ ըզմէկու հետ խառնակեւէն ՚ի զատ՝ ուրիշ բան մը պիտի չընեն . Թո՛ղ որ , զատ անուն դընելով ալ զատ շահ մը պիտի չի վաստըկի :

Միտէն երկու ճինս ցաւ կունենայ . մէկը , կէօյա քի շեշ կը խօթեն՝ կամ կըտըրտելու պէս կընեն , որ սաստիկ կըլլայ . մէկն ալ կէօյա քի կը քաշեն՝ կերմիշ կընեն , և ասոր ցաւը սաստիկ չըլլար , բայց նեղութիւն շատ կուտայ :

Ասոնց երկուքին ալ երոցքը և կըծուութիւնը չիմացվիր , և ասոնց երկուքին մէկ անուն տրվեր են , կասթռօտինէ կըսեն , որ միտէի իլլէթ ըսել է , ուրիշ ճինս ցաւ մը նալ կայ որ՝ սէպէքի վըրան մէկ երոզ կըծու բան մը դըպած է՝ քէզապի պէս , և տաքութիւն ունի . ասոր քառտիալճիա կըսեն :

Տաքութիւնը շատ որ իմանայ հիւանդը նէ՝ անոր ալ սօտա կըսվի . այս զրուցված հիւանդութիւններէն ՚ի զատ , որ կըսվին կասթռօտինէա , բէռիատինէա , քառտիալճիա , և սօտա , ուրիշ մէկ հիւանդութիւն մը նալ կայ որ՝ ասոնց հիչ մէկուն չի նմանիր . և ասոր անունը սօված հեղինակը դրեր է բիւօսի սվէցեղէ . այսինքն՝ սրտայբեացք շվէտական :

Այս հիւանդութեանս լիննէոս վարպետը ուրիշ

անուն մը տրվեր էր , քառախալճիա սքուծադոր-
ռիա . այսինքն՝ Թլքցընօղ սըրտի ցաւ . այս բխօսի
ըսած ճինսը մէկ արէսէվիէ բառի մը պէս կառնէ
սոված , և քանի մի Թիւրքիւ հիւանդութիւններ կը
զատէ , բայց այս բխօսի սվէյէգէ ըսածէն ուրիշ-
նէրը՝ կամ կաւրճօտմնէա ճինսէն էն կամ քառ-
ախալճիա ճինսէն , անոնկ որ այս ճինսէն սալթ այս
բխօսին կը մնայ որ՝ հիմա պիտի պատմեմք :

Աստօթօտմնէան և քառախալճիան սէպէքի միշտ
ուրիշ հիւանդութիւններու հետ կը լլան . իրենք ի-
րենց մինակ չեն երևիր . անոր համար զատ հիւան-
դութի չեն , և զատ դեղ չեն ուզեր . պաշլըճա հի-
ւանդութիւն ուղղուն դեղօվ մը բժըշկըվածին պէս՝
անոնք ալ կը բժշկըվին տէյի՝ անոնց համար զատ
խօսք ընէլ չուղեցի :

Ասոր քակէ էյնօշնէրը :

* . 268 . Բխօսի ըսվածը անանկ մէկ իլլէթ մը
նէ որ՝ հասարակ ժողովուրդին մէջ շատ կը գլու-
նըվի . մեծամեծաց մէջ սէպէքի հիշ բացտ եկած
չունի :

Ինկիլթէոռայի սքօցիա ըսված երկիրը շատ կը լ-
լայ , լիննէոս հեղինակին խօսքին կէօրէ՝ լաբբօնիա
գաւառին մէջն ալ կը լլայ . ատէթճէ քառսուն և
հինգ կամ յիսուն տարիէն վար եղողները այս հի-
ւանդութիւն կը բըռնըվին , ծերերը այնքան չեն
իյնար այս իլլէթիս տակը , բայց չափահաս և խելա-
հաս չեղող տըղօց համար ալ՝ այս հիւանդութեան
բըռնըված էին տէյի ըսված չէ :

Մէկ անգամ մը մէկ մարդ մը այս հիւանդութիւն
քաշած ըլլայ նէ՝ անկէց ետքը շատ երկան տտեն
անցնէլէն ետքն ալ ոչ ինչ պատճառով մը կը նորի
այս հիւանդութիւնս , ծերանայ նէ կը խալտի :

Արնիկ մարդու ալ կը լլայ երիկ մարդու ալ , բայց
աւելի կը նիկ մարդու կը լլայ՝ քան Թէ երիկ մար-
դու . սլազի հեղ յղի կը նիկներուն կը լլայ , Ելլէ

շատ կընիկ յղև չեղած ատենը՝ այս հիւանդութիւնս
հիշ չեն տեսնար . յղութեան ատենին ասկէց կը
բըռնըվին :

Հարս ըլլալու կոյս աղջիկները կարգըվածներէն
շատ կը բըռնըվին . և կարգըվածներուն մէջէն ալ
տղայ չի բերօղ ամուլներուն շատ կըլլայ . հայիզնին
ալրած կընիկներն ալ որ Ֆիօռ պիանքօ ըսված իւ-
լէթը ունին , այս հիւանդութեանս շատկէկ ույ-
ղունութիւն ունին :

Ասոր վարչը :

* . 269 . Եթե իւզդէ ամուլները կըլլայ այս
հիւանդութեան սաստիկ բըռնելու ատենը , և օրհա-
սարակէն առաջ , երբ որ միտէն պարսած է :

Եւ գլխաւոր դիպուածը այս է որ՝ միտէին վերի
դիու պըզտիկ փոսը մէկ ցաւ մը կիմանայ , և միտէն
կէոյս քի կը սըխմըվի , և կըռնակին դիէն չուանով
մը քաշվածի պէս կերիմիշ ըլլալ մը կիմացվի :

Ասոր համար է որ՝ հիւանդը այն ցաւը քաշած
ատենը իսթիզայ կըլլայ որ՝ դէպ ՚ի առաջը ծրօի .
այս ցաւըս սաստիկ կըլլայ , և ատեն մը քըշէլէն
ետքը՝ կըսկըսի քեբքըստըկալ , և կը փըսխէ . բայց
փըսխելն իքէն՝ չի քաշէր այն աշխատութիւնը , որ
ատէթճէ կըլլայ փըսխօղներուն . և փըսխածը իս-
տակ մէկ ջուր մը նէ շատկէկ՝ որ գոյն չունենար ,
համը պողի հեղ թթու կըլլայ՝ բայց շատ անգամ
առլա համ չունենար :

Այս փըսխելըս մէկ ըզմէկու ետէէ քանի մի ա-
տեն կըլլայ , և եղածին պէս ալ չուտով մը ցաւը չի
կըտրեր . քիչ մը ատեն անցնելէն ետքը՝ ցաւը կը
կըտրի . և ասանկ կը դադրի բիւօսիլին բըռնելը :

Այս հիւանդութեան բըռնելը մէկ պէլի պատ-
ճառ մը չունենար . և տեսնըված չէ որ՝ ուտելիքի
խըմելիքի , կամ մարդոյս ուրիշ ըրած բաներուն
հետ իլհասութի մը ունենայ , միս ուտողներուն ալ
կըլլայ՝ խտտեղէն ուտողներուն ալ , ջուր խըմողին

ալ կըլլայ՝ գինի բախի խմորդին ալ, բայց կաթնեղէն և խմորեղէն ուտողներուն քիչ մը շատկէկ կը պատահի:

Ասոր մասնաւոր սլառճառները կերեայ թէ՛ մէկ մը ոտքերը պաղեցընելէն է, մէկ մը նալ սաստիկ կիւք և հընհընաք ունենալը, շատ հեղալ հետը դժուարամարտութեան նշան չըլլար:

Ասոր պտճառները:

* . 270 . Եւսոր բըռնած ատենը ներսի գործարանքներուն ի՞նչ կընէ, ի՞նչպէս կը դըպչի, դըպածը ի՞նչ է, ցաւը ի՞նչն առաջ կուգայ, ասոնք ալ գիտնալը խօսյալ բան չէ:

Քուլէն այսպէս կը մեկնէ այս հիւանդութիւնը բաները, բայց այն ալ կարծիք տէ՛յի կը գրէ. միտէին մկանունքներուն մանրաթելերուն մէկ սքաղ մօ մը կուգայ, և այս սքաղմօն կամաց կամաց եայլմիշ կըլլայ արիւն բերօղ՝ և արտաշնչութիւնով նօսըր հիւթերը դուրս հանող՝ խոշոր և մանր տամարներուն վըրայ. ասով ասոնց մեջի եղած շրջան առնող հիւթին զարնելը կը շատնայ, և ծայրերնին կը թոռմին պիւղիւլմիշ կըլլան. շրջանին ուժը շատ ցած ատենը տամարներուն մեջ շատ հիւթ կուգայ, և ծայրերնին պիւղիւլմիշ եղած ըլլալով՝ ամէնէն նօսը հիւթը ո՞րն է նէ՞ միայն անիկայ դուրս կըրնայ ելլալ. ասով կըլլան այս դիպուածներըս, որ իսթերիզմօ ունեցողներուն տիաբայէթէին խիստ շատ ուշղունութիւն ունի:

Ասոր դիւարը:

* . 271 . Եւս հիւանդութիւն ներքին պատճառը ի՞նչպէս որ հասկընալը դժուար է նէ, բժշկելուն ուշղուն թարզը գըտնալն ալ դժուար է. սաստիկ բըռնած ատենը ցաւուն ուժը կըտրեւու համար՝ ամէն հեղ աղէկ տէ՛յի փորձըլած դեղը ափիօնն է:

Ուրիշ անթիւքաղմօտիքօնէն ալ, ինչպէս էն՝

էթէրէ վիթուիօլիքօն և աւքալի վօլաթիլէն, պահել
հեղ օգուտ կընեն, բայց ամէն հեղ չէ. բայց թէ ա-
ֆիօնը և թէ ուրիշ անթիսբազմօտիքօները միայն
ցաւը կը թուլցընեն, և հիւանդին քիչ մի ատեն
հանդիստ կուտան. ասկէց աւելի խեր չունին:

Տիսբէբսիան աղէկ եկած դեղերը այս հիւան-
դութեան հիշ մէկը շահ մը ըրած չեն. լինէօ վարպե-
տը ասոր համար քառկա պիւքէն (նօչէ վօմիքա)
ըսված դեղը փորձեր՝ և օգուտը տեսեր է:

Սահճ. • ԳՃ: Բօլիքա • Իք: Խիլէ • հայ:

Ասոր էնչ շուշ:

* . 272 . Նյս անունս կը տրվի ստորին որո-
վայնին մէջը բէյտահ եղած մէկ ցաւի մը, և այս
ցաւըս քիչ կըլլայ որ կօթոէ, և հաստատուն մէկ
տեղ մը մնայ, մէկ տեղաց մը կըսկըսի, և եայրջիշ
կըլլայ պիւթիւն փորուն մէջը. և սէպէքի կըծիկի
մը պէս կը բոլորվի կը մնայ պորտին էթրաֆները,
որ քօլիքայ ըսված ցաւուն միւստոքիլ եղած նշա-
նի պէս մը նէ ասիկայ:

Քանի որ այս ցաւըս կայ նէ՝ թէ պորտը և թէ
պիւթիւն փորը դէպ ի ներս կը քաշվին. մկանունք
ները սբազմօի բըռնըվածի պէս կը քաշվին, և ա-
նանկ կը զատվին մէկ ըզմէկէ որ՝ փորը մէկ խիստ
լեցուն տօսրակի մը պէս կերմիշ կընեն:

Այս ցաւիս պէս ցաւեր կը պատահին շտո հեղ՝
թէ որ փոր քըշուքին, և թէ քօլեռա ըսված հի-
ւանդութեանը. բայց ասոնց քօլիքա չեն ըսեր իտ՝
թօռմինի կըսեն, թէպէտ տաճ՝ ամէնուն ալ մէկ ա-
նունով սանճը կըսեն. բայց իտ՝ անուններովը տա-
հա աղէկ մէկ ըզմէկէ ֆարխ կըլլան ճինս ճինս հի-
ւանդութիւնները:

Թօռմինի ըսված ցաւերը ոչ քօլիքային չափ
օսատկութիւն կունենան, և ոչ կը դիմանան անոր
չափ, և ասոնք ալ երբ որ սաստկանան և երկան

ատեն քչեն՝ և խաղաղութիւն ալ ըլլայ հետերնին նէ՝
անկէց ետքը Թօռմինի չեն ըսվիր, քօլիքա կըսվին:

Քօլիքային հետը փրսխելալ կըլլայ, և քանի մը
անգամ ալ կը կըրկնելի. իլլէ քի՛ թէ որ բան մը
կըլլէ, կամ առաջկուց կըլլած ըլլայ նէ, և փրսխե-
լով մինակ մըտէին մէջի գըտնըված բաները դուրս
չի տար, այլ և տուօտէնօ ըսված աղիքին մէջններն
ալ դուրս կուտայ, որ անմիջապէս (մտպէյնսիզ)
կից է միտէին. ասոր համար է որ՝ այս հիւանդնե-
րըս շատ մաղձ (սաֆրա) կը փրսխեն, և այս սաֆ-
րայէն ելած է բուն հիւանդութեան անունը, որ
սաֆրայի հիւանդութիւնն ըսել է:

Պազի քօլիքաներուն՝ աղիքներուն բէռխթէալ-
թիքօ ըսված շարժմունքն ալ թէրս կը դառնայ. ա-
ռաջկուց վերէն վար շարժին իքէն՝ այն ատենը
վարէն վեր կը շարժին. և ասոր համար հաստ աղիք-
ներուն մէջի եղած բաները պիլէ, որ է աղբը՝ որ
վար պիտի երթար, և վարէն դուրս պիտի ելար,
շարժմունքին թէրս դառնալուն համար՝ վեր կել-
լայ, և փրսխած ատենը վերէն դուրս կելլան:

Այս շարժմունքիս այսպէս թէրս դառնալը տա-
հա աղէկ անկէց աշիքեար կըլլայ որ՝ հօքնայով վա-
րէն ուղիւ աղիքին մէջ մըտած դեղը քիչմի ատե-
նէն ետքը վերէն դուրս կը հանէ փրսխելով:

Այս շարժմունքըս թէրս դարձած քօլիքային ա-
նունը զատ է իտ՝, և կըսվի բասսիօնէ իլիաքա, և
պազինները զանն կընեն թէ՛ ասիկայ ուրիշ մէկ հի-
ւանդութիւն մընէ բուն քօլիքայէն Ֆարսը:

Բայց ուրիշ վարպետներ տեսնալով որ ասոնց
երկուքին մօտիկ և մերձաւոր պատճառն ալ մէկ է,
հետի եղած դիպուածները և նշաններն ալ մէկ են,
ցաւն ալ մէկ է ըսին. միայն թուլութիւնով և
սաստկութիւնով մէկ ըզմէկէ Ֆարս ունին:

Հատ անգամ քօլիքային հետ հիւամա չըլլար.
բայց պազի անգամ որ աղիքն է ցաւցածը նէ՝ այն
աղիքին վերան բորբոքում մը կըլլայ, այս բորբոքու-

միւս հիւանդութիւն ամէն դիպուածները կը ծանրացընէ . և խապիւ է որ բէռիսթալթիքօ շարժմունքին ետ դառնալուն ալ պաշլըճա պատճառը այս ըլլայ . և չիւնքի բասսիօնէ իլիաքա ըսված հիւանդութիւն ճանչնալու պաշլըճա նշանը աղբը վերէն գալն է , անոր համար այս բորբոքումին ալ նշան ասիկայ կըրնայ սեպվիլ :

Ասոր համար տահա աղէկ է իլիաքան քօլիքայլին սաստիկ տէրէճէն է տէյի գիտնալ , քան թէ երկուքը զատ հիւանդութիւն դնել :

Ասոր պատճառները :

* . 273 . Քօլիքայլին նշանները , և այս հիւանդութիւնս քաշէլէն ետքը՝ մեռնող մարդոց մարմինն քննութիւն աշիքեար կը ցըցընէ քի՝ այս հիւանդութեւ մօտաւոր պատճառն է սբազմօյով աղիքներուն պուռուշմիշ ըլլալ կըծկըտիլը :

Պաղիներուն վերայ տեսնըված է որ՝ աղիքներուն մէկը մէկալին մէջ անցեր է , բայց ստուգված չէ թէ՝ այս դիպուածըս միայն բասսիօնէ իլիաքա ըսված տեսակի՞ն մի կըլլայ , և այս տեսակին ալ ամէն անգամ կըլլայ մի :

Ալեսէվիյէ ատէթ է որ՝ քանի մի ճինս քօլիքա կը բաժնեն , բայց ամէն հեղինակին ըրած բաժանմունքը մէկ թիւրլիւ չէ :

Եւ չիւնքի հեռաւոր պատճառներուն պաշխա պաշխա ըլլալը ասոնց թիւրլիւններուն մէջն ալ պաշխա պաշխա ըլլալ մը կը մըտցընեն , այս կողմէն խապիւ է քանի մը ճինսերը խօլայ ճանչնալ :

Բայց գիտնալ պէտք է որ՝ այս ամէն ճինսէն ներսէն պատճառը՝ որ է մօտաւոր պատճառը՝ մէկ հատիկ մը նէ , աւելի չէ . աղիքին մէկ կըտօրլին սբազմօյով կըծկըտիլ և պուռուշմիշ ըլլալն է :

Պատճառը մէկ եղածինս պէս՝ բժշկելու թարգմալ Փարիս չունենար , և ի՞նչ բաժանմունք որ բժշկելու թարգմալ Փարիս չունի նէ՝ պարսպ և անօ-

գուռն բաժանմունք է :

Քանի մի թիւրիւ քօլեքաներ կան՝ որ կըսվին սթէոքօռաչէա, քալօզա, և քալքօլօզա, ասոնք կը հասկըցընեն որ՝ աղիքին լեցվելէն և թըխըմիշ ըլլալէն առաջ կուգայ ցաւը, ասոնց քօլեքա ըսվել պէտք չէ՝ միայն թըխնըխուծէր համար, այն ատենը քօլեքա կըսվին՝ երբ որ աղիքին վըրան սբաղմօն տիրէ՝ և աղիքը սլուռուշմիշ ըլլայ, որ ասանկ եղած ասանկը քօլեքայի դեղ կը տըրվի :

Ասոր դարմանը :

* . 274 . Մղիքներուն սլուռուշուխուծիւ բանալու է որ՝ այս հիւանդութիւն բժշկելի . և ասոր ուշուշուն դեղերը երեք թախըմ կը զատվին . առաջինն է՝ անթիսքազմտիքօ դեղերով սբաղմօն կըտընէ՝ և թեթևցընել, երկրորդն է՝ լուծող դեղերով աղիքները խըթել՝ և արթընցընել, և ուժ տալ, երրորդն է՝ կըծկըտած աղիքը բանալ և լայնցընել :

Ասոնց վըրայ առանձին յատուկ յատուկ զոուցելէն առաջ՝ պէտք է ասիկայ խապար տալ որ՝ երբ որ քօլեքան սաստիկ է, և հիւանդին շատ նեղուի կուտայնէ՝ ուրիշ դեղերուն վըրայ մըտածելէն առաջ՝ ատեն չանցուցած՝ շուտով մը պէտք է արիւն ատնել, որ չէ թէ միայն չի թուլուր որ բորբոքում մը բէյտահ ըլլայ, որ առանց արիւն ատնելու խիստ խօլայ է բէյտահ ըլլալը, և խիստ վտանալու բան է :

Այլ և աղիքներուն սբաղմօն կըտընու համար ալ զօրաւոր մէկ դեղ մը կըրնայ ըլլալ ասիկայ . պէլքի պազի զապուն և տկար մարդոց համար այս դեղս ուշմիշ չըլլայ . բայց ով որ քիչ մի ուժ և զօրութի ունի նէ՝ առանց վախու անոնց ամէնուն ալ ընել պէտք է, էփ էշկեարէ իսթիզալը ալ է այն ամէն դիպուածներուն՝ որ մէկ նոր սկսած բորբոքումի մը կասկած կուտան, կամ բորբոքումի ուշուշուութիւն մը կերևնայ հիւանդին վըրան :

Պէտք է արիւն ատնելը կըկնէլ՝ երբ որ կը տես-

նաա քի՝ արիւնին վարայ մար կապելով բորբոքման նշան ալ տրվաւ , կամ առաջին արիւն առնելուն վարայ հիւանդը Թեթեցաւ , կամ նազը լեցուն և կարծր է՝ և շուտ շուտ կը նետէ , որ ասոնք առնեն ալ ինչ հիւանդի վարայ տեմնըվին նէ՝ պէտք է շիւբհէսիդ արիւն հանել :

Ընելու և գործածելու անթիսքազմօտիքօներն են՝ տաք բան մը դրնել ցաւցած տեղին վրան , Թէ՛ չոր ըլլայ և Թէ՛ Թայ . բէհլիվան եախըսին , ափիօնը , և անուշ ըսված եղերը :

Չոր տաքութիւն կըլլայ՝ հիւանդին փորուն վարայ մէկ կենդանի մը կապելով , կամ մէկ սլըզտիկ կաշիէ տօպրակի մը մէջ տաք ջուր լեցունելով , և այն տօպրակը վրան կապելով , կամ ուրիշ լաթեղէն տօպրակներու մէջ ուշ պաղելու տաք բաներ դնելով և վրան կապելով , որ քիչ մի առն ալ վրան պիտի կենայ :

Հատ անգամ այս կերպովս հիւանդութիւն բժշկելված է , բայց ասոնցմէ զօրաւոր է Թայ տաքութիւնը . ասիկայ գործ կածվի՝ կամ հիւանդը մինչև կէս մէջքը տաք ջուրի մէջ Թաղելով , կամ տաք ջուրի մէջ լաթ խօթելով և քամելով , և ցաւցած տեղին վրան դնելով . ջուրի մէջ Թաղվելը այն կողմին աղէկ է որ՝ շատ տեղը մէկէն կը Թըրջի , և իլէ ոտքերը :

Բայց գործածութիւն տեմնըված է որ՝ այս դեղս սախատութիւն ալ ունի . անոր համար ասկէց աղէկ սեպելու է Փօմէնթիները . իլէ որ կըրնայ գործածվիլ երկան ատեն մէկ տիւղիւյէ , և տաք ջուր մըտնալուն օգուտը ասովալ կըրնայ տեմնել ուղողը . ուր որ ուղէնէ Փօմէնթօն զարնելով , Թէ՛ փորուն վրայ՝ և Թէ՛ ոտքերը :

Փորուն դուրսի դիւ կաշին աղիքներուն հետ շատ սըխ իլհախութիւն և կապվիլ մը ունենալով , երբ որ աղիքները սքազմօի բըռնըվին և պուռուշմիշ ըլլան նէ՝ այն կաշին ալ պուռուշմիշ կամ կերիւմիշ

կըլլայ. անոր համար փորուէն վերայ բէհլիվան եա-
խըսի զարնըվինէ՝ կըրնայ այն սբաղմօն տաղըդ-
միշ ընել. անկէց աղեքներուն ալ շահը կը դըպչե-
լսած իլհախոսութեան և կապակցութեանս համար:

Այս կանոնիս վերայ է որ՝ քօլիքա ունեցողնե-
րուն շատ գործ կածեն բէհլիվան եախըսին, և շատ
շահ կընէ, և չէ՛ թէ միայն բէհլիվան եախըսին, այլ
և որքան լափաներ կան որ՝ ուռւպէ՛ֆաչիէնթէ կամ
էբխսբասթիքա կըսվին, ինչպէս են՝ սըլստորը, հառ-
տալ եախըսին, և այլն. փորուէն վերայ զարնըվելով՝
քօլիքային շահ կընեն:

Այս հիւանդութեւս ափիօնին ընելու օգուտը
անստոյգ է. բայց չիւնքի քիչմի ատեն պէտք է
ցաւին ուժը կըտրել, իսթիզայ կըլլայ ափիօն գործ
ածել. իլլէ՝ երբ որ ցաւը շատ է, և շատ նեղու-
թիւն կուտայ:

Բայց այս ալ գիտցած ըլլաս որ՝ ափիօնը աղիք-
ներուն բէռխսթալթիքօ ըսված շարժումը կը
թուլցընէ, և կը քիչցընէ, և ասով սբաղմօյի սու-
ռուշտուրմիշ ընելուն ժամանակ կուտայ. ասոր հա-
մար թէպէտ քիչմի ատեն ցաւը կը կըտրէ, բայց
ցաւին պատճառը էվելցընելով՝ տահա գէշ կընէ:

Այլ և՛ այս հիւանդութեւս շատ օգտակար ըլ-
լալուն համար՝ իսթիզալը ալ է լուծող դեղեր՝ տա-
լը. և ափիօնը լուծող դեղերուն գէմ դընելով՝
ուժեւորին կը կոտրէ, անոնք սլարապ կը հանէ:

Ասոր համար շատ բժիշկներ այս հիւանդութեւս
ափիօն տալ չեն ուզեր որ՝ զարարլը է. բայց ուրիշ
վարպետ և իմաստուն բժիշկներ ալ կան որ՝ իսթի-
զայ կը սեպեն այս դեղս տալը. և կըսեն որ՝ այս
դեղս գործ ածելու ատենը խոհեմութիւն բանեցը-
նելով՝ ասկէց շահ ալ տեսնըված է:

Երբ որ քօլիքայէն առաջ խապղութիւն չըլլայ, կամ
քօլիքան պաղութիւնէն պատճառած չըլլայ, կամ
հոգւոյն կիւքերէն, կամ հընհընուքէն, կամ ուրիշ
մէկ բանէ մը՝ որ սննդներու վերայ թէյսիւր կընեն,

աֆիօնը անանկ մէկ դեղ մը նէ այս էթրաֆնէրուս որ՝ հիշ զարար չի կըրնար ունենալ, և օգուտ ընելուն վերայ ասլա երկբայութիւն ընել պէտք չէ:

Բայց զարարը և զհեանքեար է՝ երբ որ հիւանդը ամէն օր խապզութի ունի, կամ հիւանդութիւնը չի բըռնած իքէն և քանի մի օր առաջկուց խապզութիւն սրտահաճ էր. անանկ որ՝ կըրնաս կարծիք ընել թէ՝ փորուն մեջի աղբը կարծրացած է. ասանկներուն աֆիօն տալ իսթիզայ պիւլէ ըլլայ նէ՝ պէտք է առաջկուց լուծող դեղով մը փորը մաքրել, ինչպէս են՝ օլիօտի ըիչինան, կամ օլիօտի լինի, և այլն. (* . Ռ . Թ . 77 .) խապզ եղած ատենը՝ երբ որ կիմանաս քի՝ սաստիկ սբազմօ ունի առանց բորբոքման, և փրսխելուն համար չես կըրնար լուծող դեղեր տալ, և սաստիկ և չի կիմանալու ցաւալ ունենայ. պէտք է աֆիօնին ասլաւինիլ, չէ թէ թուլցընօղ (անօտինօ) դեղի չափով տալով, այլ անթիսբազմօտիքօյի չափով. շատկէկ տալով որ՝ սբազմօին դէմ դընէ, որ լուծող դեղերուն մապէյնները տալ իսթիզալը է:

Այս դիսպուաճներուս քանի որ աֆիօն տաւ նէ՝ կամ տուածէդ առաջ կամ անմիջապէս վախիթ չանցուցած ետքը պիտի զօրաւոր լուծող դեղ մը նալ տաս որ՝ աֆիօնը խապզութիւն պատճառելով զարար մը չընէ:

Խապիլ է որ՝ ճիւսքիամօ ըսված դեղը՝ որ հէմ թըմրեցընօղ է, հէմ լուծող է, աֆիօնին ու լուծող դեղերուն երկուքին մէկէն տեղերնին բըռնէ:

Քօլիքային ատենը պազի վարպետներ անուշ իւղեր խըմցընել կապըսպըրէն շատկէկ, և կերելի թէ՝ հախ ունին, զէրէ այս իւղերըս՝ հէմ անթիսբազմօտիքօ են, հէմ փորը թուլցընօղ են. միայն նայելու է որ՝ հիւանդը ասոնցմէ չի գանի, և չի փրսխէ. զէրէ այն ատենը զիւան կընեն:

Ասանկ իւղերը շատ մը մէկէն խըմելու ուշուոն միտէներ զանն կընէմք թէ խիստ քիչ կան աշխար-

քիս մէջ . անոր համար այս դեղս ալ ալէսէվիյէ չի կըրնար ըլլալ :

Քօլիքան բժշկելու դեղերուն մէկ ուրիշ թիւր-
լիւն ալ լուծող դեղերն են , որ խրթելով կարթըն-
ցընեն աղիքները՝ և ուժ կուտան , որ մէջը թըխան-
միշեղած բանը դուրս նետէ . այս լուծող դեղերըս՝
կամ բերնէն կը տըրօլի , կամ հօքնայ կըլլայ վարէն :

Եւ չիւնքի հիւանդութեան բուն տեղը հաստ
աղիքներուն մէջն է , որ վարին մօտիկ են , անոր հա-
մար հօքնա ընելէն սկսանիլը աղէկ է . ղերէ շու-
տով և անմիջապէս վախիթ չոռած թէյսիր ընելով
հօքնան շուտ մը նալ կը թեթեցընէ հիւանդունը ,
և հիւանդը կը հանգչեցընէ . և թէ որ բերնէն տաս
լուծող դեղն է՝ խապիլ է քի՝ փըսխելով դուրս
նետէ . որով հիշմէկ շահը չի տեսնար :

Սկիզբը անուշցընող հօքնա թափելու է , որ ըտել
է քի՝ շատ մը ջուր և քիչ մը նալ անուշ ըսված
իւղերէն խառնելով՝ այն գործածելու է հօքնայի .
պազի կըլլայ որ միայն այս հօքնաներըս բաւական
օգուտ կընեն , ուրիշ դեղի կարօտ չըլլի :

Բայց ամէն հեղ սալթ ասիկայ չօգտէր . պէտք է
ասոնք ընելէն ետքը՝ տահա աւելի խթիչ և գըր-
գըռիչ դեղեր գործածել , հետերնին նեղութեւս ըս-
ված աղերէն աղ մը խառնելով , և այս աղերուն մէ-
ջէն ամէնէն աղէկ կը սեպեմք ծովային աղը՝ կամ
ուրիշ ասոր նըման աղ մը :

Թէ որ այս աղի հօքնաներս շուտով դուրս ել-
լան , և ասոր համար՝ կամ ուրիշ պատճառի մի հա-
մար թէյսիր չընեն և օգուտ մը չի տան նէ , այն ա-
տենը այս աղերուս հետը խառնէ քիչ մը նալ սի-
նամէքի՝ կամ ուրիշ անանկ լուծող մը որ՝ ջուրը
անոր լուծող ուժը առնէ իրեն քաշէ , որ հօքնայով
ներս գացած ժամանակը լուծել տայ :

Պազի հեղ վինօ էմէթիքօ ըսված գինին ալ կը
գործածվի այս հիւանդութեւս՝ հօքնայի համար . և
օգուտ ալ կընէ . բայց ամէն հօքնաներէն աղէկ է

աս հիմա գրելու հօքնաս :

Ա՛ռ մէկ օնչիա թիրէմէնթին, հաւկիթի մը դեղ-
նուցով խառնէ՛, լըճախ ջրով հալեցուր, և գործ
ածէ՛. և այս հօքնաներուն հիշմէկը օգուտ չըրաւ
նէ՛ թիւթիւնին մուխը ներս խօթելու է աղիքնե-
րուն մէջը, և թէ որ այս ալ խեր չընէ, գործիքով
աղիքը բանալու է, որ հիմա կըսենք :

Բայց պաղի հեղ հօքնաները բանին պիլէ նէ՛ հի-
ւանդութիւն օգուտ չեն ըներ, հիւանդութիւնը թէք-
միլէն բժշկելու համար՝ այն ատենը իսթիզայ կը-
լայ ուրիշ ճամբաներ գործ ածել :

Պաղի հեղ քիչ մի կը թեթեւցընեն հիւանդութիւնը
պէլլի պէլլիսիզ, անոր համար ալէսէվիյէ իսթիզայ
կըլայ բերնէն լուծող տալով բժշկել հիւանդու-
թիւնը, պաղի հեղ ասոնց մէջէն ամէնէն զօրաւոր-
ները և տուամթիքա ըսվածները իսթիզայ կըլան :

Բայց ասոնք ամէն ատեն գործ ածելէն դգուշա-
նալու է. մէկ մը որ շուտով կը փըսխեցընեն, և ա-
նանկ դուրս կելլան ներսը մէկ թէյսիւր մը չըրած.
մէկ մը նալ որ՝ կըրնան խօլայութիւնով բորբոքում
բէյտահ ընել, թէ որ չի քակվին և թըխանըսու-
թիւնը չի կըրնան բանալնէ :

Անոր համար է որ՝ խոհեմութիւն կը խնդրէ հար-
կաւ հիւանդութեան ըսկիզբները կակուղցընող և
քիչ բորբոքում տըվող լուծող դեղեր տալ :

Քուլէն կըսէ քի՛ լուծող դեղերուն մէջ շատ
անգամ իմ ձեռօքս հիւանդներուն շահ եղած է
քոլադալը տի թառթառօէն. քիչ քիչ և սըլս սըլս
տալով՝ քիչ ատենվան մէջը շատ բան գործ ածելով :

Այս դեղս այս կերպով տըրվի նէ՛ միտէն մէկ
ծանրութի մը չի մանար այս դեղէն՝ և չի փըսխեր.
դէրէ շատ պիլէ տըրվի նէ՛ ուրիշ աղիքներուն պէս
շուտով փըսխըվելու դեղ չէ :

Քիչ մի ուժովկէկ դեղ պէտք ըլլայ նէ՛ ձեալա-
բան աղէկ է՝ էրբ որ պէտք եղածին պէս պատրաս-
տըլի, անհամութիւն փէք շատ չէ, առնօղը չի դա-

նիր . միտէյին ալ աւելի մէկ խրթում մը՝ կամ ծան-
րութի մը չի տար՝ մէկալ սաստիկ լուծօղներուն չափ :

Պազի քօլեքաներու՝ մինչև որ շատ քալօմէլանօ
չի տասնէ՝ չեն լուծեր . պազի վարպետներ մինա-
սիպ տեսան աղիքներուն թըխանըխութիւնը բանա-
լու համար՝ անթիմօնոտ փըսխեցընօղ դեղեր տալ
քիչ քիչ . այս դեղերըս զօրաւոր լուծմունք կուտան
շատ հեղ , միայն՝ փըսխել չի տան , և այս ճամբով
միտէէն դուրս չելլան :

Պազի հեղ լուծող դեղերը անօգուտ ըլլալով
ոտքերուն և պաճախներուն վըրայ շատ պաղ ջուր
սէրբմիշ ընելն ալ օգուտ ըրած է :

Աղիքներուն սբազմօն տէ՛ք ընելու համար՝ գործ
ածելու երրորդ ճարն ու հնարքն է առանց դեղի
գործիքով աղիքները լայնցընելը . այս գործիքըս
երկան ատեն՝ սընդիկն էր . անոր համար սընդիկ կը
խըմցընէին , և մինչև հիմա շատ տեղ ասանկ հիւան
դութեւ սընդիկ կը խըմցընէն , իլէ՛՝ անատօլու . որ
չէ՛ թէ սալթ սանճըյի կամ ուրիշ հիւանդութիւնե-
րու համար՝ գործ կածեն այս դեղս , այլ և հիչ մէկ
հիւանդութի մը չունեցած իքէն , իլէ՛՝ մայիս ամ-
սուն մէջ , փորերնիս լուծէ տէյի՝ սընդիկ կը խըմեն :

Բայց այս հիւանդութեւ վըրայօք՝ ասոր ընելու
օգուտը շիւբհէլի է . և թէ որ չի կըրնայ քակել
սընդիկը նէ՝ աճապա մէկ սախառ տեղէ մը չի՞ կըր-
նար մի ծակ բանալ . թէ որ թըխանըխութիւնը բիւ-
ռօին անմիջապէս մապէյնսիզ վարերը ըլլայ , կամ
տուօտէնօին մէջը ըլլայ . ուրիշ բժիշկներ ոսկի կամ
արծաթ մանր գընտակներ կըլլել կուտան եղեր
հիւանդներուն . ասոնց հիչմէկը օգտակար բաներ
չեն , և ասոնք գործածօղները վարպետ բժիշկ ալ
եննէ՛ գործածութիւնին անօգուտ և անպըտուղ է :

Ուրիշ մէկ ճարմը՝ մէկ յատուկ գործիք մը շին-
ված է՝ որով շատ ըլլճախ ջուր կը թափեն ուղիղ
աղիքին մէջը , ասիկայ աղէկ մէկ հնարք պուլուշմը
նէ , և խելք կը կըտրէ . այս ջուրըս մէկ տիւզիւյէ

և մէկ թիւրլիւ կըրնաս ներս թափել՝ քիչ կամ շատ՝ ուժ տալով ուղածիդ չափ:

Այս գործիքըս շատ գործածողներն են՝ տէհա-
էն և քուլէն վարպետները, և կը վըկայեն քի՛ ա-
ղիքներուն պուռուշուխութիւնը բանալու աղէկ մէկ
գործիք և հնարք պուլուշմը նէ ասիկայ:

Մինչև հիմա ինչոր ըսինք նէ՝ քօլիքան ալէսէ-
վիյէ առնելով՝ անանկ դեղեր ըսինք որ՝ ամէնուն
միակերպ ուշմիշ կըլլայ, անոր համար պէտք է այս
տեղս քիչմը նալ այս հիւանդութեան միւստաքիլ
եղած թիւրլիւներուն վըրայ խօսիլ, որ իրենց մախ
սուս եղած դեղ և դարման և զատ վարպետութիւն
կուզեն:

Ասոնց մէկ թիւրլիւն է քօլիքա տի բուաթու
ըսվածը, որ ինկիլիզները տէվընշիուի փորու ցաւ
կըսեն, տէվընշիու գաւառին մէջը ասիկայ շատ ըաստ
գալուն համար, ինչպէս Ֆռանսըզներուն ալ բու-
աթու ըսված երկիրը շատ կըլլայ:

Խիթէ Բոսդէայ:

* . 275 . Այս թիւրլիւ սանճըյիս՝ թէ՛ պատ-
ճառը և թէ՛ գործքերը մէկ ալ թիւրլիւներէն պիւ-
թիւն պիւթիւնէ կը զատվին, ասոր պատճառը ինչ
ըլլալը Պաքէու և Հառտէյ անուն վարպետները
շատ փընտըռելով՝ վերջապէս գըտան:

Բայց այս գըրքին վարըշը չի ներէր որ՝ նոր գըտ
նըված գիւտերը՝ որ տահա ալէսէվիյէ փորձըված
և ըստուգված չեն, ամէնուն առաջը դընենք, անոր
համար միայն բժշկելուն թարգը գրելով՝ հերիք
կը սէպենք:

Այս հիւանդութիւն ինչ թարգով և ինչ ճամբով
կը բըռնէ մէկ մարդ մը, մեր երկիրներուն ատէթ
չըլլալուն համար՝ չեմք գիտեր, բայց նմանութեան
կանոնով նայելու որ ըլլանք նէ՝ չիւնքի այս քօլի-
քա է, քօլիքայի համար ալէսէվիյէ ըսած դեղեր-
նիս ասոր ալ օգուտ պիտի ընէ:

Զեյթն հասարակելու . ԿՃ : Վեշանիէ . ԷԳ : Հիւանդու-
թիւնս . Կարգ . հայ :

Ասոր բաժանումն :

* . 276 . Սոված և Սակար անուն վարպետ բը-
ժիշկները առաջինը եղան որ՝ այս հիւանդութիւնե-
րուն վերայ աղէկ խօսեցան , և երկու կարգ բա-
ժանեցին :

Մէկ կարգն է այն հիւանդութիւններուն՝ որ մար-
դոյն միտքը ծուռ ու մուռ բաներ կուգան , ուրիշ
մարդոց մըտածելուն թարգին չի նմանիր անոր մը-
տածելը . ասոր կըսեն ալլուշինացիօնէ , հայ՝ թիւ-
րադատութիւն :

Երկրորդ թիւրլիւն է այն հիւանդութիւններուն՝
որ անկանոն իշտահ և սաստիկ կիրք կունենան . աս-
որ կըսեն մօռօղիթա , հայ՝ մորոսութիւն :

Անէոս ալ այս երկու բաժանմունքը կընդունի
ուրիշ անուններով . ալլուշինացիօնէին կըսէ մօռայօ
իմաճինառիօ , հայ՝ հիւանդութիւն երեակայութե .
մօռօղիթաին կըսէ մօռայօ բադէդիքօ , հայ՝ հի-
ւանդութիւն կրից :

Բայց ուրիշ բժիշկներ այս բաժանմունքըս սրա-
կասաւոր սեպելով՝ չեն ընդունիր . զէրէ դեղի կող-
մանէ ընդ հանրութիւն չունին , և ասոր տեղը ու-
րիշ բաժանմունք կը դնեն :

Վօժէլ այս հիւանդութիւններուս մէջէն ալլուշի-
նացիօնէ և մօռօղիթա անունները կը վերցընէ .
զէրէ միւստաքիլ հիւանդութիւններ ըլլալով տեղա-
կան հիւանդութիւններուն կարգը կըրնան մըտնալ , և
ասոր համար մոքի շփոթութիւն կուտան կարգացողին :

Ասոնց տեղը ալէսէվիյէ անուն մը կը դնէ , բա-
ռանիէ , որ քուլէն վէզանիէ ըսաւ . և անկէց ետքը
այս անունըս վօժէլին դըրած անունէն աւելի ալէ-
սէվիյէ եայլլմիշ եղաւ , ասոնց կարգէն դուրս հա-
նէց վօժէլ սուտ գատմունքները և խենթ ու խե-

լառ խօսքեր խօսելը, և իշտահի անկանոնութիւնը, որ կը տեսնուի ատէթ իւզընէ թիմարխանէի խենթերուն վըրայ, և այս զատածնեւուն ալ միւստաքիւլ անուն դրաւ իբէռէսդէսի, որ է բուն խենթութիւնը:

Եւ իրաւի որ շատ մարդիկ կան քի՛ երեւակայութիւննին աւըրված է, տեսածնին ինչպէս որ է նէ՝ անանկ չերևիր աչքերնուն, սուտ կամ սխալ կը դատեն, և այս է վէզանիա ըսված հիւանդութիւնը, որ ըսել է դիւրադատութիւն:

Եւ շատ հեղալ մէկ սուտ դատումը ուրիշ սուտ դատումի մը ուժ կուտայ կամ թէմէլ կըլլայ. ալլուչինացիօնէ ըսվածն ալ ծուռ դատմունք մընէ, բայց միւստաքիւլ, այսինքն՝ մէկ զգայարանք մը միայն իրեն տակը ինկածը ծուռ կը դատէ, մէկ ալ զգայարանքները առողջ են և դատմունքնին շիտակ է. այս հիւանդութիւն եւլի է, միայն այն ծուռ դատմունք ընօղ զգայարանքին մախսուս է:

Վէզանիան հետը ալլուչինացիօնէ դըտնըվի ալ նէ՝ այս ալլուչինացիօնէս բուն հիւանդութեւը մէկ զուհուրածն է, մի և նոյն պատճառէ առաջ կուգան. անոր համար երկրորդական կը սեպվի բուն հիւանդութեան քով:

Մօռօզեթան ալ՝ ըսած կերպովնիս պաղի հեղ վէզանիային հետ մէկ տեղ ըլլալով՝ այս ալ երկրորդական հիւանդութիւն և բուն վէզանիային պատճառէն առաջ եկած զուհուրած մը կըրնայ սեպվիլ:

Բայց պաղի կըլլայ որ՝ մօռօզեթա ըսված հիւանդութեւն վէզանիա կը սրտաճառի. և այն ատենը վէզանիան կըլլայ երկրորդական հիւանդութիւն, և մօռօզեթան ասը և բուն հիւանդութիւն:

Ասանկ իբէն ալ վարպետները ատէթ չեն ըրած որ՝ մօռօզեթան ինք իր դըլխուն մախսուս և միւստաքիւլ հիւանդութիւն սեպեն, և վէզանիան անոր երկրորդական տան. զէրէ վէզանիան մօռօզեթան ալէսէվիյէ է:

Ի՛նչ որ է նէ՝ վէզանիա անունը միւստաքիւլ

յատկացեալ է այն ամէն հիւանդութիւններուն՝ որ դատողութիւնը սախտած է. այս թիւրլիւիս մէջը սըղ մած հիւանդութիւնները երկու թիւրլիւ են. մէկը անոնք են որ՝ մարդը արթուն իջէն բաստ կուգան. մէկալը անոնք են որ՝ քընացած իջէն երազի կարգով կուգան կանցնին:

Արթուն իջէն եղածներն ալ կըրնանք երկու թիւրլիւ մըտածել. մէկ թիւրլիւն է սխալ դատմունքը, որուն տէլիռիօ կըսեն, որ եղառանցանք ըսվածը. մէկն ալ մէկ տկաբութիւն մը նէ՝ որ չի կըրնար մըտածել, խելքը չի հասնիր, չի հասկընար. և ասոր կըսեն Փաթուխթա, որ է ասլշութիւն. մենք հիմա առաջինին վըրայ խօսինք:

Զատնայան:

*. 277. Մէն մէկ մարդ մէյ մէկ թիւրլիւ բան հասկընալ և դատել ունի, և ասոնք ամէնն ալ մէկ ըզմէկէ տէրէճէ տէրէճէ Փարխ ունին. անոր համար այս տեղս զատել պէտք է որ՝ դատմունքին սխալը ո՞րն է, հիշ չի կըրնալ դատելը ո՞րն է, որ անոր կէօրէ հասկընանք թէ՝ ո՞ր հիւանդին համար տէլիռիօ ունի ըսելու է, և ո՞ր հիւանդին համար Փաթուխթա ունի պիտի ըսվի:

Ասիկայ հասկընալու համար՝ առաջ զատենք այն սըլիալ դատմունքները որ՝ տէլիռիօին մախսուս են:

Դատմունք ըսածնիս այն է որ՝ տեսած և հասկըցած երկու բաներնիս մէկ ըզմէկու քով որ բերենք նէ՝ որոշենք զատենք՝ թէ անոնք մէկ ըզմէկու նըմանութիւն ունի՞ն մի, աննմա՞ն են մի, մէկ են մի, զատ բա՞ն են մի, մէկ ըզմէկու հետ կասկացութիւն ունի՞ն մի, չունի՞ն մի:

Ըսենք թէ՝ ձեռքըս կըտոր մը սառոյց (սլուզ) կառնեմ, այս մէկ բանն է. ձեռքիս վըրայ մէկ պաղութիւն մը կիմանամ, այս ալ երկրորդ բանն է. կը մտածեմ թէ՝ ա՞րդեօք այս պաղութիւնը այս սառոյց բըռնե՞լն է մի, և կըսեմ թէ՝ անկէ՞ց է, այս դա-

տառն է • զէրէ ըսել է թէ՛ սառոյցն ու պաղուծիւ
մէկ ըզմէկու հետ կապակցութիւն ունին :

Երբ որ այս կապակցութիւն ինքեար ընեմ նէ՛
զառանցանք է • երբ որ չի գիտնամ թէ՛ կապակ-
ցութիւն ըսած բանը աշխարքիս մէջ կայ մի , չի կայ
մի • ասիկայ ապշութիւն է • բայց ասոնք այս անուննե-
րըս վաստըկելու համար՝ իսթիզայ է որ այս դատ-
մունքներըս իրեն արթնութե ատենը ըրած ըլլայ :

Եւ տէրիւիօին մէկ թարզն ալ այն է որ՝ պիւ-
ծիւն մարդիկ ալէսէվիյէ իրեն զաննին դէմ եղած
ըլլան • ամէնը մէկ բերան իրեն զաննը սըտեն , և
մինակ ինքը այն զաննին վըրան մնայ :

Անոր համար պազի բաներ կայ որ՝ անոնք ըսելը
խենթութիւն է էթրաֆին կէօրէ • ըսենք թէ մէկ
հասարակ մարդ մը ելլայ ըսէ թէ՛ ես թագաւոր
եմ , իրեն քովի մարդոցը թագաւորի պէս հրաման
տայ , այս ինչ բանը սյսպէս ըրէք ըսելով , ամէնն ալ
այն մարդուն համար խենթ է կըսեն • բայց թագա-
ւոր եմ ըսելը՝ խենթի խօսք և խենթութեան նը-
շան չէ • թէ որ այնպէս ըլլար նէ՛ աշխարքի մէջ
որքան մարդ որ թագաւոր եմ ըսեր նէ՛ խենթ
սեպվելու էր :

Նոյն մարդը որ այսպէս հասարակ մարդ մը ի-
քէն՝ թագաւոր եմ ըսաւ նէ՛ խենթ սեպվեցաւ •
Երբ որ բաղդին բերմունքէն թագաւոր ըլլայ անի-
կայ , և անկէց ետքը ես թագաւոր եմ ըսէ նէ՛ թէ-
պէտ խօսքը նոյն առաջին խօսքն է , բայց խենդու-
ծիւն չի մնար այն տեղը և չի սեպվիր , իլլէ քի՛
թէ որ այն ատենն ալ ես թագաւոր չեմ ըսէ նէ՛
խենթ կըլլայ :

Ասոր պատճառը ի՞նչ է որ՝ մի և նոյն խօսքը մէկ
մարդ մը ըսէ նէ խենթ է , ուրիշ մը ըսէ նէ խենթ
չէ , զէրէ առաջին ըսողին պէս հիշմէկ ըսող մը նալ
չի կայ , ինքը մինակ ինք իր գըլխուն պոյ կը քաշէ •
ուրիշներուն ըրածին և դատմունքին ուշիշ չըլլաւ՝
չի համաձայնիր :

Մեկալին ըսածը հասարակութեան ըսածին ուշ-
շուն և համաձայն է, անոր համար ասիկայ խենթ չի
սեպվիր, առաջինը խենթ կը սեպվի:

Ասկէց հասկըցիր որ՝ խենթութի մէկ նշանն ալ
ուրիշին զաննին չի համաձայնիլն ու ուշմիշ չըլլալն
է: և ասոր համար յամառութին (ինտուն) ալ մէկ
ճինս մը թեթև խենթութի է, թէ որ շատ մարդու
ըսածին դէմ դնէ նէ՝ կամաց կամաց խենթութի
կը մօտենայ:

Խենթին մէկ մեծ նշանն ալ, որ ինտուն մարդէն
ասով կը զատվի, այս է որ, իրեն մէկ ատենվան
ըրած դատմունքը՝ ուրիշ ատենվանին դէմ կելայ.
որ ըսել է թէ՝ մէկ ըսածը մեկալին ուշմիշ չըլլար.
խենթը պոչնուղ չունի ետ:

Պազի հեղ զգայարանքները ապա մէկ սախատու-
թիւն մը չունեցած իքէն՝ ծուռ կը դատէ տեսած
բաները, և ասոր պատճառը ներսի դիէն մէկ խան-
գարմունք մը եղած պիտի ըլլայ. այսինքն՝ ուղեղը
երեւակայութի անանկ բաներ կը ցըցընէ որ՝ զգայ-
ութիւնները անոր նման բան չեն իմանար:

Այս օրիսալ և ծուռ հասկընալէն ալ հէլպէթ
ծուռ դատմունք կամ տէլիոիս պիտի հետևի. տէ-
լիոիսին մէկ ուրիշ էթրաֆն ալ այս է որ՝ տեսած
ու ըսած բաներուն խալիպները ծաղրական կեր-
պով մը մէկ ըզմէկու միացընելով՝ արտառոց բա-
ներ կը հանէ:

Շատ մարդոց մըտքին մէջը՝ իրեն կեանքին և
ապրուստին իխթիզալը եղած միջոցները մէկ թիւր-
լիւ են, մէկ ըզմէկէ ֆարիս չունին, անոր համար այս
ատէթճէէն զատված զաննը խենթութիւն է:

Այս հիւանդութիւն մըտքին գործարանքներուն
մախտու է. դէրէ յիշողութի մէջի եղած բաները
կավրէ՝ կամ կը գոցէ. որ յիշողութիւն է դատման
ասլըլ իխթիզալը գործիքը:

Տէլիոիսին երրորդ թարղն է մէկ սաստիկ կիրք
մը, որ երբեմն վախը կըլլայ, և երբեմն բարկութիւն:

որ առաջ այն բաները ընայ ալ նէ՝ այն վախը կամ
այն բարկութիւնը չէր պատճառէր . և այն բանը ու-
րիշ մարդոց ալ կը պատուէր, բայց անոնք չեն վախ-
նար , կամ չեն բարկանար :

Ասոնք դիտելէս ետքը՝ կըրնանք քիչ խօսքով տե-
լիոյսն սահմանել թէ , արթուն մարդուն սուտ ե-
րևակայութիւնէն՝ կամ սրխալ յիշողութիւնէն
առաջ եկած ծուռ դատմունք մը նէ . որ այս ծուռ
դատմունքներէն ալ մինասխալութիւն կերպեր կը
պատճառին :

Եւ այս տելիոյս երկուք կը բաժնւրվի . մէկ
թիւրլիւին հետ հիւսմամբ կամ թմրութի կը գըտնը-
վի , և մէկ ալ թիւրլիւն՝ այս հիւսմանութիւններէս
ազատ է . այս առանց տենդի և առանց թմրութե-
եղած թիւրլիւն ալ իտ" միւստաքիլ անունով Փօլ-
լիտ կըսվի , որ հայ" կըրնանք ըսել յիմարութիւն .
և մենք հիմա յատկապէս այս թիւրլիւին վերայ
պիտի խօսինք :

Յիմարութիւն :

* . 278 . Հնար է որ Փօլիտն կամ յիմարութիւնը
ալէսէվիյէ անուն մը սեպվի , և ասոր տակը քանի
մի թիւրլիւ խենթութիւններ կը պարունակի՝ կը
սըղմի , բայց մենք ասոր ներքին պարունակված
թիւրլիւները չի քըննած իբէն՝ տեսնանք քի՛ յի-
մարութեան ալէսէվիյէ պատճառը ի՞նչ է :

Ասոր պատճառները :

* . 279 . Ս" արդըս ողջ առողջ իբէն՝ հոգին ու
մարմինը մէկ ըզմէկու հետ այնպէս կապակցութիւն
մը ունին որ՝ հոգին ինչ հիւսմանութի կամ անկար-
գութիւն որ ունենայ նէ՝ անոր թէմէլը և քեզքը
մարմինին վերայ փընտըռելու է . նիւթեղէն և
մարմնաւոր գործիքներուն մէկը հէլպէթտէ քի մէկ
սախտութի մը պիտի ունենայ , թէպէտ շատ հեշ
ալ ասանկ պատճառ մը չի գըտնալնուս համար՝ կը-

սենք քի՞ ասոնք հոգւոյ կամ մըտքի հիւանդու-
թիւններ են :

Այս վարպետութիւն է Հալլէռ և Պօռհաւ ճար-
տար բժիշկներուն . ասկէց ՚ի զատ գիտնալ պէտք է
որ՝ սինիրներուն ամենուն ալէսէվիյէ քեօքը՝ որ է
ուղեղին մէջը , հոգիին հետ աւելի կապակցութիւն
ունի . և ասանկ կըսեն՝ չէ՛ թէ միայն բժիշկները ,
այլ և նոր քաջ տրամաբանները , լօք , քօնախլէաք ,
սօաւէ , և այլն , այս անդամքըս քիչ մը սախտածին
պէս պիւլթիւն մըտքին և խելքին սախտութիւն
կը բերէ :

Այս սինիրներուն ալէսէվիյէ քեօքին հասարա-
կօրէն ուղեղ կը զրուցվի . բայց այս վերջին ըսած-
նիս ընդունելով՝ մեզի մեծ դժուար առաջարկու-
թիւն մը կուգայ՝ որ լուծելու է :

Չենք կըրնար շիւբհէլէնմիշ ըլլար որ՝ մարդոյս
մըտքին պազի գործողութիւնները ուղեղին շարժ-
մունքներէն առաջ կուգան , և ասիկայ աղէկ սապիթ
ընելով և օրինակներով կը հաստատէ Կօպիօ :

Բայց այս շարժմունքներըս մենք չենք իմանար ,
անոր համար չենք կըրնար ստուգել թէ ուղեղին
որ կերպ շարժմունքը մարդոյս միտքը կը փոխէ և
ի՞նչպէս կընէ . չենք ալ գիտեր թէ՝ ուղեղը ի՞նչ-
պէս կը շարժի , ի՞նչ եղանակով , և ի՞նչ օրինա-
կով կը փոխվի :

Ուղեղին շարժմունքներուն վերայ աղէկ տեղե-
կութի չունենալնուս համար՝ չենք կըրնար մըտքին
հիւանդութիւններուն պատճառները աղէկ և լրման
հասկընալ , և ո՛չ սահի՜ս դժուարութիւն գըտնալ , և
ո՛չ ուրիշներուն գըտած դժուարութեանը պա-
տասխան տալ :

Արընանք ըսել թէ՝ ուղեղին տամարներուն մե-
ջը շրջան առնօղ արիւնին ավօրվէլէն՝ կամ շրջա-
նին շուտ կամ ծանր ծանր ըլլալէն՝ կըրնայ մըտքի
շփոթութի մը պատահիլ . բայց բժիշկները՝ որ աս-
սանկ բաները աղէկ քըննած են , չեն կըրցած հաս-

կընալ և դիտել և քննել, թէ այս թիւրլիւ արեան
շարժմունքին շատնալը՝ կամ քիչնալը՝ կամ փոխ-
վիլը՝ մըտքին փոփոխութի մը տրված ըլլայ . ասի-
կայ եղած ալ է նէ՝ ամէն ատեն և ամէն էթրաֆին
մէկ թիւրլիւ եղած չըլլալուն համար՝ եղածներն
ալ դիպուած (ռաստ կէլէ) բան մը կը սեպվի :

Այլ և այս ալ սահիհ է որ՝ սինիրի կարողութի
(բողէնձա նէռվողա) ըսված կարողութիւնն է
մըտքին թէյսիրներուն ասըլ քեօքը . և այս կարո-
ղութիւն ըսածնիս՝ շատ բժիշկներուն զաններուն
նայելով, մէկ խիստ նօսը և խիստ շարժուն հիւթ մը
նէ, որ ուղեղին և սինիրներուն ծուծին մէկ կըտո-
րին մէջը եռլէշմիշ եղած կամ փակած կերևնայ ,
անանկ մէկ կերպով մը որ՝ մեղի ծանօթ չէ . և ա-
ռողջ մարդուն մէկ սինիրէն մէկ ալ սինիրը կըրնայ
խօշայ մը անցնիլ :

Խիստ պէլլի փորձ ունիմք որ՝ այս հեղուկըս
զգայարանքներուն վըրայ եղած սինիրներուն ծայ-
րերէն խիստ շուտով կըրնայ ուղեղը հասնիլ , որ
ասոր հասնելով զգայարանքներնուս քովը եղած
բաները մենք ալ կ'իմանամք . այլ և փորձով գիտեմք
որ՝ այս սինիրի կարողութիս խիստ քիչ ժամանակի
մէջ կըրնայ ուղեղին մկանունքներուն վըրայ եղած
սինիրներուն հասնիլ , և այն սինիրներուն ուժովը
այն մկանունքները շարժել՝ մեր կամքին ուղա-
ծին կէօրէ :

Եւ չիւնքի մըտքին գործողութիւններուն չափը և
պատճառը և թէմէլը զգայութիւններն են . և անդամք
ներնիս շարժելնուս արմատը կամքն է . և կամքին
ու միտքին սինիրներուն հետ ունեցած իլհասութիւր
այս սինիրի կարողութի՝ կամ կենսական ոգի ըս-
ված հիւթերնուս միջնորդութիւր, և երթալով գալով
կըլլայ կոր , ասոր համար անկասկած կըրնան ըսել
թէ՝ ուղեղին ու անոր ճինս ճինս շարժմունք-
ներուն մըտքին վըրան թէյսիր ընել և խենթութի
պատճառեւ ալ՝ այս կենսական ոգիքին միջնոր-

դու թեամբը կըլլայ :

Այս շարժմունքներու հանդամանքը և մէկ ըզմէկէ զանազանութիւնը ֆարխ ընելը դժուար բան է , և բժիշկները ատէթ իւզրէ այս բանս մ'ծին և չի հասկըցվելու բան մը սեպած են , անանկ որ՝ հիշխելքերնին չի կըտրեր թէ՛ ասոր լըմանին պիտի խելք հասնի :

Այս յուսահատութիւնս պատճառ կըլլայ որ՝ որքան խելք հոգնեցընենք նէ՛ պարապ է ըսելով ասոր վըրայ ասլա քննութի չեն ըներ , և ասոր համար այս յուսահատութեանս չեմ հաւնիր կըսէ . և կարդացողն միտք արթընցընելու համար՝ իրեն միւստաքիլ զաննը՝ կամ դրութիը՝ կը գրէ . յայս ունիմ որ կըսէ՝ այս զաննիս սուտ ըլլալը պիլէ խեր ընէ բժշկական գիտութե՛ այս բանիս վըրայօք , զէրէ այս զաննըս սուտ հանօղը հէլպէթտէ ինքն ալ իրեն կողմէն ճշմարտանըման զանն մը գըտնալու միտք պիտի հոգնեցընէ , և այս միտք հոգնեցընել է մեր ուզածը . մեր զաննը կըսէ իրաւ է եղեր՝ սուտ է եղեր հոգ չէ :

Այան աշխբեար կերեի որ՝ կենսական ոգիքին ուժը , և դիւրաշարժութիը ամէն ատեն մէկ չի կըրնար ըլլալ . այս զատ զատ տերէճէներս որ կայ այն կենսական ոգիքին վըրան նէ՛ քըննելով երկու ճինս կըրնանք գըտնալ . մէկը կըսվի արթընցընել , (էչչիթամէնթօ ,) մէկալը հանդարտութի (քօնչիտէնցա :)

Մինիրի կարողութիւնը՝ կամ կենսական ոգիքը արթընցընել անոր կըսենք՝ երբ որ ճինս ճինս թէյսիրներ իճրա ընելու հերիք ուժ ունին . և երբ որ այս ուժը՝ և շարժականութիը ատէթ եղածէն ալ աւելի շատցած է նէ՛ անոր ալ այս էչչիթամէնթօ անուը կը տըրվի :

Քօնչիտէնցա կամ հանդարտութի կըսենք՝ երբ որ կենսական ոգիքը իրեն վըրայ ինկած բաները իճրայ ընելու՝ կամ առաջկու ըրած բաներնին ընէ :

ըստ ուժ չունին, այս անուաններս և այս գործքերս
կը դնեմք նե՝ բանաստեղծական անուաններ չեն
կըսէ քուլլէն, ամէն ատեն մեր աչքովը տեսած
բաներնուս մախսուս եղած անուաններն են:

Այս ուժը էվէլնալը՝ կամ պակսելը ինչով կը
լայ, անիկայ չենք կըրնար հասկըցընել. այս էչչի-
թամէնթօ և քօնչիտէնցա ըսված յատկութիւնները՝
որ կենսական ոգիքները ունին ըսինք, պազի սէ-
պէպներ կըլլայ որ՝ աշիքեար կըլլան. բայց արթ-
նութեան ատենը պէլի եղածէն աւելի է՝ քընա-
ցած ատենը աշիքեար ըլլալն:

Աղէկ և կատարեալ քընացած ատենը՝ կենդա-
նական գործողութիւններուն վերաբերեալ ոճքան
շարժմունքներ կընէ կենսական ոգիքը նե՝ ամէն
ալ կը դադրին, աչքը չի տեսնար, ականջը չի լը-
սեր, և զգայարանքներուն հիշմէկը բան մը չի զգար
չի մանար. այս է քօնչիտէնցա ըսածնիս:

Արթնութեան ատենը ասոնց թէյսիբը ֆարսիլ է.
և այն մարդն որ կատարեալ առողջութեան մէջ կը
կենայ նե՝ ամէն սինիրներուն և ամէն զգայարանք-
ներուն գործողութիւնները տեղն են, և ասոր հա-
մար կըսենք թէ՝ կենսական ոգիքներուն էչչիթա-
մէնթօն կատարեալ է:

Ասոնք ալ մարդ չի կըրնար ինքեար ընել, որ
ամէն օր աչքով տեսած բաներնիս են, ասոնք դնե-
լէն ետքը՝ պէտք է այս ալ մտածել քի՛ երբ որ այս
երկու թարգերս էչչիթամէնթօ և քօնչիտէնցա ըս-
վածները յաջորդաբար մէկ ըզմէկու ետեւէ կըլլան.
ինչպէս որ ատէթ իւզլէ ամէն մարդու ամէն օր կը
պատահի, սէպէքի՝ խապիլսիզ է որ ափանսըզ մէկէն
ի մէկ պէտք եղած փոփոխութիւնները բաստ գան:

Կամաց կամաց կըլլան այս փոփոխութիւններէս, և
քիչ մը ատեն կուգեն մէկ ըզմէկու յաջորդելու. և
ասիկայ սահիհ է՝ թէ զգայութեան կողմանէ՝ և թէ
շարժման կողմանէ. երբ որ մէկ մարդ մը քընանա-
լու ըլլայ նե՝ կամաց կամաց անոր զգայութիւնները

կը կապովին . անանկ որ՝ նոր քունը տարած ատենը մէկ թեթեւ ձայն մը կամ շարժում մը նալ հերիք է անոր կենսական ոգիքը արթնցնել, որով ինքն ալ կարթննայ . բայց քիչ մը ատեն անցնելէն ետքը՝ այն շարժումնքը՝ և այն ձայնը՝ և անկէց քանի մի տերէճէ ալ աւելի ըլլայ նէ՝ չաղդեր թէյսիր չընէր տառկողին, զերէ քունը խորունկցած է . ըսել է քի՝ կատարեալ քնացած է , և կենսական ոգիքը քօն-չիտէնցա ըսված վիճակին մէջ մըտած են :

Շարժող զօրութիւնն ալ ասանկ կամաց կամաց կը կապվի , կամքը չի կըրնար իր ուզածը ընել , և շարժմունքները առաջ մէկ անդամքին կը դադրի , ետքը մէկալինը . ասոնք շարժել ուղեւու ատենը՝ արթննալէն ետքը քիչ մը ատեն պիտի քըշէ . որ խելքը գլուխը գոյ կըսվի . և այս միջոցիս՝ տահա քունը գլուխն է կըսվի . ըսել է թէ՝ տահա կենսական ոգիքները քօնչիտէնցա ըսված վիճակին մէջն են :

Արթննալու ատենը՝ աչքները չի բացված ի-քէն՝ ականջները կը բացվին . ինչպէս որ քնանալու ատենն ալ ականջներէն առաջ աչքերը կը դոց-վին , և բառէթճէ շարժմունքը իր չափը չի գըտած՝ պիւթիւն զգայարանքները կը բացվին :

Պազի հեղ զգայարանքները կը բանին . աչքը կը տեսնայ , ականջը կը լսէ . բառէթճէ շարժմունքներն ալ կըրնայ ընել . կելլայ կը նըստի , կը քալէ , և այլն . բայց միտքը արթնցած չըլլար , տեսածները՝ կամ ըրածները՝ միտքը չի կըրնար առնել . և այս է քնաչըջութիւն ըսվածը , որ իտ՝ սօննամայօլիզմօ կըսվի :

Ըսածներէս կըրնաս հասկընալ որ՝ այս երկու յատկութիւններս որ ըսինք՝ չէ թէ ամէն մարդու վըրայ զատ զատ տերէճէ ունին , այլ և մի և նոյն մարդու վըրայ՝ ամէն ատեն մէկ տերէճէի մէջ չեն մնար . և իրենց տերէճէին կէօրէ՝ խելքին ալ փո-փոխութիւն կըրնան բերել :

Ինչպէս որ ամէն մարդ այս ըսած փոփոխութիւններս՝ իր վերան փորձը տեսնալով գիտէ, նմանապէս ալ ամէն մարդ գիտէ՝ և իր վերան փորձած է որ՝ կենսական ոգիքներուն անկանոն շարժած ատենը խենթութիւն կը պատահի :

Այս խենթութիւն շատ մարդոց քրնացած ատենը կը լըայ, և երազ կըսվի, և յիրաւի երազին մէջ չեղած բաներ կը տեսնայ, իրեն ատէթ եղածէն դուրս գատմունքներ կընէ : Հիշ մէկ ըզմէկու հետ մինասիպէթ չունեցող բաները մէկ ըզմէկու բուպար կընէ, ասոնց բուպար ըլլովէն ծաղրական բաներ կը հանէ : և այս բաներըս թէ որ արթուն իքէն ընելու ըլլար նէ՝ կատարեալ խենթ կըլլար :

Ասկէց կը հասկընամք որ ուղեղին գրգռութեւր մէջ՝ մէկ անհաւասարութի մը ըլլալէն կը պատճառի խենթութիւնը, զերէ երազն ալ ասկէց կը պատճառի կոր՝ որ խենթութեան նման է :

Մըտքերնուս գործողութիւնները կատարեալ ըլլալու համար՝ պէտք է քի՝ գրգռութիւնը ուղեղին ամէն դին և ամէն մասունքներու վըրայ հաւասար եայլլի ըլլայ, և թէպէտ չենք գիտեր և չենք կըր նար սապիթ ընել թէ՝ տեսած բաներնիս՝ որ աչքերնուս առաջը չեղած իքէն ալ անունը լըսելով մըտքերնուս մէջի խալիպը կը նորոգվի, և այս նորոգվելուն ատէթ եղած է մըտքերնիս կուգայ ըսելը : այս մըքի մէջի խալիպներս ուղեղին մէջը պահված են մի՝ եօխսա պիւթիւն ուղեղին վըրայ եայլլի չեղած են մի : Բայց ինչպէս որ ըլլայ նէ՝ իսթիզայ է մէկ բան մը դատելու՝ կամ հասկընալու ատեննիս՝ այն բանին մինասիպէթ ունեցող խալիպները ինչ բան են և ուր են նէ՝ կարգաւ մըտքերնուս առաջը բերել : և թէ որ ուղեղին մէկ մասը մէկ կողմը չի կըրնաս շարժել նէ՝ այն մասին կամ այն կողմին մթապըլի խալիպը մոռցած կըլլաս :

Թէ որ այն շարժելու մասին կամ կըտորին տեղը՝ ուրիշ մէկ խալիպի մը կողմը գրգռվելու ըլլայ

նէ՝ փրնաորուած խալիպիդ տեղը այս չի փրնաորուածըդ կուգայ, կը սխալես, խալիպին սխալէլէն ալ դատմունքը սրխալ կելլայ:

Այս ըսածներըս աղէկ հասկընալու համար՝ գիտնալ պէտք է որ՝ մարդս քընացած ատենը քօնչիտէնցա ըսածնիս սկիզբէն մինչև վերջը մէկ տէրէ՝ ճէ չըլար, ըսէլ է քի՝ քունը սկիզբը թեթև և ետքը խորունկ կըլլայ:

Անոր համար պազի հեղ էզմը ատեն քընացած իքէն ալ՝ որ խորունկ քուն ըլլալու ատենն է, դուրսէն իրեն զգայարանքներուն վերաբերեալ, բան մը պատահի նէ՝ խիստ շուտով կիմանայ. թէ ճայն եղեր՝ և թէ՝ շարժմունք:

Այս գագաթունքներս չիւնքի ուղեղին ամէն կողմը հաւասար չեն աղդեր թէյսիր ընէր քունին մէջը՝ քօնչիտէնցա ըլլալուն պատճառովը, անոր համար այս ալ մէկ ճինս մը երազ կամ խենթութի է, կամ երկուքին մապէյնը բան մը նէ:

Այս խենթութէս կազատի՝ եբբ որ ուղեղը իրեն կատարեալ հաւասարութիւնը գըտնէ գրգռութեանը կողմանէ. կամ եբբ որ կենսական ոգիքը ուղեղին ամէն դիւան վըրան հաւասար աղդեն թէյսիր ընեն:

Ամէն մարդ աղէկ Ֆարսին գացած է կարծեմ, թէ այն քունն որ շատ երազ կը բերէ, լըման քուն չէ, շատ հանգստութի չի տար առանց երազի եղած քընանալու չափ. ասոր համար ատէթ իւզդէ առտըվան դէմ երազ կը տեսնըվի՝ եբբ որ քունին ուժը անցնելու մօտիկ է, և շատ հեղալ քունին մէջը մարմնոյն մէկ բան մը ըլլայ նէ՝ անոր նմանը երազ կը տեսնէ:

Արթնութե ատենն ալ տէլիոփի ույլուն օրինակ ըլլալու բան մը ըստ կուգայ մարդոյս մըտքին, կենսական ոգիքներուն անհաւասար գրգռութէն, և այս է որ կըլլայ հիւամա ունեցող մարդերուն:

Եւ պէլի է քի՝ հիւամային ատենը ուղեղին թէյսիրը կենսական գործողութիւններուն վըրայ՝

շատ պակասած և քիչցած է . ասոր համար հիւմնային հետ ատէթ իւզըէ տէլիուիօ կը գըտնըվի . այս տէլիուիօս՝ որ հիւմնային ատէնը ըստ կուգայ , հիւանդութեան վարըշին մէջը մախսուս ժամանակ ունի իրեն , և նշաններ ալ ունի որ՝ չեկած իքէն պիտի գայ տէյի կըրնանք հասկընալ . և ատէնը այն է որ՝ կամ պիտի քընանայ հիւանդը , կամ քընանալէն նոր արթընցած է :

Ասկէց կերևի որ՝ հիւմնային սկսած ատէնը կենսական ոգիքին գըգուող ուժին հաւասարութիւնը կտրելով , ամէն տեղ մէկ կերպ թէյսիր չընելով խենթութի կը պատճառի . և հիւանդութիւնը սաստկացած ատէնը նոյն պատճառը սաստկանալով խենթութիւն կուգայ :

Այս ամէն ըսածներէս աղէկ հասկըցվեցաւ կարծեմ , թէ խենթութիւն ասըլ պատճառը՝ կենսական ոգիքներուն ուղեղին վըրայ մէկ թիւրլիւ թէյսիր չընելն է . բայց չէնք կըրնար իմացընել և էշկեարէ ընել . ի՞նչպէս կըլլայ որ ուղեղին ամէն մասունքը մէկ թիւրլիւ չեն առներ կենսական ոգիքներուն տպաւորութիւն , ասոր պատճառը կենսական ոգիքն են մի , սինիրներն են մի , ուղեղն է մի . և մարդոյս կենդանական , կենսական և բնական գործողութիւններուն ի՞նչպէս մէկ թիւրլիւ չըլլար կենսական ոգւոյն թէյսիրը :

Բորբորում ունեցող հիւանդութիւններուն մէջ մէկ խթիչ բան մը ուղեղին թէյսիր ընելով՝ կենսական գործողութիւններուն վըրայ ունեցած ուղեղին ուժը էվելօք կը սաստկանայ . կենդանական ուժը՝ կամ հիչ չի փոխվիր , կամ փոխվի ալնէ՝ շատնալուն տեղը կը քիչնայ . ասոր զլթ պաղի խելագարութե ղուհուրաթներուն կենդանական գործողութիւնները որ՝ միշտ ուղեղին կախում ունին , զարմանալի կերպով մը կը շատնան , կենսական գործողութիւնները որ՝ սըրտէն առաջ կուգան , կամ հիչ չեն փոխվիր , կամ խիստ քիչ կը փոխվին :

Ասանկ բաներուն թէպէտ ուղեղին կազմութիւնը ,
 և շարժմունքներուն ճինսերը , և կենսական ոգիքը՝
 ուղեղին հասած ատենը խըթելուն կամ շարժելուն
 թարգը մեղի ծանօթ չեն . բայց մ' թապսուծիւնով
 եղած բաները քըննելով՝ և անոնց վերայ տիք քաթ
 ընելով՝ կըրնանք հասկընալ թէ՝ խենթութե պատ
 ճառը ի՞նչ կըրնայ ըլլալ :

Յիմարութիւն :

* . 180 . **Լ**աջալ ըսինք թէ՝ երկու ճինս կըլլայ
 տէլիռիօն , մէկին հետը հիւմմա կըլլայ , մէկը տ-
 ոանց հիւմմայի կըլլայ , հիւմմայով եղածին վերայ
 այս տեղս խօսք չունիմք , ուրիշ տեղ ըսած եմք ,
 իլլէ՝ բորբոքումներուն կարգին մէջը ուղեղի բոր-
 բոքման վերայ (* . 95 .) :

Հոս միայն անոնց վերայ կը խօսինք որ՝ հետեր-
 նին բորբոքում չերևիր . և վեզանիէններուն կարգին
 մէջը կը մըտնան . ասոնց ամենուն ալ ալէսէվիյէ ա-
 նուն գըրված է իտալ՝ բացցիա , որ աշխարհաբառ
 փոխուկութիւն ըսելու շատ ուշղուն կուգայ :

Ասոր մէկ թիւրլիւն է մանիա , հայ՝ մոլեգնութիւն ,
 տճկ՝ , չըլլենլըք . և ասանկներուն՝ մեռնելէն ետքը
 ուղեղին բանալով տեսնուած է որ՝ ալէսէվիյէ
 ուղեղին մէջը մէկ ավրածութիւն մը կայ , աւելի չոր
 կըլլայ , և թանձր , և թափանցիկ , և կարծր , որ այս
 հիւանդութիւնս չի քաշած մեռնողներուն ուղեղը՝
 այս չորս թարգըս ասոնց վերայ տեսնուած տերե-
 ճէովը չունենար :

Պաղի հեղ ուղեղը ատէթ եղածէն աւելի թայ
 և կակուղ կըլլայ , և այս դիս այն դին խօլայ կը
 ծըռմըռկի . Մեքէլ բժիշկը ասանկ մէկ խենթի մը
 ուղեղը աղէկ քըննելով մեռնելէն ետքը , թէ
 թանձրութեը և թէ ծանրութեը՝ շատ ֆարխ գը-
 տաւ խելացի մարդուն ուղեղին նայելով :

Այս բաներըս ուղեղին ամէն կողմին վերայ մէկ
 կերպ մի կըլլան , տեղտեղ կը փոխվին մի , չենք

կըրնար որոշակի և բացարձակ գիտնալ . զէրէ ան-
գամազննինները որ՝ մեռելներուն մարմինը կը բա-
նան , աղէկ տիքքաթ ըրած չեն այս բանիս վերայ :

Բայց քանի մի փորձերէն սահի՜հ կերևի որ՝ ու-
ղեղին ամէն կողմը մէկ կերպ պիտի չըլլայ . և այս
մէկ կերպ չըլլալս ալ՝ քուլէնին ըսած պատճառը
կը հաստատէ :

Մօռկանէի ճարտար և խելացի բժիշկը կը հաս-
տատէ որ՝ մանիսքօ (չըլլին) ըսված խենթերուն
ուղեղը ատէթճէ չոր և թանձր և կարծր կըլլայ . և
այնքան անգամ մեռելներուն վերայ ասկայ տե-
սեր է որ՝ պիտի ըսեր թէ՝ ամէն չըլլններուն
ուղեղը ասանկ կըլլայ :

Բայց ուրիշ ըրած փորձերուն մէջը կը տեսնուի
որ՝ ուղեղին ծուծը այսպէս չոր և կարծր իբէն՝
ուղեղին խելապատակ ըսված մասը՝ իրեն բնական
թացութիւնը և կարծրութիւնը ունի , և պազի զուհու-
րաթններուն՝ ատէթ եղածէն աւելի ալ թաց գըտ-
նըված է խելապատակը :

Նոյն մօռկանէն տեսեր է որ՝ շատ անգամ ու-
ղեղին մէկ կողմը չոր և կարծր իբէն չափէն աւելի ,
մէկ ալ կողմը նոյնպէս չափէն աւելի թաց և կա-
կուղ գըտնըված է . ասոնք ամէն ալ քուլէնին
ըսածը կը հաստատեն այս հիւանդութեանս պատ-
ճառներուն վերայ :

Բացիա ըսված խենթութիւնէն մեռնողներուն
ուղեղը բանալով՝ ասըլ ուղեղին գործարանքին
մէջը ավըրվածներ տեսնըված է . և կերևի թէ՝ կեն-
սական ոգիքները ավըրված մասին վերայ՝ ուրիշ
թիւրլիւ թէյսիր կընեն , չավըրվածին վերայ՝ ու-
րիշ թիւրլիւ :

Ավըրված տեղը այն կենսական ոգիքներուն գոր-
ծողութիւնը մէկ դիէն մէկալ դին անցնելու ճամբան
ալ կը գոցեն . և ասոնց ո՞րն որ ըլլայ նէ՝ կըրնայ
խենթութիւնս պատճառել :

Ասոր վերայ այնքան փորձեր եղած են որ՝ կար-

ծեմ՝ ամէն բժիշկ ալ պիտի զանն ընէ թէ՛ այս հիւանդութիւն ուղեղին գործարանքին ավրովելէն կը պատճառի ամէն ատեն :

Ասոր հետեւութիւն այն կըլլայ որ՝ խենթերը անբժշկելի պիտի ըլլան . չեւեքի որքան օսկանիքաբարձ հիւանդութիւններ կան որ՝ գործարանքներուն ավրովելէն կը պատճառին՝ ամէն ալ անբժշկելի են :

Փորձը այս զանն ընելը՝ սուտ հանած է՝ գերէշատ խենթեր տեսեր ենք և բժշկական պատմութիւններու մէջ կարդացեր ենք որ՝ կատարելապէս բժշկուած են , ասլա խենթութեան նշան մը չի մնալով վերանին :

Եւ չենք կրնար ըսել թէ՛ այս բժշկուած խենթերուն ալ ուղեղը ավրովել էր , օսկանիքա հիւանդութիւն ունէր , և ետքը բժշկեցաւ , և այն սախառութիւնը շիտկեցաւ . անոր համար այս ետքէն անցնող խենթութիւններն ալ ուրիշ մէկ փորձ մը ընեն որ՝ կենսական ոգիքներուն ուղեղին վերան թէյսիր ընելը անհաւասար եղած պիտի ըլլայ , և անկէց խենթութիւն պիտի պատճառի . որ ետքը այն անհաւասարութիւնը զուհուրածով մը անցածին պէս՝ խենթութիւնն ալ կանցնի :

Հատ խենթութե մէջն իքէն մեռնողներուն ալ ուղեղին կազմութե մէջը այնպէս գործարանքի սախառ չէ տեսնուած . իլլէ՛ պազէ հեղ հիշ մէկ խենթութեան պատճառ ըլլալուն բան մը նալ չերևիր :

Այս ալ մէկ տարացոյց (իսպաթ) մընէ որ՝ այս հիւանդութեան պատճառը ուղեղին գործարանքին սախառութիւնը չէր . ասոնցմով ըսել չենք ուզեր թէ՛ ուղեղը ասլա պատճառ չէ՛ այս հիւանդութեան . ղերէ խաղիլ է որ՝ անդամազննիները մեռելներուն մարմինը բացած՝ և ուղեղը քննած ատենին՝ ուղեղին չորութեն և կարծրութեն ուրիշ բանի տիւքաթ ըրած չըլլան . և չեն նայած թէ՛ ուղեղին մասունքներուն մէջը մէկ ըզմէկու աննմանութիւն

կայ մի, եօխսա առաւ մէկ ըզմէկու նման են մի:

Թէ որ ասոր տիքքաթ ըրած ըլլային նէ՝ խապիւ էր որ՝ հիւանդութե պատճառին վերայ քիչ մը բան էլեւ կըրնայինք սորվել:

Խենթութե վերայ անդամազոննիններուն ըրած քննութիւնները շատ պակասաւոր են. միայն մօռկանէի վարպետին գրածները աղէկ են:

Ասոր գիտել:

* . 281 . I. յոբան բաներ գրելէս ետքը այս հիւանդութե վերայ՝ շատ կուգէի աղէկ մը խելագարութեան ֆարխերը գըտնալ ուղեղին կողմանէ. որ ասոնք բժշկելու ուշուռն ճամբայ մը գըտնըվեր. բայց մինչև հիմա այս ֆարխս գըտնըված չէ, և գըտնըվելու յոյս ալ չի կայ. անոր համար այս տեղս քուլէն վարպետին քանի խորհրդածութիւնները դնենք. պէլքի ասոնք այս հիւանդութիւն բժշկելու ճամբան գըտնալու քիչ մի օգուտ ընեն:

Առնօլտ անուն վարպետը հոգնեցաւ գըտնալու թէ՝ մանիա կամ մոլեգնութիւն ըսված խենթութիւնը քանի՞ ճինս ունի՝ հոգւոյն կողմանէ նայելով. և երբ որ հասկընանք քի՝ հոգւոյն ո՞ր վիճակին՝ ուղեղին ո՞ր վիճակը ուշուռն կուգայ, այն ատենը աղէկ կըրնանք շահ տեսնալ այս երևելի վարպետիս գըտած մեծապրիսութիւններէն:

Բայց հիմա որ՝ ուղեղին ու հոգիին շարժմունքներուն մէկ ըզմէկու հետ մեծապրիսութիւնը չենք գիտեր, այս վարպետիս աշխատութիւնէն պտուղ մը չենք կըրնար ունենալ:

Խենթութե թիւրլիւ տերէճէներ կը ցըցընէ. բայց կարծեմ թէ՝ այս տերէճէներուն ֆարխը դորժադրութեան կողմանէ՝ կամ հիշ օգուտ չունին, կամ խիստ քիչ:

Այլ և այս թիւրլիւներըս կըրնան մէկ ըզմէկու հետ խառնըվիլ, մէկ ըզմէկու հետ փոխըվիլ, և մէկը երթալ՝ ետէն մէկալը գալ մի և նոյն մարդուն

վերայ • անոր համար տահա աղէկ կերելի խենթութեան
թիւններուն ամենուն մէկէն մէկ պատճառ մը տալ, և
ամենն ալ բժշկելու մէկ կերպ դեղի մը կարօտ ըլլալ:

Ասանկ քիչ բան գիտնալու համար այս հի-
ւանդութեան վերայ՝ ըսելիքնիս ալ քիչ կըլլայ • և
մենք այս թիւրլիւ հիւանդութիւններուն միայն եր-
կուքին վերայ խօսինք • մէկը միւստաքիւ մանկա ըս-
վածը, մէկն ալ մէլանքօլիան:

Գիտեմ որ ամէն խենթութիւն այս երկու թիւր-
լիւիս մէջ չեն սըղմըվիր • բայց չենք կըրնար ըսել
թէ՝ ո՞ր թիւրլիւն ասոնց ներքին կը սըղմի՝ ո՞րը
դուրս կը մնայ • կարգը գայ նէ՝ ասոր վերայ ալ քիչ
մը բան կը խօսինք:

Չըլեհէլէ • ԿԾ: Մտնիւ • ԷԳ: Խեւագարութիւն • հայ:

Ասոր էնչ ըլլաւ:

* . 282 . Տէլիւիօն համար ալեսէվիյէ ինչ որ
ըսինք նէ նախընթաց գլուխին մէջը, միւստաքիւ
այս թիւրլիւիս վերայ հասկընալու է • որուն մաս-
տուս անուն դրին՝ մանկա ըսին:

Այս հիւանդութիւն պազի անգամ կը կենայ մէկ
բանը ծուռ հասկընալէն՝ կամ ծուռ սէլլիլէմիշ
ընելէն առաջ եկած ծուռ դատմանը վերայ • որով
այս հիւանդութիւն ունեցողները՝ հեռու եղած բա-
ները աչքերնուն առաջը եղածի պէս կը տեսնան:

Բայց ասիկայ մանկային ոչ ամէն ատենվան՝ և ոչ
հաստատուն նշանն է • շատոնց պէրի իրեն յիշո-
ղութեան մէջ եղած բաներուն վերայ կընէ ծուռ
դատումը:

Սովորաբար այս կերպ հիւանդըս խելքը միտքը
մէկ բանի մը տըված կըլլայ, ծուռ դատմանքը անոր
վերայօք կընէ • բայց ուրիշ շատ անգամ ալ շատ բա-
ներու վերայ խելքը կը պըտըտընէ, և ի՞նչ բանի
վերայ որ խելք տանի նէ՝ միշտ ծուռ կը դատէ:

Այս միջոցիս գաղափարներն ալ մէկ ըզմէկ կը

խառնըմին , և այս ալ հիւանդը կը շփոթէ , և նոր մոլորութիւններու և նոր ծուռ դատմունքներու պատճառ կըլլայ , այս հիւանդութիւն ասով կը զատ Վի ուրիշ խենթութիւններէն որ՝ մէկ աճելէ դատմունք մը կընէ այս հիւանդըս , այն ալ ծուռ . բայց այս ծուռ դատմունքը մէկ անգամ մը մըտքին մէջը մըտածին պէս՝ ինչպէս կընէ կը մնայ վերան . մէկ նոր խենթութիւն մը նալ գալու է որ՝ առաջինը ձըգէ ու ուրիշ մէկ նոր ծուռ դատմունք մը ընէ :

Այս հիւանդութիւնս ունեցողները ալէսէվիյէ շատ բարկացող կըլլան , և բարկութեան պատճառը շատ անգամ իրենց ծուռ դատմունքն է . զէրէ ինչ բան որ ընել կուզեն նէ՝ սաստկութեամբ և ուժով ընել կուզեն . երբ որ մէկը իրենց դէմ խօսի՝ կամ խաղաղցընել ուզէ՝ կեւլան կամ անոր վերայ հիւճիւմ կընեն , կամ ի՞նչ որ իրենց կամքին դէմ կուգայ նէ՝ անոր վերայ կը վազեն :

Իրենց ծուռ դատմունքը միշտ այնպէս կը բերէ որ՝ ինչ որ մէկը ընէ նէ՝ իրենց նիսպէթ և իրենք նախատելու համար ըրած կերենայ . և հիչ մէկ բան մը չըլլայ նէ՝ առաջկուց եղածները կը մըտմըտան , անոնցմէ իրենց նախատիքի ուշդուն բան մը կը հանեն շիտակ կամ ծուռ . կըսկըսին անոր վերայ կատուիլ , և աւելի անանկ մարդոց ըրածները կը քընեն որ՝ առաջկուց հետեւին շատ սըլս բարեկամութիւն ունէին :

Ասով այն հին բարեկամին իրենց ատելի կըլլայ . անունը լըսածներնուն պէս կը կատուին . անունը տըվօղն ալ իրենց նիսպէթ կընէ կարծելով՝ վերան կը վազեն , առաջկուց ի՞նչ յարգութիւն և ի՞նչ սէր ունէին այն մարդոցը վերայ նէ՝ անոնք ամէն ալ ետ կը մնայ :

Այս ամէն ըսածներէս պէլի է որ՝ մանիա ունեցող խենթին խօսքերը արեւը ցըփեղ և մէկ ըզմէկու ուշդունսուզ բաներ պիտի ըլլան , տէլեռիօին պէս :

Եւ ասկէց ելել ատեթէ դուրս մէկ ուժ մը պիտի ունենան կամաւոր շարժմունքներնուն մօտ . և անգագուծի մը պիտի ունենան , որով խիստ ժառանգական է ալ պիտի չառնեն . ոչ քննալ կուգայ միտքերնին , ոչ ցուբոտ , ոչ տաք , և ոչ անօթութիւն . բայց պազի խենթ շատ իշտահ կուենայ քի՛ ինչ որ ըլլայ կուտէ անյագ կերպով մը :

Ասոր պատճառները :

* . 283 . Եւ ըսածներըս կը ցըցընեն որ՝ կենսական ոգիքներուն գրգռութիւնը ուղեղին վրայ գերազանց տերէճէն հասնելով՝ այս հիւանդութիւնս պիտի պատճառի . այլ և այս չափազանցութիւն անկանոն մէկ թէյսիր մը պիտի ունենայ , և միայն կենդանական գործողութիւններուն պիտի դըպչի . զէրէ ասոնց բնական և կենսական գործողութիւնները ատեթ իւզը և խիստ շատ ատեն ասլա ավորված չեն ըլլար , միայն կենդանական գործողութիւնը ավորված կըլլայ :

Եւ դժուար բան է գիտնալ թէ՛ ի՞նչպէս այս չափազանցութիւն կըլնայ ըլլալ կենսական ոգիքներուն գրգռմանը վրայ , և ի՞նչ որ Սոված վարպետը մանկա մեղադարձիքա ըսած հիւանդութեւ վրայ , և քուլէն մանկա քոբօռէյլին վրայ օրինակներ կըբերեն նէ՛ ուղեղին մէկ դին մէկ սախտութիւն մը և ավորվել մը ցըցընելով՝ այս հիւանդութիւնս օրականիք հիւանդութիւններուն կարգին մօտ բան մը կը ցըցընեն :

Բայց նոյն քուլէն կըսէ որ՝ ասանկ հեռաւոր պատճառները քիչ բաստ կուգան , անոր համար ուրիշ պատճառները քննել նայինք , կըբերը կամ հընհընուք՝ որ շատ անգամ զօրաւոր պատճառ մը կըլլան խենթութեւ , աւելի տիքքաթ կուզեն , և կերևի թէ՛ այս կըբերըս՝ որ բռնածներուն պէս՝ շատ հեղ կենսական ոգիքներուն ուժը կը շատցընեն , էրբ որ քիչ մը երկանկէկ ստեն մընան , կամ

մէկը անցած չանցած՝ մէկ ուրիշ մը յաջորդէ տեղը
բռնէ նէ՝ այս ուժը աւելի շատցնելով՝ մարդը կը
խենթեցնեն։

Պազի անգամ մը տմբտուքէն և մերսքէն ալ խենթ
թուծի կըլլայ․ զէրէ խելքը աւելի հոգնեցնելով՝
ուղեղին մէկ մասին վըրայ, ուր տեղ որ մը տմբտա-
ցած խալիպին մ'ծապըխ տպաւորութիւն կը գըտնը-
վի, կենսական ոգիքը հոն շատ կերթայ, և այն մասը
շատ կը դըրդէ․ այն մը տած մունքը երկան քըշածին
պէս՝ այն դրդմունքն ալ ունակութե պէս բան մը
կըլլայ․ հաւասարակշռութիւն կազմըվի, կըլլայ կա-
տարեալ մոլեգնութիւն կամ խելագարութիւն։

Բայց պազի մոլեգնութիւններ կան՝ որ ասանկ
հեռաւոր պատճառներու ուշղունութիւն չունին․
ինչ թիւրիւ որ ըլլայ նէ՝ հաւնելու բան է որ՝
մէկ աւելի գրգռութիւն մը կը սլատճառվի կոր ասկէց
ուղեղին վըրայ․ և այս դիտողութեանս ուշղուն է
ամէնէն աղէկ ճինսը, որով այս հիւանդութիւնս
կը բժշկըվի։

Տեսնանք թէ ի՞նչ դեղով կը բըժըշկըվի այս
հիւանդութիւն, և տըրված դեղերը քըննենք թէ՝
ի՞նչ կողմէն օգուտ ունին։

Ասոր դիմարը։

* . 284 . **Խենթերուն բարկացողութիւն** և սաստ-
կութիւնը զապթ ընելը՝ ամէնէն առաջ խիստ իխթի-
զալ է, որով ոչ իրենց վընաս ընեն՝ և ոչ ուրիշ-
ներուն, և այսպէս իրենց կամքին դէմ դնելը դեղի
տեղալ կանցնի։

Քանի որ հիւանդը ձեռքը ոտքը քակած սեր-
պէստ բանեցընէ նէ՝ տըտմութիւն է կած հոգւոյն
կիւրքերը աւելի կը սաստկանան․ և մէկ անգամ մը
ուղածներին չի կըրնան ընել տէ, իրենց կամքեր-
նուն դէմ բըռնութիւն գըտնան նէ՝ ընելու սաստ-
կութեանն ալ շահը կը դըպչի, որ խապիւրէ թէ՝
մեղմացընեն։

Ասանկ խենթերուն դէմ դընելը՝ և ուղածնին ընել չի տալը՝ իրենց համար շատ օգտակար է, բայց ամէն անգամ մէկ տիւզիյէ ըլլալու է, որ ըսելէ թէ՛ դիմադրութիւն կատարեալ ըլլալու է, հիշ մէկ բանի մի միւսաստի՛ ըլլալու չէ:

Բայց անանկ ընելու է որ՝ հիւանդին սիրտը չի նեղանայ՝ և նորէն մերաք տալով իրեն՝ աւելի չի խենթեցընէ. ասանկ հէմ՝ հիւանդին ուղածը ընել չի տալու՝ հէմ՝ սիրտը չի նեղացընելու համար՝ գրտ նըված հնարքներուն մէկն է. սըխը կաշիէ՝ կամ ուրիշ խօլայ չի պատուըվելու բանէ շապիկ մը հագցընել, որ ամէն օյնախնէրը սըխմըվին. հիշ թիւը շարժելու կարողութի՛ ունենայ՝ և հիշ ոտքը. ասիկայ ուրիշ ամէն բըռնութեան ճամբաներէն աղէկ է:

Խենթը կապիւր աղէկ չէ. զէրէ քանի որ կապւած է տէ և քակվիմ տէյի իրեն զօռ պիտի ընէ, չեղածին պէս՝ մերաք ընելով տահա աւելի պիտի խենթենայ. և թէպէտ խոհեմութիւն չի ներէր որ՝ խենթերը երկան ատեն ոտքի վըրայ ըլլան՝ կամ սէրպէստ ուղածներնուն պէս և ուղած տեղերնին երթան դան, բայց օգուտ մը նալ չունի ամէն ատեն հարկ դընել անոնց՝ որ անկողինին մէջը պառկած մընան:

Ոտքի վըրայ եղած իքէն՝ ուղեղին մէջը արիւնը սէրպէստ կառնէ իրեն շըրջանը. պառկած ատենը գլուխը շատ արիւն կերթայ՝ և քիչ ետ կը դառնայ. որով գլխուն տամարները կուռենան և կը լեցվին, և շըջանը մէկ չափօւխութիւն մը կը վաստըկի, որ ըսելէ հիւամա:

Այս միջոցիս մէջը՝ մէկ դիէն ալ արիւնին շատութիւնը կը գրգռէ ուղեղը՝ ֆռէնէզիա ըսված հիւանդութե պէս, խենթութիւն աւելի կը շատնայ, հիւանդին կամքին խօլայ դէմ դնելու համար՝ ինթիզայ է հիւանդը անանկ մէկ տեղ մը դընել որ՝ բան մը ընելու ըլլայ նէ՛ անոր դէմ դնելու քիչ մարդ հերիք ըլլայ:

Առաջկուց գիտցած և ճանչցած տեղերէն և մաք
դիկներէն հեռու տանելու է • զերէ խապի՞րէ որ՝
անոնք տեսածին պէս՝ անոնց հետ առաջկուց տե-
սածները միտքը գայ • անոնցմէ ալ ուրիշները, մին-
չև հասնի անոնց որ՝ միտքը եկածին պէս չըլտոր-
միշ ընէ, կամ խենդենայ :

Ասոր համար խենդերը ասլա իրենց առաջկուց
պէրի կեցած և բնական տուններնին պահել չըլար •
և թէ որ իսթիզան այնպէս խնդրէ որ՝ տընէն
դուրս չէլայ, առաջկուց գործած բաները աչքին
առջևէն հեռացընելու է :

Որո՞նք որ առաջ սըլս բարեկամ էին նէ՝ անոնց
հիշ մէկը քովը երթալու չէ • զերէ անոնք տեսածին
պէս՝ իրեն առաջկու որսլսուծիւնը միտքը բերե-
լով՝ հիւանդուծիւնը կէվէնայ :

Եապանճի մարդիկ տեսնալը առաջկուց քիչ մի
վընաս կուտայ • Բայց քանի մի օրէն ետքը այս չի
ճանչցած մարդիկը՝ կամ Ֆարխսըղ և եապանճը և
անտարբեր բան մը կըլան հիւանդին հախին, կամ
վախնալ կըսկըսի անոնցմէ :

Քովը գացող մարդիկները սըլս սըլս փոխելու
չէ • վախը անանկ մէկ կիւք մը նէ որ՝ կենսական
ոգիքներուն խթմունքը կամ ուժը կը կըտրէ :

Բայց աւելի ասիկայ անանկ խենդերու գործ ա-
ծելու է որ՝ խիստ բարկացող և կատաղի եղած ըլ-
լան • ասանկները շատ վախկոտ կըլան, որ այն տե-
րէճէն չի կարծըլի • ասոր համար անանկներուն
վախը պակաս ընելու չէ • այս վախըս ամէն ատեն
անոնց սըրտին մէջը ըլլալու համար, ո՞վ որ ամէն
ատեն քովերնին պիտի մըտնայ ելայ նէ՝ պէտք է
որ անկէց վախնան :

Ասիկայ ընելու երկու կերպ կայ, մէկ մը, ասըլ
իրենք քովը գացող մարդիկը թող վախցընեն խեն-
դերը, դէմ դընելու մինասիպ եղած գործքերուն
դէմ դընելով, չեխելով, և ի՞նչ կերպով որ կըր-
նան նէ՝ վախցընելով, մէկ ալ կերպն ալ խամչին

եւ ծեծն է պաղի ատեն :

Առաջին ըսածնիս՝ որ է զօգուլ ուղածնին ընել չի տալ, շատ սերթութի և անգըթութիւն կուզէ : Բայց խոհական մարդը այս կերպըս կըրնայ բանեցընել ծեծելը մեկալէն ալ գէշ է : Ղերէ թող որ պաղիները ծեծած ատեննին սաստիկ կը զարնեն, կեցաքի խենդութիւնէ ազատվելուն դեղը ծեծի ներքին մեռնին է : , պաղի հեղ ըռաստ եկած տեղին զարնելն իբէն՝ գըլսուռն ալ կը զարնեն, որով գլուխը պէրէլէնմիշ կըլլայ : ուղեղը կը թոթվովի սարսըլմիշ կըլլայ, և խենդութիւնը կը շատնայ, կամ ուրիշ տաճա գէշ բաներ ըստ կուգայ :

Ասոնք միայն հարկ եղած ատենը ընելու է : և անանկ մարդոց ընել տալու է որ՝ գըլթած և բուխ սիրտ ըլլալնին ամէնուն յայտնի եղած է :

Մէկ զուհուրաթ մը կայ քի՝ ասանկ խըստութի բանեցընելը պիւթիւն պիւթիւնէ անօգուտ է : և այս է որ՝ խենդը այնքան կատաղած կըլլայ քի՝ ասլա վախէ չառներ : խելքը ատեն չունի միացընելու՝ մէկ տեղ բերելու այն խալիպները ըէսիմները՝ որ ատենօք զինքը վախցուցեր են :

Այս դիպուածիս մէջ խենդը ծեծելը ուրիշ բան չէ : տաճա աւելի կատաղեցընել է, կամ անօգուտ տեղը մէկ թարաֆը սախտել՝ կամ պէրէլէթմիշ ընել է :

Ե՛րբ որ խենդին կատաղութիւնը անցնի նէ՝ անոր վերակացու եղողը այն ատենն ալ անիկայ պատժելու չէ : իլլէ՝ խելքնալուն և հանդարտելուն վըրայ աֆէրիմ ըսելու գովելու է, մանր մուր պարգևներ տալու է : Բայց անանկ խոհմութե վարվելու է քի՝ խենդը իր վերակացուն բանի տեղ չի դընել չըսկըսի, երես չէլայ, չէնէ՝ այն ատենը վերակացուն փոխվել պէտք կըլլայ :

Թէպէտ խենդերուն վըրայ լեցունութե պէլի նշան մը չերևիր, բայց պէտք է ամէն խըթիչ և արիւնը տաքցընօղ և լեցունութի պատճառօղ բաներէն սախընմիշ ըլլան : ասոր համար կերած կե-

բակուրները ոչ խրթիչ պիտի ըլլան՝ և ոչ շատ սր-
նունդ տրվո՞ղ. շատ ատեն ալ խիստ և սաստիկ բեհ-
րիզ գընելը՝ շատ ֆայտալը է, որ լեցունութիւն
ունի նէ՝ հանդարտի. և չափէ դուրս լեցունութիւն
չըլլայ պիւէ նէ՝ այս ըսած բանիս համար պէտք է
պազի պազի ներսը մաքրել ուղղուն դեղերով:

Արիւն հանելը ֆայտալը կը կարծրվի. և վար-
պետ բըժիշկները կըսեն թէ՝ նոր խենդեցողներէն
շուտով մը արիւն առնելը շատ օգուտ կընէ. բայց
ատեն անցած ըլլալէն ետքը՝ ասիկայ պարապ մէկ
դեղ մը կը սեպվի. հարիւր խենդէն մէկ հատ մը հա-
զիւ թէ կըրնայ գըտնըվիլ որ՝ շատոնցվան խենդ
ըլլալով՝ արիւն առնելէն օգուտ տեսած ըլլայ:

Արիւն առնելը ֆայտալը դեղ է, և պազի ինս-
թիզայ ալ կըլլայ՝ երբ որ նավզը չափուխութիւն և
լեցունութիւն ունենայ. կամ երբ որ նշաններէն
երևի քի՝ արիւնը սաստիկ ուժով վեր կըլլայ կոր
գըլսուն տամարներուն մէջը:

Այս գիպուածներուս մէջը՝ պազի բժիշկներ
միւսթաքիլ արիւն առնելուն կերպը տահա աղէկ
կը սեպեն, ինչպէս է առթէռօդօմիա ըսված գործո-
ղութիւնը, որով շահ տամարէն արիւն կառնըվի.
էնքսէէն հաճամաթ ընելը, կամ շըլլինքին ճիւղու-
լառէ ըսված տամարներէն արիւն առնելը. և հա-
ւանական ալ է որ՝ գըլսուն մօտ եղած տամարնե-
րէն արիւն հանելը աւելի ֆայտալը կըրնայ ըլլալ՝
երբ որ կասկած ունենաս քի՝ գըլսուն տամարները
լեցուն են, կամ ուղեղին մօտ տեղվանքը բորբո-
քում մը ըլլալու ուղղունութիւն կայ:

Բայց այս ալ գիտնալ պէտք է քի՝ խենդերուն
թէ թէմբօռալէ ըսված շահ տամարէն և թէ ճիւ-
ղուլառէ ըսված տամարէն արիւն առնելը կըրնայ
զիեանքեար բան ըլլալ. անոր համար աղէկ է ամէն
ատեն թեէն արիւն առնել՝ զարարիլ չունենալուն
համար. և քանի՜ որ արիւնը կը վաղէ նէ՝ նայելու
է քի՝ խենդը շիտակ կենայ, և այնքան արիւն վազ-

ցընեւ լու է որ՝ պայքըմիշ ըլլալ ըսկսի :

Ուղեղին տամարներուն լեցունութիւնը անցնելու մեծ նշանը այս պայդըմութի գալն է . լուծող դեղեր ալ կըրնայ տրուիլ՝ այս տամարներուն լեցունութիւնը տէֆ ընելու համար :

Հիմներն որ՝ խենդերուն եղբորոս (էլէպոս) ըսված դեղը կուտային , և խենդութիւնը կը բժշկէ տէյի՝ այս խոտիս այնքան իստիպար ըրեր էին նէ՝ ուրիշ պատճառ մը չունէր , ինչպէս որ նոր անուանի բժիշկները սապիթ կընեն , միայն այս լուծող և մաքրող ուժին համար՝ այնքան անուն վաստըկեցաւ , և այնքան շահ ըրաւ :

Բայց չենք զանն ըներ թէ՝ այս իլէթիս դէմ էլէպոսն մէկ մախսուս զօրութիւն մը ունեցած ըլլայ . և ասոր սև թիւրլիւն՝ որ կըսվի էլէպոս նէոս , անթիւիւս ըսված գաւառին մէջ գրանրվող խենդերը կը բժշկէր տէյի՝ հին պատմութիւններուն մէջ գրըված է . հիմա հիշ մէկ տեղ մը այս դեղըս այս զօրութիւնը չունի տէյի՝ նոր բժշկական պատմութիւնները սապիթ կընեն :

Բայց չիւնքի խենդ մարդուն խապզութիւնը աղէկ քան չէ , և շատ ալ կը պատահի . անոր համար լուծող դեղերը ամէն ատեն իսթիզայ են :

Եւ բժշկական պատմութիւններուն մէջ կը տեսնանք քի՝ տռասթիքս ըսված սաստիկ լուծող դեղերը՝ սլազի հեղ շատ օգուտ ըրած ունին . բայց շատ անգամ ալ օգուտ չեն ըներ :

Տահա աւելի օգտակար են կակուղ լուծող և պաղըշկեցընողները՝ երբ որ քանի մի անգամ կըրկնրվին նէ , և ասոնց մէջէն ամէնէն օգտակարը՝ ԹառԹառօ սօլուպիլէ ըսված դեղն է՝ որ մէկալնէրէն զօրաւոր է :

Խենդերուն պազի փըսխեցընող դեղեր ալ կուտան . այս դեղերըս արտաշնչութիւնը կը խօլայցընեն , կաշիին ծակտիքները կը բանան . և ներսի գլտնըված զարարը մատտէները այն ծակտիքներէն

դուրս կը հանեն, ասով ուղեղին չափէ դուրս
գրգռութիւնը չափի կը բերեն և կը թուլցնեն:

Բայց քուլէն կըսէ քի՛, այս դեղերու օգուտը
հասկընալու չափ երկան ատեն՝ և շատ մարդու
գործ ածած չեմ. զէրէ կը վախցըվի որ՝ արիւնը ու-
ժով մը վեր կը հրեն՝ ուղեղին տամարները կը լեցը-
նեն և զարար կուտան. բայց խապիլալէ քի՛ խու-
վէթի թոթվել մը տալով սարափշ ընէ տէ՛ ուղե-
ղին միւսթաքիլ գրգռութիւնները ալէսէվիյէ ուր
հանեն, կենսական ոգիքներուն թէյսիր ընելուն կեր
պը կանոնի ներքի խօթեն, և խենդութիւնը բժշկեն:

Ի՛նչ որ է նէ՛ չիւնքի զարարը կըլայ նէ՛ հիշ
գործ չածելը այս դեղերըս աւելի խելացիութիւն
է. սըխ սըխ խենդը թրաշ ընելը՝ և գըլսուն մա-
ղերը պիւթիւն պիւթիւնէ վար տալն ալ՝ այս իւ-
լէթիս աղէկ է կըսվի:

Եւ խապիլ է որ՝ այս միջոցով գլսուն կաշիին
ծակտիքները բացվելով սէրպէստ արտաշնչութի
ւլայ, և կենսական ոգիքներուն տուած չափէ
դուրս խըթմուկքը վերնայ:

Բայց ասոր տեղը բէհլիվան եախըսի զարնելը՝
ասկէց շատ զօրաւոր է այս գործս կատարելու. նոր
խենդեցողներուն աղէկ օգուտ ըրած է այս դեղըս՝
քընացընելով, և երբ որ քուն կը բերէ նէ՛ օգուտ
ընելու նշան է, կրկնելու է. բայց հինցած խենդե-
րուն պաշըրճա մէկ օգուտ մը ըրած չունի. նաև ոչ
բէհլիվան եախըսին, ոչ խայթան եախըսին, և ոչ
հասարակ եախըն կերևի թէ հաստատուն մէկ օ-
գուտ մը չունին՝ ոչ հին խենդին և ոչ նոր խենդին:

Չէրէ նոր եղողին օգուտ կընեն որ ըսենք նէ՛
ամէնուն չէ. չիւնքի սինիրներուն թէյսիրը էվել-
ցընող և առոյգ ուժով պահօղ, և կենսական ոգի-
քին ուժ տըվող բանը միւսթաքիլ տաքութիւն է. և
այս իլլէթս ասոնց չափէ դուրս ուժէն առաջ կու-
գայ, անոր համար զանն կըլըվի թէ՛ խենդերուն
քիշ մը օգուտ պիտի ընէ պաղը:

Այս զաննիս վերայ պազի բժշկներ փորձ ընել ուզելով խենդը ձմեռվան ժամանակ գիշերով բացը կայնեցուցած են, հիշ մէկ բան մը չէ ֆարիս եղած խենդութիւնէն . ասոր համար պաղութիւնն ալ անօգուտ դեղերուն կարգը մտած է :

Բայց պաղներուն համար կը լըսվի քի՛ պաղութիւնէն իրենց խելքը քիչ մը ֆարիս ըրած է . և պաղները կատարեալ բժշկութիւն ալ գըտած են՝ մէկ միւսթաքիլ կերպով մը պաղ ջուրը մըտնալով . և այս է միւսթաքիլ կերպը քի՛ հիւանդը ինքն առաջկուց չի գիտցած լիքէն՝ ափանսըղ ջուրը ձըգվի . քիչ մի ատեն անանկ ջուրին մէջը կենայ, թող չի տան որ ելլայ դուրս, և գըլսուն վերայ ալ թասով սըխ սըխ պաղ ջուր լեցընեն, այս միջոցիս երբ որ խենդը վախնայ նէ՛ պաղը չկեցընօղ բան մը նալ տալու է . այս կերպըս շատ հեղ օգուտ ըրած է . ասկէց ՚ի զատ՝ հիւանդին գլսուն վերայէն պաղ բանը պակաս ընելու չէ . և շատ թեթեւութի կիմանան խենդերը՝ երբ որ գըլութններնուն վերայ սառոյց պուզ կամ ձիւն կամ ուրիշ ասանկ պաղ բան դըրվի . ասոր համար՝ գլութնին հագած ֆէսին կամ կէճէլիկին մէջը ձիւն լեցընելու է ատեն ատեն, և անանկ հագցընելու է :

Պազի բժշկներ տաք ջուրը խօթելն ալ աղէկ է ըսին խենդերուն . և հնար է որ՝ սեամաղձոտ խենդերուն աղէկ ըլլայ . որ ասոնց մանրաթեւները կարծր են և կերկիրութիւն ունին :

Չըլդըն խենդերուն ալ պէլքի օգուտ ընէ՛ միայն մինչև կէս մէջքը տաք ջուրը խօթելով, և գլութը պաղ ջուր լեցընելով, ինչպէս որ պաղի բժշկներ ընել կուտան :

Թէ որ ամէն մարդ՝ ինչպէս գործ կածէ տաք ջուր մըտնալը, այնպէս գործ ածվի խենդերուն ալ նէ, օգուտ ընելուն տեղը փեսս կընէ, աւելի կը խենդեցընէ . գէրէ շատ արիւն կը հանէ դէպ ՚ի դուխը :

Չիւնքի կենսական ոգիքները ուղեղը գրգռելէն
կը պատճառի խենդութիւնը, և աֆիօնը այս գրգռու-
թիւնըս թուլցնելով և հանդարտեցնելով՝ քուն
կը բերէ, անոր համար կերևի թէ՛ աֆիօնը այս հի-
ւանդութեանս դէմ զօրաւոր դեղ պիտի ըլլայ:

Ասոր օգտակար ըլլալը կը վնասէ բեռնադոս
հիւէ անուռն բժիշկ մը, և իրեն ըրած փորձերն ալ
կը վնայէ իրեն շինած ճառին մէջը. երբ որ աֆիօն
տալէդ ետքը խենդին քունը կուգայ՝ և կը քննա-
նայ նէ, կըրնաս հաստատուն ուսումն ունենալ քի՛
աֆիօնը օգուտ պիտի ընէ. և անոր համար պէտք է
մէկ տիւղիյէ տալ աֆիօնը:

Թէ որ այս թէյսիրս չընէ նէ՛ կարծիք կըրնաս
ընէր թէ ուղեղին դործարանքին մէջը մէկ խան-
դարմունք մը կայ. որ անով հիւանդութիւն օսկա-
նիքա է, ուրիշ դեղերով ալ չի բժժըչկըվիր, աֆի-
օնն ալ անօգուտ կըլլայ:

Նմանապէս երբ որ խենդը մէկ բորբոքում մը
ունի նէ ուղեղին մէջը, կամ գըլխուն ներսի դիւրը
ուրիշ մէկ տեղ մը, աֆիօն չես կըրնար տալ. զէրէ
բորբոքում ունեցողներուն՝ աֆիօն տալը զա-
րարը է:

Խենդերուն համար քանֆօռան ալ շատ կը գո-
վեն, և պատմութիւններ ալ կան որ՝ կատարեալ
բժշկութիւն դրանօղ խենդ կայ՝ միայն այս դեղս
գործածելով:

Եւ Պէ.բառիա բժիշկին ըրած փորձերուն վն-
այ կերևի թէ՛ քանֆօռան հանդարտեցնիօղ և
քուն բերօղ ուժ ունի, անոր համար պատմած բա-
ներնին ալ խապիւլէ թէ սուտ չըլլայ. չիւնքի բը-
ժըչկական պատմութիւնները միշտ կասկածանօք կար-
դալու է, որ մէջը սուտ բաներ շատ կը խօթեն:

Բայց քուլէն բժիշկը՝ որ կարգացեր և լսեր էր
քանֆօռային ֆայտալը ըլլալը, շատ կերպ փորձեր
ըրաւ ասոր վնայ. շատ տըվաւ, քիչ տըվաւ, հիչ
մէկ շահ մը չի գտաւ:

Պագի խենդերու աշխատելի գործք մը դընելով որ՝ առարկւնէ մինչև իրիկուն բանի , բժշկելած է տէյի կը պատմըվի . և իրաւի խելքը մէկ բանի գործքի մը տալով՝ իրեն մըտքին մէջը ծուռ ու մուռ դասաւորած խենդ ու մենդ ըսիմներէն խալիպնէ ըէն ետ կենալով , թէ որ քիչ մի ատեն անցնի նէ՝ խապիլ է քի մոռնայ ալ . ասոր համար կը յուսացվի որ՝ այս կերպովս մէկ քանի թիւրլիւ խենդու-թիւններու օգուտ ըլլայ :

Պագի հեղ շատոնցվնէ ըսկըսած և հինցած խենդերուն՝ հեռու տեղ մէկ տիւղիյէ ճամբայ ընելն ալ օգուտ ըրած է . ասոնք են բժիշկներուն ապրապըրած դեղերը՝ խենդերը բժշկելու համար :

Բայց կերևի թէ՝ ասլա տիքքաթ չեն ըրած խենդութե թիւրլիւները զանազանելու . երկու թիւրլիւ խենդ կան , և այս զանազանութիւնս իրենց խառնըվածքէն կ'առնըվի :

Շատ խենդեր առաջկուց սևամաղձոտ և մերաքլը եղած կըլլան . բայց շատ ալ կան որ՝ ասոր զըթ խառնըվածքէն են , որոնց հին բժիշկները արիւնային կազմութիւն կըսեն . և այս երկու ճինս խենդութիւն մէկ ըզմէկու չեն նմանիր . և թէ որ բժիշկները այս երկու ճինս խենդութիւն մէկ ըզմէկէ սէչմիշ պըրմիշ ընէին նէ՝ ասոնց մախսուս եղած զատ զատ նշաններ և տէրէճէներ կըրնային գըտնալ , և կըրնային որոշել թէ՝ ինչով մէկ ըզմէկէ ֆարի կըլլան . մեղամաղձոտին խենդութիւնը ի՞նչպէս կըլլայ , արիւնայինին խենդութիւնը ի՞նչպէս կըլլայ :

Կարծեմ թէ սևամաղձոտ խենդին մախսուս եղած բան են սուտ երևակայութիւնները որ՝ չի տեսած բանը աչքին առաջը կեցած զանն կընէ , և շատ ինատճի կըլլան . իրենց ըսածէն և իրենց մըտքի դրածէն ասոնք ետ առնելը շատ դժուար է :

Արիւնային խենդերն ալ բորբոքման ույղունութիւն մը պիտի ունենան իրենց մախսուս , և ասով պիտի զատվին մեղամաղձոտներէն :

Թէ որ այս ըսածնիս ստուգելու ըլլայ նէ , ինչպէս որ ուրիշ հիւանդութիւններուն վերայ գրուած և ստուգած են նոր վարպետները , և այս երկու ճինսիս սթէնիքա և ասթէնիքա կըսեն , այն ատենը ասոնք բժշկելու եղանակն ալ ֆարիսը ըլլալով կըրնային զատ զատ փորձեր ընել երկու ճինսին ալ վերայ :

Ասոնք մէկ ըզմէկէ ֆարիս չեղած իբէն՝ ո՞րքան փորձ ըլլայ նէ՝ պարապ է . չիւնքի մի և նոյն դեղը որ՝ սևամաղձոտ խենդին օգուտ կընէ , արիւնային խենդին օգուտ չընէր , պազին վընաս ալ կընէ . ինչպէս ըսինք աֆիօնին համար՝ որ խենդին քուն բերելով օգուտ կընէ . բայց ուղեղի բորբոքման նշան ըլլալու ըլլայ նէ վըրան , ըսելէ քի՛ թէ որ արիւնային է նէ՝ վընաս կընէ :

Արիւն առնելու և պաղըշկեցընօղ (անթիֆլօճիս-դիքօ) դեղերը օգուտ կընեն այն խենդերուն որ՝ կազմութիւննին արիւնային է . որ ասոնց հիշ մէկը շահ մը չընէր սևամաղձոտներուն :

Ասոր համար է որ՝ այս յօդուածիս մէջը ինչ դեղի վերայ որ խօսեցանք նէ , օգուտ մը չի գտանք որ՝ ամէն հիւանդի մէկ թիւրլիւ ըլլայ . զէրէ հիւանդներուն խառնըվածքը մէկ ըզմէկու զլթ ըլլալուն համար՝ հէլպէթտէ մէկուն օգուտ ըրածը՝ մէկաշին կամ պիւթիւն պիւթիւնէ անօգուտ է , կամ զարարը է :

Պաղ ջուրն ալ խապիլ է քի՛ արիւնային կազմութիւն ունեցօղ խենդերուն աղէկ գայ , սևամաղձոտներուն աղէկ չի գայ . բայց ի՞նչ որ ըսինք նէ՝ պարապ է , չիւնքի մախսուս փորձ չի կոյ ասոնց վերայ :

Մէկ բան մը կայ դիտելու և տիքքաթ ընելու , որ արիւնային խենդերը սևամաղձոտներէն աւելի խօլայ և աղէկ կը բժշկըվին :

Քառասն անգամ, փճ: Մեղանգնութիւն: Ինչ: Սեւեռնայն
 իրեն: հայ:

Ասոր ընտրելու և գիտելու:

* . 285 . Եթե իւրեք սեւեռնայնութիւնը մէկ
 միւսութեամբ իւրեքութիւն մը կը կարծելիք . բայց այս
 կարծիքիս մէջը սրտաւ կայ . մասնաւոր խնդրութիւն
 կըսվի անոր որ՝ մէկ մարդ մը մէկ մասնաւոր բանի
 մը վերայ ծուռ դատմունք ունենալով՝ անիկայ սը-
 խաւ պէլէմիշէ ըրեր . ինչոր անոր կը վերաբերի՝
 և անոր հետ կապակցութիւն ունինէ՝ անոնց ամենուն
 վերայ ալ այն ծուռ դատմունքը կը բանեցնէ . բայց
 ուրիշ բաներու վերայ՝ որ ասլա ամենեւին մէկ կա-
 պակցութիւն մը չունին , իրեն ծուռ պէլէմիշ
 ըրածին հետք , հասարակօրէն ուրիշ մարդիկ ինչ
 կրնեն , և ինչ կրտեն նէ՝ ինքն ալ այնպէս կրնէ և
 այնպէս կըսէ . այն մասնաւոր բանին վերայ մինչև
 որ խօսք չի բացվի նէ՝ խնդր ըլլալը հին մէկ մարդ
 մը չի կըրնար իմանալ :

Այս կերպ խնդրեր ալ կան . բայց ասոր սահմանը
 յայտնի չէ . պաղի խնդրեր կան որ՝ մէկ բան մը չեն
 սիրեր , կամ մէկ բանէ մը վախցած են . անոնց սը-
 խաւ դատմունքը՝ միւսութեամբ չէ այս բանին վերայ
 կը պըտըտի . կամ երբ որ այն բանը մըտքերնին
 գայ նէ՝ չըտըտի կրնեն , բայց մէկ անգամ մը այն
 բանին պատճառով խնդրեցածներնուն պէս՝ ու-
 րիշ ինչ բանի վերայ որ խօսին նէ՝ այն ծուռ դատ-
 մունքը և խնդրութիւնը կերևայ :

Այս ալէսէվիյէ խնդրութիւն շատ կերպ կը լայն
 չէ թէ միայն այլ և այլ մարդոց վերայ , այլ և մի և
 նոյն մարդու վերայ այլ և այլ ատեն . ասոր համար
 այն մարդիկն՝ որ խնդր են և խնդր կը կարծելին ,
 ատեն ատեն շատ աղէկ կը խօսին՝ և շատ աղէկ
 դատմունք կը ցըցընեն անանկ բաներու որ՝ ըսօղը
 և տեսնօղը կը զարմանայ անակընկալ ումիշ չընէ :

լու բան ըլլալուն համար :

Երբ որ այս ատենըս անցնի նէ՝ շաշերմիշ կը-
նեն , կըսկըսին խենդ ու մենթ խօսիլ՝ Թէ իրենց
ծուռ պէլէմիշ ըրած բանին վերայ , և Թէ ուրիշ
բանի վերայ , ինչ որ ըլլայ նէ :

Ասանկներըս տեսնալով՝ չենք կըրնար որոշել ,
Թէ ալէսէվիյէ խենդ ու Թի՞ն է մի այս՝ միւստաքիլ է
մի . ատեն կըլլայ որ՝ սալթ միւսթաքիլ կերնի ,
ատեն կըլլայ որ՝ պիւթիւն պիւթիւնէ ալէսէվիյէ
է , և ատեն ալ կըլլայ որ՝ միւսթաքիլէն կըսկըսի
ալէսէվիյէ կըլլայ :

Այս էթրաֆներու համար չի հասկըցվիր Թէ՝
Երբ միւսթաքիլ է հիւանդ ու Թիւնը և Երբ ալէսէ-
վիյէ , և Թէ միւստաքիլը ալէսէվիյէէն զատ ճինս
մի սեպելու է՝ Եօխսա երկուքը մէկ ըզմէկ խառ-
նելու է մի :

Երբ որ խենդ ու Թիւն ոչ աղէկ մը մասնաւոր է և
ոչ աղէկ մը ընդհանուր , և խենդը կատաղ ու Թիւն մը
չունենար , տրտմական բաներ չէ միտքը բերածը , կը
խընդայ և կը խընդացնէ , ասոնք կը ցըցընեն Թէ՝
խենդը արիւնային կազմ ու Թիւնի , և այս ճինսիս
ասլա չի վայելը սեամաղձ ու Թիւն ըսել , որ ուրիշ
բան է . ինչպէս որ պիտի ըսենք ետքը :

Եւ չիւնքի ասիկայ առաջիկու ըսած Թիւրլիւէս
ալ չէ որ՝ ասկէց առաջ դըրված գլուխին մէջը գը-
րեցինք , անոր համար անոր վերայ ասլըսողըս
դերնիս ալ ասոր չի ույմիշ ըլլար , ասոր ուրիշ դե-
ղեր գըտնալու է :

Ինչ որ ըսինք մէկ ալ Թիւրլիւէին համար էն ա-
ռաջ , նոյն Թէմպիհը ասոր համար ալ միտքըդ առ .
պաշլըճա ծուռ դատմունքը ի՞նչ բանի վերայ է նէ՝
այն բանը աչքին առջևէն վերցնուր , անոր վերայ
ասլա խօսք չըլլայ քովը . և քանի որ ինքը խօսքը
բանայ նէ՝ ույլուն ճամբաներով անիկայ մոռ-
ցընել նայէ :

Բայց մոլեգին խենդերուն պէտք եղածին չափ

բըռնուածիւն պէտք չըլլար ասանկներուն բանեցը նեւ , քիչ մը խենդը իրեն վերակացուէն վախնայ՝ կամ ամբնայ նէ՝ հերիք է որ խօսքին կարգը խենդը շաշտըմիշ ըրածին պէս՝ վերակացուն անոր ծուռ մը նայի , և ձայնը կըտրել տայ :

Մէկ ալ ճինս խենդերուն համար ըսի որ՝ առան ձին տեղ մը դըրվին , և քովերնին անխըտիր շատ մարդ չերթայ . իլլէ այն մարդիկ՝ որ առաջկուց խենդին ծանօթ կամ ընկեր են , որ անոնք տեսածին պէս՝ ուրիշ բաներ միտքը դալով՝ խելքը իւր չափէն չըլլայ :

Բայց թէ որ անանկ մարդիկ են՝ որ առեն չեն տար խենդին այդպէս գաղափարներ խալիպներ և ըէսիմներ միտք բերելու , ուրիշ բաներ կը խօսին , և կըրնան խենդին մըտքէն այն բանը հեռացընել , անանկ մարդիկը տանելու է քովը :

Ասոր համար է որ՝ շատ օգտակար կըլլայ խենդերուն հեռու տեղեր ճամբայ ընելը . որ հիշ չե տեսած բաներնին աչքերնուն առաջը գալով՝ մըտքերնին այն նոր տեսած բաներովնին էլլէնտիրմիշ կընեն , առաջկուց մըտքերնուն մէջը շինած և սահած ծուռ դատմունքները , և զիրենք խենդեցընօղ բաները կամայ կամայ կը մոռնան :

Թէ որ խենդը ուրիշ բաները աղէկ գիտէ , և աղէկ կը դատէ , միայն մէկ միւսմտաքիլ բանի մը վերայ դատմունքը ծուռ ըլլալով՝ այն բանը միտքը եկածին պէս՝ կը խենդենայ , և անկէջ ետքը աղէկ գիտցածներուն վերայ ալ կըսկըսի ավեղցըփեղ խօսիլ , այս դիպուածիս խենդը աշխատել տալու է մէկ տիւղիյէ՝ մէկ հոգնեցընօղ գործի մը վերայ . և այն գործը փոխելու չէ՝ և բանել չուզէ ալ նէ՝ պէտք է զօռով բանեցընել տալ :

Երբ որ այս բաներըս արիւնոտ խառնըվածք ունեցող մարդոց վերայ տեսնըվելով՝ ֆռէնէղիա ըսված հիւանդութիւն սկզբնաւորութիւններ կը ցըցընեն , կամ անանկի վախ կուտան , այն ատենը պէտք

է արիւն առնել, և լուծող դեղեր տալ: այս ճինսիս կարծենք թէ՝ աղէկ պիտի գայ նա և պաղ ջուր դործածելը, ինչպէս որ առաջ ըսի: Բայց սեամաղձոտներուն մասնաւոր միւսութաքիլ խենդութեանը այս դեղս գործածելու չի գար, ինչպէս որ առաջէն ըսինք, և խօսքին կարգը գայ նէ՝ նորէն կըսենք:

Ասոր խօստոս եղած նշանները:

* . 286 . Համառօտ մը այս միւսութաքիլ խենդութեան վերայ խօսեցանք, որ ուրիշ հիւանդութի մը նէ, ոչ մոլեգնութիւն (մանիա) է, և ոչ սեամաղձութի (մէլանքօլիա) է: հիմա գանք բուն մէլանքօլիային իրեն մասսուս եղած նշանները և արկածները տեսնանք թէ՝ ի՞նչ են:

Այս հիւանդութիւն՝ որ սեամաղձութի կըսենք, շատ հեղայնափ աղէկ կը նմանի միւսութաքիլ խենդութեան՝ որ անոր մէկ ճինսին պէս կերևի:

Սկիզբէն կերևի թէ՝ խելքը միւսութաքիլ մէկ բանի մը տըված է: Բայց քանի՞ որ երթայ նէ՝ կիմացվեքի՝ խելքը և իմացողութիւնը խանգարած է աւրըվել է: ամէն բանի վերայ կըսկըսի ծիծաղական և մէկ զմէկու ույմիշ չըլլալու խօսքեր խօսիլ:

Եւ չիւնքի ինսանիա բառցիալէ կամ միւսութաքիլ խենդութի ըսված հիւանդութե ամէն տէրեճէները վերան կերևան, պազիններուն սեամաղձութեան պաշլըճա նշան այս դըրին: Բայց այսքան բարակ նշաններ գըտնելու հոգնիլն ալ խիստ իսթիզալը բան չէ:

Պաշլըճա նշանը այս է որ՝ այս խենդութիւնը, միւսութաքիլ սեամաղձոտ կազմութի ունեցող մարդոց կը պատահի: և սէպէ քի՝ միշտ վախ մը կունենայ հետը, որ թէպէտ կերևի թէ՝ հիշ մէկ թէմէլ մը չունի: Բայց այս վախովըս հիւանդը շատ անհանգիստ կըլլայ:

Ասոր պատճառները :

* . 287 . Մ. Ես իլլեթիս պատճառը հասկընալու համար գիտնալ պէտք է որ՝ սեամաղձոտ մարդիկ շատը մըտածող կըլլան՝ որ մէկ բանին վերայ մըտածելով՝ անկէջ թիւըլիւ թիւըլիւ հետեմունքներ կը հանեն :

Մըտածող ըլլալնուն համար շատալ զգուշաւոր և վախկոտ կըլլան . քիչ կը պատահի որ՝ մէկ բան մը աղէկ կըլլայ տէյի՝ յոյս ընեն . կամ ինչպէս կըլլայ նէ ըլլայ ըսելով՝ յանդգնութե՛ սալորըմիշ ընեն :

Ասանկ մարդիկ մըտքերնին շատ ուշ և շատ դժվար կը փոխեն . մէկ բանին ետեւէն շատ կիյնան , մէկը մէկ բան մը ընելու ըլլայ իրենց վընաս կամ շահ , անիկայ անկէջ ետքը չեն մոռնար :

Ասանկ մարդիկ շատ խօսայ է վախցընելը . և վախնալէն ետքը շատ անհանգըստութի կունենան , և այս վախս որ շատ և սաստիկ ըլլայ նէ՝ կը փոխվի միւսթաքիլ խենդութիւն կըլլայ , ինչպէս որ շատինը եղած է :

Այս վախը և ճէսարէթսիգութիւն՝ որ սեամաղձոտներուն վերայ կը տեսնուի , պագի հեղ սինիրի մանրաթեւերուն տկարութեն է . անոր համար խապիլի կը սէպեմք որ՝ երբեմն այս նշանները տիւրբէքսիային գըտնըվելուն պատճառը այս ըլլայ :

Բայց այս վախնալու ուշղունութիւն այն դիպուածին շատնալու դին չերեիր . և այնքան ինատճիալ չըլլար՝ որքան որ ինատ կըլլայ սեամաղձոտներուն վախը :

Թէպէտ տիւրբէքսիա ունեցողներուն և սեամաղձոտներուն վախը մէկ պատճառէ առաջ կուգայ , բայց սեամաղձոտներուն շատ կըլլայ , ուժով կըլլայ , քանի՝ հիննայ նէ՝ կը զօրանայ , և վերջապէս այն բաները կը պատճառէ , որոնց վերայ խօսեցանք իբօքօնտօիային հիւանդութե՛ վերայ խօսած ատեննիս , թէ մարմնայ և թէ հոգւոյ քաշածներուն

կողմանէ կատարեալ նմանութիւն կը տեսնու-
 վի տիսբէբսիա և իբօքօնտուիս հիւանդութիւննե-
 րուն . և ուրիշ բանով մէկ ըզմէկէ չեն ֆարիս ըլլար .
 միայն ասով ֆարիս կըլլան որ՝ իբօքօնտուիս հիւան-
 դութիւնը մելամաղձոտներուն կը պատահի . ինչոյէս
 որ աղէկ քննութեք ոտուգած է քուլէն վարպե-
 տը . և մենք ալ իր տեղը դրած եմք :

Հիմա դժուարութիւնը այն է որ՝ իբօքօնտուիան
 ու սևամաղձութիւն (մելանիքօլիա) ըսված իլէթը
 ի՞նչպէս պիտի զատուին մէկ ըզմէկէ . որ այս երկու
 հիւանդութեանս ալ՝ հիւանդներուն խառնըված-
 քը նոյն է :

Քուլէն այս թիւրլիւ իւրարմէ ֆարիս կուտայ ,
 իբօքօնտուիային հետ միշտ և ամեն ատեն տիսբէբ-
 սիայի նշաններ կը գլտնըվին , առանց տիսբէբսիայի
 իբօքօնտուիա չըլլար . և թէպէտ սըրտին մէջ վախ մը
 նալ կըլլայ իբօքօնտուիա ունեցողին , և այն վախէն
 բահածսըզ կըլլայ , բայց ինչէ՞ն վախնալն որ հաս-
 կըցի նէ՝ իբօքօնտուիան ու մելանիքօլիան մէկ ըզմէ-
 կէ կը զատուին :

Իբօքօնտուիա ունեցողը իրեն առողջութեւնը վերայ
 կը վախնայ . կը կասկածի որ՝ այն հիւանդութիւնէն
 պիտի չազատուի . և քանի՜ որ մեռնելը միտքը գայ
 նէ՝ վախը կը սաստկանայ , բահածսըզ կըլլայ . մե-
 լանիքօլիա ունեցողին վախը այս չէ . և այս հերիք նը
 շան է այս երկուքըս մէկ ըզմէկէ որոշելու և զատելու :

Այլ և մելանիքօլիա ունեցողին վերայ տիսբէբսի-
 այի նշաններ չեն երևիր . բայց չիւնքի պազի մար-
 դիկ թապիյէթէն սևամաղձոտ ըլլալովն՝ բուն
 իրենց կազմութե և խառնըվածքին բերմանքէն օրէ
 օր տկարանալով միտէներնուն ուժն ալ կը կըտրի ,
 չեն կըրնար կերածնին մարսել , որ է բուն տիսբէբ-
 սիա ըսված իլէթը . այս ալ պատահած ժամանակը
 մելանիքօլիան և իբօքօնտուիան մէկ ըզմէկու խիստ
 նման կըլլան , ի՞նչպէս որոշելու է անոնք մէկ ըզմէկէ :

Այս ալ կըրնայ որոշվիլ վախցած բանին պատ-

Ճառէն, թէ ինչէն կը վախնայ, և ինչո՞ւ համար, թէ որ վախը մեռնելէն կամ հիւանդութիւնը գէշի երթալէն չէ՞ նէ, կամ հիշ մէկ պատճառ մը չունենալով՝ կը վախնայ մեռնելէն նէ, մէլանքօլիա է, իբօքօնոտիա չէ՞ :

Անանկ է նէ՝ մէլանքօլիան մարդոյս խառնըվածքէն առաջ եկած հիւանդութիւն մը նէ, պազիներուն խառնըվածքը սեւամաղձոտ է, բայց հիշ մէկ հիւանդութիւն մը չունին՝ ոչ մարմնոյն կողմանէ և ոչ հոգւոյ :

Ասանկներուն մեղամաղձը քիչ է. թէ որ չափազանց աս տէրէճէի հասնի նէ՝ կը խենդեցնէ, և մարմնոյ կողմանէ ալ հիւանդութիւն կը բերէ, և իլէ՞ խենդեցնելը աւելի մօտ է. ասոր համար սէտք է քննել թէ՝ այս մեղամաղձոտ կամ սեւամաղձոտ ըսված խառնըվածքը կամ կազմութիւնը ի՞նչ է :

Ասոր մախտուս և միւսթաքիլ նշաններուն մէկը այն է որ՝ կենտական ոգիքին վարըշը կը ծանրացնէ՝ թէ՛ զգայարաններուն դին, և թէ՛ կամաւոր շարժմաններուն դին :

Ասկէց ՚ի զատ, որքան սասե՛ հաստատուն մարմիններ ունի նէ մարդ, ինչպէս են սինիրները, տամարները, շնչեղակները, և այլն. ասոնց ամէնն ալ մէկ կէվրէկութիւն մը և կերկիրութիւն մը կունենան, և այս ալ աշխբեար է որ՝ արիւնին շրջան առնելուն հաւասարակշռութիւնը տամարներուն դիրքէն և որսլիսութէն կախած է. տամարներուն վերայ այսպէս իրենց բընական դիրքէն և որսլիսութիւնէն փոփոխութիւն մը ըլլայ նէ՝ արեան շրջանն ալ կալորովի :

Պէտք է հիմա որ իմանա՞ք թէ՞ այս կազմութիւն և խառնըվածքըս ունեցող մարդիկ ինչո՞ւ համար կը խենդենան, ասոնց ուղեղին վերայ ի՞նչ սախատութիւն կըլլայ :

Ասոր վերայ ի՞նչ որ պիտի ըսվի նէ՝ զաննուէ. և պէս պէս վարպետներուն կարծիքներուն մէջէն՝ քուլէն ինկիլիզ վարպետին կարծիքը ամէնէն աւելի խելքի մօտ դալով՝ այն կը դնենք այս աեղս :

Սևամաղձոտ մարդոց ուղեղին ծածը կերևի թէ՛ աւելի չոր պիտի ըլլայ, և ասոր պատճառն է՝ այն տեղը քիչ հեղուկ երթալը: զէրէ քրննըված և փորձըված է որ՝ սևամաղձոտներուն ուղեղը տեսական ծանրութեան կողմանէ՝ առողջ մարդոց ուղեղէն թեթեւ կըլլայ:

Այս չորութիւն մեղմութիւն կը պատահի տէյի կարծիք ընենուս աւելի զօրաւոր պատճառը՝ քուլլէնին ըսածին կէօրէ, այս է որ՝ մէկ մը ասանկնե-րուն պիւթիւն մարմինը չոր և շրջան առնող հիւթը քիչ կերևնայ, մէկ մը նալ որ՝ քանի որ մեղմ-քօլիա ունեցող մարդոց մեռնելէն ետքը գլուխը բացեր են նէ՝ ուղեղը այսպէս չոր և թեթեւ գրտեր են:

Այսպէս չոր ուղեղ՝ մէկ մը նալ մոլեգնութիւն կամ խեղագարութի (մանիա) ըսված թիւրլիւին վերայ կը գրտնըլի, որ մեղմութիւն մէկ տէրէճէ մը աւելի սաստկութիւն ունենալ կերևի:

Եւ խապիլէ որ՝ ուղեղին չորութիւն քիչ լիքէն՝ հիւանդութիւն մեղմութիւն ըլլայ, աւելի չորնայ նէ՝ մանիա ըլլայ, որ մեղմութիւն հիւանդութիւնն ալ հիննալով՝ շատ անգամ կը փոխի, մանիա կըլլայ:

Եւ ուղեղը չորնայ նէ՝ մէկ դիու եղած գրգռութիւնը և խթմունքը ամէն տեղը հաւասար եայլլ-միշ չըլլար, մէկ տեղը շատ՝ մէկալ տեղը քիչ կըլ-լայ, և այս անհաւասար խթմունքս է՝ որ մանիա ըս-ված թիւրլիւին պատճառ կըլլայ ըսինք:

Մեր կարծեացը կէօրէ՝ այս է մեղմութիւնն պատճառը, ասոր կէօրէ բժշկելուն թարղը նայինք թէ այս պատճառիս ույմիշ կըլլայ մի:

Ասոր դիւրը:

* . 288 . Ինչպէս որ իբօքօնառիա հիւանդութե համար ըսինք, այս հիւանդութեան ալ պէտք է են առաջ հիւանդին խեղքը գլուխը բերելու հոգնիլ:

Եւ չիւնքի մեղմութիւն հիւանդութե հէմ երևա-կայութիւնը ծրուած է, հէմ սխալ դատմունքներ
իբ

կանոննայ՝ հիւանդք, անոր համար չէ թէ դեղ, ալ քիւրդեալութի՛ն պէտք է բանեցընել երևակայութի՛ր եւ դատումը շիտկելու համար:

Իբօքօնտօկայի հետ եղօղ տիսբէբսիան բժըշկելու համար ըսած դեղերնիս խիտ քիչ կըլլայ որ՝ մէլանքօլիան բժշկելու համար պէտք ըլլան:

Ատե՛ծ իւզրէ միայն տիսբէբսիային մէկ նշանը կը տեսնըվի մէլանքօլիա ունեցօղ հիւանդներուն վըրայ, և է խապզութի՛ր. բայց խապզութեան հետ չէ կայ ուրիշ մէկ նշան մը նալ՝ որ միտէի հիւանդութիւնն ցըցընէ:

Այս խապզութի՛ր հէլպեթտէ պէտք է քակել, և ասիկայ քակելու համար՝ ամէն բան փորձելու է. իլլէ գիտնալ պէտք է թէ՛ ասոր համար է որ՝ սէպէքի՛ միշտ լուծող դեղերը մէլանքօլիայի օգտակար են:

Բայց չենք գիտեր թէ՛ լուծող դեղերուն մէջ անանկ միւսթաքիլ դեղ կայ մի՛ որ մէլանքօլիային խապզութիւնը լուծելու միայն այն դեղը տըրլի, ուրիշ դեղերէն օգուտ չըլլայ:

Բայց ինթիզայ է լուծողներուն մէջ ընտրութի՛ ընել, թէ ո՛րը հիւանդիդ ուշդուն կուգայ. ուրիշ դեղերուն կողմանէ, արիւն առնելը որ՝ մօլեգնութեան կամ խեղադարութեան աղէկ է ըսինք, խիտ քիչ բոստ կուգայ որ՝ մէլանքօլիայի կամ սևամաղձոտութեան աղէկ գայ:

Թէ որ պէտք ըլլայ նէ՛ նշանները, և ուր տեղէն արիւն առնելը, և ի՞նչ զգուշութի՛ բանեցընելը, խեղադարութեան վըրայ ինչ որ գրեցինք նէ՛ անոնք են. և պաղ ջուրը մըտնալը՝ որ խեղադարութեան պաղի անգամ աղէկ կուգայ ըսինք, մէլանքօլիային ասլա աղէկ չի գար, դործ ածելու չէ. պարէ քանի՛ որ մէլանքօլիան միւսթաքիլ խենդութե՛ նշաններ ունի, և ուղեղին գրգռութի՛ր սաստիկ չէ նէ, այնքան ժամանակին պաղ ջուրէն զգուշանալու է:

Ասոր դէմ՝ տաք ջուր մըտնալը խապիլ է՝ թէ

օգուտ ունենայ այս հիւանդութեան . խելագարութիւնը բժշկելու համար՝ թմրեցընօղ դեղերը աղէկ են ըսինք . բայց այս դեղերըս քիչ կըլլայ որ՝ մէլանփօլիայի ուշմիշ ըլլան . միայն երբ որ սաստկանայ դրգուութիւնը , և մէլանփօլիան խելագարութեան պէս ըլլայ նէ՝ այն ատենը այս դեղերուս ձեռք զարնելու է :

Եւ այս տերէճէիս հասածին պէս հիւանդութիւնը՝ պէտք է կերակուրներուն նայիլ , և աղէկ սաստիկ բէհրիղ դընել հիւանդին . բայց չիւնքի խոտեղէնները շատ չանցնիր միտէին մէջը թթուութիւն և քամի պատճառելով՝ տխրեբսիայի նշաններ կը ցըցընեն , անոր համար աղէկ զգուշութիւն բանեցընել պէտք է բէհրիզին :

Աշխատութիւնը՝ մանրածեղերուն ուժ տալու դիտաւորութիւնով իսթիզայ չէ , ոչ իբօքօնտուիային և ոչ մէլանփօլիային . բայց չիւնքի զբաղմունք մը ըլլալով հիւանդը էյլէնտիրմիշ կընեն , այս կողմէն մըտածելով իբօքօնտուիային ալ աղէկ է՝ այս հիւանդութեանս ալ . և ինչ կերպով որ իբօքօնտուիա ունեցող հիւանդներուն համար ապրսպըրեցինք նէ , մէլանփօլիային ալ այն կերպով ընելու է :

Ասոր ուրիշ Խեսակներ :

* . 289 . Բսոնք այսպէս հասկընալէդ ետքը՝ կը մնայ ուրիշ քանի մի խօսք ալ ըսել այս հիւանդութեանս մէկալ թիւրլիւններուն վըրայ , որ իտ՝ կըսվին տէմէնցա (մոռացկոտութիւն) և օնիւօտինիա . (խենդ երազներ տեսնալ)

Ասոնց վըրայ վարպետներուն փորձերը քիչ են , և հիւանդներն ալ քիչ կը պատահի որ՝ բժիշկի իյնան , անոր համար ստոյգ բան մը չենք կըրնար գըրտնալ ասոնց վըրայ . երբ որ այս հիւանդութիւնս ունեցողները գիտնալով՝ որ հիւանդութիւն է իրենց վըրայի եղածը , մէկ տիւղիյէ խայրէթ ընեն վարպետ և բան հասկըցող բժիշկներուն իմքը զինքնին

ցըցընեւ և խորհուրդ հարցընեւ, անկէց ետքը բը-
ժիշկներն ալ կըսկըսին ասոնց վըրայ խելք հոգնե-
ցընելու, և օգտակար բաներ գտնալու:

Եւ չէ թէ հասարակութիւն այս բաներս հիւան-
դութի չեն կարծեր, այլ և փիլիսոփաներուն մէջ
պիլէ ըսող կայ որ՝ երազ տեսնալը մէկ մարմնոյ
մախսուս գործողութիւն մը նէ, բնական բան մը
նէ, հիւանդութիւն չէ:

Հոգին մարմնոյն հետ կապակցութիւն ունենալուն
մեծ փորձ մը երազները կառնեն, գէրէ երբ որ կամ
մարմինը հիւանդ ըլլայ, կամ միտքը մէկ կիւք մը՝ մէկ
հընհընուքի մը մէջ ըլլայ, մարդը երազ կը տեսնէ:

Մէկ մարդ մը ցերեկին մէկ բանի մը վըրայ շատ
չափազանց ինկած ըլլայ՝ կամ գործքով կամ մըտած-
մունքով, գիշերը այն բանը երազին մէջը կուգայ,
բայց այս ալ մըտքի մէկ խանգարմունք մը՝ կամ մէկ
հոգնիւ մը կը ցըցընէ:

Եւ երազը ինքնիրեն ալ ո՞րքան թեթեւ ըլլայ նէ՝
կը ցըցընէ որ՝ քունը կատարեալ չէ, ուղեղը աղէկ
մը հանգարտած չէ, ուղեղին միայն մէկ կողմը հան-
դարտ է, մէկ ալ կողմը միւսթաքիւ գրգռութիւն ունի:

Երազներուն պաղին ուժով կըլլայ, և պաղին
թոյլ կըլլայ. ասոնց ուժովութե կամ մեղմութեան
տէրեճները գըտնելն ալ դժուար է. բայց միշտ
ճշմարիտ է՝ որ երազ տեսնալը բընական բան չէ,
թէ մըտքի և թէ մարմնոյ կողմանէ մէկ խանգար-
մունք մը պիտի ըլլայ. անոր համար օնիօօտինիա
ըսվածը՝ որ է երազ տեսնալը՝ առանձին մէկ իլէթ
և մէկ հիւանդութիւն մը նէ:

Եւ իրաւի է՝ թէ ի՞նչ բան որ ուղեղին տա-
մարներուն մէջի արեան շարժմունքը կը շառցընէ,
երազ կը պատճառէ, և ասոր համար հիւամաներուն
մէջը մէկ մարդ մը ցնդեւէ և խելքը կորսընցընե-
լէն առաջ՝ թիւրլիւ թիւրլիւ երազներ կը տեսնայ.
Իլէ՛ք. քանի որ հիւանդները երազ կը տեսնան, կը
վախցըվի որ՝ խելքերնին կը կորսընցընեն:

Ինձէ Իսրայել . ԿԺ : Քօնստանդնուօնէ . ԻԿ : Հիւծախան
 Կիսի Կամ Արծառայառ . Հայ :

Ասոր ընդոր և Ինչ ըլլալը :

* . 290 . Հիւծական իլլեթը, որ է մարմնոյն օրէ
 օր հալիլը և պըզտիկնալը և բարակնալը, ատէթ իւզ-
 րէ ուրիշ հիւանդութեան նշանէ է . քիչ կըլլայ որ
 ինք իր գըլխուն մախսուս հիւանդութի սեպվելու
 բան ըլլայ :

Բայց խապիլ է որ՝ պազի ինքիր գլխուն հիւան-
 դութի ալ ըլլայ . անոր համար այս տեղս իսթիզայ
 սեպեցի՝ քիչ մի բան ասոր վըրայ խօսիլ . ասիկայ
 հասկընալու համար ինծի իսթիզայ կերևի առաջ
 քըննել թէ՝ ուրիշ հիւանդութի քաջօղներն որ
 կը հալին և կը զապուննան նէ՝ անոր պատճառը ի՞նչ է :

Ասոր պատճառները :

* . 291 . Այս պատճառներըս երկու պաշլըճա
 թախըմ կըրնան զատվիլ . մէկ մը՝ տամարներուն մէ-
 ջը հերիք հեղուկ կամ արիւն չի գըտնըվիլը, մէկ մը
 նալ՝ պէտք եղած տեղերը մարմինին վըրայ ատէթ
 եղածին չափ եղ կամ ճարպ չի գըտնըվիլը :

Այս երկու պատճառս պազի հեղ մէկ ըզմէկու
 խառնըված կըլլան . բայց մենք ասոնք հասկընալու
 համար պիտի զատ զատ մըտածենք . չիւնքի մարդոյս
 մարմինին վըրայ խիստ շատ տամարներ կան, և ամե-
 նուն ալ մէջը հիւթ կայ . որին մէջը արիւն , որին
 մէջը աւիշկ , և այլն . անոր համար ասոնց լեցուն և
 կանոնաւոր ըլլալը՝ մարդոյն աղէկ առողջ և չափա-
 ւոր դէր ըլլալուն պատճառ կըլլայ . ասոնք որ պա-
 րապ ըլլան նէ՝ կը սըմքին կիջնան . կաշին ալ պա-
 րապ թուլումի նման կը սըմքի կը թոռմի :

Ջերէ տամարները մէկ ուժ մը ունին որ՝ էլաս-
 թիքա կըսվի . լեցվին նէ՝ կը լայննան կերթմիշ կըլ-
 լան , պարսպըն նէ՝ իրենք իրենց կը սըմքին , մէջեր-

Նին լեցուն իբէն՝ ինչպէս էին նէ՝ այնպէս չեն մընար :

Եւ չիւնքի ամէն տամարներ մէկ ըզմէկու հետ կապակցութիւն և ինչախութիւն ունին . անոր համար տամարներուն մէկը պարպրվածին պէս՝ թէպէտ ուրիշ տամարներէն անոր մէջը հեղուկ կուգայ , բայց անիկայ առաջինին չափ չի լեցվիր , մէկաշներն ալ իրենց առաջին լեցունութիւն կը կորսընցընեն . հաւասարակշռութիւն գըտնալով՝ հեղուկները՝ մարմինը կը զապուննայ , և այս հեղուկներըս պէս պէս պատճառներէ կըրնան առաջ գալ :

Այս պատճառներուս պաշլըճան այն է որ՝ մէկ մարդ մը իրեն օգտածին չափ կերակուր առած չըլլալով՝ սնունդը քիչ կըլլայ :

Սովաժ վարպետը մէկ հիւանդութիւն մը կը գրէ մանր տըղոց մախսուս , աթոռօֆիա լաքթանցիում անուանով , այս հիւանդութիւն մէկ փորձ մը նէ քի՝ հէրիք սընունդ չըլլալէն՝ կըրնայ եղեր հալիլ :

Եւ ուրիշ օրինակներ ալ կան որ՝ կերակուր քիչ ուտող մարդը հէլպէթաէ կը զապուննայ . ասոր վերայ խօսիլ չուզէր . կերակուրներուն մէջն ալ կան որ՝ քիչ սնունդ կուտան , ասոնք ուտելով ալ կը հալի մարդ , թէ՛ և շատ և մինչև փորը կը շտանայ նէ ուտէ :

Ասոր համար է քի՝ այն մարդիկ որ ատէթ իւզրէ խոտեղէն կուտեն նէ զտպուն կըլլան , բաւական գիրութիւն չեն ունենար . հեղուկներուն քիչութեան երկրորդ պատճառը այն է որ՝ կերակուրին սընունդ տըլօղ մասունքները արեան տամարներուն մէջը չեն կըրնար անցնիլ :

Եւ այս ալ կըլլայ սըլս սըլս փըսխօղներուն , որ կերած բաները չի մարսած իբէն՝ դուրս տալով չի կըրնար սընունդ առնել . մէկ մը նալ որ՝ կերակուրը մամայ եղած ատենը հէլպէթաէ պէտք է որ՝ մեղէնթէռիօն աւիչկեան գնտակներէն անցնի , և քօնտօթթօ թօռաչիքօ ըսված խողովակին մէջ գայ որ՝ արիւնին խառնըլի , և մարմնոյն սնունդ տայ :

Այս աւիշկեան գընտակներուն մանր և բարակ տամարներուն մէջը խրցանք մը պատճառելով՝ մամացը այս ճամբան չի կրնար բըռնել . բժիշկները ամէն հասակի մարդոց վըրայ հիւժական ակտ կամ զապուենալ կը տեսնան . և իլէ երիտասարդներուն վըրան , որ այս պատճառէս առաջ եկած կըսեն :

Եւ ասիկայ աւելի անոնց կըլլայ որ՝ սքռօֆօլա ըսված հիւանդութիւն ունին . զէրէ ասոնց մէզէն-
թէսիօին գընտակները շատ անգամ ուռած կըլլան , որ այս ուռեցքներըս դըրսէն ալ ասդիս անդին կերեան՝ ուր տեղ որ կաշիին մօտ երևելի տեղվանք աւիշկեան գընտակներ կան նէ :

Ասկէց կը պատճառի թապէ սքռօֆօլօզա ըսված հիւանդութիւն . և քանի մի ուրիշ հիւանդութիւններ , որ սէպէ քի՝ միայն անուանով ֆարիս կըլլան թապէ սքռօֆօլօզաէն , բայց իսկապէս նոյն են :

Անանկներուն վըրայ ալ կըլլայ այս թիւրիւ հիւժական ակտը կամ զապուենութիւնը որ՝ սքռօֆօլէ չունին . բայց մեռնէնուն ետքը կը տեսնուի որ՝ մէզէնթէսիօին աւիշկեան գընտակները խրցանք ունին :

Այս կերպ զապուենալըս կը պատահի շատ անգամ նա և այն հիւանդութե՝ որ կըսվի լատիններէն ադռօֆիա ինֆանդում . որ ըսելէ՝ արծուացաւութիւն կամ անտաճութիւն մանկանց :

Ասոր այս անունըս դըրված է՝ այս հիւանդութեանս բըռնըվողներուն տարիքին համար , թէպէտ տասն և չորս տարվան եղօղներուն ալ պատահած կայ , որ մեռնէնուն ետքը մարմիննին բանալով կերևի :

Ասոնց շատին ոչ հիւանդութիւնէն առաջ և ոչ հիւանդութեան ատենը՝ սքռօֆօլէ տեսնըված չէ . վէրէմիներուն ալ շատ բաստ կուգայ այս մաշիլս , որ ասոր վըրայ զատ պիտի խօսինք , բայց կերևի թէ՝ ասոնց ալ մէզէնթէսիօին խցանքն է հալելուն պատճառը :

Թէպէտ մէզէն թէոխօին խցանքին պատճառը հա-
աարակօրէն պռօթօլօէն կը լայ , բայց ամէն ատեն
անկէց չէ . ուրիշ պատճառներ ալ կըրնայ ունենալ :

Խապիլ է որ՝ աղիքներուն վերայի եղած մանր
տամարները՝ որ ծըծօղ (ասսօնպէնթի) տամար-
ներ կըսվին , ալօրված ըլլալով մամայը՝ չի թողուն
որ արիւնին տամարներուն մէջ երթայ , և արիւնի
հետ խառնըվի :

Ասիկայ աղէկ մը ստուգելու համար բաւական
փորձեր չունինք . բայց մամայը արիւնի հետ չի
խառնըվելուն ուրիշ պատճառ մը նալ կայ . քօն-
ոթթթօ թօռաչիքօ ըսված տամարին պատահիլը .
որ այս պատուելէս ետքը՝ հիւանդը շուտով չի մեռ-
նի նէ՝ հէլպէթտէ քի պիտի սկսի հալիլ և խոռօ-
թօռաչէ ըսված ջրգողութիւնը պիտի գայ վրան :

Հեղուկներուն քիչութե՛ մէկ պատճառն ալ՝ մար-
սողութեան իսթիղայ եղած գործարանքներուն մե-
կուն սախառութի՛ն է . որով կերած բանը աղէկ մը
չի փոխվիր մամայ ըլլար , որ ետքը արեան տամար-
ներուն մէջը երթալով՝ արիւն ըլլայ և տամարները
լէցընէ , և սնունդ տայ :

Ասկէց է տիւբէբսիա և իբքօնտուիա ունեցող
հիւանդներուն հալիլը , երբ որ հիւանդութիւնը եր-
կան ատեն քըշէ . և այս է հալելուն այն թիւրլիւն
որ՝ Սօվաթ կըսէ աթոֆիա նէսվօղա , (ջղային
արծուացաւութի կամ անտածութի .) և քուլէն՝
աթոֆիա տէպլիիւմ , (անտածութի տկարաց .)

Սօվաթ երկու ճինս հալել տահա կը դնէ . աթ-
ոֆիա լաթէսալիս , (անտածութի կամ արծուացաւ
կողմնական ,) և աթոֆիա սէնիլիս , (անտածութի
ծերոց ,) որ ասոնք ուրիշ թիւրլիւն են , և ուրիշ
պատճառէ առաջ կուգան :

Հեղուկներուն քիչնալուն չորրորդ պատճառն է՝
փորուն հիւթերը շատ պարպըվիլը . ասկէց կը դա-
սլուննան կաթ տըվողները , լէվքօռէա ըսված հի-
ւանդութիւնը ունեցող կընիկները , փոր հարնէրը ,

քերանք շատ ջրոտող մարդիկ, և անոնք որ շատ արիւն դուրս կը հանեն՝ թէ մոյասըլէ, թէ դաշտանէ, և թէ քիթ արիւն ելեն:

Այս վերջի ըսած թիւրիւս միայն այս ըսածներէս չըլլար. մէկը ետրալանմիշ ըլլայ՝ և ետրայէն շատ արիւն վազէ, կամ բժշկի խրատով արիւն առնելով շատ արիւն հանեն նէ՝ այն ալ կը հալի:

Շատ աւելի արտաշնչութիւն ալ՝ թէ որ երկան ատեն քըշելու ըլլայ նէ՝ կը զապունցընէ, թէպէտ շատ կերակուր ուտէ մարդ, և ամէն կերածներն ալ սընուկ տըլօղ ըլլայ, օգուտ չըներ:

Արնայ այս իլէթս պատճառիլ նա և էրբ որ հիւթերը ամէն դին հաւասար ետըլմիշ կըլան տէ՝ մարմնոյն մէկ տեղը միայն կերթան կը ժողվովն, և ասկէց է որ խոռօբէ հիւանդութիւն ունեցողները կամ ջրոգողները օրէ օր կը հալին:

Ուրիշ մէկ իլէթ մը նալ կայ զապունցընօղ, որ թապէ տօռնալէ կըսվի, այս իլէթիս ալ զապունցընելուն պատճառը՝ հիւթերուն պակսութիւնն է ըսին քանի մի վարպետներ, և քուլէն ալ առաջ անոնց կարծիքին հետեւելով՝ թապէ տօռնալէն ամօռօփիս ինանիթառում ըսածին մէկ թիւրիւն դրաւ:

Բայց ետքը աղէկ մը քըննելով՝ այս կարծիքէս ետ կեցաւ, զէրէ թապէ տօռնալէն չի պատահած իքէն՝ զայ եղած հիւթերը այնքան շատ չեն որ՝ այս հիւանդութեանս պատճառ ըլլան:

Այս հալելու պաշլըճա կը պատճառի մարդոյս սերմին շատ զայ ըլլալէն, բայց որքան շատ ըլլայ նէ՝ հիւթերուն հաւասարակըշտութիւն խանգարելու չափ շատ չըլլար. անոր համար երկու պատճառ կըրնանք տալ ասոր, որ մէկը չէ՝ նէ՝ մէկ ալն է այս իլէթիս հալեցընելուն պատճառը, կամ զայ եղած հիւթին որպիսութիւնը, որ մարդոյս վերայ դրտնըված հիւթերուն ամէնէն ազնիւ է. կամ այն հիւթին զայ եղած ատենը րաստ եկած թեթև քօնվուրսիօնէն, որ մէկ հեշտութիւն մը կը սրտաճառէ, և այս

Հեշտութիւնս սինիրները կը թուլցընէ • մէկ ըզէկու
ետեւ սըխ սըխ կըրկնըմի այս քօնվուլթիօնէն նէ՝
սինիրները շատ կը տկարանան , և տկարութիւնը
անոնց ունակութիւն կըլլայ :

Մէկ մարդ մը այսպէս գործքերէն ուրբան շատ
Հեշտութի խմանայ նէ՝ այնքան շուտ կը հալի , և այն
տէրէճէն կըլլայ որ՝ պազի փափուկ և շատ Հեշտա-
սէր մարդոց՝ այս քօնվուլթիօնէիս պատճառովը սք
ճիյէրին մէջը հիւսթը Ժողվուլթիւմ թիզի բօլմօնառէ
(լէրէմ) կը պատճառէ :

Հեղուկներուն քիշնալուն հինգերորդ պատճա-
ռը՝ մանր տամարներուն դոցվիլն է , և ոչ թէ թը-
խանմիշ ըլլալը , այլ թուռմիւլ , որով կը կըծկըտին
մէկ տեղ կուգան լայնութիւննին կորսընցընէլով
չորցած պաղորտախի պէս , և ասով կամ հիշ հիւսթ չի
մօնար մէջերնին , կամ ատէթէն խիստ քիշ կը մօնայ :

Այս է ծերոց դապուննալուն պատճառը , որուն
Սօվաժ կշսէ Աթռօֆիա սէնիլիս , կըրնայ նա և
ըլլալ որ՝ հասար շահ տամարներուն մէկ կողմը բա-
ռալիօիա ըլլայ , որով այն շահ տամարը չի կըրնար
իրեն մէջի արիւնները դուրս հանել :

Այս դիպուածս կը տեսնըմի՝ երբ որ մէկուն
ձեռքերը կամ ոտքերը բառալիօիա ըլլան , զէրէ այս
հիւանդութիւն միայն մկանունքներուն չըլլար , շահ
տամարներուն ալ կըլլայ :

Սօվաժին ըսած աթռօֆիա լաթեռալիսը (կողմ-
նական անտածութիւն կամ արծուացաւութիւն ,)
այս է • քօնսունցիօնէին կամ հալեցընօղ հիւանդու-
թեան պատճառներուն երկրորդ թախըմը այն է որ՝
եղը պակաս կըլլայ :

Մարդոյս մարմինին ո՞ր կողմը և ո՞րքան խորշա-
ւոր մաշկ կը գըտնըմի նէ՝ հիմակլան անդամազըն-
նիններուն ճարտարութիւնովը աշիքեար եղած է •
և պէլի է քի՝ մարդոյս մըսին շատը այս խորշաւոր
մաշկը (թէսսութօ չէլլուլօզօն) է :

Եւ չիւնքի ատեն ատեն այս մաշկըս մարդուն

կէօրէ՝ քիչ շատ եղով կամ ճարպով լեցված կըլ-
լայ. անոր համար լեցվելուն և պարպրվելուն կէօրէ
ալ մեծն ալ պրզտիկն ալ կըլլայ. և ասոր կէօրէ ալ
մարդը կը գիրնայ կամ կը զապուննայ:

Հեղուկներուն պակսութիւնը հետ իւղային գոյա-
ցութիւնը կամ ճարպն ալ կը պակսի, և ասոր պատ-
ճառը կը զուցենք. բայց բժիշկները ասիկայ բժըշ-
կելու ըլլան նէ վերջին պատճառին շատ տիւքքած
չեն ընէր. անոր համար այս տեղս հասկըցնենք
Թէ՝ ինչէ՞ն կըլլայ իւղին կամ ճարպին պակսիլը:

Մարդոյս գոյացութիւնը կամ մարմնոյն մէջ գտնու-
ված հիւթերուն թախսիմ ըլլալուն կանոնը մեզի
անծանօթ ըլլալուն համար՝ չենք գիտեր Թէ արիւ-
նին մէջի գըտնուված իւղային մասունքները ի՞նչ
կանոնով կը բաժնուլին, և թախսիմ կըլլան ամէն
մէկը իրենց տեղը. իլէ՝ որ չի զատված իքէն՝ չի
տեսնուվիր ալ որ արիւնին մէջ ո՞ր տեղն է ճարպ
ըլլալու գոյացութիւնը:

Ասոր համար շատ կողմէն չենք կըրնար աղէկ մը
քըննել իւղային գոյացութիւնը պակսելուն պատճա-
ռը. բայց քանի մի թիւրլիւ փորձեր մեզի ո՞րքան
որ կը սորվեցընեն նէ՝ այնքանը կըրնանք հասկընալ
և հասկըցընել:

Առաջին պատճառ կըրնայ ըլլալ արիւնին խան-
գարմունքը. որով արիւնին մէջէն չի կըրնար զայ ե-
ղած ճարպերուն պակսութիւնը լեցունելու չափ
ճարպ ելլալ. արիւնին խանգարմունքին միւսթաքիլ
պատճառ կըլլայ կերած կերակուրին բնութիւնը,
որոնց մէջը իւղային մասունք կամ իւղ քիչ կըլլայ:

Թէ մարդու և Թէ անասուններու վերայ շատ
փորձեր ընելով տեսնուված է քի՛ մէկ ուտելիքի մը
մէջ որքան իւղային գոյացութիւն շատ ըլլայ նէ՝ այն-
քան շատ սընուող կուտայ. իւղային բաներ ուտող
Թէ մարդ և Թէ՝ այլ կենդանի՝ շուտով կը գիրնայ.
և գիրութիւնն ալ նոյն իւղին շատութիւնն է:

Ասիկայ աղէկ մը հասկըցընելու համար՝ կըրնայ-

ինք այս տեղս սընուկ տըվօղ եղոտ կերակուրնե-
րուն վըրայ եղած փորձերը երկան երկան քըննել,
բայց կարգացողին ձանձրութի չի տալու համար՝
միայն երկու օրինակով լըմնցընենք խօսքերնիս:

Առաջին փորձ • խոտեղենները սերմուկներու
չափ սընուկ չեն տար անասունին, և չեն գիրցը-
ներ • ձի պահողները այս խօսքըս ստուգելու հա-
մար՝ կըրնան բաղդատել լոկ յարդ և խոտ ուտող
ձիերն ու գարի ուտող ձիերը • և այս սերմուկնե-
րուն մէջը իրենց պըզտիկութեանը կէօրէ շատ եղ
կը գըտնըվի:

Երկրորդ փորձ • մսեղէն կերակուր ուտող մարդը
խոտեղէն ուտողէն աւելի խօլայ կը գիրնայ • և ա-
մէնուն գիացած բանն է որ՝ մըսին մէջը խոտէն
շատ եղ կայ:

Ասոնցմէ պէլի կըլլայ որ՝ քիչ կերակուր ուտե-
լը կամ շատ սընուկ չի տըվօղ կերակուր ուտելը
մարդըս կը զապուկեցընէ • չէ թէ միայն հեղուկները
պակսեցընելով ինչպէս որ վերը ըսինք, այլ և իւ-
ղային գոյացութիւն չի տալով, որ խորշաւոր մաշկը
(թէսսութօ չէլուլօղօնի) , պէտք եղածին չափ
չի լեցվիր:

Ասանկ դիպուածներուս զապուկութե պատճառ
կըլլայ՝ կամ հեղուկներուն քիչութիւնը կամ եղին
քիչութիւնը կամ երկուքը մէկէն:

Եղին պակսելուն երկրորդ պատճառ կուտանք
արիւնին շըմանը • զէրէ արիւնը իր շըմանը շուտ
կամ կամայ առնելուն կէօրէ՝ շատ կամ քիչ ճարպ
կը զատվի անկէց • արիւնը շուտ շըման առնէ նէ՝
ճարպին ժամանակ չի տար զատվելու • հետը պարա-
պար կը քըշէ կը պըտըտցընէ, և խապիլ է որ՝ ասոր
համար ըլլայ քի՝ շուտ շըման առնող արիւնը թան-
ձըր կըլլայ • ինչպէս որ բորբոքման հիւանդու-
թիւններուն առնըված արիւնները կը ցըցընեն:

Ասոր համար է որ՝ շատ պըտըտող և բանի գոր-
ծի վըրայ եղող և հոգնող մարդը չի կըրնար գիր:

նալ, զապուռն կը մնայ • զէրէ ասոնց արեան շրջանը շուտ կը լլայ • շատ հոգնօղ մարդուն նազէն պէլի է • հոգնիլը ուրիշ կերպով մը նալ կը զապուռնցընէ մարդը՝ արտաշնչութիւնը չափէ դուրս բանալով, և ասոր վերայ վերը խօսեցանք :

Մարդոյս թէսսուդօ չէլուլօզօն մէջի եղած ճարպը ատեն մը այն տեղ մնալէն ետքը՝ ներս կը քաշվի, կը բարկընայ կը հալի, և նորէն արիւնին մէջը մըտնալով՝ անկէց մանտըրտիկ տամարնէրուն մէջը կանցնի, որ արտաշնչութեամբ կամաց կամաց դուրս ելայ • և այս է աղտ ըսվածը :

Արտաշնչութիւնը հոգնելով բացված ատենը այս եղերըս շատկէկ դուրս կելան • անոնց տեղը լեցընելու համար՝ թէսսուդօ չէլուլօզօն մէջի գըտնը ված ճարպէն այն համեմատութեմ շատ եղ ներս կը քաշվի՝ արիւնին խառնըվելու • ճարպը կը պակսի, և մարդը կը զապուռնայ :

Այս ճարպին ներս քաշվելուն՝ և ասանկ բարակնալէն ետքը թախսիմ ըլլալուն մէկ պատճառն ալ այն է որ՝ շարժմունք տըվօղ մանրաթեւէրուն թէյսիրը խօլայցընէ • անոր համար բնութեմ արարիչը չափ դրեր է որ՝ որքան եղ պէտք է այս մանրաթեւէրուն համար նէ՝ այնքան եղը ասլա պակաս չըլլայ անոնցմէ • քանի որ պակսի նէ՝ նորը գոյ • և թէսսութօ չէլուլառէն այս իւղերուն՝ սէպէ քի՝ պահարանը կը սեպվի :

Այս մանրաթեւէրը քանի որ շարժին նէ՝ այնքան ալ եղ զոյ կընեն • իրենց քովի պատրաստ եղածը մարմնոյն ծակալքներէն դուրս կը հանեն, և այս է հոգնօղ մարդոց քըրտընիլը :

Եւ քանի որ այն եղը պակսի նէ՝ թէսսութօ չէլուլօզօն եղ կը քաշվի ներս՝ որ դուրս ելօղնէրուն տեղը լեցընէ, և այս է որ աշխատող մարդիկը շատ դէր չէն ըլլար :

Եղերուն պակսելուն երրորդ պատճառ կընայ սէպվիլ հետեալ պատճառըս, մարդոյս թէսսուդօ

չէլլուլօղօնն մ.ջ ժողովում եղը հիւթերուն շըր-
ջանին հետ խառնըվելով հիւթերուն մէջի առաջ-
կուց դըտնըված՝ կամ նորէն բէյտահ եղած կը-
ծուռութեան՝ և թթուութեան ուժը պիտի կըտրէ
որ՝ ներսի փափուկ անդամքներուն չի դըպչի :

Ասոր համար երբ որ կըծուռութիւնը շատ ըլլայ
ներսը նէ՝ եղը շատ կը քաշվի ներս՝ այն կըծուռ
թիւր դիմաւորելու համար, և մարդ կը զապուննայ :

Այս թիւրլիւ զապունութիւն է որ՝ կը տիրէ այն
հիւանդութիւններուն, որ կըսվին սքօռալութօ ,
տիւքռաղիա քանչէռօզա , և լուէ վէնէռէա . այլ և
երբ որ մէկ մարդ մը թոյն առած ըլլայ, կամ ուրիշ
թիւրլիւ հիւանդութիւններ . պաղի թոյներ կան որ՝
մարդոյս միտէին մէջ մըտած և մամային խառնըվա-
ծին պէս՝ անանկ կըծուռութիւն մը ինչախ կընեն
արիւնին որ՝ անկէց ետքը շանցնիր . քանի որ այն
կըծուռութիւնը կայ նէ՝ եղը շատ ներս կը քաշվի . և
այս ճինս զէհրլէնմիշ եղվածները ասանկ հալելով
մաշելով կամաց կամաց կը մեռնին . ասոր Սօվաժ
կըսէ թապէս ավէնէնօ , (հիւժական ախտ կամ
արծուացաւ ՚ի թռնոյ :)

Ասոր չորրորդ պատճառը կերևի ջերմին և հիւմ-
մային բըռնած մարդոցը վըրայ , որ ասոնք ալ շատ
կը զապուննան, ասիկայ կըլլայ մէկ մը արտաշնչու-
թիւնը շատնալէն , որով հիւթերը կը պակսին :

Մէկ մը նալ , պաղի հիւմմաներուն մէկ կծուռ-
ութիւն մը աշեքեար կերևի, և կը կասկածինք որ՝ ա-
մէն հիւմմաներուն ալ ասանկ կըծուռութիւն մը ըլլայ .
այս կըծուռութիւն պատելու և տկարացընելու հա-
մար ճարպը ներս կը քաշվի . և այս ալ զապուննա-
լուն պատճառն է, ինչպէս որ վերը ըսինք . հիւմ-
մաներուն ամէնէն շատ հիւմմային Ֆէպպուէ էթի-
քա ըսված ճինսը մարդը կը հալեցընէ :

Եւ ասոր այսքան շատ հալեցընելուն պատճառը
կըրնայ ըլլալ չափէ դուրս քըրտինքը , որ այս հիւմ-
մայիս մախսուս եղած է . այս դիպուածներուն՝ ար-

իւնին մըջ կըծուռութի գըտնըվելուն վըրայ կաս-
կած ընելու շատ հախ ունինք. որ այս կըծուռութիս
հիւանդութե սկիզբէն պէրի դէմ կը դընէ՝ չի թո-
ղուր որ ճարպ ժողվըվի, և ժողվըվածն ալ շուտ
զայ կընէ:

Եւ կամայ կամայ այն տէրէճէն կը հասնի որ՝
եղը հատցընէլէն ետքը՝ թէսսուդօ չէլուլօզօն ալ
կը հալեցընէ. և ասոր շատ օրինակներ տեսած ենք:

Ասոնցմէ ՚ի զատ ուրիշ բան մը նալ կայ որ՝ հե-
ղուկներուն պակսիլն ու ճարպիկն պակսիլը երկուքը
մէկէն զապունութի կը պատճառեն, և մարդը կը
հալեցընեն. և այն զապունութին է՝ որ կը պատռի
անոնց, որ բնական հոսմունքնին աւելցած, այս-
ինքն՝ կամ փոքրըշուք ունին՝ կամ շատ բերանին
կը վազէ, կամ մայասըլ՝ կամ դաշտանի շատութի,
և այլն. ասոնք ներսի հեղուկները պակսեցընէլէն ՚ի
զատ՝ եղն ալ շատ ներս կը քաշեն. անոր համար
ասոնցմէ պատճառած զապունութիւնը երկու կող-
մէն ըլլալով շատ կըլլայ՝ և շուտ կը ձըգէ մարդը:

Ասոր դիմարէ:

* . 292 . Հիւծական ատտին պէս պէս թիւրլիւ-
ներուն վըրայ խօսելէն ետքը՝ մեր բըռնած ճամ-
բուն կարգը կը պահանջէր՝ որ ասոր բժշկելուն
վըրայ ալ քիչ մի բան խօսինք. բայց ըսածներէս
կերևի որ այս իլէթը խիստ շատ անգամ ուրիշ հի-
ւանդութե հետ կըլլայ, և սրաշըճա հիւանդութիը
բժշկըվէլէն ետքը՝ ասիկայ բժշկելու համար միւս-
թաքիլ հոգ տանիլ պէտք չըլլար:

Մախսուս ինք իր գըվսուն հիւանդութի սեպ-
վածներն ալ՝ հեռաւոր պատճառնին վերցընելով՝
բժշկըվէլնին աշիքեարէ. և այդ հեռաւոր պատճառ-
ներուն վըրայ ալ կըրնայ բժիշկը՝ մեր ուրիշ տեղեր
գրած խօսքերէս բժշկութեան թարղը գըտնալ:

Յ Ե. Ն Կ

Չորրորդ հատորը :

Հաճաշէ . քաջ : Ագգեցիոնի սբաշօտիքի . իր : Յընցա-
խան հիւանդոս-լիւնի . հայ : Թեշէնիւն . ար :

Աստուանի	Թշնահատոր
* . 242 Սահման	1
* . 243 Բաժանումն	1
* . 244 Թեշանոս, ասոր հանգամանքը	3
* . 245 Ասոր դիպքը	4
* . 246 Ասոր պատճառները	11
* . 247 Ասոր դիմարը	11

Սիւնի հոստաւ . քաջ : Պաշտօն փառն զիւն . իր : Պար
ըշայի . հայ :

* . 248 Ասոր հանգամանքը	21
* . 249 Ասոր դարմանը	23

Իւրիւն շրթիւնը . քաջ : Բաշխիւնիոնի քիւն քառօտի .
իր : Սրբապրոփի . հայ :

* . 250 Ասոր սահմանը	24
* . 251 Ասոր պատճառները	24
* . 252 Ասոր դիմարը	27

Թիւնիւնի . քաջ : Տիւնիւն . իր : Դժուարաշնչու-
լիւն . հայ :

* . 253 Ասոր որպիսութիւնը	28
* . 254 Ասոր բաժանումն	28

Կէօյիւս Բնակարանաւորաց . քճ : Աղմ . Իր : Եղար
Գէլուքիւն . հայ :

* . 255	Ասոր որպիսութիւնը	30
* . 256	Ասոր մէջիւկները	31
* . 257	Ասոր գնացքը և նշանները	32
* . 258	Ասոր պատճառները	35
* . 259	Ասոր գուշակութիւնը	37
* . 260	Ասոր դարմանը	38

Պօշման Էօքիւրիւն . քճ : Թօսիւն Կօնվարանիւն (իմ)
Բէլօսիւն . Իր : Հաշ յնշմիւն . հայ :

* . 261	Ասոր որպիսութիւնը	44
* . 262	Ասոր մէջիւկները	44
* . 263	Ասոր վարըշը	45
* . 264	Ասոր պատճառները	49
* . 265	Ասոր գուշակութիւնը	49
* . 266	Ասոր դիմարը	51

Իւրէի Էանիւն . քճ : Բիւօնի . Իր : Սրապիւրէայ . հայ :

* . 267	Ասոր որպիսութիւնը և ինչ ըլլալը	59
* . 268	Ասոր տակը ինկօղները	60
* . 269	Ասոր վարըշը	61
* . 270	Ասոր պատճառները	62
* . 271	Ասոր դիմարը	62

Ստեճ . քճ : Քօշիւ . Իր : Խիւք . հայ :

* . 272	Ասոր ինչ ըլլալը	63
* . 273	Ասոր պատճառները	65

* . 274	Ասոր դարմանը	66
* . 275	Խիթք բուսդեայ	73

Չէյի հասարակը . քա՛: Վէշանի . Էք: Հիւանդոս
Բիւն . Դայ . հայ :

* . 276	Ասոր բաժանուին	74
* . 277	Զառանցանք	76
* . 278	Յիմարուծիւն	79
* . 279	Ասոր պատճառները	79
* . 280	Յիմարուծիւն մոլեգնական	88
* . 281	Ասոր դիմարը	91

Չւնընը . քա՛: Մանի . Էք: Խեղագորութիւն . հայ :

* . 282	Ասոր ինչ ըլլալը	92
* . 283	Ասոր պատճառները	94
* . 294	Ասոր դիմարը	95

Քառս սիւնայ . քա՛: Մէշանի . Էք: Սեւմոյն . հայ :

* . 285	Ասոր ընտոր ըլլալը և դիմարը	106
* . 286	Ասոր մասուս և զած նշանները	109
* . 287	Ասոր պատճառները	110
* . 288	Ասոր դիմարը	113
* . 289	Ասոր ուրիշ տեսակները	115

Ինչի տարալ . քա՛: Քոնուանի . Էք: Հիւծմիտ
տիւս Իմ տրծոսայ . հայ :

* . 290	Ասոր ընտոր և ինչ ըլլալը	117
* . 291	Ասոր պատճառները	117
* . 292	Ասոր դիմարը	127

Երկրորդ Հատորին յաւելուածին սխալները :

Սխալ	Ուղիղ	Երես	Տող
վերան 'ի վար	վրայէն 'ի վար	10	29
Ասոր Գոշափոխիչ	Ասոր Կշափ	63	33
Գը սուրնայ	կը սուրնայ	64	13

Երրորդ Հատորին սխալները :

Բժշկական	Կենսական	8	33
Հիւանդութիւն	Հիւանդութիւնին	21	34
Նի դիմանար	Նի տար	28	29
տեղը բըռնէ :	օգուտ ընէ :	43	1
Հիւանդներուն	Հիւանդութիւններուն	58	34
Ո՛վ որ	Ո՛րին որ	61	13
Թիրէմինթինի	Թռէմինթինա	77	27
անէսուղման	անէսուղման	90	29 + 33
առմինաթիվօ	քառմինաթիվօ	109	32

Չորրորդ Հատորին սխալները :

շահ տամար -	շահ տամարնե -	24	9
ներուն մէջ	րէն անցընելով		
եղածին	եղածէն	24	11
Բիսբնէա	Տիսբնէա	30	10
Թէքքիւյ	Թէքքիւ	38	4
խառնըված	օգտակար	53	36
կասբոօտինէա	կասթոօտինէա	60	6
քօլեքայ	քօլէռա	63	18
Սօված	Սօված	74	4
փոփոխութիւններէս	փոփոխութիւններըս	83	32
ուղեղին	ուղեղէն	87	33
Յիւրոփիւն	Յիւրոփ օղէֆնափ	88	8
կերէնայ	կերէնայ	93	20

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

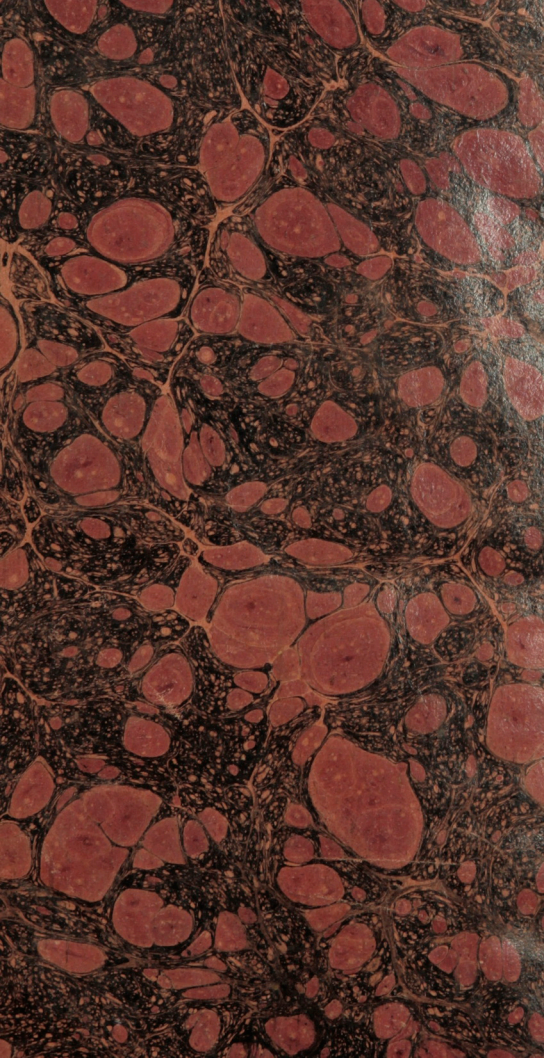
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100

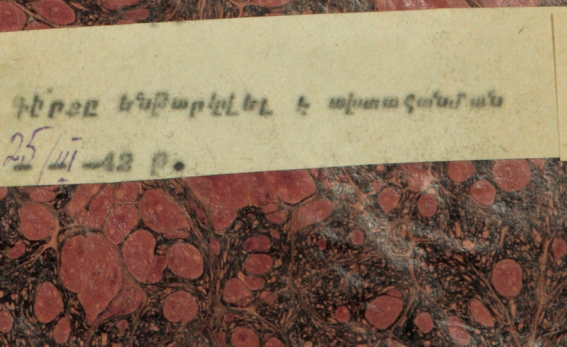
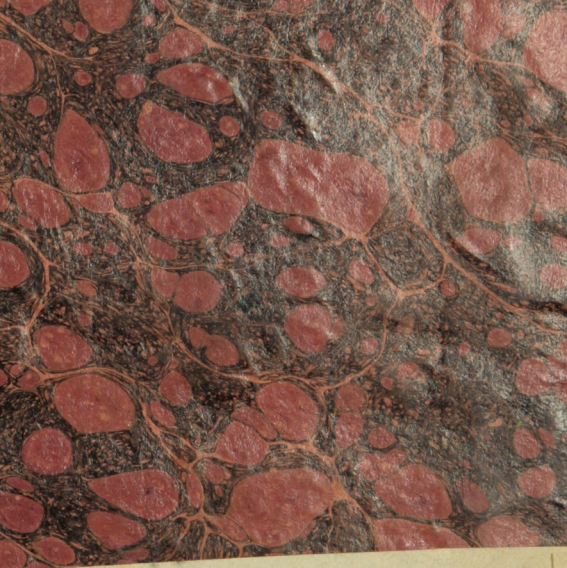
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100

254

9.9.

Գիրքը եմքարկել եւ Է տպագրւած ան

25/11-42 թ.

